

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2024/1-58>

Висвітлено актуальні проблеми міжнародних відносин, питання сучасної системи міжнародного права, особливості розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Для викладачів, наукових співробітників, аспірантів і студентів.

Відповідальний за випуск – Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	Дорошко Микола, д-р іст. наук, проф. (Україна)
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Білоцький Сергій, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Донай Лукаш, д-р політ. наук, проф. (Польща); Еспіноза Гастон, д-р іст. наук, проф. (США); Ігнат'єв Павло, д-р політ. наук, проф. (Україна); Медведева Марина, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Нанавов Антон, канд. екон. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Піпченко Наталія, д-р політ. наук, проф. (Україна); Приятельчук Олена, д-р екон. наук, доц. (Україна); Резнікова Наталія, д-р екон. наук, проф. (Україна); Смирнова Ксенія, д-р юрид. наук, проф. (Україна); Філіпенко Антон, д-р екон. наук, проф. (Україна); Хлисту́н Ганна, канд. політ. наук (заст. голов. ред.) (Україна); Хонг Ліу, д-р політ. наук, проф. (Сінгапур); Циганов Сергій, д-р екон. наук, проф. (Україна); Цирфа Юлія, канд. політ. наук, доц. (заст. голов. ред.) (Україна); Шнирков Олександр, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	ННІ міжнародних відносин вул. Ілленка, 36/1, м. Київ, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Затверджено	вченою радою ННІ міжнародних відносин 26.11.24 (протокол № 3)
Зареєстровано	Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення Рішення № 1089 від 28.03.24 Ідентифікатор друкованого медіа: R30-03796
Атестовано	Міністерством освіти і науки України (категорія Б) Наказ № 894 від 10.10.22
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет" Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	ВПЦ "Київський університет" 6-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

BULLETIN

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2292 (Print)

INTERNATIONAL RELATIONS

1(58)/2024

Established in 1958

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292/2024/1-58>

The modern problems of international relations, international law, world economy and international economic relations are highlighted in following issue.

For professors, scientists, PhD students and students.

A person being responsible for the issue release – Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof.

EDITOR-IN-CHIEF	Doroshko Mykola, Dr Hab. (Historical), Prof. (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Bilotsky Sergiy, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Donaj Łukasz, DSc (Polit.), Prof. (Poland); Espinosa Gastón, DSc (Histor.), Prof. (USA); Filipenko Anton, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Hong Liu, DSc (Polit.), Prof. (Singapore); Ignatiev Pavlo, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Khlystun Hanna, PhD (Polit.) (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Medvedieva Maryna DSc (Law), Prof. (Ukraine); Nanavov Anton, PhD (Econ.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine); Pipchenko Nataliia, DSc (Polit.), Prof. (Ukraine); Pryiatelchuk Olena, DSc (Econ.), Assoc. Prof. (Ukraine); Reznikova Nataliia, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Shnyrkov Oleksandr, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Smyrnova Kseniia, DSc (Law), Prof. (Ukraine); Tsyganov Sergiy, DSc (Econ.), Prof. (Ukraine); Tsyryfa Iuliia, PhD (Polit.), Assoc. Prof. (Deputy Managing Editor) (Ukraine)
Address	Educational and Scientific Institute of International Relations 36/1, Yurii Illenka St., Kyiv, 04119 ☎ (38044) 481 44 14 e-mail: intern.bulletin@knu.ua web: intern.bulletin.knu.ua
Approved by	by the Academic Council of the Educational and Scientific Institute of International Relations 26.11.24 (protocol № 3)
Registered by	the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine Decision № 1089 of 28.03.24 Identifier of printed media: R30-03796
Certified by	the Ministry of Education and Science of Ukraine (category B) Order № 894 dated 10.10.22
Founder and publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University" Certificate of entry into the State Register ДК № 1103 dated 31.10.02
Address	PPC "Kyiv University" 14, Taras Shevchenka Blvd., Kyiv, 01601 ☎ (38044) 239 32 22, 239 31 58, 239 31 28 e-mail: vpc@knu.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

ДОРОШКО Микола, БАЛЮК Валентин, ЧЕРКАС Богдан Участь України в реалізації проекту "Міжмор'я" в контексті стратегічного партнерства України та Польщі	5
КОППЕЛЬ Олена, ПАРХОМЧУК Олена, ПАРХОМЧУК Анастасія Трансформація пріоритетів США у двосторонніх відносинах із країнами Близького Сходу в контексті глобальної та регіональної міжнародно-політичної ситуації	12
ПІЛЯЄВ Ігор Сучасна економічна дипломатія КНР у відносинах із країнами, що розвиваються (на прикладі регіону Африканського Рогу)	18
БЕЛОУСОВА Наталія, ОМЕЛЬЯНЕНКО Вікторія Підходи України до цифрової дипломатії в геополітиці технологій	28
ШЕВЧЕНКО Олена Кліматична нейтральність: сучасні виклики для європейської політики	33
АЛЕКСЕЙЧЕНКО Олександр "Заморожені" конфлікти на пострадянському просторі як знаряддя російського впливу в регіоні	41
РАЙКОВ Артур Російська військова присутність на Південному Кавказі: вплив на геополітичну ситуацію регіону та інтереси США	46
ТЕЗБІР Роксолана Еволюція двосторонніх відносин Республіки Сінгапур і Королівства Велика Британія	54
КІЯНИЦЯ Володимир Еволюція ірано-саудівських відносин із часів проголошення Ісламської Республіки	61
СТЕПАНИШИН Руслан, ХРАБАН Ігор Інформаційна політика Китайської Народної Республіки в умовах російсько-української війни	73
МАРУСИНЕЦЬ Маріанна Особливості ірландської ідентичності та участь ірландської діаспори в політичному процесі у США	79

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

DOROSHKO Mykola, BALUK Walenty, CHERKAS Bohdan Ukraine's participation in the intermarium project Implementation in the context of the strategic partnership of Ukraine and Poland	5
KOPPEL Olena, PARKHOMCHUK Olena, PARKHOMCHUK Anastasiia Transformation of US priorities in bilateral relations with countries of the Middle East in the context of global and regional international political situation	12
PILIAIEV Igor Contemporary economic diplomacy of the PRC in relations with developing countries (the horn of Africa case)	18
BIELOUSOVA Nataliia, OMELIANENKO Viktoriia Ukraine's approach to digital diplomacy in the geopolitics of technologies	28
SHEVCHENKO Olena Climate neutrality: contemporary challenges for european policy.....	33
ALIEKSIEJCHENKO Oleksander "Frozen" conflicts in the post-soviet area as a tool of russian influence in the region	41
RAIKOV Artur Russian military presence in the South Caucasus: impact on the geopolitical situation in the region and US interests.....	46
TEZBIR Roksolana The evolution of the bilateral relationsbetween Republic of Singapore and United Kingdom	54
KIIANYTSIA Volodymyr The evolution of Iran–Saudi relations since the establishment of the Islamic Republic	61
STEPANYSHYN Ruslan, KHRABAN Ihor Information policy of the People's Republic of China in the context of the Russian-Ukrainian war	73
MARUSYNETS Marianna Characteristics of irish identity and the participation of the irish diaspora in the political process in the USA	79

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327.5 (438+477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/5-11>

Микола ДОРОШКО, д-р іст. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-0173-9416

e-mail: doroshko7@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Валентин БАЛЮК, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-3295-4872

e-mail: baluk@wp.pl

Університет Марії Кюрі Склодовської, Люблін, Польща

Богдан ЧЕРКАС, канд. політ. наук

ORCID ID: 0000-0002-7512-8557

e-mail: bocherkas@yahoo.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ МІЖМОР'Я
В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Стаття підготовлена виконавцями українсько-польського дослідницького проєкту "Стратегічне партнерство України і Польщі в контексті геополітики регіону Центрально-Східної Європи" (проєкт виконувався у 2023–2024 рр.)

Вступ. Досліджено участь України в реалізації проєкту "Міжмор'я" у контексті стратегічного партнерства України та Польщі. Пошук нової архітектури безпеки й регіональна співпраця змусили національні еліти в Польщі та Україні переглянути свої зусилля щодо регіональної й безпекової співпраці.

Методи. Було використано аналітичний та історичний методи, а також метод узагальнення. Під час дослідження колектив авторів спирався на принцип об'єктивізму.

Результати. Обґрунтовано, що в контексті наростання загроз українській зовнішній політиці та дипломатії, Україні варто більш глибоко працювати в напрямі активізації відносин зі східноєвропейськими країнами стосовно створення майданчика безпекового діалогу в межах Балто-Чорноморської співдружності. Доведено, що координація різнорівневої співпраці в регіоні Міжмор'я дозволить оптимізувати та зміцнити рівень національної безпеки України, Польщі та інших держав Центральної та Східної Європи.

Висновки. Потреба в інтенсифікації торговельно-логістичного співробітництва та сприйняття загрози, що виходить від РФ, стали головними причинами повернення до ідеї та її інституалізації в межах Міжмор'я. Участь в ініціативі трьох морів може служити для України додатковою ланкою, яка сприяє європейській та євроатлантичній інтеграції України на макрорегіональному рівні.

Ключові слова: Міжмор'я, Балто-Чорноморська співдружність, Тримор'я, Україна, Польща, національна безпека, Російська Федерація, агресія, Центральна та Східна Європа.

Вступ

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 р. і триває досі, змінила геополітичну ситуацію в регіоні Центральної та Східної Європи. Україна сьогодні стоїть перед серйозними викликами безпеки й існування держави. Війна в Україні продемонструвала всьому світові певну безпорадність ЄС і НАТО, нездатність ООН та ОБСЄ протидіяти викликам часу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну вкотре додало актуальності концепції Міжмор'я на теренах Центральної та Східної Європи. Наразі життєво важливого значення набули можливості залучення України до центральноєвропейської системи регіональної безпеки в межах ініціативи "Міжмор'я" через імплементацію інфраструктурних і торговельних проєктів.

Методи

У процесі дослідження були застосовані аналітичний та історичний методи, а також метод узагальнення. Під час розвідки колектив авторів спирався на принцип об'єктивізму.

Результати

Геополітичному позиціонуванню України в межах Балтійсько-Чорноморського простору присвячено науковій й аналітичній розвідці українських, польських та іноземних дослідників. Про необхідність створення Балтійсько-Чорноморського геополітичного союзу свого часу писали відомі українські політики та науковці М. Міхновський (Міхновський, 2002), С. Рудницький (Рудницький, 1923; 1994), Ю. Липа (Липа, 1995; 2007). В їхніх працях пере-

важно йшлося про гіпотетичні можливості перетворення України на важливого геополітичного гравця в регіоні Міжмор'я. Термін "Міжмор'я" використовується для позначення союзу держав між Балтійським і Чорним морями, а в деяких випадках – і Адріатичним морем. Ідея Міжмор'я передбачає глибоку співпрацю або навіть конфедерацію держав, розташованих між Балтійським і Чорним морями, які стикнулися із загрозами з боку Росії (Polegkiy, 2021, p. 32).

У польській політичній традиції проєкт "Міжмор'я" ("Тримор'я" або "Intermarium") знаходимо в ряді польських геополітичних концепцій – від політики "прометеїзму" Ю. Пілсудського та Р. Дмовського до доктрини УЛБ Є. Гедройця та Ю. Мєрошевського. Ідея Міжмор'я уперше запропонована Адамом Єжи Чарторийським у XIX ст. і згодом була сформульована як політична концепція вже Ю. Пілсудським. У цілому проєкт вписувався в контекст ідеї відродження Речі Посполитої "від моря до моря", що набула значного поширення в політичній думці польських інтелектуальних та політичних кіл на межі XIX–XX ст.

Ще одна спроба застосувати концепцію Міжмор'я до практичної політики пов'язана з Юзефом Беком, міжвоєнним міністром закордонних справ Польщі. Бек уважав, що співпраця країн Центрально-Східної Європи може гарантувати виживання Польщі в умовах мілітаризації Німеччини та СРСР. Прагматизм політичного підходу Ю. Бека базувався на геополітичних реаліях і питаннях безпеки, а не на ідеологічних концепціях.

© Дорошко Микола, Балюк Валентин, Черкас Богдан, 2024

Бек уважав за необхідне для Польщі вступати в союзи з малими й середніми державами, розташованими між Балтійським, Адріатичним і Чорним морями. Однак цей підхід так і не був повністю реалізований (Polegki, 2021, p. 33).

Загальний зміст історичної концепції "Міжмор'я" ("Тримор'я" або "Intermarium") – сприяти формуванню федерації між народами, що проживають на території між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями, з метою протистояння імперським амбіціям спочатку царської Росії, потім – Пруссії та Німецького Рейху, а також потенційного союзу між ними. Ідея "Міжмор'я" стала доволі популярною в польському політичному середовищі у перші роки після відновлення другої Речі Посполитої.

Ю. Пілсудський, литовський король Міндаугас II та український гетьман П. Скоропадський намагалися вести діалог щодо зближення країн регіону з метою підтримки безпеки й захисту від нової імперської експансії. Однак недовгий політичний вік двох останніх лідерів та ідеї Польщі щодо федералізації Східної Європи також не забезпечили реалізації ідей Міжмор'я. Врешті військова конвенція, підписана між Польщею, Фінляндією, Естонією та Україною, була останньою спробою реалізації ідеї створення Балто-Чорноморського союзу.

Паралельно на початку 1920-х рр. було напрацьовано проєкт Договору Чорноморського союзу, у якому проголошувалася спільна ідея боротьби за незалежність і взаємне визнання та взаємопідтримка, спільна боротьба з більшовиками, подальший спільний захист, створення єдиного органу – Ради Чорноморського Союзу, що затверджував статут і наглядав за діями головнокомандувача спільних збройних сил, обраного за згодою сторін. Договір набув чинності з дня підписання. До участі запрошувалися представники України, Грузії, Азербайджану, Кубані, Тереку, Дону і так званого російського політичного комітету. У перспективі не виключалася участь у Договорі Туреччини, Польщі та Румунії. Однак уже наприкінці 1920 р. Червона армія зайняла Україну, Азербайджан, Вірменію та Грузію. Згодом обговорювалися ідеї створення Чорноморської Антанти, до якої б під егідою Франції увійшли Україна, Кубань, Грузія та Азербайджан, утім різке зниження дипломатичної активності Франції після Локарнської конференції звело нанівець потенціал цього об'єднання (Кондратенко, 2020, с. 13). Вкрай зацікавленим у реалізації проєкту "Міжмор'я" було й керівництво Директорії УНР, що вважало підписання Варшавської угоди з Другою Річчю Посполитою 1920 р. першим кроком не лише до створення "Східної Антанти", але й Балто-Чорноморського союзу окраїнних держав колишньої Російської імперії. На цьому, зокрема, наголошував міністр закордонних справ УНР А. Ніковський, вважаючи, що "Східна Антанта" "спричиниться до консолідації політичних і економічних відносин на Сході, до усунення грізної небезпеки "балканізації" Східної Європи, і таким чином буде аргументом проти відбудови Росії в очах Великої Антанти". Аналогічним чином Балтійський союз, на думку А. Ніковського, відокремить Німеччину від Росії та стане на перешкоді можливих у майбутньому спроб Берліна "відбудувати Єдину Росію" (Кондратенко, 2020, с. 13). Водночас А. Ніковський застерігав, що неучасть УНР у проєкті "Східної Антанти" призведе до послаблення морального впливу першої на Балтійські держави та "спричиниться до надмірного поширення на Сході впливу другої Великої окраїнної держави – Польщі", а також суттєво послабить політичну позицію України

при створенні в перспективі Чорноморського союзу (Кондратенко, 2020, с. 13).

Із початком холодної війни концепція Міжмор'я фактично зникла з ідейного поля еліт країн Східної Європи, яка після Другої світової війни перетворилася на сферу впливу Радянського Союзу. Лише поодинокі праці емігрантських кіл подекуди нагадували про можливість існування Балто-Чорноморського союзу. Зокрема, у 1960-х та на початку 1970-х рр. польський публіцист Є. Гедройц і політолог Ю. Мерошевський в еміграції запропонували концепцію "Міжмор'я" у форматі осі "Україна – Литва – Білорусь". Цим трьом радянським республікам відводилася роль суміжних утворень під контролем зовнішніх сил, тоді як Польща мала отримати роль регіонального лідера. Уважеться, що концепція Гедройца-Мерошевського багато в чому лягла в основу сучасної східноєвропейської політики Польщі. У подальшому про ідеї Міжмор'я висловлювалися такі польські провідні політики, як Л. Валенса, який у першій половині 1990-х обґрунтував перехідний період в інтеграційних прагненнях східноєвропейських країн до НАТО (Кондратенко, 2020, с. 15).

Нове дихання ідеї "Міжмор'я" надав розпад так званого соціалістичного табору на межі 80–90-х рр. XX ст. У 1990-ті рр. у Польщі побачили світ дослідження, у яких здійснено геополітичну характеристику регіону, розглянуто різні варіанти формування Балто-Чорноморського союзу, спрогнозовано вплив на відносини з Росією, Західною Європою і Скандинавією у разі можливої реалізації проєкту (Grzechnik, 2014; Okulewicz, 2001; Troebst, 2003).

Провісником інтеграційних процесів у Східній Європі стало заснування в 1991 р. Вишеградської четвірки у складі Польщі, Чехословаччини (пізніше організація представлена Чехією й Словакією) та Угорщини. У 1992 р. було створено Раду держав Балтійського моря (РДБМ) задля сприяння стабільній і процвітаючій Європі та сформовано оборонні структури держав Балтії. Слід також вказати на Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), яка була заснована в 1992 р. у складі 11-ти країн, у тому числі й України, Грузії та Молдови. Співпраця у рамках цієї організації відбувалася на академічному, міжурядовому, міжпарламентському, діловому, банківському та інших рівнях. Було сформовано Раду міністрів закордонних справ і Парламентську Асамблею. Утім, подальший діалог щодо Балто-Чорноморського союзу обмежився проведенням конференцій, самітів та, максимум, міжурядових зустрічей, де обговорювались питання різнорівневого співробітництва, підтримки безпеки та розвитку комунікацій.

Надалі дискурс Міжмор'я був відроджений уже в 2000-х роках. Приміром, у роботі українських дослідників В. Мадіссона та В. Шахова "Сучасна українська геополітика" (2003) доволі детально розглядаються питання участі України в потенційному Балто-Чорноморському об'єднанні. На думку українських дослідників, Україна є "природним посередником" між регіонами Балтійського та Чорного морів. Тому для України дедалі актуалізується вісь співпраці "Північ – Південь" як альтернатива різновектора "Схід – Захід". Важливою у цьому контексті, як зазначає дослідниця У. Рудницька, є й комунікаційно-транспортна система в Балто-Чорноморському регіоні, зокрема й система газопроводів (Кондратенко, 2020, с. 17).

Щодо практичного аспекту реалізації Балто-Чорноморського зближення варто назвати Угоду із заснування

у 2001 р. Робочої групи з військово-морського співробітництва у Чорному морі – BLACKSEAFOR, що стала чи не найдієвішим проектом співпраці в рамках Чорноморського регіону. Метою Угоди, як відомо, є співпраця у сфері підтримки миру та стабільності в регіоні шляхом спільного тренування військово-морських сил. Наступного року було підписано договір стосовно побудови заходів безпеки у військово-морській сфері в Чорному морі. Безпековими угодами та документами із визначення політико-економічної співпраці в Чорноморському регіоні слід уважати такі ініціативи: "Прикордонна співпраця Чорного моря", ініційовану в 2006 р. Румунією "Чорноморський форум задля діалогу та партнерства", "Гармонія Чорного моря" тощо. Посилення безпекових зв'язків України з іншими регіональними центрами має бути спрямоване передовсім на користь геополітичного формування так званої Балто-Чорноморської дуги (Балто-Чорноморського союзу / *Intermarium*) як спільного безпекового й оборонного простору.

Серед найвідоміших сучасних українських ініціаторів концепту Балто-Чорноморського союзу є також український учений, академік НАН України В. Горбулін, який говорить про спільність загроз для України, держав Балтії, Скандинавських країн, Румунії та інших країн Міжмор'я. На його думку, оптимальним шляхом зовнішньополітичного розвитку для країн Балто-Чорноморського союзу є підвищена активність у сфері міжнародних відносин, безпеки, економіки, енергетики й інформаційної політики. Адже дефіцит безпеки, як зазначає вчений, супроводжує країни Центральної та Східної Європи ще з XVIII ст., які перманентно ставали розмінною монетою у відносинах між Західною Європою та Росією. Виходячи з цього, В. Горбулін застерігає країни цього регіону від практики покладання надій підтримки на більш потужних геополітичних гравців, системи колективної безпеки та усталені інтеграційні об'єднання. Тим самим оптимізація механізмів зближення і партнерства має забезпечити, на його думку, створення в Балто-Чорноморському регіоні нового центру вільного обороту товарів, робочої сили, капіталів та ідей, а також, що головне, сприяти врегулюванню конфлікту на Сході України (Кондратенко, 2020, с. 16).

Одним із ініціаторів відродження Міжмор'я був загиблий президент Польщі Л. Качинський. Він пропонував провести конференцію про "Міжмор'я", користаючись новими можливостями – змінами в Україні, пов'язаними з першим Майданом. Однак планам не вдалося реалізуватися – 10 квітня 2010 р. Л. Качинський разом із представницькою делегацією Польщі раптово загинув в авіакатастрофі під Смоленськом, яку, найімовірніше, організували російські спецслужби.

Виразником ідеї об'єднання держав Центрально-Східної Європи у Балто-Чорноморський союз став президент Польщі А. Дуда (Duda, 2015). На лідируючу роль Польщі у проекті "Інтермаріум" указує, наприклад, один із найвпливовіших фахівців у галузі геополітики Д. Фрідман у виданні аналітичного центру "Stratfor" (Friedman, 2011). Разом із тим, у польському науковому й експертному середовищі превалює думка, що цей геополітичний проект неможливий без Білорусі та України (Машкевич, 2015). Польща має всі підстави на регіональне лідерство у Східній Європі, оскільки може бути не лише ініціатором Балто-Чорноморського союзу, але, по суті, і його засновником, шляхом реалізації стратегії згадуваної ягеллонської геополітики, що регулярно піддається дискурсу в польських інтелектуальних і полі-

тичних колах. Навіть незважаючи на те, що Польща є членом ЄС та НАТО, вона сприймає Росію як реальну загрозу своїй безпеці, такі занепокоєння тільки посилюються після 2014 р., а особливо – із широкомасштабним вторгненням РФ у лютому 2022 р.

До усвідомлення необхідності відродження проекту Міжмор'я Польща й Україна йшли поступово. 2009 р. Україна, Литва та Польща створили спільну військову бригаду. У 2020 р. було започатковано новий тісний формат співпраці – Люблінський трикутник між міністерствами закордонних справ трьох країн. Ці кроки до зближення ґрунтувалися як на історичних підставах, так і на соціологічних опитуваннях, що демонстрували прихильність суспільств у Литві, Польщі та Україні до таких інтеграційних форматів. Таким чином, ці та подібні проекти є вираженням спільних інтересів, сприйняття загроз та ідентичності у Центрально-Східній Європі. Водночас жодна з ініціатив, пов'язаних з Міжмор'ям, ще не привела до створення потужного альянсу безпеки у Центральній та Східній Європі (Fedorenko, Rotaru, & Umland, 2022).

Відродження проекту "Міжмор'я" шляхом створення інфраструктурної внутрішньої стійкості у Центрально-Східній Європі покликане сприяти зміцненню системи регіональної безпеки з метою перетворення країн Балтійсько-Чорноморського регіону на самостійну геополітичну одиницю. Геополітичними інструментами в реалізації проекту "Міжмор'я" виступають наявні енергетичні та транспортні комунікації, а також вихід до морського узбережжя країн регіону. Тож на порядку денному для України – стати елементом цієї системи безпеки, передумови для чого наразі сформовані.

Інституційним виміром проекту "Міжмор'я" стала започаткована в 2016 р. "Ініціатива трьох морів". Її було створено за активної позиції Польщі та Хорватії. Наразі учасницями Ініціативи є 13 країн Центральної та Східної Європи, що об'єднані трьома морями – Балтійським, Чорним та Адріатичним, зокрема Австрія, Болгарія, Греція, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія та Чехія. Незважаючи на певний скептицизм і недовіру з боку Німеччини на початку Ініціативи, Німеччина приєдналася до Ініціативи трьох морів як країна-партнер.

Головною метою створення Ініціативи стала потреба в реалізації масштабних інфраструктурних проектів у регіоні й подальший розвиток логістичних і торговельних ланцюжків. Задля виконання поставлених завдань було утворено інвестиційний фонд Тримор'я, який фінансує проекти транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури. У цьому є серйозна потреба, оскільки країни Тримор'я не настільки інтегровані між собою по автомобільних шляхах і залізницях, як країни Західної Європи. Президент Польщі Анджей Дуда, зокрема, описав ідею Міжмор'я як "нову концепцію для просування єдності та згуртованості Європи" через співпрацю 13 країн, розташованих між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями – "трьома морями Центральної Європи" (Семенова, 2022). Першими до фонду долучилися Польща та Румунія, загальна сума внесків яких становила понад 500 млн євро. Сполучені Штати зобов'язалися інвестувати до 1 млрд дол. в енергетичні проекти "Ініціативи трьох морів" (Polegki, 2021, р. 41). Утім, справжнім поштовхом для розвитку Ініціативи стала повномасштабна війна, яку розв'язала РФ проти України, адже саме держави Центральної та Східної Європи найкраще розуміють важливість підвищення рівня безпеки та стабільності в регіоні спільними зусиллями.

У вересні 2023 р. Україна стала асоційованим членом "Ініціативи трьох морів". Ця подія відбулася 6 вересня 2023 р. на саміті держав-учасниць Ініціативи в Бухаресті. Ще у червні 2022 р. Президент України Володимир Зеленський висловив позицію щодо участі та набуття членства України в "Ініціативі трьох морів". Тоді ж на саміті в Ризі Україна отримала спеціальний статус партнера-учасника "Ініціативи трьох морів". Цей тип співпраці призначений для тих країн, які ще не є членами Євросоюзу, і відрізняється від стратегічного партнерства Тримор'я зі США, Великою Британією чи Єврокомісією. Наразі в Ініціативі принцип, відповідно до якого державою-учасницею об'єднання може бути лише та країна, яка є повноправним членом ЄС. Провідну роль у процесі інтеграції України до Тримор'я відіграла Польща. Прем'єр-міністр Матеуш Моравецький навіть зробив заяву, що сам проєкт Тримор'я тепер неможливий без залучення до нього України. Утім цьому прогресу передувала незацікавленість української влади брати участь у започаткованій Ініціативі. Адже Україна отримала запрошення на перший інавгураційний саміт "Ініціативи трьох морів" у Дубровнику в 2016 р., але не відрядила делегатів. Потім Україну не запросили на наступний саміт, який відбувся у Варшаві 2017 р. через чітке визначення Ініціативи як економічного проєкту, у якому беруть участь лише країни-члени ЄС. Згодом Україна була запрошена на бізнес-форум саміту "Ініціативи трьох морів", що відбувся в Бухаресті 2018 р., але українські представники знову не прибули.

Згідно із Центром протидії дезінформації при Раді національної безпеки й оборони України статус асоційованого члена в Тримор'ї дозволяє Україні у практичному вимірі інтегруватися в європейську залізничну мережу, об'єднати обласні центри України з транспортною мережею Центральної та Східної Європи, у перспективі експортувати українську електроенергію на захід, використати потенціал українських національних підземних газосховищ і загалом сприяти повоєнній відбудові України (Ільченко, 2023).

Стратегічним напрямом співпраці для держав-учасниць наразі є розвиток логістичних можливостей для полегшення експорту з України в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Міністр економіки України Ю. Свириденко наголосила, що агресія Москви проти України підштовхнула держави-учасниці "Ініціативи трьох морів" до модернізації інфраструктури, транспортних систем, забезпечення продовольством, залучення інвестицій в енергетику та інші стратегічні сектори, аби повністю позбутися російської нафти і газу (Кабінет Міністрів України, 2023).

Утім, державам Міжмор'я потрібно ще врегулювати торговельні взаємовідносини в рамках "Ініціативи трьох морів", зокрема щодо зняття бар'єрів у двосторонній торгівлі й відновлення експорту зерна та інших культур з України. У зв'язку з російською блокадою українських портів стратегічне для офіційного Києва значення отримали експортні можливості в Дунайському регіоні й торговельні шляхи, які ведуть у порти Румунії, Болгарії та Хорватії. За словами президента Польщі А. Дуди, "війна в Україні, необхідність постачати в Україну та експортувати продукцію з України – щоб Україна могла функціонувати максимально нормально в цій надзвичайно складній ситуації – показали, наскільки важливі інфраструктурні зв'язки в Центральній Європі та наскільки важливі вони між нашими країнами". Враховуючи це, постає надзвичайно актуальне питання сьогодення –

посилання безпекової складової співробітництва в рамках "Ініціативи трьох морів", без якої складно реалізувати повною мірою інфраструктурні та інші економічні проєкти (Рар, 2023).

Актуальним залишається питання взаємодії Тримор'я з Європейським Союзом. Старший аналітик та голова Східноєвропейської програми в Безпековому центрі "Європейські цінності" Давід Стулік зазначає, що Тримор'я може доповнювати і в перспективі стати частиною політики ЄС, оскільки Європейський Союз вкладає величезні гроші у розвиток інфраструктури. Як зазначено у цілях Тримор'я, із самого початку проєкт був створений для того, щоб доповнювати, а не конкурувати з Європейським Союзом. Про це свідчить тісне залучення Європейської комісії до діяльності Ініціативи. Саме тому Тримор'я має всі можливості стати такою ініціативою, яка підтримується з боку ЄС, і відповідно залучати потужні кошти зі структурних фондів ЄС (Суспільне. Новини, 2022). Геостратегічні проєкти "Ініціативи трьох морів" і "Міжмор'я" відіграють вагомую роль у процесі подальшого просування ЄС на Схід, що зустрічає опір Росії.

З-поміж великих інфраструктурних проєктів, які реалізуються в рамках "Ініціативи трьох морів", є: автомагістраль Via Carpathia, що покликаний об'єднати Північну й Південну Європу, з'єднавши Клайпеду в Литві із Салоніками в Греції; Балтійсько-Адріатичний залізничний коридор; інфраструктура для зрідженого природного газу, зокрема морські термінали у Польщі та Хорватії; автомагістраль Via Baltica із Праги до Гельсінкі через Польщу, Литву, Латвію та Естонію; проєкт залізничного коридору Rail Baltica; вантажний коридор Amber Rail тощо (Семенова, 2022).

У рамках енергетичної співпраці Польща, зі свого боку, планує забезпечувати логістику енергоресурсів шляхом постачання американського сланцевого газу в країні Центрально-Східної Європи через термінал зрідженого природного газу в Свиноуйсьце на узбережжі Балтійського моря, а також добудови польської ділянки газопроводу з Норвегії ("Балтійський газопровід") (Лельонек, & Матерняк, 2017). Ці проєкти стабілізували б енергетичну безпеку не лише Польщі та України, а й регіону Міжмор'я загалом. Зокрема, у жовтні 2019 р. Конгрес США представив резолюцію на підтримку Тримор'я в зусиллях щодо підвищення енергетичної незалежності та інфраструктури, зазначивши, що така робота зміцнить національну безпеку США та Європи. Таким чином, Польща зміцнює свою роль у рамках енергетичного проєкту "Північно-південний газовий коридор" по осі "Північ – Південь". Тому Україні необхідно активно долучатися до такого енергетичного коридору як одній із ключових країн у забезпеченні інфраструктурної внутрішньої стійкості регіону Міжмор'я.

Не менш важливим, у сенсі реалізації проєкту Міжмор'я, є завдання диверсифікації транзитних коридорів. Наразі висунено два проєкти: перший має на меті будівництво каналів, що з'єднають Балтійське та Чорне море через річки Вісла, Сян, Дністер, Прут і Дунай; другий – налагодити залізничне сполучення з Егейським морем через Румунію, Болгарію, країни Західних Балкан і Грецію. Реалізація цих проєктів сприятиме зміцненню безпеки країн-учасниць в умовах війни Росії проти України. Польща, у свою чергу, прагне залучати кошти з єврофондів на модернізацію транспортних автомагістралей між північчю і півднем Європи з метою з'єднання портів трьох морів, що частково збігається з мережею пан'європейських доріг TEN-T (Poręba, 2018).

Ще одним важливим напрямом забезпечення стійкості енергетично-комунікаційної інфраструктури в регіоні Тримор'я є електроенергетичний. Ідеться про запуск енергетичного мосту "Україна – ЄС", а саме – відкриття енергосполучення "Хмельницький – Жешув", а також об'єднання електроенергетичного ринку України з європейським. 24 лютого 2022 р., у день широкомасштабного вторгнення РФ проти України, НЕК "Укренерго" від'єднала українську енергосистему від мереж Росії та Білорусі. А 16 березня 2022 р. Україна приєдналася до об'єднаної енергосистеми континентальної Європи ENTSO-E, що відбулося на рік раніше запланованого. І вже у квітні 2023 р. було запущено в роботу модернізовану міждержавну лінію електропередачі між Україною та Польщею протяжністю 400 км (Шмигаль, 2023).

Зауважимо, що на міжрегіональному рівні в травні 2023 р. було підписано Угоду про економічну мережу регіонів Тримор'я, у рамках якої ряд українських областей стали учасниками цього міжнародного договору. Мережа регіонів "Ініціативи трьох морів" – це формат практичної співпраці між органами місцевого самоврядування держав-учасниць Тримор'я, створений за ініціативи Люблінського воеводства. Документ про створення Мережі, або Люблінську декларацію, було підписано 2021 р. Серед переваг Угоди про економічну мережу регіонів Тримор'я варто виділити: розбудову інфраструктури регіонів шляхом реалізації проектів у транспортній, енергетичній і цифровій сферах; створення інструментів для кращого використання європейських фондів, національних ресурсів та інвестиційного фонду Тримор'я; підтримка підприємництва, зокрема розвиток малого й середнього бізнесу та міжнародної торгівлі, а також розвиток і взаємний обмін у сферах культури, мистецтва, туризму тощо (Отаманчук, 2023).

Дискусія і висновки

Архітектура безпеки в регіоні змінюється і проєкт Міжмор'я за активної позиції Польщі та України має потенціал запропонувати державам Центральної та Східної Європи за підтримки США та Сполученого Королівства новий формат безпекового співробітництва у вигляді Балтійсько-Чорноморського союзу. Адаже саме держави Центральної та Східної Європи найбільш активні в допомозі Україні для протистояння широкомасштабному вторгненню РФ. На думку проф. С. Віднянського, фундамент цієї ініціативи для США становить системна військово-політична присутність у Польщі (військові бази системи протиракетної оборони), Косово (стратегічна військова база "Бондстїл"), Болгарії та Румунії (американські бази протиракетної оборони та військово-морські бази у Варні та Констанці). З цієї позиції "Ініціативу трьох морів" можна розглядати як політичне підсилення євроатлантичної солідарності. Ключову інтегруючу роль у проєкті "Міжмор'я" відіграє Польща. Варшава за останні два десятиліття перетворилась на важливого партнера офіційного Вашингтону, а після виходу Великої Британії з ЄС Польща стала головним і найбільш послідовним партнером США серед країн ЄС (Віднянський, & Мартинов, 2020, с. 12).

У найближчому майбутньому Захід не буде готовий надати реальні гарантії безпеки Україні, Грузії та Молдові, незважаючи на життєву важливість цієї допомоги. Виникають сумніви й у готовності Заходу воювати з РФ заради захисту країн Балтії чи Польщі, що актуалізує виникнення між країнами Центрально-Східної Європи спільних оборонних інтересів. Попри демократичну та правозахисну риторичку, Захід так і не захистив ні Молдову, ні Грузію, ні Україну від російської агресії. Фактич-

но єдиними потенційними союзниками України, як і потенційними жертвами російського тиску, є наші найближчі сусіди: Польща, Румунія, Молдова, Литва, Латвія та Естонія. Кожна з цих країн хоче здобути надійних союзників проти російської експансії. Країни Балтії, у яких мешкає значна російська меншина, також перебувають під загрозою російської експансії. Польща має чи не найвагоміші підстави для формування оборонного союзу із сусідами регіону, з огляду на сумний історичний досвід "допомоги" західних союзників 1939 р.

Проєкт "Міжмор'я" цілком може знайти собі таких союзників, як США, Канада та Велика Британія, які будуть зацікавлені у подібній альтернативній силі в Європі. Балто-Чорноморський союз залишається поки що більше ідеєю, яка тримається на окремих фактах історії, політики й економіки. Проте на тлі незадоволення політикою ЄС і посилення конфронтації з Росією ця ідея дедалі більше набуває актуальності та формалізується. Слабким місцем більшості концепцій створення проєкту "Міжмор'я" видається охоплення занадто великої кількості країн з різноспрямованими векторами геополітичного тяжіння, що негативно впливає на стабільність цього проєкту (Тодоров, & Тодорова, 2016, с. 36). Водночас бачення спільного ворога зближує позиції країн Балтії, Польщі, України та Румунії.

Отже, тривала російсько-українська війна та внутрішні кризи в Європейському Союзі вплинули на перспективи майбутнього розвитку у Східній і Центральній Європі. Пошук нової архітектури безпеки та регіональна співпраця змусили національні еліти в Польщі та Україні переглянути свої зусилля щодо регіональної й безпекової співпраці. Потреба в інтенсифікації торговельно-логістичного співробітництва та сприйняття загрози, що виходить від Росії, стали головними причинами повернення до ідеї та її інституалізації в рамках ініціативи.

Участь в "Ініціативі трьох морів" може служити для України додатковою ланкою, яка сприяє європейській та євроатлантичній інтеграції України на макрорегіональному рівні. Реалізація енергетичних і транспортно-логістичних проєктів у рамках Ініціативи сприятиме насамперед економічному зростанню України. Залучення України до центральноєвропейської системи регіональної безпеки в рамках ініціативи Міжмор'я не лише підвищить наш геополітичний статус, а й сприятиме налагодженню конструктивного діалогу по осі "Схід – Захід".

Внесок авторів: Микола Дорошко – концептуалізація ідеї, розроблення та проєктування методології; Валентин Балюк – формулювання завдань і цілей дослідження; Богдан Черкас – застосування формальних методів для аналізу емпіричних даних.

Список використаних джерел

- Віднянський, С., & Мартинов, А. (2020). Геостратегічні проєкти Міжмор'я і Тримор'я у зовнішній політиці України (1991–2020 рр.). *Геополітика України: історія та сучасність*, 2(25), 9–18.
- Дипломатична місія Української Народної Республіки в Латвії, м. Рига. (1920). [Історична довідка]. (Ф. 3697, оп. 1, спр. 11, арк. 1–152), Центральный державный архив вищих органів влади та управління України. <https://e-resource.tsdav.gov.ua/search?q=3697>
- Ільченко, Л. (2023, 7 вересня). *Крок до розвитку логістики й експорту: Україна стала асоційованою державою-учасницею "Тримор'я". Економічна правда.* <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/7/704034/>
- Кондратенко, О. (2020). Балто-Чорноморська співдружність: витоки та стратегічні можливості для України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія "Міжнародні відносини"*, 1(51), 11–17.
- Лельюнек, А., & Матерняк, Д. (2017). (Ред.). *Рекомендації Фондації "Центр досліджень Польща – Україна" для урядів республіки Польща і України у взаємних відносинах.* POLUKR. <http://www.polukr.net/uk/blog/2017/03/rekomendacii>

- Липа, Ю. (1995). *Розподіл Росії*. Інститут народознавства НАН України.
- Липа, Ю. (2007). *Всеукраїнська трилогія: Т. 1. Призначення України*, МАУП.
- Машкевич, М. (2015). *Східна польська політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації*. Ніка-Центр.
- Міністерство економіки України. (2023, 7 вересня). *Україна отримала статус асоційованої держави-учасниці ініціативи Трьох морів*. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-otrymala-status-asotsiiovanoi-derzhavy-uchasnytsi-initsiatyvy-trokh-moriv>
- Міхновський, М. (2002). *Самостійна Україна*. Діокор.
- Отаманчук, В. (2023, 17 травня). *Хмельниччина підписала Угоду про економічну мережу регіонів Тримор'я: подробиці*. <https://vsim.ua/tochka-zoru/hmelnichchina-pidpisala-ugodu-pro-ekonomichnu-merezhu-regioniv-trimory-11797196.html>
- Рар, І. Я. (2023, 6 вересня). *Греція приєдналась до Ініціативи трьох морів*. Польське радіо.
- Рудницький, С. (1923). *Українська справа зі становища політичної географії*. Українське слово.
- Рудницький, С. (1994). *Чому ми хочемо самостійної України*. Світ.
- Семенова, І. (2022, 21 червня). (Ред.). *"Наш зв'язок із вільним світом"*. *Що таке Тримор'я і чому Україна прагне приєднатися до цього об'єднання 12 країн ЄС*. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/trimor-ya-shcho-ce-ta-yaki-krajini-do-nogo-vhodyat-ukrajina-stala-partnerom-initsiatyvi-troh-moriv-50251323.html>
- Суспільне. Новини. (2022, 21 червня). *Чим ініціатива Тримор'я вигідна для України – думка експертів*. <https://susplne.media/252523-cim-initsiativa-trimora-vigidna-dla-ukraini-dumka-ekspertiv/>
- Тодоров, І., & Тодорова, Н. (2016). Геополітичний проєкт Міжмор'я і російська агресія. *Геополітика України: історія і сучасність*, 2(17), 27–40. ДВНЗ "УжНУ". <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22492>
- Шмигаль, Д. (2023, 5 травня). *Україна запустила модернізовану лінію електропередач з Польщею*. Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3703731-ukraina-zapustila-modernizovanu-liniu-elektroperedaci-z-polsku.html>
- Duda, A. (2015). *Nie mam wątpliwości, że procedury in vitro są potrzebne*. *Newsweek Polska*.
- Fedorenko, K., Rotaru, V., & Umland, A. (2022). The Intermarium Idea in the Post-Soviet Period Ideas and Institutions for a Security Alliance between the Baltic and Black Seas. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 242, 285–305.
- Friedman, G. (2011). *Borderlands: A Geopolitical Journey in Eurasia*. Austin.
- Grzechnik, M. (2014). Intermarium: The Baltic and the Black Seas on the Polish mental maps in the interwar period. *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 1(6), 1, 81–96.
- Okulewicz, P. (2001). *Koncepcja "Międzymorza" w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*. Wydawn. Poznańskie, 75–86.
- Polegki, O. (2021). The Intermarium in Ukrainian and Polish Foreign Policy Discourse. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 8(2), 29–48. <https://ewjus.com/index.php/ewjus/article/view/562>
- Poręba, T. (2018). *Via Carpathia – An Investment in the Future*. Warsaw institute review.
- Troebst, S. (2003). "Intermarium" and "Wedding to the Sea": Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 10(2), 293–321.
- References**
- Diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in Latvia, Riga*. (1920). [Historical reference]. (Fund 3697, op. 1, reference 11, sheet 1–152), The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine [in Ukrainian]. <https://e-resource.tsdao.gov.ua/search?q=3697>
- Duda, A. (2015). *Nie mam wątpliwości, że procedury in vitro są potrzebne*. *Newsweek Polska*.
- Fedorenko, K., Rotaru, V., & Umland, A. (2022). The Intermarium Idea in the Post-Soviet Period Ideas and Institutions for a Security Alliance between the Baltic and Black Seas. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, 242, 285–305.
- Friedman, G. (2011). *Borderlands: A Geopolitical Journey in Eurasia*. Austin.
- Grzechnik, M. (2014). Intermarium: The Baltic and the Black Seas on the Polish mental maps in the interwar period. *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 1(6), 1, 81–96.
- Ilchenko, L. (2023, September 7). *A step towards the development of logistics and exports: Ukraine became an associated state-participant of "Three Seas"*. *Economic Truth* [in Ukrainian]. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/7/704034/>
- Kondratenko, O. (2020). *The Baltic-Black Sea Commonwealth: origins and strategic opportunities for Ukraine*. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, International Relations Series*, 1(51), 11–17 [in Ukrainian].
- Lelionek, A., & Materniak, D. (2017). (Eds.). *Recommendations of the "Poland-Ukraine Research Center" Foundation for the governments of the Republic of Poland and Ukraine in mutual relations*. POLUKR [in Ukrainian]. <http://www.polukr.net/uk/blog/2017/03/rekomendacj>
- Lypa, Yu. (1995). *Distribution of Russia*. Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Lypa, Yu. (2007). *All-Ukrainian trilogy: T. 1. Appointment of Ukraine*. MAUP [in Ukrainian].
- Mashkevich, M. (2015). *Eastern Polish politics in the 20th and early 21st centuries: concepts and interpretations*. Nika Center [in Ukrainian].
- Mikhnovskiy, M. (2002). *Independent Ukraine*. Diokor.
- Ministry of Economy of Ukraine. (2023, September 7). *Ukraine received the status of an associated state-participant of the Three Seas initiative*. <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-otrymala-status-asotsiiovanoi-derzhavy-uchasnytsi-initsiatyvy-trokh-moriv>
- Okulewicz, P. (2001). *Koncepcja "Międzymorza" w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*. Wydawn. Poznańskie, 75–86.
- Отаманчук, В. (2023, May 17). *Khmelnytskyi signed the Agreement on the economic network of the regions of the Three Seas region: details*. <https://vsim.ua/tochka-zoru/hmelnichchina-pidpisala-ugodu-pro-ekonomichnu-merezhu-regioniv-trimory-11797196.html>
- Polegki, O. (2021). The Intermarium in Ukrainian and Polish Foreign Policy Discourse. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, 8(2), 29–48. <https://ewjus.com/index.php/ewjus/article/view/562>
- Poręba, T. (2018). *Via Carpathia – An Investment in the Future*. Warsaw institute review.
- Public. News. (2022, June 21). *How the Three Seas Initiative is beneficial for Ukraine – the opinion of experts*. <https://susplne.media/252523-cim-initsiativa-trimora-vigidna-dla-ukraini-dumka-ekspertiv/>
- Rar, I. Ya. (2023, September 6). *Greece joined the Three Seas Initiative*. Polish Radio.
- Rudnytskyi, S. (1923). *The Ukrainian case from the point of view of political geography*. Ukrainian word.
- Rudnytskyi, S. (1994). *Why do we want an independent Ukraine*. World.
- Семенова, І. (2022, June 21). (Ed.). *"Our Connection to the Free World." What is Trimore and why Ukraine wants to join this union of 12 EU countries*. <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/trimor-ya-shcho-ce-ta-yaki-krajini-do-nogo-vhodyat-ukrajina-stala-partnerom-initsiatyvi-troh-moriv-50251323.html>
- Shmyhal, D. (2023, May 5). *Ukraine launched a modernized power transmission line with Poland*. Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3703731-ukraina-zapustila-modernizovanu-liniu-elektroperedaci-z-polsku.html>
- Todorov, I., & Todorova, N. (2016). *Geopolitical project of the Mediterranean and Russian aggression*. Geopolitics of Ukraine: history and modernity. DVNZ "UzhNU", 2(17), 27–40. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22492>
- Troebst, S. (2003). "Intermarium" and "Wedding to the Sea": Politics of History and Mental Mapping in East Central Europe. *European Review of History*, 10(2), 293–321.
- Vidnyanskyi, S., & Martynov, A. (2020). *Geostrategic projects of the Mediterranean and Three Seas in the foreign policy of Ukraine (1991–2020)*. Geopolitics of Ukraine: history and modernity, 2(25), 9–18 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 09.08.24
Прорецензовано / Revised: 10.09.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Mykola DOROSHKO, DSc (Hist.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-0173-9416
e-mail: doroshko7@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Walenty BALUK, DSc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-3295-4872
e-mail: baluk@wp.pl
Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland

Bohdan CHERKAS, PhD (Polit.)
ORCID ID: 0000-0002-7512-8557
e-mail: bocherkas@yahoo.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UKRAINE'S PARTICIPATION IN THE INTERMARIUM PROJECT IMPLEMENTATION IN THE CONTEXT OF THE STRATEGIC PARTNERSHIP OF UKRAINE AND POLAND

Background. *The authors of the article investigate the participation of Ukraine in the Intermarium project implementation in context of the strategic partnership between Ukraine and Poland. The search for a new security architecture and regional cooperation has forced national elites in Poland and Ukraine to reconsider their efforts on regional and security cooperation.*

Methods. *Analytical, historical, and generalization methods were used. During the research, the team of authors relied on the principle of objectivism.*

Results. *It is substantiated that in the context of increasing threats to Ukrainian foreign policy and diplomacy, Ukraine should work more deeply in the direction of intensifying relations with Eastern European countries regarding the creation of a platform for security dialogue within the Baltic-Black Sea Commonwealth. It has been proven that the coordination of cooperation at different levels in the Mediterranean region will allow to optimize and strengthen the level of national security of Ukraine, Poland and other states of Central and Eastern Europe.*

Conclusions. *The need to intensify trade and logistics cooperation and the perception of the threat emanating from the Russian Federation became the main reasons for returning to the idea and its institutionalization within the framework of the Intermarium. Participation in the Three Seas Initiative can serve as an additional link for Ukraine, which contributes to the European and Euro-Atlantic integration of Ukraine and the macro-regional level.*

Keywords: *Intermarium, Baltic-Black Sea Commonwealth, Three Seas Initiative, Ukraine, Poland, national security, Russian Federation, aggression, Central and Eastern Europe.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

Authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 342.238.01:165/168

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/12-17>

Олена КОППЕЛЬ, д-р іст. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6297-5610

e-mail: helenkoppel45@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Олена ПАРХОМЧУК, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6261-3580

e-mail: parkhomchuk45@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Анастасія ПАРХОМЧУК, д-р філософії

ORCID ID: 0000-0002-9972-0504

e-mail: nastaparkhomchuk@gmail.com

Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ США У ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ ІЗ КРАЇНАМИ БЛИЗЬКОГО СХОДУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Вступ. *Визначаються основні етапи та напрями трансформації системи пріоритетів США у двосторонніх відносинах з країнами Близького Сходу шляхом здійснення їх ретроспективного та прогностичного аналізу в контексті регіональної та глобальної міжнародно-політичної ситуації.*

Методи. *Дослідження спирається на теоретичні здобутки школи політичного реалізму. Застосовується політико-системний і компаративний методи.*

Результати. *З'ясовується вплив американських електоральних процесів на трансформацію стратегій близькосхідної політики США. Розкрито механізми реалізації Сполученими Штатами стратегій "скорочення", "невтручання", "віддаленого балансування", "стримування та взаємодії", "зміни режиму", "причетності як інтеграції", "причетності як торгування", "замирення", "максимального тиску", "стримування та залучення" у двосторонніх відносинах з країнами Близького Сходу та характер динаміки американо-іранських та американо-саудівських відносин унаслідок застосування обраних стратегій.*

Висновки. *Вплив США як глобальної держави, здатної здійснювати монопольний контроль над розвитком подій і процесів як на глобальному, так і на регіональному (близькосхідному) рівнях, зменшується, що відображає ширшу зміну глобального балансу сил. Послаблення їх лідерських позицій особливо помітно відобразилося у регіоні Близького Сходу, домінування в якому було однією із заборук глобального лідерства США. Обґрунтовано, що більшість напрямів двосторонньої близькосхідної політики США зазнали негативної динаміки внаслідок впливу як глобальних, так і регіональних чинників, зокрема посилення позицій КНР і РФ та внутрішньорегіональних змін. Якщо в період біполярного протистояння глобальні фактори були ключовими у формуванні системи пріоритетів двосторонніх відносин США з країнами Близького Сходу, то на сучасному етапі посилюється роль регіональних чинників при збереженні значення глобальних (необхідність протидії КНР та РФ, російсько-українська війна, війна Ізраїлю і ХАМАС, протистояння ІРІ та Ізраїлю).*

Ключові слова: *США, Близький Схід, Перська затока, Ісламська Республіка Іран (ІРІ), Королівство Саудівська Аравія (КСА), Ізраїль, Єгипет, регіональна безпека, нафтовий чинник, Д. Трамп, Дж. Байден.*

Вступ

Близький Схід посідає одне із ключових місць у світовій економіці, геополітиці, цивілізаційній та релігійній картині світу. Він займає особливе місце в системі зовнішньополітичних пріоритетів США, оскільки домінування на Близькому Сході завжди виступало запорукою їхнього глобального лідерства. У той же час саме в цьому регіоні стає особливо помітним послаблення їх лідерських позицій. Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з повномасштабною війною Російської Федерації проти України як у контексті важливості позиції країн Близького Сходу щодо російсько-української війни та їхніх потенційних посередницьких зусиль, так і реалізації стратегічної ініціативи з питань розширення коаліції України за рахунок країн Глобального Півдня.

Метою роботи є визначення основних причин, етапів і напрямів трансформації системи пріоритетів США у двосторонніх відносинах з країнами Близького Сходу шляхом здійснення їх ретроспективного та прогностичного аналізу в контексті регіональної та глобальної міжнародно-політичної ситуації та з'ясування впливу американських електоральних процесів на трансформацію стратегій близькосхідної політики США. Особлива увага приділяється динаміці американо-саудівських та американо-іранських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Об'єкт нашої розвідки – близькосхідна політика США – вивчається як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій думці. Ця проблема розглядалась у працях дослідників зовнішньої політики США на Близькому Сході Г. Афтанділіана, П. Ваїкара, Г. Гауза, М. Лінча, Е. Подеха, О. Хассана. Серед робіт, присвячених сучасному стану регіональних міжнародних відносин, варто виділити роботи П. Кокберна, М. Лінча, Ф. Холлідея, де аналізуються питання, пов'язані із трансформацією місця регіону як у глобальних міжнародних відносинах, так і в політиці США та інших зовнішньорегіональних "акторів", зокрема КНР та РФ. У той же час можемо констатувати відсутність публікацій, які б були повністю присвячені предмету нашого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість розвідок наразі націлено на вивчення близькосхідної політики США та її наслідків для розвитку регіону. Натомість малодослідженим питанням залишається трансформація відносин США із країнами регіону в контексті впливу динаміки цих відносин на глобальну та регіональну міжнародно-політичну ситуацію.

Методи

Дослідження спирається на теоретичні здобутки школи політичного реалізму. Політологічний підхід за-

стосується для аналізу теоретичних, концептуальних і практико-політичних засад близькосхідної політики США. Використання системного підходу надало можливості довести, що еволюція міжнародної системи після завершення біполярного протистояння вивільнила системоутворювальний потенціал регіонального рівня міжнародних відносин, який поступово зміцнюється як самостійний і самодостатній у всіх процесах, які пов'язані із глобальною сегментацією та розвитком регіональної взаємодії, що сприяє якісним змінам у регіональному просторі та забезпечує як його цілісне сприйняття поза регіональними державами, зокрема США, так і потребу вибудовувати політику стосовно цих консолідованих просторів, яка нерідко заступає місце політики стосовно окремих держав регіону. Для аналізу політики американських адміністрацій щодо країн близькосхідного регіону, зокрема Ірану та Саудівської Аравії, використано компаративний метод, для виявлення особливостей реалізації політики США стосовно країн близькосхідного регіону – політико-системний метод.

Гіпотезою дослідження є припущення, що вплив США як глобальної держави, здатної здійснювати монополярний контроль над розвитком подій і процесів як у світі в цілому, так і на Близькому Сході зокрема, зменшується, що відображає ширшу зміну глобального балансу сил. Послаблення їх лідерських позицій особливо помітно відобразилась у регіоні Близького Сходу, домінування в якому було запорукою глобального лідерства США. Важливим виявом зазначених тенденцій стало те, що більшість напрямів двосторонньої близькосхідної політики США зазнали негативної динаміки.

Результати

Виклад основного матеріалу. З метою доведення чи спростування гіпотези й досягнення мети дослідження вважаємо за необхідне як визначення інтересів США на Близькому Сході, так і здійснення ретроспективного аналізу системи пріоритетів США у відносинах із країнами регіону. Указаний аналіз здійснюється в контексті трансформації стратегій близькосхідної політики демократичних і республіканських адміністрацій Дж. Картера (1977–1981), Р. Рейгана (1981–1989), Буша-старшого (1989–1993), Б. Клінтона (1993–2001), Буша-молодшого (2001–2009), Б. Обами (2009–2017), Д. Трампа (2017–2021) та Дж. Байдена (2021–2024). Президенти США поєднують у своїй практиці елементи кількох стратегій, зокрема стратегії "скорочення", що має на меті зменшення витрат США у міжнародній сфері; "стримування" – створення геополітичних противаг навколо опонента; "зміни режиму/відкату назад" – повалення ворожого уряду; "причетності як інтеграції" – заохочення лібералізації ворожих режимів; "причетності як торгування" – взаємного обміну поступками; "замирення" – односторонніх поступок задля угамування агресивних намірів опонента; "віддаленого балансування" – запобігання домінуванню будь-якої країни; "невтручання" – уникання зобов'язань (Брусилівська, 2019).

Аналіз трансформації місця та ролі регіону Близького Сходу в глобальній стратегії Сполучених Штатів свідчить, що за будь-якою адміністрацією їх головною метою було затвердження свого геополітичного й економічного впливу та контролю над стратегічно важливими територіями. Інтереси США на Близькому Сході полягали в забезпеченні доступу до енергетичних ресурсів, захисті своїх союзників, у першу чергу Ізраїлю, протидії розповсюдженню ядерної зброї та загрози міжнародного тероризму. З цієї метою США налагоджували систему двосторонніх відносин із країнами

регіону, сприяли формуванню союзів, здійснювали військові операції, застосовували економічні санкції та інші інструменти зовнішньої політики.

У той же час демократи акцентували увагу на тому, що США мають діяти на Близькому Сході, щоб захистити свої ідеологічні інтереси, зокрема, демократію, права людини та свободу, сприяти демократичним змінам та розвитку громадянського суспільства шляхом допомоги встановленню демократичних урядів та розвитку економіки в рамках стратегії "причетності як інтеграції". Такий підхід чітко відслідковувався в діяльності демократичної адміністрації Б. Обами, яка підтримала події "Арабської весни", хоча не змогла передбачити їх наслідки.

Після розпаду Ялтинсько-Потсдамської системи США затвердили себе як єдину силу, здатну нести відповідальність за регіональну стабільність, були активно залучені до різних подій і конфліктів, які відбувалися на Близькому Сході. США були головними ініціаторами й учасниками коаліції, яка проводила війну в Перській затоці в 1990–1991 рр., війні в Афганістані, в Іраку (2003), боротьби з міжнародним тероризмом тощо.

Аргументами на користь нашої гіпотези про те, що вплив США як глобальної держави, здатної здійснювати монополярний контроль над розвитком подій і процесів як у глобальному, так і регіональному/близькосхідному вимірі, зменшується, що відображає ширшу зміну глобального балансу сил, стають наслідки фінансової кризи 2008 р., виклики американоцентричному світоустрою з боку КНР та РФ. США почали активніше займатися військовою, економічною та дипломатичною політикою в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні з метою збалансування впливу КНР, а у 2017–2018 рр. перейшли до стратегії "стримування" Китаю. Якщо в Ялтинсько-Потсдамській системі Близький Схід був критично важливим для США, то в постбіполярний період їхня увага до цього регіону поступово починає зменшуватись. Скорочення американської присутності в регіоні та переорієнтація зовнішньої політики США на протистояння з Китаєм тільки посилюють ці тенденції.

Система зовнішньополітичних пріоритетів США щодо суб'єктів міжнародних відносин на Близькому Сході визначалась із врахуванням як глобальних, так і регіональних та внутрішньополітичних факторів, місця близькосхідних суб'єктів міжнародних відносин на геополітичній мапі регіону, ступенем їхнього політичного й економічного впливу. Зазначимо, що США традиційно мали кількох союзників на Близькому Сході, включаючи Ізраїль, Іран, Саудівську Аравію, Єгипет, Йорданію, монархії Перської затоки. Міцні відносини з Ізраїлем були засновані на взаємній підтримці та співпраці в галузі безпеки й військових технологій. Вашингтон підтримував Саудівську Аравію як стратегічного союзника на Близькому Сході з багатьма військовими базами та спільними управлінськими проектами, надавав фінансову й військову допомогу Єгипту, а також співпрацював у боротьбі з тероризмом та в енергетичній сфері, підтримував Йорданію як союзника, надаючи фінансову допомогу. США мали хороші відносини з Кувейтом, який є стратегічним партнером у галузі безпеки й енергетики. Підтримка союзників США на Близькому Сході полягає в наданні фінансової та військової допомоги, співпраці в боротьбі з тероризмом та управлінських проектах, а також у забезпеченні енергетичної безпеки та стабільності в регіоні.

Якщо в умовах Версальсько-Вашингтонської системи головна мета США полягала в захисті інтересів американських нафтових монополій, а їхніми головни-

ми конкурентами виступали колоніальні держави – Велика Британія та Франція, то в умовах біполярної Ялтинсько-Потсдамської системи головними факторами глобального характеру був поділ регіону на дві сфери впливу і послаблення традиційних колоніальних держав. Додатковим чинником стає внутрішній – як у контексті підтримки Ізраїлю як головного союзника на Близькому Сході, що пояснювалось у тому числі внутрішньополітичною ситуацією в США та діяльністю "єврейського лоббі" (традиційно більша підтримка Ізраїлю надавалась республіканцями), так і трансформацією зовнішньої та внутрішньої політики окремих країн регіону внаслідок внутрішньополітичних змін. Конкретним прикладом зазначеної трансформації може служити Єгипет. Після перемоги антимонархічної революції в Єгипті в 1952 р. він стає союзником СРСР, але ця ситуація змінюється після Жовтневої війни на Близькому Сході 1973 р., коли Єгипет зближується зі США і підписує в 1979 р. Вашингтонський мирний договір з Ізраїлем.

Для підтвердження авторської гіпотези щодо того, що більшість напрямів двосторонньої близькосхідної політики США зазнали негативної динаміки, слід зупинитись на динаміці американо-іранських та американо-саудівських відносин. Трансформація пріоритетів Вашингтону стосовно Ірану та Саудівської Аравії має велике значення з декількох причин, головними з яких є вплив на геополітичну стабільність, оскільки відносини США з цими двома країнами впливають як на стабільність та безпеку в регіоні Перської затоки через його важливість у сферах енергетики та геостратегії, так і на Близькому Сході загалом. Відносини США з Іраном та Саудівською Аравією визначають геополітичний баланс у регіоні та впливають на такі різні конфлікти та кризи, як ситуація в Ємені, громадянська війна в Сирії, арабо-ізраїльське врегулювання, палестинська проблема, війна Ізраїлю і ХАМАС, протистояння між Ізраїлем та ІРІ. Щодо забезпечення енергетичної безпеки, обидві ці країни володіють значними запасами нафти та газу, тому їхні відносини зі США мають велике значення для безпеки та стабільності на світовому ринку. Відносини США з цими країнами також важливі з погляду підтримки демократії та прав людини, оскільки обидві країни часто стикаються із критикою за їхні порушення.

Шахський Іран був головним, поруч з Ізраїлем, союзником США на Близькому Сході та в субрегіоні Перської затоки. У "доктрині Ніксона" (1969), яка полягала у розподілі військово-політичної та фінансово-економічної взаємодії, Іран виступав як головний військово-політичний партнер США, а Саудівська Аравія – як фінансово-економічний партнер. Іран разом із Саудівською Аравією виступав гарантом внутрішньої безпеки аравійських монархій (політика "двосторонньої опори" ("two pillars policy") та свободи судноплавства через Ормузьку протоку. Після повалення шахського режиму і проголошення ІРІ США вибудовують нову специфічну ієрархію – у межах РСАДПЗ Саудівська Аравія стає гарантом внутрішньополітичної стабільності аравійських монархій, а Вашингтон надає гарантії захисту безпеки Перської затоки та близькосхідного регіону в цілому від зовнішніх загроз ("доктрина Картера", 1980).

Другий етап політики США щодо Ірану пов'язаний із поваленням шахського режиму в лютому 1979 р. і проведенням ІРІ політики, яку кожна наступна адміністрація США вважала ворожою для своїх інтересів у регіоні Близького Сходу та за його межами. Завдяки курсу іранського уряду на домінування в регіоні, зокрема в рамках гібридного підходу, він ефективно посилював і розширював свій вплив, що охоплював реалізацію ядер-

ної та ракетної програми, а також підтримку терористичних груп в інших державах регіону у внутрішніх і зовнішніх збройних конфліктах. Це зробило Іран центром уваги адміністрацій США за президентства Д. Картера, Р. Рейгана, Дж. Буша-старшого, Б. Клінтона, Дж. Буша-молодшого, Б. Обами, Д. Трампа, Дж. Байдена, оскільки США мали ряд геополітичних, енергетичних, економічних, політичних, безпекових інтересів, які ставили Іран у центр американської політики на регіональному та глобальному рівнях. Указані адміністрації поєднували у своїй політиці елементи кількох стратегій, зокрема стратегії "стримування", тобто створення геополітичних противаг навколо Ірану, "зміни режиму", "причетності як інтеграції" – заохочення лібералізації Ірану; "причетності як торгування" – взаємного обміну поступками, "замирення" – односторонніх поступок задля угамування агресивних намірів опонента.

Ядерна програма Ірану та регіональний вплив стали головними проблемами політики США щодо ІРІ. Криза із заручниками та введення економічних санкцій проти Ірану стали ключовими подіями цього періоду, а дипломатичні відносини залишаються розірваними із квітня 1980 р. і дотепер (державою-захисником інтересів США в Ірані виступає Швейцарія). З цього періоду політика США стосовно Ірану коливалася між спробами зближення до ворожнечі з ризиком переходу в гарячу війну. Адміністрація Р. Рейгана (1981–1989) включила Іран до списку країн-агресорів і терористів, визнала його "державою-спонсором тероризму". Республіканська адміністрація Буша-старшого (1989–1993) спрямувала зусилля в бік покращення відносин з Іраном, але це не призвело до прориву, передусім унаслідок підтримки іранської стороною збройних формувань, що виступали проти американського проекту врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Демократична адміністрація Б. Клінтона (1993–2001) проводила політику "подвійного стримування" Ірану та Іраку, що за своєю суттю являло спробу ізолювати обидві країни, не полишаючи надій на нормалізацію відносин з Іраном. Прихід до влади республіканської адміністрації Буша-молодшого (2001–2009) ознаменувався більш жорсткою позицією США щодо Ірану, який у Посланні президента до нації в січні 2002 р. визначався як частина "Осі зла" (Mugau, 2010, р. 10). Демократична адміністрація Б. Обами (2009–2017) використовувала стратегії "максимального тиску", "конструктивної взаємодії" та "залучення" (Akbarzadeh, 2009, р. 397–401; El-Khawas, 2011, р. 93–113; Jahanbegloo, 2009, р. 25) за допомогою дипломатії, переконуючи Іран обмежити свою ядерну програму (Rothkopf, 2015). У контексті "двовекторної політики" Б. Обами співпраця з Іраном охоплювала широкий спектр питань, включаючи Спільний всеосяжний план дій (JCPOA) 2015 р., який був однією з основних елементів цієї стратегії, установивши обмеження на розвиток ядерної програми Ірану в обмін на послаблення певних економічних санкцій (Hurst, 2012, р. 545–567). Республіканська адміністрація Д. Трампа різко змінила політику США, застосувавши стратегію "максимального тиску" на ІРІ шляхом запровадження економічних санкцій в серпні 2017 р. та 8 травня 2018 р. вийшла з ядерної угоди (Statement by the President on the Iran Nuclear Deal..., 2018). Але на відміну від прогнозованих адміністрацією Д. Трампа результатів, це рішення інтенсифікувало дії іранського уряду в розрізі ядерної та ракетної програми, зруйнувало внутрішньоіранську лінію на реформування політичної системи, сприяло подальшому зближенню Ірану з КНР та РФ, що в подальшому мало негативні наслідки для України в ході російсько-

української війни. Критики політики Д. Трампа щодо ІРІ вказували на відсутність чітко вираженої стратегії та довгострокового вектора щодо ІРІ, брак послідовності й узгодженості з іншими блоками зовнішньої політики США, особливо в її довгостроковому аспекті, аргументуючи свою позицію тим, що вихід із угоди JCROA спричинив посилення нестабільності на Близькому Сході, посилив екстремістські групи в ІРІ та поза її межами, збільшив загрозу збройного протистояння між США та Іраном.

Демократична адміністрація Дж. Байдена сформулювала новий вектор зовнішньої політики, включаючи перезавантаження ролі США на світовій арені на базі "стратегії стримування" задля укріплення домінуючої ролі США у новому контексті міжнародної політики XXI ст., а не створення стану крайньої напруженості та ворожості, що в практичній площині за своїми фактичними результатами вела до того, що конкуренти США на світовій арені (у першу чергу, КНР, РФ) могли створювати альянси проти американських ініціатив й інтересів, особливо в регіоні Близького Сходу (Дорошко, 2018). У межах заявленого оновленого підходу на протиположну "несистемній і конфронтаційній лінії" у зовнішній політиці попередньої адміністрації Дж. Байден висловив прагнення щодо відновлення ядерних переговорів (Shams, 2020). Але американсько-іранські відносини продовжують залишатися напруженими через програму Ірану з атомної енергії, його роль у підтримці тероризму та втручання у регіональні конфлікти, ірано-ізраїльське протистояння, підтримку РФ у російсько-українській війні.

Відносини США із Саудівською Аравією теж зазнають негативної динаміки. На першому етапі їх еволюції (під час холодної війни) їхньою ознакою була одностороння залежність КСА від США в політичній, економічній, військово-політичній та інших сферах, оскільки в Саудівській Аравії не було іншого вибору, як підтримувати геополітичні цілі Вашингтону. Сполучені Штати й Саудівську Аравію об'єднувала наявність спільних ворогів і взаємодоповнюючих економічних потреб, що зробило їх партнерами за замовчуванням, спільні інтереси замінили спільні цінності.

Другий етап еволюції американсько-саудівських відносин (від розпаду Радянського Союзу до 2010-х років) – етап залежності КСА від США в галузі забезпечення безпеки та взаємозалежності в економічній сфері. Оскільки питання нафти залишалось актуальною проблемою для політиків США, підтримка хороших відносин із Саудівською Аравією ставала все більш важливою двопартійною метою. Співпраця зростала протягом 1980-х років, коли дві країни спільно допомагали афганцям та іноземним бойовикам, які протистояли радянській окупації Афганістану, і досягла свого піку під час війни в Перській затоці 1990–1991 рр., яка збіглася із закінченням холодної війни та продемонструвала важливість двосторонніх відносин для обох сторін. Під час "війни з терором" за часів президентів Буш-молодшого і Б. Обами Ер-Ріяд підтримував дії США навіть під час вторгнення в Ірак у 2003 р.

Третій етап (за президентства Д. Трампа та Дж. Байдена) – етап взаємозалежності та стратегічного партнерства, хоча партнерства, заснованого на збігу головних цілей, яке протягом десятиліть визначало американсько-саудівські відносини, більше не існувало. Брак довіри до політики США в Ірані й Афганістані, зростання дисфункції та поляризації в американській внутрішній політиці, піднесення Китаю та спроба Росії повернутися на Близький Схід як велика держава і

надання гарантій забезпечення внутрішньої безпеки арабським монархіям створили новий міжнародний і регіональний баланс сил (Пархомчук, 2023, с. 4).

Д. Трамп, на відміну від своїх попередників, відмовився від ідеї "демократизації регіону", уважаючи, що американсько-саудівське співробітництво сприятиме стабільності в регіоні та зменшить вплив Ірану, який визначався ним як головний ворог США на Близькому Сході (Akbarzadeh, 2009).

Відносини США із Саудівською Аравією є інтенсивно поляризованими за партійними лініями, не меншою мірою тому, що самі саудівці чітко дали зрозуміти, що вони віддають перевагу республіканцям. Історично президенти США не брали публічної участі, навіть опосередковано, у палацовій політиці КСА. Але Трамп сприяв приходу до влади наслідного принца Мохаммеда бін Салмана і публічно не засудив його за причетність до вбивства Хашоггі, незважаючи на вагомі докази того, що злочин було здійснено за його наказом. Дж. Байден назвав Саудівську Аравію "ізгоєм", відмовився говорити з наслідним принцом і дозволив оприлюднити звіт ЦРУ, який уважав його відповідальним за смерть журналіста Хашоггі. Вашингтон обмежив свою підтримку військових зусиль Саудівської Аравії в Ємені та вилучив зенітні ракети Patriot із королівства, навіть коли Саудівська Аравія стикнулася з ракетними атаками з боку хуситів у Ємені. Адміністрація Байдена прагнула згуртувати міжнародні коаліції проти Росії та Китаю, але Саудівська Аравія не розглядала жодну з цих великих держав як ворогів, оскільки Китай є найбільшим нафтовим клієнтом і торговим партнером КСА (Пархомчук, 2023, с. 5).

Російсько-українська війна та подальше зростання цін на нафту змусили адміністрацію Дж. Байдена переглянути свої рішення. Проте поїздка Байдена до Саудівської Аравії виявилась недостатньо результативною, КСА відхилила прохання адміністрації Байдена відкласти скорочення видобутку в ОПЕК+ до проміжних виборів. З позиції Ер-Ріяда, королівство має використати свій останній шанс заробити до кінця нафтової ери, що необхідно для реалізації амбітного плану реструктуризації економіки "Візія 2030" наслідного принца. На Саудівську Аравію та Росію разом припадає більше половини кількості нафти, яку видобувають країни ОПЕК+ (приблизно 40 млн барелів нафти на день). Рішення ОПЕК+ можуть вплинути на ринок лише в тому випадку, якщо Москва і Ер-Ріяд будуть діяти спільно (Gause, 2022, р. 5). Хоча Саудівська Аравія завжди віддавала перевагу вищим цінам на нафту, ніж того хотіли б президенти США, королівство час від часу погоджувалося на прохання Вашингтона збільшити пропозицію й отримати більше нафти на ринку, як правило, напередодні виборів у США. Але в жовтні 2022 р. блангання Вашингтона залишилися не почутими. Керівництво Саудівської Аравії, схоже, дійшло висновку, що воно не може отримати розуміння від демократів і має сподіватися, що республіканці повернуться до влади. Коли Саудівська Аравія відхилила прохання адміністрації Байдена відкласти скорочення видобутку в ОПЕК+ до проміжних виборів, це зміцнило відчуття, що Ер-Ріяд не хотів робити демократам жодних послуг. Взаємні звинувачення між Вашингтоном і Ер-Ріядом поставили під сумнів майбутнє двосторонніх відносин. Уперше із середини ХХ ст., коли почалися відносини, Ер-Ріяд не погодився з великою стратегією Вашингтона. Як підкреслює Г. Гауз, конфлікт ОПЕК+ указує на три важливі зміни у двосторонніх відносинах, які виходять за межі особистостей і матимуть довготривалі наслідки, ніж

дії та реакція тих, хто приймає рішення (Adams, 2022, р. 4). По-перше, глобальний баланс сил змінився. Вплив Вашингтона слабшає в міру того, як міжнародний порядок стає багатопольярним, що дозволяє регіональним центрам сили, таким як Саудівська Аравія, зменшувати свою залежність лише від однієї великої держави за рахунок розвитку відносин з КНР та РФ. Свідченням цього стало і рішення КСА увійти до БРИКС. По-друге, оскільки зміна клімату відштовхує світ від викопного палива, Саудівська Аравія прагне заробити на своїх нафтових запасах, поки вона ще може, що визначає її підхід до видобутку та ціноутворення. По-третє, як майже будь-яке важливе питання в американській політиці, питання відносин США із Саудівською Аравією стало інтенсивно поляризованим за партійними лініями у Сполучених Штатах, не меншою мірою тому, що самі саудівці чітко дали зрозуміти, що вони віддають перевагу республіканцям (Adams, 2022, р. 4).

У КСА існують претензії до Вашингтону. Вони вважають, що останні три президенти США – Б. Обама, Д. Трамп, Дж. Байден – прагнули витратити менше часу та зусиль на Близький Схід. Саудівський режим був занепокоєний тим, що Іран розширив свій вплив в Іраку, Лівані, Сирії та Ємені. Усе це свідчить про те, що Королівство більше не є автоматичним партнером Сполучених Штатів, але більш обмежена співпраця можлива навіть з умов, якщо внутрішня політика обох сторін продовжуватиме створювати труднощі.

Дискусія і висновки

Трансформація місця та ролі Близького Сходу в глобальній стратегії Сполучених Штатів відображає ширшу зміну глобального балансу сил. Близькосхідна стратегія США характеризувалась зменшенням активності США і залученням до справ регіону з одночасним збереженням співпраці із традиційними союзниками (Ізраїлем, Єгиптом, Йорданією), зміцненням відносин з авторитарними режимами (Саудівська Аравія, монархії Перської затоки), постійною конфронтацією з ІРІ.

У процесі трансформації близькосхідної політики США відбувались неодноразові зміни в системі їх зовнішньополітичних пріоритетів стосовно суб'єктів міжнародних відносин на Близькому Сході. Вона визначалась із врахуванням як глобальних, так і регіональних та внутрішньополітичних чинників – місцем близькосхідних суб'єктів міжнародних відносин на геополітичній мапі регіону, ступенем їхнього політичного й економічного впливу. Якщо в період біполярного протистояння глобальні фактори були ключовими у формуванні системи пріоритетів двосторонніх відносин США з країнами Близького Сходу, то на сучасному етапі посилюється роль регіональних факторів при збереженні значення глобальних (протида КНР та РФ, російсько-українська війна, війна Ізраїлю й ХАМАС, протистояння ІРІ та Ізраїлю).

Країни Близького Сходу втрачають довіру до США як основного гаранта безпеки та стабільності, тому проводять цілеспрямовану роботу зі зменшення залежності від США у галузі оборони й безпеки, зокрема шляхом поглиблення відносин з іншими центрами сил (КНР, РФ), готуються до завершення "гегемонії Заходу" і переходу до багатопольярного світу, уважаючи за необхідне забезпечення диверсифікованих стратегічних відносин в умовах трансформації світового порядку.

Внесок авторів: Олена Копель, Олена Пархомчук, Анастасія Пархомчук – концептуалізація; Олена Копель – валідація даних, написання (оригінальна чернетка); Олена Пархомчук – написання (перегляд і редагування), Анастасія Пархомчук – написання.

Список використаних джерел

- Брусилівська, О. (2019). Гібридна стратегія адміністрації Д. Трампа у контексті реконфігурації світоустрою. *Міжнародні та політичні дослідження*, 32, 13–26. <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/download/173834/193818>
- Дорошко, М. (2019). Участь України в реалізації проєкту "Міжмор'я" як чинник підвищення її геополітичного статусу. *Вісник Київського національного університету. Міжнародні відносини*, 49, 5–8. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/mizhnao/d_49_2019.pdf
- Парахонський, Б. О. (Ред.) (2008). Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України (моногр.). ПЦ "Фоліант".
- Пархомчук, А. (2023). Еволюція відносин США з Королівством Саудівська Аравія. *Політикус*, 4, 184–190. http://politicus.od.ua/4_2023/28.pdf
- Adams, P. (2020, November 15). After Trump, what will Biden do about Iran? *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54958361>
- Aftandilian, G. (2019, February 7). Trump's mixed messages on the Middle East. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/2/7/trumps-mixed-messages-on-the-middle-east>
- Akbarzadeh, S. (2009). Obama and the US policy change on Iran. *Global Change, Peace & Security*, 21(3), 397–401. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14781150903169075>
- Cockburn, P. (2017). *The age of Jihad. Islamic State and the Great War for the Middle East*. Verso.
- El-Khawass, A. (2011). Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results. *Mediterranean Quarterly*, 22(1), 93–113. https://irlip.um.ac.ir/article_27741.html
- Gause, F. (2022). *The Kingdom and the Power. How to Salvage the U.S.-Saudi Relationship*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/united-states/gregory-gause-kingdom-and-power-us-saudi-relationship>
- Halliday, F. (1990). *Revolution and foreign policy*. Cambridge University Press.
- Hassan, O. (2017). Trump, Islamophobia and US–Middle East relations. *Critical Studies on Security*, 5(2), 187–191. https://www.researchgate.net/publication/318683813_Trump_Islamophobia_and_US-Middle_East_relations
- Hurst, S. (2012). Obama and Iran. *International Politics*, 49(5), 545–567. https://www.researchgate.net/publication/309917722_Obama_and_Iran_/Explaining_Policy_Change
- Jahanbegloo, R. (2009). The Obama Administration and Iran: Towards a Constructive Dialogue. *The Centre for International Governance Innovation Working Paper Series*, 43 (25). https://www.files.ethz.ch/isn/101207/WP_43-web_0.pdf
- Lynch, M. (2016). Belligerent Minimalism: The Trump Administration and the Middle East. *The Washington Quarterly*, 39(4), 127–144. <https://carnegeieendowment.org/posts/2016/12/belligerent-minimalism-the-trump-administration-and-the-middle-east?lang=en>
- Lynch, M. (2016). *The new Arab wars: Uprisings and anarchy in the Middle East*. Public Affairs. https://www.issi.org.pk/wp-content/uploads/2017/04/7/Arhama_BR_Online_April_2017.pdf
- Murray, D. (2010). The carcass of dead policies: Lessons for Obama in dealing with Iran. *Contemporary Politics*, 16(3), 209–223. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13569771003783992>
- Podeh, E. (2020). Trump's Middle East legacy: the good, the bad and ugly – opinion. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/opinion/trumps-middle-east-legacy-the-good-the-bad-and-the-ugly-opinion-650738>
- Rothkopf, D. (2015, January 29). *Obama's pivot to Iran*. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2015/01/29/obamas-pivot-to-iran/>
- Shams, G. (2020). *The U.S. Presidential Election and the Impact of a Biden Administration on U.S. Foreign Policy in the Middle East*. Gulf Research Center. <https://www.grc.net/documents/601b9ae4784eeU.S/PresidentialElection.pdf>
- Waikar, P. (2018). Reading Islamophobia in Hegemonic Neoliberalism Through a Discourse Analysis of Donald Trump's Narratives. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 38(2), 153–178. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13602004.2018.1466490>
- White House. (2018). Statement by the President on the Iran Nuclear Deal. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/>
- Wolf, M. (2018). *Fire and fury: Inside the Trump White House*. Macmillan.

References

- Adams, P. (2020, November 15). After Trump, what will Biden do about Iran? *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54958361>
- Aftandilian, G. (2019, February 7). Trump's mixed messages on the Middle East. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2019/2/7/trumps-mixed-messages-on-the-middle-east>
- Akbarzadeh, S. (2009). Obama and the US policy change on Iran. *Global Change, Peace & Security*, 21(3), 397–401. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14781150903169075>
- Brusylivska, O. (2019). Brusilovska Hybrid strategy of the administration of D. Trump in the context of the reconfiguration of the world order. *International and political studies*, 32 (pp. 13–26). Odesa National University. <http://heraldiss.onu.edu.ua/article/download/173834/193818> [in Ukrainian].
- Cockburn, P. (2017). *The age of Jihad. Islamic State and the Great War for the Middle East*. Verso.

- Doroshko, M. (2019). Ukraine's participation in the implementation of the Mediterranean project as a factor in increasing its geopolitical status. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, 49, 5–8. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/mizhnarod_49_2019.pdf [in Ukrainian].
- El-Khawas, A. (2011). Obama's Engagement Strategy with Iran: Limited Results. *Mediterranean Quarterly*, 22(1), 93–113. https://irip.um.ac.ir/article_27741.html
- Gause, F. (2022). The Kingdom and the Power. How to Salvage the U.S.-Saudi Relationship. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/ united-states/gregory-gause-kingdom-and-power-us-saudi-relationship>
- Halliday, F. (1990). *Revolution and foreign policy*. Cambridge University Press.
- Hassan, O. (2017). Trump, Islamophobia and US–Middle East relations. *Critical Studies on Security*, 5(2), 187–191. https://www.researchgate.net/publication/318683813_Trump_Islamophobia_and_US-Middle_East_relations
- Hurst, S. (2012). Obama and Iran. *International Politics*. 49(5). 545–567. https://www.researchgate.net/publication/309917722_Obama_and_Iran/_Explaining_Policy_Change
- Jahanbegloo, R. (2009). The Obama Administration and Iran: Towards a Constructive Dialogue. *The Centre for International Governance Innovation Working Paper Series*, 43(25). https://www.files.ethz.ch/isn/101207/WP_43-web_0.pdf
- Lynch, M. (2016). Belligerent Minimalism: The Trump Administration and the Middle East. *The Washington Quarterly*, 39(4), 127–144. <https://carnegieendowment.org/posts/2016/12/belligerent-minimalism-the-trump-administration-and-the-middle-east?lang=en>
- Lynch, M. (2016). *The new Arab wars: Uprisings and anarchy in the Middle East*. Public Affairs. https://www.issi.org.pk/wp-content/uploads/2017/04/7-Arhama_BR_Online_April_2017.pdf
- Murray, D. (2010). The carcass of dead policies: Lessons for Obama in dealing with Iran. *Contemporary Politics*, 16(3), 209–223. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13569771003783992>
- Parakhonskyi, B. O. (Ed.). (2008). *The Middle East: International security, regional relations and prospects for Ukraine (Monograph)*. PC "Foliant" [in Ukrainian].
- Parkhomchuk, A. (2023). Evolution of relations between the USA and the Kingdom of Saudi Arabia. *Politicus*, 4, 184–190. http://politicus.od.ua/4_2023/28.pdf [in Ukrainian].
- Podeh, E. (2020). Trump's Middle East legacy: the good, the bad and ugly – opinion. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/opinion/trumps-middle-east-legacy-the-good-the-bad-and-the-ugly-opinion-650738>
- Rothkopf, D. (2015, January 29). *Obama's pivot to Iran*. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2015/01/29/obamas-pivot-to-iran/>
- Shams, G. (2020). *The U.S. Presidential Election and the Impact of a Biden Administration on U.S. Foreign Policy in the Middle East*. Gulf Research Center. <https://www.grc.net/documents/601b9ae4784eeUSPresidentialElection.pdf>
- Waikar, P. (2018). Reading Islamophobia in Hegemonic Neoliberalism Through a Discourse Analysis of Donald Trump's Narratives. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 38(2), 153–178. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13602004.2018.1466490>
- White House. (2018). *Statement by the President on the Iran Nuclear Deal*. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-iran-nuclear-deal/>
- Wolff, M. (2018). *Fire and fury: Inside the Trump White House*. Macmillan.

Отримано редакцією журналу / Received: 22.06.24
Прорецензовано / Revised: 12.08.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Olena KOPPEL, DSc (History), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6297-5610
e-mail: helenkoppel45@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Olena PARKHOMCHUK, DSc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6261-3580
e-mail: parkhomchuk45@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Anastasiia PARKHOMCHUK, PhD (Polit.)
ORCID ID: 0000-0002-9972-0504
e-mail: nastaparkhomchuk@gmail.com
Interregional academy of personnel management, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF US PRIORITIES IN BILATERAL RELATIONS WITH COUNTRIES OF THE MIDDLE EAST IN THE CONTEXT OF GLOBAL AND REGIONAL INTERNATIONAL POLITICAL SITUATION

Background. *The main stages and directions of transformation of the US priority system in bilateral relations with Middle Eastern countries are determined through their retrospective and prognostic analysis in the context of regional and global international political situation. The influence of American electoral processes on the transformation of US Middle East policy strategies is clarified. The mechanisms for implementing strategies such as "reduction", "non-intervention", "distant balancing", "containment and engagement", "regime change", "engagement as integration", "engagement as bargaining", "reconciliation", "maximum pressure", "containment and involvement" in bilateral relations with Middle Eastern countries are disclosed, along with the dynamics of American-Iranian and American-Saudi relations due to the application of selected strategies.*

Methods. *The study is based on the theoretical achievements of the school of political realism. Political-systemic and comparative methods are used.*

Results. *The influence of the American electoral processes on the transformation of the strategies of the US Middle Eastern policy is investigated. Mechanisms of implementation by the United States of "reduction", "non-intervention", "distant balancing", "deterrence and interaction", "regime change", "involvement as integration", "involvement as trading", "appeasement", "maximum pressure" strategies are revealed, "deterrence and engagement" in bilateral relations with the countries of the Middle East and the nature of the dynamics of American-Iranian and American-Saudi relations as a result of the application of the chosen strategies.*

Conclusions. *It is proven that the influence of the US as a global power capable of exercising monopolistic control over the development of events and processes both at the global and regional (Middle Eastern) levels is diminishing, reflecting a broader shift in the global balance of power. The weakening of their leadership positions is particularly evident in the Middle East region, dominance in which was one of the guarantors of US global leadership. It is substantiated that most directions of US bilateral Middle Eastern policy have experienced negative dynamics due to the influence of both global and regional factors, including the strengthening of the positions of the PRC and the RF and intra-regional changes. If during the period of bipolar confrontation, global factors were key in shaping the priority system of US bilateral relations with Middle Eastern countries, then at the present stage, the role of regional factors is increasing while maintaining the importance of global ones (the need to counteract the PRC and the RF, the Russian-Ukrainian war, the Israel-Hamas conflict, the Iran-Israel confrontation).*

Keywords: *USA, Middle East, Persian Gulf, Islamic Republic of Iran (IRI), Kingdom of Saudi Arabia (KSA), Israel, Egypt, regional security, oil factor, D. Trump, J. Biden.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 330.101:327.82](510):339.94
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/18-27>

Igor PILIAEV, д-р політ. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0001-7509-3158
e-mail: igor.piliaiev@gmail.com
Інститут економіки та прогнозування НАН України, Київ, Україна

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ КНР У ВІДНОСИНАХ ІЗ КРАЇНАМИ, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНУ АФРИКАНСЬКОГО РОГУ)

Вступ. Сучасний Китай після успішного здійснення "політики реформ і відкритості" фактично відійшов від марксистсько-маоїстського підходу до дипломатії на користь усе більш інтегративного підходу, поєднуючи звернення до етичних установок конфуціанської традиції із прагненням інкорпорувати методологію та практичні підходи західних шкіл міжнародних відносин і дипломатії. Метою було міждисциплінарний аналіз ідейно-ціннісних і теоретичних засад, сучасного стану й особливостей здійснення економічної дипломатії Китаю стосовно країн, що розвиваються, на прикладі регіону Африканського Рогу – осередку складного переплетіння інтересів ключових світових гравців. На цій основі досліджено регіональні тренди розвитку глобальної багатополарності, зокрема геоекономічні впливи безпекової кризи в Баб-ель-Мандебській протоці на регіональні позиції Китаю. Здійснено аналіз критичного наративу щодо сучасної економічної дипломатії КНР в Африці.

Методи. Застосовано методи абстрактно-логічний, кейс-стаді, аксіологічного, емпіричного, статистичного та структурно-функціонального аналізу, інструментарій соціальної філософії, політичної економії, теорії модернізації, цивілізаційної та глобалізаційної теорій.

Результати. Виявлено, що теоретичним обґрунтуванням сучасної економічної дипломатії КНР у країнах, що розвиваються, стала теорія нової структурної економіки, принциповою особливістю якої є відмова від традиційної бінарності поділу країн на розвинені й такі, що розвиваються, та від традиційної дихотомії "донор – реципієнт" на користь "партнерства заради розвитку". На прикладі регіону Африканського Рогу виявлено, що економічна дипломатія Пекіна стосовно африканських держав є експансивною, але водночас характеризується притаманною конфуціанству гнучкістю, намаганням уникати антагонізмів та відшукувати "золоту середину".

Висновки. Доведено, що, попри посилення глобальної конкуренції між Китаєм і США, економіко-теоретичне та дипломатичне обґрунтування Пекіном реальної моделі свого сучасного економічного розвитку є більш "дружнім" та адаптивним до неоліберальної моделі Вашингтонського консенсусу, ніж сама ця реальна модель. КНР за останнє десятиріччя забезпечила собі міцний геостратегічний плацдарм у регіоні Африканського Рогу для просування власних економічних інтересів уздовж критично важливого для глобальних ланцюжків поставок транспортного коридору через Баб-аль-Мандебську протоку, а також для подальшої експансії своєї економічної, фінансової та "м'якої сили" на Африканському континенті.

Ключові слова: Реляційна дипломатія, нова структурна економіка, конфуціанство, допомога розвитку, безпекова криза в Баб-аль-Мандебській протоці.

Вступ

Наразі у світі ведеться не лише геополітична і геоекономічна, але й теоретична боротьба на рівні наукового дискурсу між так званим "Вашингтонським консенсусом" і "Пекінським консенсусом"¹ – тобто різними моделями економічного розвитку та участі у глобалізаційних процесах для нових індустріальних країн та країн, що розвиваються.

Після розпочатої Ден Сяопіном у грудні 1978 р. "політики реформ і відкритості" Китай відійшов від марксистсько-маоїстського підходу до дипломатії на користь усе більш інтегративного підходу, поєднуючи звернення до етичних установок конфуціанської традиції із прагненням інкорпорувати методологію та практичні підходи західних шкіл політології, міжнародних відносин та дипломатії, особливо політичного реалізму та конструктивізму.

Як зауважує В. У. Угву (2021, с. 7), "китайсько-африканські відносини завжди стосувалися трикутника "Китай, Африка і Захід" – на позначення простору для тестування нового багатополарного світу". Відтак, дослідження цих відносин має не лише регіональний, а й глобальний вимір у контексті реструктуризації архітектури глобального політичного, економічного та фінансового leadership.

Метою цього дослідження є міждисциплінарний аналіз ідейно-ціннісних і теоретичних засад, сучасного

стану й особливостей здійснення економічної дипломатії Китаю стосовно країн, що розвиваються, на прикладі регіону Африканського Рогу, який є на сьогодні осередком складного переплетіння геополітичних і геоекономічних інтересів ключових світових гравців. На цій основі досліджено регіональні тренди розвитку глобальної багатополарності, зокрема геоекономічні впливи безпекової кризи в Баб-ель-Мандебській протоці.

Методи

У статті використано методи абстрактно-логічний, кейс-стаді, аксіологічного, емпіричного, статистичного та структурно-функціонального аналізу. На міждисциплінарній основі застосовано інструментарій соціальної філософії, політичної економії, теорії модернізації, цивілізаційної та глобалізаційної теорій.

Географічно регіон Африканського Рогу ми розглядаємо в його найпоширенішому форматі чотирьох суверенних держав: Ефіопії, Еритреї, Джибуті та Сомалі, включаючи самопроголошену в північній частині Сомалі республіку Сомаліленду.

Огляд літератури. Ґрунтовний аналіз сучасного китайського наративу світового порядку, зовнішньої політики та дипломатії здійснили Цинь Яцин (Qin, 2007), Чжао Тінян (Zhao, 2009), Ян Сюетун (Yan, 2019), Ка-Хо Вонг (Wong, 2018). У контексті трансформації функцій держави в умовах глобалізації автором цієї статті було проведено аналіз ідейно-теоретичного потенціалу теорії нової структурної економіки, яку нині закладено в доктринальну основу та практичні настанови проактивної економічної дипломатії Китаю в країнах, що розвиваються (Піляєв, 2021).

¹ Термін, як альтернатива Вашингтонському консенсусу, уперше запропонований у 2004 р. Джошуа Купером Рамо (США), керуючим директором геостратегічної консалтингової компанії Kissinger Associates.

Складній взаємодії стратегічних, політичних, інфраструктурних, фінансово-економічних, безпекових вимірів сучасної африканської політики та дипломатії Китаю присвятили свої праці А. К. Алвес (Alves, 2008), Д. Бройтігам (Brautigam, 2008; 2020), Я. Ван де Лой (Van de Looy, 2006), А. Веє (Were, 2022), М. Геннінг (Henning, 2013), Х. Наранг (Narang, 2024), В. У. Угву (2017), вітчизняні дослідники О. Волович (2019), В. Константинов (2017), С. Рошко і М. Феделеш (2020) та ін.

Геополітичним і гео економічним викликам, проблемам та здобуткам китайської дипломатії безпосередньо в регіоні Африканського Рогу присвятили дослідження А. Бодетті (Bodetti, 2020), М. Ш. Бхарті (Bharti, 2022), Л. Ганауер і Л. Дж. Морріс (Hanauer, & Morris, 2014), В. М. Чазиза (Chaziza, 2021), Г. Чалишкан (Çalışkan, 2021), В. Константинов (2017) та ін.

Проте досі у світовій та вітчизняній науковій літературі відсутні праці, що системно охоплювали б культурно-ціннісне, ідейно-теоретичне підґрунтя, стратегічні орієнтири та механізми практичної реалізації цілей сучасної китайської економічної дипломатії щодо країн "глобального Півдня" на прикладі одного із ключових регіонів сучасної геополітики та гео економіки. Це обумовило вищенаведені мету та методи цього дослідження.

Результати

Культурно-ціннісні засади сучасної китайської дипломатії. Пекін, прагнучи виставити себе покровителем країн "глобального Півдня" у їх боротьбі за гідне місце в сучасному світі та апелюючи до постколоніального ресентименту їхніх народів, які, як і Китай, у минулому зазнали національного приниження та експлуатації з боку колоніальних імперій "глобальної Півночі", протягом останніх десятиліть активно розробляє концептуально-теоретичні засади своєї дипломатії з опорою на традиційні для китайського конфуціанства цінності глобальної гармонії, гуманності, глобального консенсусу на основі спільних інтересів та "спільної долі", переосмислення "всіх проблем у світі" як "проблем світу" (Zhao, 2009, p. 17) в його єдності.

"Теорія відносин" Цинь Яцина (Qin, 2007), неуніверсалістська "теорія Піднебесної" Чжао Тін'яна (Zhao, 2009), "теорія морального реалізму" Янь Сюетуна (Yan, 2019), концепт "моральної інтерсуб'єктності" Хуан Чуньчеха (Huang, 2022) – усі вони апелюють до традиційної китайської думки та історії, на цій основі оскаржуючи, але ще більшою мірою доповнюючи західні теорії глобалізації й міжнародних відносин. При цьому Цинь Яцин зауважує, що традиційний для часів двотисячолітньої Китайської імперії китаєцентричний ієрархічний концепт усесвіту – Піднебесної (китайський термін – *Тянься*), який на практиці було імплементовано в імперську трибутарну (данницьку) систему, де всі переважно добровільно визнавали верховний авторитет і владу китайського імператора, уважалися його підданими й віддавали йому пошану та данину, – не можна розглядати як теорію міжнародних відносин, оскільки такий концепт не містить жодних понять суверенітету і територіальної цілісності, а тому не має сенсу "міжнародності" (Qin, 2007). На думку Чжао Тін'яна, "належний" глобалізований світ може бути заснований на двох ключових концептах: *агори*² і *піднебесної*, де давньогрецькі й китайські традиції взаємодоповнювалися б у гармонії (Zhao, 2009, p. 17). За твердженням Хуан Чуньчеха, прихований інтелектуальний ресурс "моральної інтерсуб'єктності",

який міститься в конфуціанському концепті гуманізму (кит. *рен*), – саме те, що потрібно людству в XXI ст. (Huang, 2022).

Ян Сюетен визначає політичне лідерство через призму неоконфуціанської моралі, зокрема через здатність уряду здійснювати свою національну відповідальність і підтримувати свій міжнародний стратегічний авторитет. При цьому ключовим зовнішньополітичним меседжем його теорії виступає впевненість у тому, що поляризація глобальної конкуренції між Китаєм і Сполученими Штатами не призведе до нового сценарію холодної війни, але їх взаємна недовіра зрештою поверне світовий центр з Європи до Східної Азії, де він і перебував протягом багатьох століть історії людства до другої половини XVIII ст. (Yan, 2019).

Визначальною рисою китайської дипломатії є "сильний традиційний культурний фон" (Угву, 2021, с. 7), що сформувався на базі синтезу традиційних конфуціанських, марксистських із "китайською специфікою", модернізаційних і глобалістських цінностей. Це обумовлює проактивну політику КНР щодо розвитку людського потенціалу в Африці (Угву, 2021, с. 8). У цьому контексті "реляційна" дипломатія КНР робить наголос на розвиток "людських відносин" між лідерами держав, гармонізацію відносин між державами на основі конфуціанської мудрості, моралі та здорового глузду, і відносно менше значення, ніж західна дипломатія, надає світовому порядку, заснованому на письмових нормах міжнародних договорів і міжнародного публічного права в цілому.

У межах свого активного зовнішньополітичного курсу при президенті Сі Цзіньпіні щодо боротьби за переформування структури глобального лідерства Китай протягом 2021–2023 рр. офіційно висунув три нові глобальні ініціативи, а саме: Глобальну ініціативу з розвитку (GDI), Глобальну ініціативу з безпеки (GSI) та Глобальну цивілізаційну ініціативу (GCI). Вони спрямовані на подальший розвиток геостратегічної інфраструктурної ініціативи Пекіна "Пояс і Шлях", оголошеної невдовзі після приходу Сі до влади у вересні 2013 р. Ось як рупор КПК на міжнародній арені – газета *Global Times* – аж ніяк не в марксистсько-маоїстському, а саме в конфуціанському дусі обґрунтовує ці три нові тісно взаємопов'язані глобальні ініціативи Сі: "Глобальна цивілізаційна ініціатива, Глобальна ініціатива у галузі розвитку та Глобальна ініціатива у сфері безпеки є вельми стислими версіями минулого успішного досвіду Китаю, яким Китай готовий беззастережно поділитися з усім світом задля досягнення спільного розвитку на основі взаємного обміну й навчання. Можна сказати, що всі ці три ініціативи є високоякісними глобальними суспільними благами, які демонструють щирість і добру волю Китаю" (Global Civilization Initiative..., 2023).

Зокрема, ключова ідея Глобальної ініціативи розвитку (ГІР), яку Сі вперше оприлюднив у промові на засіданні Генеральної Асамблеї ООН 2021 р., – це дотримання "людиноцентричного" підходу, головною метою якого є подолання викликів, пов'язаних з пандемією, і прискорення виконання Порядку денного ООН до 2030 р. За три роки до того країни G7 запропонували ініціативу під назвою "Побудуймо кращий світ" ("Build Back Better World (BBBW)"), яка була спрямована на залучення капіталу для часткового задоволення потреби у \$40 трлн, необхідних для розвитку інфраструктури в країнах, що розвиваються. Натомість, ГІР запропонувала допомогу Китаю в досягненні 17 цілей сталого розвитку до 2030 р. Пекін пообіцяв виділити відповідні кошти на різні інвестиційні проекти в рамках своєї ініціа-

² Площа для загальних (народних) зборів громадян у давньогрецьких полісах.

тиви. Наприкінці 2021 р. президент Сі Цзіньпін оголосив, що Китай перенаправить \$10 млрд своїх спеціальних прав запозичення (СПЗ) зі свого рахунку в МВФ до африканських країн (Center for International Knowledge on Development, 2023, p. 14). На середину 2023 р. загальна кількість проєктів сприяння розвитку в рамках ГІР перевищила 100, від яких скористалися майже 40 країн, що розвиваються (Center for International Knowledge on Development, 2023, p. 6).

Характерно, що під час проголошення Глобальної цивілізаційної ініціативи Пекіна у своїй промові 15 березня 2023 р. Сі Цзіньпін серед "спільних цінностей" та "спільних прагнень" людства назвав демократію (Embassy of the People's Republic ..., 2023), хоча в це поняття китайці вкладають свій, вельми відмінний від західного, зміст. У цьому зв'язку індійський аналітик Д. Р. Чодхурі слушно зауважує: "Сі назвав "мир, розвиток, рівність, справедливість, демократію і свободу" "спільними прагненнями", а не правами людства" (Chaudhury, 2023). Отже, Пекін тлумачить демократію не як даність із відповідними обов'язковими для її визнання Заходом ознаками, такими як права людини, політичний плюралізм, конкурентні вибори, свобода ЗМІ тощо, а як певний орієнтир соціально-політичного розвитку, до якого поступово наближується суспільство на шляху сталого розвитку, що спрямовується та практично забезпечується однопартійним керівництвом з боку КПК і суворо ієрархічною партійно-державною номенклатурною бюрократією. У цій самій промові Сі закликає забезпечити "людноцентричність" різноманітних варіацій модернізації, що відповідає конфуціанському принципу людяності (Embassy of the People's Republic ..., 2023).

Ідейно-теоретичне підґрунтя економічної дипломатії КНР щодо країн "глобального Півдня". Китай розвиває взаємодію з країнами, що розвиваються, у рамках свого концепту рівноправного співробітництва "Південь – Південь", постійно акцентуючи їх спільний досвід експлуатації економічно розвиненими державами Заходу (або Півночі в цьому геополітичному контексті) та свій особливий та успішний шлях розвитку як засіб позбутися залежності від Заходу й подолати відсталість (Åberg, & Becker, 2020, p. 823).

Особливостями "китайської моделі" розвитку порівняно з іншими експортно-орієнтованими східноазійськими економіками є агресивне використання державних функцій і державної форми власності для стимулювання зростання, ринкової конкуренції та інвестицій поза межами державного сектору (Naughton, 2010) та широке використання прямих іноземних інвестицій у спеціальних економічних зонах (Lin, 2012, p. 47).

Економічна дипломатія Пекіна характеризується притаманною конфуціанству гнучкістю, намаганням уникати антагонізмів і відшукувати "золоту середину". Як наголошує А. Верє, на відміну від часто присутніх у комунікаціях США, Великої Британії та ЄС патерналістських, повчаючих, інструктивних тонів, Китай, будучи економічною наддержавою, зазвичай практикує "мову солідарності, компромісу та єдності" (Were, 2022).

Теоретичним обґрунтуванням сучасної економічної дипломатії КНР у країнах, що розвиваються, стала теорія нової структурної економіки (НСЕ), розроблена одним із найавторитетніших у світі китайських економістів, нині професором Пекінського університету Джастіном Іфу Ліном під час його перебування на посаді віце-президента та шеф-економіста Світового банку (2008–2012). На відміну від переважно невдалих результатів "структуралістської" політики індустріалізації через імпорто-

заміщення, характерної для країн колишнього "соціалістичного табору" і цілого ряду країн Латинської Америки, Близького Сходу та Африки періоду після Другої світової війни аж до краху біполярного світу, головний наголос у НСЕ робиться на порівняльних конкурентних перевагах країни, що вимагає належної оцінки її забезпеченості факторами виробництва. При цьому трудомістка легка промисловість розглядається як відправна точка для структурної трансформації та розвитку економіки. Роль держави, що стимулює розвиток, згідно з теорією НСЕ, має обмежуватися насамперед координацією процесів модернізації національної промисловості через інфраструктурне забезпечення – як "м'якою" (інститути, освіта, наука, соціальні механізми, людський капітал, системи цінностей (Lin, 2012, p. 22), так і "жорсткою", матеріальною інфраструктурою. Принциповою особливістю теорії НСЕ є відмова від традиційної бінарності поділу країн на розвинені й такі, що розвиваються: економічний розвиток визнається як поступовий і безперервний процес, що слідує за змінами порівняльних переваг у міру того, як держава поступово переходить від аграрної до індустріальної економіки (Åberg, & Becker, 2020, p. 820–821).

Значимо, що теорія НСЕ не передбачає революційного виклику світовим економічним та фінансовим інституціям, які уособлюють Вашингтонський консенсус. Радше, створюючи інтелектуальні межі для ведення зовнішньоекономічної політики, вона обґрунтовує об'єктивний тренд реструктуризації архітектури глобального економічного та фінансового лідерства й посилення позицій і провідної ролі Китаю в цих процесах, зокрема пов'язаних із динамічними змінами глобальних ланцюгів створення вартості.

Отже, теорія НСЕ, або "китайська модель" Ліна – це не антагоністична, контргегемонна, жорстко етатистська чи інтервенціоністська модель, а частина мейнстрімного теоретичного дискурсу. Вона фактично доповнює глобальну капіталістичну систему. Відтак, концептуально-теоретичні засади сучасної економічної дипломатії КНР можуть бути, за влучним визначенням Дж. Еберга і Д. Бекера, охарактеризовані як "неортодоксальна ортодоксія" (Åberg, & Becker, 2020, p. 824). Тобто теоретичне та дипломатичне обґрунтування реальної моделі сучасного пореформеного економічного розвитку КНР є більш поміркованим, більш "дружнім" та адаптивним до неоліберальної моделі Вашингтонського консенсусу, більш інтегрованим до мейнстрімного неокласичного економіко-теоретичного дискурсу, що відбувається під егідою світових фінансових інституцій (МВФ, Група Світового банку), ніж сама ця реальна модель.

Стратегічні цілі та інструменти економічної дипломатії КНР на прикладі регіону Африканського Рогу

Особливо успішно така стратегія Пекіна зарекомендувала себе в регіоні Африканського Рогу, передусім в Джибуті та Ефіопії.

Керуючись тим, що важливим компонентом НСЕ є інвестиції в інфраструктуру, Ефіопія послідовно й масштабно інвестує в жорстку інфраструктуру: автомобільні дороги, електромережі, аеропорти, телекомунікаційні системи, залізниці, дамби тощо, з метою закласти відчутну основу для сталого зростання та розвитку. Сам основоположник теорії НСЕ Лін став близьким радником покійного ефіопського прем'єра Мелеса Зенаві, а також наступних ефіопських лідерів. За керівництва Зенаві (1991–2012) Ефіопія стала однією з найшвидше зростаючих економік Африки. Зокрема, у період між

2004 і 2014 рр. країна продемонструвала одні з найшвидших у світі темпів зростання реального ВВП – у середньому 10,9 % (World Bank, 2015). У сучасній Ефіопії Китай розглядається як взірцева модель економічного розвитку саме крізь призму теорії НСЕ (Åberg, & Becker, 2020, p. 828). Наразі Китаєм у цій країні здійснюється понад 400 проектів загальною вартістю понад \$4 млрд (Barlett, 2022).

З огляду на войовничу й конфронтаційну політику Еритреї щодо своїх сусідів з моменту здобуття нею незалежності в 1991 р., Пекін зробив основну ставку в регіоні на встановлення та розвиток стратегічного партнерства з Джибуті – країною з найменшою територією на Африканському континенті. Однак її близькість до Близькосхідного регіону, її розташування уздовж Баб-ель-Мандебської протоки та ключових енергетичних маршрутів обумовлюють особливе геостратегічне значення цієї країни в очах великих держав.

Китай послідовно з кінця 1970-х років піклувався про Джибуті та інвестував в місцеву економіку, не виявляючи занепокоєння багатовекторною політикою цієї країни (в ній постійно базуються військові США, Франції, Італії, Іспанії, Німеччини, Японії). Між тим за західними військовими практично не прийшли великі інвестиції, тоді як Китай саме з інвестицій почав просування своїх інтересів у Джибуті, ставши найбільшим торговим партнером (близько 40 % зовнішньої торгівлі) та найбільшим інвестором в економіку Джибуті. Китайці вклали близько \$3,5 млрд у будівництво залізниці (відкрита 1 січня 2018 р.), що зв'язала порт Джибуті з Ефіопією (джибутійська ділянка обійшлася у \$0,5 млрд) (Константинов, 2017).

У межах геостратегічного інфраструктурного проекту Пекіна "Пояс і шлях", що почав реалізовуватися у 2013 р., Джибуті стає логістичним центром на торгових шляхах, що простягаються від Китаю до Індійського океану й Середземного моря. Джибуті також є стратегічно важливим стосовно забезпечення енергетичної безпеки Китаю. Адже Китай зі своєю військовою базою в Джибуті полегшує для себе проходження нафти і природного газу через Баб-ель-Мандебську протоку й забезпечує захист цього імпорту. Нарешті, важливість Джибуті як логістичного центру для Китаю полягає в тому, що більшість інфраструктурних проектів у цій країні на загальну суму \$14,4 млрд фінансуються китайськими банками (Ethiopia's gambit for..., 2024).

Отже, одним із головних майданчиків посилення американо-китайського суперництва в Африці може стати Джибуті. У нинішній ситуації внаслідок "реляційної дипломатії" "вплив Китаю в країні значно вищий, ніж в інших західних держав, особливо США" (Çalışkan, 2021).

Маршрут уздовж Африканського Рогу посідає ключове місце в траєкторії Морського Шовкового шляху (МШШ) від китайського порту Фучжоу³ до італійської Венеції в рамках геостратегічної інфраструктурної ініціативи Пекіна "Пояс і шлях". У листопаді 2021 р. Китай і Комісія Африканського Союзу (вищий орган АС з резиденцією в Аддис-Абебі) підписали План співпраці щодо спільного просування Економічного поясу Шовкового шляху та Морського Шовкового шляху XXI ст. між урядом КНР і Африканським Союзом – першу таку угоду, підписану між Китаєм і регіональною організацією (Ministry of Foreign Affairs ..., 2021). А в травні 2022 р. Китай призначив спеціального посланника для роботи з проектами в межах своєї геостратегічної інфраструк-

турної ініціативи "Пояс і шлях" та іншої діяльності з розвитку на Африканському Розі (Embassy of the People's Republic ..., 2022). Отже, "за великим рахунком Китай написав свою історію успіху щодо проектів у рамках ініціативи "Пояс і шлях" та економічної співпраці з країнами Африканського Рогу" (Bharti, 2022).

Стратегія Китаю щодо участі в дипломатії престижних проектів, особливо в Африці, стала особливо помітною після будівництва штаб-квартири Африканського союзу в Аддис-Абебі 2012 р. Протягом наступного десятиріччя Китай подарував нові, обладнані найсучаснішими технологіями, будівлі парламенту кільком африканським країнам, таким як Мозамбик, Лесото, Гвінея-Бісау та Зімбабве. Зокрема, у жовтні 2023 р. Китай подарував нову будівлю парламенту Зімбабве – проект вартістю \$200 млн профінансував і побудував китайський уряд. У тому самому році Китай урочисто відкрив в Аддис-Абебі штаб-квартиру Африканського центру контролю та профілактики захворювань⁴. Ці грандіозні споруди служать символічними демонстраціями можливостей Китаю позиціонуючи себе як подвижника модернізації та прогресу.

Індійська дослідниця Хема Наранг дуже цікаво пояснює глибинну символіку цієї вражаючої за своїм обсягом "подарункової динаміки" китайської дипломатії: "Антропологія доводить, що подарунки ніколи не бувають абсолютно безкоштовними, оскільки вони створюють двосторонній і непорушний зв'язок між дарувальником і одержувачем. <...>. Подарунки – це невідчужувані об'єкти, ідентичність яких завжди залишається пов'язаною з дарувальником. Значення подарунка полягає в символічному вираженні створення зв'язків визнання" (Narang, 2024). Відповідно й у міжнародних відносинах "подарунки працюють подібним чином, створюючи престиж для того, хто дарує, і підтверджуючи позицію одержувача. <...> Незважаючи на наголос на партнерстві, благодійність тонко підкреслює та заново відкриває матеріальну нерівність, сприяючи зміцненню репутації, честі та престижу Китаю на світовій арені" (Narang, 2024). Таке розуміння дару повністю відповідає традиційним конфуціанським канонам. При цьому в офіційних документах Китай віддає перевагу терміну "допомога розвитку" і часто називає одержувачів допомоги "партнерами", уникаючи традиційної для відносин "Північ – Південь" дихотомії "донор – реципієнт".

Водночас, політика "Одного Китаю", що послідовно й наполегливо проводиться офіційним Пекіном, в основному підтримується африканськими країнами, які залучають допомогу та інвестиції з КНР (Bharti, 2022).

Китай також удало використовує почуття постколоніального ресентименту, наявні в багатьох африканських країнах, апелюючи до подібності свого відносно недавнього соціально-економічного стану до того, в якому нині перебувають чимало його країн-партнерів в Африці (Were, 2022). На цьому фоні шкоди морального авторитету західних країн в Африці завдають і такі явища, як зростання економічної нерівності, криза бездомності, звуження репродуктивних прав жінок, серйозні проблеми з дитячою бідністю, масові расові заворушення, пов'язані з резонансним убивством афроамериканця Дж. Флойда (2020) у США або прецеденти дитячого голоду у Великій Британії, що обумовили реалізацію проекту допомоги голодним британським

³ Між 1405 та 1433 рр. (в епоху Мін) китайський імперський флот під командуванням адмірала Чжен Хе сім разів плавав від Фучжоу до Індійського океану.

⁴ У цьому контексті варто зауважити, що Всесвітню організацію охорони здоров'я з 2017 р. очолює представник Ефіопії, ексімністр закордонних справ цієї країни Тедрос Аданом Гебреїсус, що створює синергетичний ефект для дії «м'якої сили» Китаю.

дітям з боку ЮНІСЕФ у 2020 р. – уперше за більш ніж 70-річчю історію цієї інституції (Were, 2022). Натомість, як зауважує В. Угву, "приклад Китаю, а саме того, як сотні мільйонів людей були виведені з бідності за два десятиліття, без запровадження ззовні програм структурної перебудови – суттєво посилює оптимізм африканських країн" (Угву, 2021, с. 9).

У результаті посередницьких зусиль Пекіна в душі "реляційної дипломатії" стратегічні партнери КНР Саудівська Аравія та Іран після розриву відносин у 2016 р. 10 березня 2023 р., за підсумками переговорів у Пекіні, підписали угоду про поновлення дипломатичних відносин і відкриття посольств. На початку червня того самого року було відновлено роботу посольства та генконсульства Ірану в Саудівській Аравії, а також представництво Ірану у штаб-квартирі Організації ісламського співробітництва у Джидді. Незабаром Тегеран запропонував Ер-Ріяду створити в регіоні коаліцію для забезпечення морської безпеки у північній акваторії Індійського океану (Gallagher, Hamasaheed, & Nada, 2023). Усе це суттєво знизило силовий тиск з боку Саудівської Аравії на підтримуваних Тегераном еменських хуситів, які нині контролюють північний берег Баб-аль-Мандебської протоки.

Для Китаю посередництво у зближенні між цими двома давніми близькосхідними суперниками має ключові стратегічні та символічні виміри. Щодо зовнішньоекономічної стратегії, Пекіну необхідно підтримувати вільний потік нафти з регіону. Але угода сигналізує і зростаючу роль Пекіна в глобальних справах, особливо у світлі оприлюдненої Сі Цзіньпіном у квітні 2022 р. на Боаоському форумі Ініціативи щодо глобальної безпеки (GSI), у рамках якої Китай розпочав дипломатичний наступ, спрямований на створення альтернативи Сполученим Штатам стосовно домінування у світових справах.

На фоні різких коливань на світових енергетичних ринках після вторгнення Росії в Україну Китаю потрібна певна стабільність у Перській затоці, звідки він отримує понад 40 % імпорту сирої нафти (Gallagher, Hamasaheed, & Nada, 2023). Іран і Саудівська Аравія представляють два полюси сили в регіоні та підтримують протилежні сторони в конфліктах у Ємені, Лівані, Іраку та Сирії. Відтак, зменшення двосторонньої ворожнечі може допомогти зменшити напруженість у всьому регіоні.

Деякі оглядачі припускають, що ірано-саудівська угода може створити основу для ширшого використання нафтоюаня, за допомогою якого розрахунки за нафтовими операціями здійснюватимуться в юанях, на відміну від долара США, який протягом десятиліть був стандартною валютою, що використовувалася в енергетичних операціях. Китай нещодавно уклав таку домовленість з Іраком, а інші країни розглядали подібні варіанти на тлі санкцій США проти Росії (Gallagher, Hamasaheed, & Nada, 2023).

З огляду на прохолодні відносини між США й Саудівською Аравією та десятиліття ворожих відносин Вашингтона з Іраном, Сполучені Штати не були в змозі досягти цієї угоди, незважаючи на те, що протягом 75 років вони були провідною зовнішньою силою в регіоні.

У принципах, викладених як у мирному плані, так і в GSI, Китай наголошує на важливості суверенітету та невтручання у внутрішні справи, що робить Пекін привабливим співрозмовником для Ер-Ріяду та Тегерана, двох сумнозвісних порушників прав людини.

У липні 2023 р. Іран став повноправним членом Шанхайської організації співробітництва (ШОС) – євра-

зійського політичного, економічного й безпекового угруповання зі штаб-квартирою в Пекіні. У дипломатичних та експертних колах допускають можливість приєднання до ШОС і Саудівської Аравії (Gallagher, Hamasaheed, & Nada, 2023).

Пекін сподівається, що міжнародна спільнота розглядатиме його роль в ірано-саудівській угоді як свідчення зростаючого впливу Китаю та його здатності до регіонального та глобального лідерства.

1 січня 2024 р. Іран, Єгипет, Ефіопія та ОАЕ стали членами БРІКС – організації, яка фактично просуває глобальне лідерство Китаю. У той самий день Ефіопія і Сомаліленд, невизнана держава на півночі Африканського Рогу на території колишньої колонії Британське Сомалі, уклали меморандум про взаєморозуміння, що забезпечує Ефіопії доступ до Червоного моря через порт Бербера в обмін на потенційне дипломатичне визнання (Ethiopia's gambit for..., 2024).

У результаті КНР за останнє десятиріччя забезпечила собі міцний безпековий і геостратегічний плацдарм для просування власних економічних та геополітичних інтересів уздовж критично важливого для глобальних ланцюжків поставок транспортного коридору від Суецького каналу через Червоне море, Баб-аль-Мандебську протоку та Аденську затоку до Перської затоки та Індійського океану, а також для подальшої експансії своєї економічної, фінансової та "м'якої сили" на Африканському континенті.

Отже, Китай прагне компенсувати відчутне зниження своєї "твердої сили" у вигляді трудових ресурсів китайських робітників і фахівців на Африканському континенті, що відбулося після 2015 р., насамперед унаслідок глобальної пандемії COVID-19 та зниження світових цін на нафту – чинників, які суттєво вплинули на здатність багатьох африканських країн оплачувати в колишніх обсягах послуги робочої сили з КНР у рамках інвестиційних проєктів китайських компаній в Африці (рис. 1). Проте за неофіційними експертними оцінками (офіційні дані поки не опубліковані), протягом 2023 р. значна кількість раніше призупинених у зв'язку із глобальною коронавірусною пандемією китайських інвестиційних проєктів почали відновлюватися (Number of Chinese workers..., 2024), що відповідно може вплинути й на відновлювальне зростання чисельності китайських працівників на Африканському континенті.

Геоелектронічні впливи безпекової кризи в Баб-ель-Мандебській протоці та позиція Китаю.

Водний шлях через Баб-ель-Мандебську протоку, яка з'єднує Червоне море й Аденську затоку, має критично важливе значення для світової економіки. Саме на цей маршрут зазвичай припадало близько 30 % світових контейнерних вантажоперевезень (Dagher, & Hatem, 2024).

Триваюча криза в Червоному морі, особливо навколо Баб-ель-Мандебської протоки, значно порушила глобальну торгівлю. Ескалація напруженості та напади, такі як удар по танкеру Marlin Luanda (що перевозив російську нафту) і захоплення Іраном судна Suezmax St Nikolas, призвели до істотного зменшення кількості торгових, зокрема наливних і наспинних, суден, що проходять через Суецький канал: у лютому 2024 р. порівняно з лютом 2023 р. кількість проходів танкерів через Суецький канал знизилася на 23 %, суховантажів – на 27 % м/м, а газозовів, що перевозять скраплений природний газ, – на цілих 73 % (Krieger, 2024). Попри розпочату 18 грудня 2023 р. міжнародною коаліцією на чолі зі США військову операцію "Вартовий процвітання" у Червоному морі та Аденській затоці для захисту й роз-

блокування міжнародного судноплавства, безпекова криза в регіоні продовжувалася і в березні 2024 р., що

засвідчило потоплення хуситами 7 березня 2024 р. вантажного судна "Рубімар".

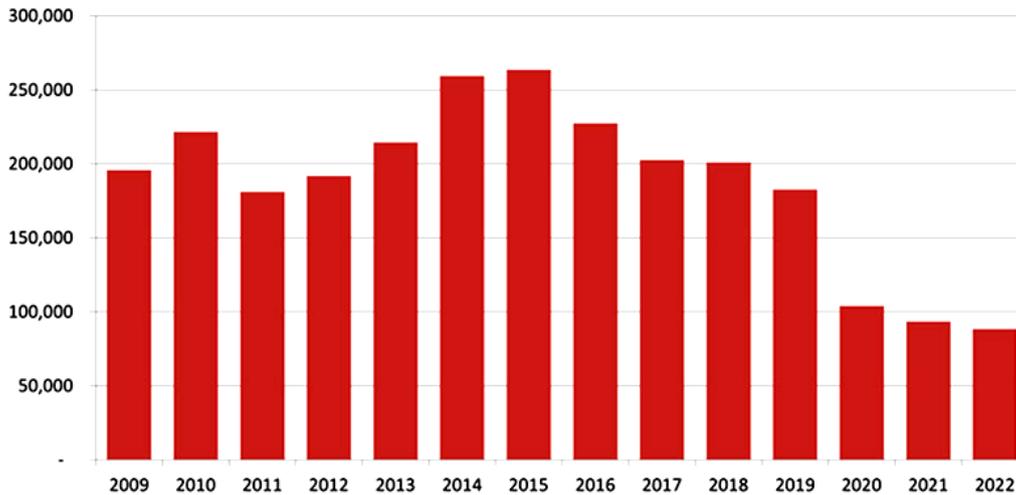

Рис. 1. Кількість китайських працівників в Африці на кінець відповідного року

Джерело: National Bureau of Statistics of China, March 2024; China Africa Research Initiative; Johns Hopkins School of Advanced International Studies.

У результаті більшість світових судновласників, серед яких гіганти MSC, Maersk, CMA CGM, переспрямували контейнеровози довгим маршрутом навколо Африки. За даними спільної платформи МВФ і Оксфордського університету PortWatch, обсяг торгових потоків через Суецький канал-за перші два місяці 2024 р. знизився на 50 % порівняно з минулим роком, а обсяг торгового транзиту навколо мису Доброї Надії зріс приблизно на 74 % від рівня минулого року (Kamali et al., 2024), що збільшує час доставки вантажів як мінімум на 10 днів порівняно з маршрутом через Суецький канал (рис. 2). Як повідомило 21 березня 2024 р., з посиланням на свої довірені джерела, інформаційне агентство Bloomberg, Китай і Росія на закритих переговорах з керівництвом хуситів в Омані досягли домовленості про вільне судноплавство для своїх суден у Червоному морі й Аденській

затоці в обмін на політичну підтримку цими країнами хуситів у таких органах, як Рада Безпеки ООН, де вони є постійними членами з правом вето (Dagher, & Hatem, 2024).

Зазначимо, що китайські компанії (як і російські) не оголошували про те, що вони уникають проходу через Баб-ель-Мандебську протоку, і дані відстеження суден показують, що багато їх суден усе ще прямують цим маршрутом. Адже головним ідеологічним, військовим і фінансовим покровителем хуситів виступає Іран, який є близьким стратегічним, дипломатичним та економічним партнером КНР, у тому числі за членством у таких впливових міжнародних структурах, які просувають глобальні інтереси Пекіна, як ШОС (зі штаб-квартирою в Пекіні) та БРІКС. Особливо слід наголосити, що велика частина експорту іранської нафти йде саме до Китаю (Dagher, & Hatem, 2024).

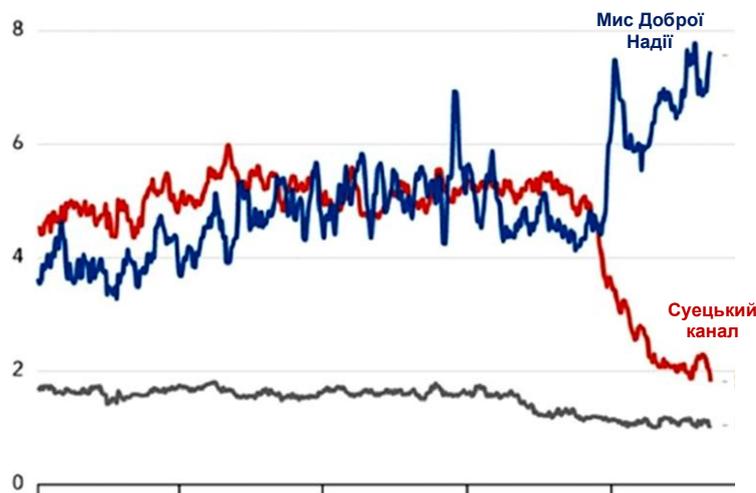

Рис. 2. Збій у ключовому маршруті світової торгівлі: переспрямування торгівлі від Суецького каналу до мису Доброї Надії

Джерела: UN Global Platform; IMF PortWatch.

Атаки на торгові судна в Баб-ель-Мандебській затоці, за заявами керівництва хуситів, нібито спрямовані на вчинення тиску на Ізраїль з метою припинення його війни в Газі проти ХАМАСу. Однак багато аналітиків висловлюють сумніви, що хусити припинять свою кампанію, навіть якщо буде досягнуто припинення вогню в Секторі Газа або укладено постійну мирну угоду (Dagher, & Hatem, 2024). Отже, цілком вірогідно, що фактор блокування ключового маршруту світового торгового судноплавства збереже своє геостратегічне значення на середньострокову перспективу, впливаючи на глобальні ланцюги поставок, а відтак, і на процеси реструктуризації світової економіки та загострення боротьби за глобальне економічне лідерство.

Отже, безпекова криза в Червоному морі ймовірно матиме далекосяжні наслідки для різних секторів. Вона засвідчила вразливість світової торгівлі від геополітичної напруженості та обумовлює необхідність диверсифікації торгових шляхів і стратегій для пом'якшення таких ризиків.

Дискусія і висновки

Критичний наратив щодо економічної дипломатії КНР в Африці. Функції економічної дипломатії КНР виконують передусім держслужбовці, які діють за інструкціями та дорученнями відповідних урядових структур (Шаров, 2019, с. 26) і лише в межах установлених урядом пріоритетів надають допомогу бізнесу. У цьому контексті політика Китаю щодо фінансування та підтримки інфраструктурних проєктів нерідко критикується на інституційному та експертному рівні, передусім за обумовлення кредитування відбором лише китайських компаній-підрядників (Peel, Kynge, & Hornby, 2018; Big decline in China's..., 2021) і за використання слабкості та корумпованості урядів деяких африканських країн задля непрозорих контрактів щодо нееквівалентного обміну інфраструктурних інвестицій на невідтворювані природні ресурси (Ugwu, 2017; Big decline in China's ..., 2021; Bharti, 2022, р. 26). Приміром, президент Африканського банку розвитку (АФБР)⁵ Акінвумі Адесіна нещодавно закликав припинити дію кредитних угод, наданих в обмін на багаті на континенті запаси нафти та мінералів, критично важливі для таких сучасних високотехнологічних галузей, як виробництво смартфонів та електромобілів (Adebayo, 2024). Серед прикладів, що стосувалися також бізнесу із деяких країн Західної Європи, він навіть, зокрема, довгострокові угоди за схемою "інфраструктура в обмін на ресурси" від 2008 р., що допомогли Китаю отримати контроль над найбільшими у світі родовищами кобальту (критично важливого елемента для літій-іонних акумуляторів електромобілів) у Конго, залишивши цю країну у скрутному фінансовому становищі. Наразі державний аудитор Конго, у зв'язку зі сплеском світового високотехнологічного попиту та, відповідно, світових цін на кобальт, вимагає збільшення інвестиційних зобов'язань Китаю в інфраструктуру до \$20 млрд із початкових \$3 млрд, з тією метою, щоб вони відповідали нинішній ринковій вартості ресурсів, проданих державою за Угодою. Проте Китай відхилив звіт конголезького аудитора й відмовився переглядати базові умови укладених угод (Adebayo, 2024).

На наш погляд, вищезазначена критика економічної діяльності Китаю в Африці обумовлена передусім геополітичними міркуваннями та геостратегічною конкуренцією з боку глобальних гравців за динамічно зростаючий і потенційно привабливий африканський ринок. Однак, спираючись на потенціал "партнерської зовніш-

ньополітичної стратегії [КНР] в Африці на засадах конфуціанських цінностей щедрості та дружби", геополітично орієнтованою на ідеал "гармонійного світу", що передбачає відсутність претензій до внутрішнього устрою й політичного режиму країн-партнерів, В. У. Угву прогнозує: "Китайські інвестиції в африканську економіку продовжуватимуть зростати та найближчим часом почнуть давати перші переваги національним економікам більшою мірою, ніж китайській" (Угву, 2021, с. 13), а Китай стає ключовим політичним, економічним та військовим партнером багатьох африканських держав, що цілком справедливо і для регіону Африканського Рогу.

Як показало недавнє дослідження, проведене науковцями Університету Джонса Гопкінса (США) (Brautigam, Huang, & Acker, 2020), китайські кредитори нині є значною частиною боргової картини в Африці, але їхню роль не слід переоцінювати. Із 45-ти країн Африки, яким Китай надає кредити на державному рівні (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 4), менше половини (22 країни) вважаються ризикованими боржниками (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 7). Проте у більш ніж половині із цих 22 країн кредитування Китаю становить відносно незначну – не більше 15 % – частку їхнього державного й забезпеченого державою боргу (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 8). Зокрема, на Китай припадає лише по 4 % зовнішнього боргу Еритреї (Ibid., р. 8) та Сомалі (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 9). Тобто їхні боргові проблеми здебільшого викликані іншими причинами, ніж китайські кредити. Водночас, у 7 з цих 22 країн на Китай припадає чверть або більше всього державного й гарантованого державою боргу. Це – Ангола, Джибуті, Ефіопія, Замбія, Камерун, Кенія і Республіка Конго (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 10) (зокрема, на Китай припадає близько 60 % державного й державно гарантованого боргу Джибуті (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 11) і 50 % – Ефіопії (Tarrosy, & Voros, 2024). Однак велика частина їх кредитних зобов'язань Китаю виплачується повільно, частково через брак здатності позичальників виконати свою частку зобов'язань за інвестиційними проєктами.

Наприклад, на Китай наразі припадає \$14 млрд із \$28 млрд сукупного зовнішнього боргу Ефіопії. Однак ще 2019 р. Аддис-Абеба спромоглася домовитися з Пекіном про перегляд усіх боргових виплат, продовживши термін погашення із 10 до 30 років, включаючи призупинення погашення китайських позик на 2023–2024 рр. (до літа 2024) через напружену економічну ситуацію в країні (Tarrosy, & Voros, 2024). Зокрема, у 2018 р. Експортно-імпортний банк Китаю, що підпорядкований уряду КНР і фінансує урядові проєкти за кордоном, провів реструктуризацію кредиту обсягом понад \$2,4 млрд для ефіопської ділянки залізниці Аддис-Абеба – Джибуті (запущена в експлуатацію у 2018 р.), продовживши термін погашення на 20 років. При цьому експерти прогнозують подальші можливі пролонгації боргу та призупинення виплат (Masho, 2018).

У 2019 р. тим самим банком було підписано меморандум щодо реструктуризації кредиту розміром \$490 млн для джибутійської ділянки вищезгаданої залізниці через продовження терміну погашення на 10 років і зниження відсоткової ставки з LIBOR + 3 % до LIBOR + 2,1 %. Тривають переговори щодо укладання кінцевої угоди між Джибуті та Ексімбанком Китаю з цього питання (IMF Africa Department, 2019).

Отже, як слушно наголошують Д. Бройтігам, Ю. Хуанг і К. Акер, "уряд країни-позичальника повинен краще планувати свої проєкти, перш ніж позичати" (Brautigam, Huang, & Acker, 2020, р. 1). Адже саме в

⁵ Китай з 1985 р. є нерегіональним членом АФБР.

якості та доброчесності урядового управління, зокрема економічного прогнозування та кредитно-фінансового контролю, африканських країн-боржників, часто полягають головні причини їх боргових проблем. Не менш важливою є здатність держави, що прагне до сталого економічного розвитку, відстоювати свої національні інтереси в жорстко конкурентному геополітичному та геоekonomічному середовищі сучасного світу. У цьому контексті важко не погодитися з думкою М. Генніга, а саме: "Відповідальна держава має бути сміливою державою, що протистоїть силам, які позбавляють прав людей та цілі народи. Така відповідальна держава додає легітимності політичній еліті в уряді. Її пріоритети, у свою чергу, зробили б другорядним питанням, звідки приходять зовнішні агентства та зацікавлені сторони, з якими ведуться переговори, що потенційно можуть перерости в бізнес..." (Henning, 2013, p. 447).

На завершення цієї дискусії хотіли б навести оцінку відомої португальської дослідниці китайсько-африканського співробітництва А. К. Алвес: "Незважаючи на всі пов'язані з цим ризики, у Китаю можуть бути засоби, щоб "поштовхнути" розвиток Африки. Він має відповідні ресурси, технології, досвід, товари і, що найважливіше, політичну волю, щоб досягти цієї мети" (Alves, 2008, p. 80).

Теоретичним обґрунтуванням сучасної економічної дипломатії КНР у країнах, що розвиваються, стала теорія нової структурної економіки (НСЕ), розроблена одним із найавторитетніших у світі китайських економістів, нині професором Пекінського університету Джастином Іфу Ліном під час його перебування на посаді віце-президента та шеф-економіста Світового банку (2008–2012). Принциповою особливістю теорії НСЕ є відмова від традиційної бінарності поділу країн на розвинені й такі, що розвиваються: економічний розвиток визнається як поступовий і безперервний процес, що слідує за змінами порівняльних переваг у міру того, як держава поступово переходить від аграрної до індустріальної економіки;

Теорія НСЕ не передбачає революційного виклику світовим економічним і фінансовим інституціям, що уособлюють Вашингтонський консенсус. Радше, створюючи інтелектуальні межі для ведення зовнішньоекономічної політики, вона обґрунтовує об'єктивний тренд реструктуризації архітектури глобального економічного та фінансового лідерства й посилення позицій і провідної ролі Китаю в цих процесах, зокрема пов'язаних із динамічними змінами глобальних ланцюгів створення вартості.

Особливостями "китайської моделі" розвитку порівняно з іншими експортоорієнтованими східноазійськими економіками є активне використання державних функцій і державної власності для стимулювання зростання ринкової конкуренції та інвестицій поза межами державного сектору, а також широке залучення прямих іноземних інвестицій у спеціальних економічних зонах.

Отже, попри посилення глобальної багатополлярності, передусім глобальної конкуренції між "Вашингтонським консенсусом" і "Пекінським консенсусом", як альтернативними моделями економічного розвитку та участі у глобалізаційних процесах для країн, що розвиваються, економіко-теоретичне й дипломатичне обґрунтування Пекіном реальної моделі свого сучасного економічного розвитку є більш поміркованим, більш "дружнім" та адаптивним до неоліберальної моделі Вашингтонського консенсусу, ніж сама ця реальна модель, що є по суті, за механізмом прийняття рішень і методами внутрішньої та зовнішньої

експансії, жорстко-етатистською, ідеологічно вмотивованою та централізовано-авторитарною.

КНР за останнє десятиріччя забезпечила собі міцний геостратегічний плацдарм для просування власних економічних інтересів уздовж критично важливого для глобальних ланцюжків поставок транспортного коридору від Суецького каналу через Червоне море, Баб-ель-Мандебську протоку та Аденську затоку до Перської затоки та Індійського океану, а також для подальшої експансії своєї економічної, фінансової та "м'якої сили" на Африканському континенті.

Цілком вірогідно, що чинник блокування ключового маршруту світового торгового судноплавства через Баб-ель-Мандебську протоку збереже своє геостратегічне значення на середньострокову перспективу, впливаючи на глобальні ланцюги поставок, а відтак, і на процеси реструктуризації світової економіки та загострення боротьби за глобальне економічне лідерство.

Список використаних джерел

- Волович, О. (2019, 18 липня). *Африканська політика Китаю*. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень "Борисфен Інтел". <http://bintel.com.ua/uk/article/afrykanska-polityka-kytayu/>
- Вонг, К.-Х. (2018). *Аналіз китайського нарративу світового порядку та зовнішньої політики: чи є Китай ревізіоністською або реформаторською державою*. Strategic Group Sofia. <https://sg-sofia.com.ua/analiz-kitaj-narativ>
- Константинов, В. (2017, 25 липня). *Військовий захист для інвестицій: що означає відкриття китайської бази в Африці*. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/07/25/7068921/>
- Піляев, І. С. (2021). Роль держави в генетиці східноазійського "економічного дива": неструктуралістське бачення. *Економіка України*, 8(717), 15–25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.08.015>
- Рошко, С. М., & Феделеш, М. В. (2020). Економічна дипломатія Китаю в умовах реалізації проекту "Один пояс – один шлях". *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* (с. 69–74). Open Science Laboratory. https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/06/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva_2020_06_03_tezy.pdf
- Угву, В. У. (2021). *Політика КНР щодо країн Африки* [Автореф. дис. канд. політ. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Науково-консультаційний центр КНУТШ. https://scc.knu.ua/upload/iblock/bf8/aref_Ugwu%20V.U.pdf
- Шаров, О. М. (2019). *Економічна дипломатія: основи, проблеми та перспективи*. Національний інститут стратегічних досліджень.
- Adebayo, T. (2024, March 16). African Development Bank chief criticizes opaque loans tied to Africa's natural resources. *The Associated Press*. <https://apnews.com/article/african-development-bank-natural-resources/-loans-china-66adc38e589c12589ed7831a8e56ca5e>
- Aberg, J. H. S., & Becker, D. (2020). China as Exemplar: Justin Lin, New Structural Economics, and the Unorthodox Orthodoxy of the China Model. *Politics & Policy*, 48(5), 815–835.
- Alves, A. Ch. (2008). Chinese Economic Diplomacy in Africa: The Lusophone Strategy. In Ch. Alden, D. Large, R. S. De Oliveira (Eds.). *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (pp. 69–82). Columbia University Press.
- Bartlett, K. (2022, June 30). Beijing Seeks Mediator Role in Turbulent Horn of Africa. *Voa News*. <https://www.voanews.com/a/beijing-seeks-mediatorrole-in-turbulent-horn-of-africa-/6639852.html>
- Bharti, M. Sh. (2022). The Development of China's Economic Cooperation in the Horn of Africa: Special Reference to the Belt and Road Initiative. *African Journal of Economics, Politics and Social Studies*, 1(1), 17–30.
- Big decline in China's BRI investments, cash grants to Africa. (2021, December 14). *Business Standard*. https://www.business-standard.com/article/international/big-decline-in-china-s-bri-investments-cashgrants-to-africa/-report-121121301009_1.html
- Bodetti, A. (2020, January 25). Through Eritrea, China Quietly Makes Inroads Near the Red Sea. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/01/through-eritrea-china-quietly-makes-inroads-near-the-red-sea>
- Brautigam, D. (2008). 'Flying Geese' or 'Hidden Dragon'? Chinese Business and African Industrial Development. In Ch. Alden, D. Large, R. S. De Oliveira (Eds.). *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (pp. 51–68). Columbia University Press.
- Brautigam, D., Huang, Y., & Acker, K. (2020). *Risky business: New data on Chinese loans and Africa's debt problem*. Research Report. SAIS-CARI Briefing Papers & Economic Bulletins. Briefing paper No. 03/2020. Johns Hopkins University. <https://hdl.handle.net/10419/248244>

- Çalışkan, G. (2021, October 22). *The Only Place in the World China Has a Military Base: Djibouti*. Ankara Center for Crisis and Policy Research. <https://www.ankasam.org/the-only-place-in-the-world-china-has-a-military-base-djibouti-v/?lang=en>
- Center for International Knowledge on Development (2023, June). *Progress Report on the Global Development Initiative 2023*. <http://ws.china-embassy.gov.cn/eng/xwdt/202306/P020230627414336020074.pdf>
- Chaudhury, D. R. (2023, October 12). China's new global initiatives mask an intrusive agenda. *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/chinas-new-global-initiatives-mask-an-intrusive-agenda/articleshow/104360749.cms?from=mdr>
- Chaziza, M. (2021, January 26). China Consolidates Its Commercial Foothold in Djibouti. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/01/china-consolidates-its-commercial-foothold-in-djibouti/#:~:text=In%202017%2C%20China%20established%20a,era%20in%20China-Djibouti%20relations>
- Dagher, S., & Hatem, M. (2024, March 21). Yemen's Houthi Tell China, Russia Their Ships Won't Be Targeted. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-03-21/china-russia-reach-agreement-with-yemen-s-houthis-on-red-sea-ships>
- Embassy of the People's Republic of China in Eritrea. (2022, May 12). *For Peace and Development in the Horn of Africa, China Is Doing Its Part*. http://er.china-embassy.gov.cn/eng/sghd/202205/t20220512_10685184.htm
- Embassy of the People's Republic of China in the Republic of South Africa. (2023, March 16). *Xi Jinping Attends the CPC in Dialogue with World Political Parties High-level Meeting and Delivers a Keynote Speech*. http://za.china-embassy.gov.cn/eng/jbwzlm/zgxw/202303/t20230317_11043656.htm#:~:text=They%2C%20transcending%20time%20and%20space/of%20world%20civilizations%20more%20vibrant
- Ethiopia's gambit for a port is unsettling a volatile region. (2024, January 2). *The Economist*. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2024/01/02/ethiopia-gambit-for-a-port-is-unsettling-a-volatile-region>
- Gallagher, A., Hamasaeed, S., & Nada, G. (2023, March 16). *What You Need to Know About China's Saudi-Iran Deal*. The United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2023/03/what-you-need-know-about-chinas-saudi-iran-deal>
- Global Civilization Initiative – another gift from China to world: Global Times editorial. (2023, 17 March). *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202303/1287448.shtml>
- Hanauer, L., & Morris, L. J. (2014). *China in Africa: Implications of a Deepening Relationship*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9760.html
- Henning, M. (2013). Reviewing China and Africa: Old interests, new trends – or new interests, old trends? *Development Southern Africa*, 30(4–05), 437–450. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2013.830241>
- Huang, Ch.-Ch. (2022). Confucian "Humanity" (ren 仁) as a Resource for a Global Ethics. *Diogenes*, 64(1–2), 34–38. <https://doi.org/10.1177/03921921221102758>
- IMF Africa Department (2019, October 18). *Djibouti 2019 Article IV Consultation, International Monetary Fund, Country Report*, 19/314. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2019/1DJIEA2019002.ashx>
- Kamali, P., Koepke, R., Sozzi, A., & Verschuur, J. (in co-authorship with the PortWatch team, which includes S. Arslanalp). (2024, March 7). Red Sea Attacks Disrupt Global Trade. *IMF Blog*. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/03/07/Red-Sea-Attacks-Disrupt-Global-Trade>
- Kpler, (2024, January 30). *Red Sea disruption. A White Paper Report*. <https://www.kpler.com/red-sea-whitepaper-download>
- Kroeber, A. R. (2016). *China's Economy: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.
- Lin, J. Y. (2012). *New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development and Policy*. The World Bank.
- Masho, A. (2018, September 6). Ethiopia PM Says China Will Restructure Railway Loan. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/ethiopia-china-loan/update-1-ethiopia-pm-says-china-will-restructure-railway-loan-idUSL5N1V628E>
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2021, November 26). *China and Africa in the New Era: A Partnership of Equals*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/202111/t20211126_10453904.html
- Narang, H. (2024, February 7). Infrastructure diplomacy the key to China's influence in Africa. *East Asia Forum*. <https://eastasiaforum.org/2024/02/07/infrastructure-diplomacy-the-key-to-chinas-influence-in-africa/>
- Naughton, B. (2010). China's Distinctive System: Can it be a Model for Others? *Journal of Contemporary China*, 19, 437–460. <https://doi.org/10.1080/10670561003666079>
- Number of Chinese workers across Africa drops to lowest level. (2024, 17 March). *The Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/world/china/number-of-chinese-workers-across-africa-drops-to-lowest-level/articleshow/108562118.cms>
- Peel, M., Kynge, J., & Hornby, L. (2018, July 2). China's Balkan investment pledges stoke EU concern. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/6c646a3e-7d29-11e8-bc55-50daf11b720d>
- Qin, Y. (2007). Why Is There No Chinese International Relations Theory? *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 313–340.
- Tarrosy, I., & Voros, Z. (2024, February 14). The China-Built Addis-Djibouti Railway Gains Steam. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2024/02/the-china-built-addis-djibouti-railway-gains-steam>
- Ugwu, V. (2017). Reevaluating Dependency Theory in Sino-African Relations. *Kytaieznavchi doslidzhennia*, 1–2, 52–60. <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/Ugwu.pdf>
- Van de Looy, J. (2006). *Africa and China: A Strategic Partnership?* ASC Working Paper 67/2006. African Studies Centre. <https://www.ascleiden.nl/pdf/wp67.pdf>
- Were, A. (2022, June 1). The Secrets of China's Economic Statecraft in Africa. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2022/06/the-secrets-of-chinas-economic-statecraft-in-africa>
- World Bank. (2015, November 23). *With Continued Rapid Growth, Ethiopia is Poised to Become a Middle Income Country by 2025*. <https://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/publication/ethiopia-great-run-growth-acceleration-how-to-pace-it>
- Yan, X. (2019). *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press.
- Zhao, T. (2009). A Political Philosophy of World in terms of All-Under-Heaven (Tianxia). *Diogenes*, 221, 5–18.

References

- Adebayo, T. (2024, March 16). African Development Bank chief criticizes opaque loans tied to Africa's natural resources. *The Associated Press*. <https://apnews.com/article/african-development-bank-natural-resources/-loans-china-66adc38e589c12589ed7831a8e56ca5e>
- Åberg, J. H. S., & Becker, D. (2020). China as Exemplar: Justin Lin, New Structural Economics, and the Unorthodox Orthodoxy of the China Model. *Politics & Policy*, 48(5), 815–835.
- Alves, A. Ch. (2008). Chinese Economic Diplomacy in Africa: The Lusophone Strategy. In Ch. Alden, D. Large, R. S. de Oliveira (Eds.). *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (pp. 69–82). Columbia University Press.
- Bartlett, K. (2022, June 30). Beijing Seeks Mediator Role in Turbulent Horn of Africa. *Voa News*. <https://www.voanews.com/a/beijing-seeks-mediatorrole-in-turbulent-horn-of-africa-/6639852.html>
- Bharti, M. Sh. (2022). The Development of China's Economic Cooperation in the Horn of Africa: Special Reference to the Belt and Road Initiative. *African Journal of Economics, Politics and Social Studies*, 1(1), 17–30.
- Big decline in China's BRI investments, cash grants to Africa. (2021, 14 December). *Business Standard*. https://www.business-standard.com/article/international/big-decline-in-china-s-bri-investments-cashgrants-to-africa-report-121121301009_1.html
- Bodetti, A. (2020, January 25). Through Eritrea, China Quietly Makes Inroads Near the Red Sea. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/01/through-eritrea-china-quietly-makes-inroads-near-the-red-sea/>
- Brautigam, D. (2008). 'Flying Geese' or 'Hidden Dragon'? Chinese Business and African Industrial Development. In Ch. Alden, D. Large, R. S. De Oliveira (Eds.). *China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace* (pp. 51–68). Columbia University Press.
- Brautigam, D., Huang, Y., & Acker, K. (2020). *Risky business: New data on Chinese loans and Africa's debt problem. Research Report*. SAIS-CARI Briefing Papers & Economic Bulletins. Briefing paper No. 03/2020. Johns Hopkins University. <https://hdl.handle.net/10419/248244>
- Çalışkan, G. (2021, October 22). *The Only Place in the World China Has a Military Base: Djibouti*. Ankara Center for Crisis and Policy Research. <https://www.ankasam.org/the-only-place-in-the-world-china-has-a-military-base-djibouti-v/?lang=en>
- Center for International Knowledge on Development (2023, June). *Progress Report on the Global Development Initiative 2023*. <http://ws.china-embassy.gov.cn/eng/xwdt/202306/P020230627414336020074.pdf>
- Chaudhury, D. R. (2023, October 12). China's new global initiatives mask an intrusive agenda. *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/chinas-new-global-initiatives-mask-an-intrusive-agenda/articleshow/104360749.cms?from=mdr>
- Chaziza, M. (2021, January 26). China Consolidates Its Commercial Foothold in Djibouti. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/01/china-consolidates-its-commercial-foothold-in-djibouti/#:~:text=In%202017%2C%20China%20established%20a,era%20in%20China-Djibouti%20relations>
- Dagher, S., & Hatem, M. (2024, March 21). Yemen's Houthi Tell China, Russia Their Ships Won't Be Targeted. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-03-21/china-russia-reach-agreement-with-yemen-s-houthis-on-red-sea-ships>
- Embassy of the People's Republic of China in Eritrea. (2022, May 12). *For Peace and Development in the Horn of Africa, China Is Doing Its Part*. http://er.china-embassy.gov.cn/eng/sghd/202205/t20220512_10685184.htm
- Embassy of the People's Republic of China in the Republic of South Africa. (2023, March 16). *Xi Jinping Attends the CPC in Dialogue with World Political Parties High-level Meeting and Delivers a Keynote Speech*. http://za.china-embassy.gov.cn/eng/jbwzlm/zgxw/202303/t20230317_11043656/.htm#:~:text=They%2C%20transcending%20time%20and%20space,of%20world%20civilizations%20more%20vibrant
- Ethiopia's gambit for a port is unsettling a volatile region. (2024, January 2). *The Economist*. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2024/01/02/ethiopia-gambit-for-a-port-is-unsettling-a-volatile-region>
- Gallagher, A., Hamasaeed, S., & Nada, G. (2023, March 16). *What You Need to Know About China's Saudi-Iran Deal*. The United States Institute of

Peace. <https://www.usip.org/publications/2023/03/what-you-need-know-about-chinas-saudi-iran-deal>

Global Civilization Initiative – another gift from China to world: Global Times editorial. (2023, March 17). *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202303/1287448.shtml>

Hanauer, L., & Morris, L. J. (2014). *China in Africa: Implications of a Deepening Relationship*. RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9760.html

Henning, M. (2013). Reviewing China and Africa: Old interests, new trends – or new interests, old trends? *Development Southern Africa*, 30(4-05), 437–450. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2013.830241>

Huang, Ch.-Ch. (2022). Confucian "Humanity" (ren 仁) as a Resource for a Global Ethics. *Diogenes*, 64(1–2), 34–38. <https://doi.org/10.11770392192/1221102758>

IMF Africa Department (2019, October). *Djibouti 2019 Article IV Consultation, International Monetary Fund, Country Report*, 19/314. <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/CR/2019/1DJIEA2019002.aspx>

Kamali, P., Koepke, R., Sozzi, A., & Verschuur, J. (in co-authorship with the PortWatch team, which includes S. Arslanalp). (2024, March 7). *Red Sea Attacks Disrupt Global Trade*. IMF Blog. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/03/07/Red-Sea-Attacks-Disrupt-Global-Trade>

Konstantinov, V. (2017, July 25). Military protection for investment: what the opening of a Chinese base in Africa means. *Yevropeys'ka pravda*. <https://www.euointegration.com.ua/rus/articles/2017/07/25/7068921/> [in Ukrainian].

Kpler. (2024, 30 January). *Red Sea disruption. A White Paper Report*. URL: <https://www.kpler.com/red-sea-whitepaper-download>

Kroeber, A. R. (2016). *China's Economy: What Everyone Needs to Know*. Oxford University Press.

Lin, J. Y. (2012). *New Structural Economics: A Framework for Rethinking Development and Policy*. The World Bank.

Masho, A. (2018, September 6). Ethiopia PM Says China Will Restructure Railway Loan. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/ethiopia-china-loan/update-1-ethiopia-pm-says-china-will-restructure-railway-loan-idUSL5N1V628E>

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2021, November 26). *China and Africa in the New Era: A Partnership of Equals*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/202111/t20211126_10453904.html

Narang, H. (2024, February 7). Infrastructure diplomacy the key to China's influence in Africa. *East Asia Forum*. <https://eastasiaforum.org/2024/02/07/infrastructure-diplomacy-the-key-to-chinas-influence-in-africa>

Naughton, B. (2010). China's Distinctive System: Can it be a Model for Others? *Journal of Contemporary China*, 19, 437–460. <https://doi.org/10.1080/10670561003666079>

Number of Chinese workers across Africa drops to lowest level. (2024, March 17). *The Times of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/world/china/number-of-chinese-workers-across-africa-drops-to-lowest-level/article/show/108562118.cms>

Peel, M., Kynge, J., & Hornby, L. (2018, July 2). China's Balkan investment pledges stoke EU concern. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/6c646a3e-7d29-11e8-bc55-50daf11b720d>

Piliaiev, I. S. (2021). The role of the state in the genetics of the East Asian "economic miracle": a neostructuralist vision. *Economy of Ukraine*, 8(717), 15–25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.08.015> [in Ukrainian].

Roshko, S. M., & Fedeleš, M. V. (2020). China's economic diplomacy in the context of the One Belt One Road project. *Modern challenges and current problems of science, education and production: interdisciplinary debates* (pp. 69–74). Open Science Laboratory. https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/06/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva_2020_06_03_tezy.pdf [in Ukrainian].

Qin, Y. (2007). Why Is There No Chinese International Relations Theory? *International Relations of the Asia-Pacific*, 7(3), 313–340.

Sharov, O. M. (2019). *Economic diplomacy: basics, problems and prospects*. National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].

Tarrosy, I., & Voros, Z. (2024, February 14). The China-Built Addis-Djibouti Railway Gains Steam. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2024/02/the-china-built-addis-djibouti-railway-gains-steam/>

Ugwu, V. (2017). Reevaluating Dependency Theory in Sino-African Relations. *Kytaieznachnyi doslidzhennia*, 1–2, 52–60. <https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/Ugwu.pdf>

Ugwu, V. U. (2021). *China's Policy towards Africa* [Abstract of the PhD (Polit.) Dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Scientific and Consulting Center of TSNUK. https://scc.knu.ua/upload/iblock/bf8/aref_Ugwu%20V.U.pdf [in Ukrainian].

Van de Looy, J. (2006). *Africa and China: A Strategic Partnership?* ASC Working Paper 67/2006. African Studies Centre. <https://www.ascleiden.nl/pdf/wp67.pdf>

Volovich, O. (2019, July 18). *China's African policy*. Independent Analytical Center for Geopolitical Research "Boryslen Intel". <http://bintel.com.ua/uk/article/afrykanska-polityka-kytayu/> [in Ukrainian].

Were, A. (2022, June 1). The Secrets of China's Economic Statecraft in Africa. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2022/06/the-secrets-of-chinas-economic-statecraft-in-africa/>

Wong, K. (2018). Analysis of Chinese Narrative of World Order and Foreign Policy: is China a Revisionist or Reformist Power? *Strategic Group Sofia*. <https://sg-sofia.com.ua/analiz-kitaj-narativ/> [in Ukrainian].

World Bank. (2015, November 23). *With Continued Rapid Growth, Ethiopia is Poised to Become a Middle Income Country by 2025*. <https://www.worldbank.org/en/country/ethiopia/publication/ethiopia-great-run-growth-acceleration-how-to-pace-it>

Yan, X. (2019). *Leadership and the Rise of Great Powers*. Princeton University Press.

Zhao, T. (2009). A Political Philosophy of World in terms of All-Under-/Heaven (Tianxia). *Diogenes*, 221, 5–18.

Отримано редакцією журналу / Received: 22.06.24

Прорецензовано / Revised: 11.07.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Igor PILIAIEV, DSc (Polit.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-7509-3158

e-mail: igor.piliaiev@gmail.com

Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CONTEMPORARY ECONOMIC DIPLOMACY OF THE PRC IN RELATIONS WITH DEVELOPING COUNTRIES (THE HORN OF AFRICA CASE)

Background. *China, since the successful implementation of the Reform and Opening Up policy, moved away from the Marxist-Maoist approach to diplomacy towards an increasingly integrative approach, combining the Confucian-tradition ethical messages with endeavours to incorporate the methodology and practical approaches of Western schools of international relations and diplomacy. The author's goal was an interdisciplinary analysis of ideological, value and theoretical foundations, the current state and features of China's economic diplomacy in regard to developing countries, using the case of the Horn of Africa region being a focus of the key world actors' clashing interests. On that basis, the regional trends in developing global multipolarity, particularly the geoeconomic effects of the Bab-el-Mandeb security crisis on China's regional positions, were investigated. An analysis of the critical narrative regarding the PRC's contemporary economic diplomacy was carried out.*

Methods. *The methods of abstract-logical, case-study, axiological, empirical, statistical and structural-functional analysis were applied as well as tools of social philosophy, political economy, the modernization, civilizational and globalization theories.*

Results. *It was revealed that the theory of the new structural economy became the theoretical basis for the modern economic diplomacy of the PRC in developing countries, the main feature of which is the rejection of the traditional binary division of countries into developed and developing countries and the traditional dichotomy "donor – recipient" in favor of "partnerships for development". While using the example of the Horn of Africa region, it was found that Beijing's economic diplomacy towards African states is expansive, but at the same time it is marked by Confucian flexibility, an effort to avoid antagonisms and find a "golden mean".*

Conclusions. *It has been proven that, despite the strengthening of global competition between China and the USA, Beijing's economic-theoretical and diplomatic grounding the real model of its modern economic development is more "friendly" and adaptive to the Washington Consensus neoliberal model than this real model itself. Over the past decade, China has secured a strong geostrategic foothold in the Horn of Africa region to advance its own economic interests along the Bab al-Mandeb Strait transport corridor, critical to global supply chains, and to further expand its economic, financial and "soft power" in Africa.*

Keywords: *relational diplomacy, New Structural Economics, Confucianism, aid for development, the Bab al-Mandeb security crisis.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327.82 (477)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/28-32>

Наталія БЕЛОУСОВА, канд. політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-9656-2942
e-mail: belousova@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Вікторія ОМЕЛЬЯНЕНКО, асоц. експертка
ORCID ID: 0009-0006-3065-5069
e-mail: omelianenko.viktoriia@gmail.com

Рада зовнішньої політики "Українська Призма", Київ, Україна

ПІДХОДИ УКРАЇНИ ДО ЦИФРОВОЇ ТА КІБЕРДИПЛОМАТІЇ В ГЕОПОЛІТИЦІ ТЕХНОЛОГІЙ

Вступ. Для України переваги цифрової трансформації стали відчуватися саме з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. Цифрові послуги Дії, розвиток цифрової інфраструктури та кібербезпеки є опорами стійкості України в інформаційній війні. Україна активно почала говорити про свої досягнення та стала прикладом такої стійкості, залучаючись у діалог про співпрацю із Європейським Союзом та Сполученими Штатами. Дане дослідження є цінним і доречним стосовно того, як за допомогою технологій та їхнього регулювання можна здійснювати зовнішній вплив і будувати двосторонні та багатосторонні відносини, у той час коли конкуренція за вплив і поширення демократичних принципів є ключовим у подоланні авторитарних та тоталітарних підходів, які пропагує Росія й інші країни.

Методи. Було використано аналітичний, формально-логічний, метод узагальнення та аналізу документів.

Результати. Для України важливо оновити стратегію та цілі ведення цифрової дипломатії, не обмежуючи її до одного лише напрямку публічної дипломатії. Важливо встановити тіснішу координацію та співпрацю між Міністерством цифрової трансформації та Міністерством зовнішніх справ України. Прогрес України в цифровій трансформації потрібно використовувати не як комунікаційний меседж, а як важіль впливу, який доцільно інтегрувати у роботу дипломатів при веденні двосторонніх і багатосторонніх відносин. Україна має врахувати підходи ЄС до здійснення цифрової дипломатії. Технологічні рішення України є в багатьох аспектах проривними, що дає країні можливість не лише приймати стандарти від інших, але й поширювати свої. Україна має почати активніше залучатися до міжнародних платформ співпраці у сфері цифрових технологій, щоб лише посилювати свою цифрову стійкість і спроможність у війні з Росією та в той самий час послаблювати позиції ворога. У цьому ЄС і США є ключовими партнерами, з якими має бути вибудована стала та системна співпраця як на двосторонньому рівні з урядами, спільнотами бізнесу та громадського суспільства, так і на міжнародному рівні.

Висновки. Набуло подальшого розвитку дослідження геополітики технологій як невід'ємної частини розуміння відносин між державами на міжнародному рівні. Цифрові технології впливають на глобальну політику, стаючи джерелом сили та важелем впливу як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. Сформульовано рекомендації щодо посилення зовнішньополітичних пріоритетів України під час війни за рахунок модернізації підходів до ведення цифрової дипломатії.

Ключові слова: Геополітика технологій, цифрова дипломатія, кібердипломатія, цифрова політика, цифрові технології, Дія, ЄС, Україна.

Вступ

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття розвиток технологій вплинув на геополітику та стратегічну конкуренцію. Держави відстоюють свій цифровий суверенітет, роблячи інновації та залучення до технологій частиною своєї дипломатії. Covid-19 довів демократичному світу важливість цифрових технологій і те, як технології можуть давати користь людству. Таким чином, технології можуть служити джерелом влади для держави, особливо, якщо будувати відповідну регуляторну політику та вкладати інвестиції у їх розвиток. Європейський Союз наголошує на важливості цифрового суверенітету й активно розвиває системну політику у сфері розбудови інформаційного суспільства та цифрових трансформацій.

Для України питання цифровізації активно постало після 2019 р., але переваги цифрової трансформації гостро стали відчуватися саме з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України. Цифрові послуги Дії, розвиток цифрової інфраструктури та кібербезпеки є опорами стійкості України в інформаційній війні. Більше того, Україна активно почала говорити про свої досягнення та стала прикладом такої стійкості, залучаючись у діалог про співпрацю з Європейським Союзом і Сполученими Штатами.

Це дослідження є актуальним і доречним щодо того, як за допомогою технологій та їхнього регулювання

можна здійснювати зовнішній вплив і посилювати на основі нього двосторонні й багатосторонні відносини, у той час коли конкуренція за вплив і поширення демократичних принципів є ключовою у подоланні авторитарних та тоталітарних підходів, які пропагує Росія.

Метою дослідження є вивчення того, як цифрова політика щодо розвитку технологій та їх регулювання стає джерелом впливу й посилення пріоритетів зовнішньої політики та сформування рекомендацій стосовно посилення зовнішньополітичних пріоритетів України під час війни за рахунок модернізації підходів до ведення цифрової дипломатії.

Методи

Дослідження застосовує систему таких методів, як аналітичний, формально-логічний, метод узагальнення й аналіз документів (офіційні документи ЄС та України, розміщені на офіційних сайтах, звіти аналітичних центрів, які надають вторинний аналіз з відповідною об'єктивною думкою авторів, яка була врахована під час аналізу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському науковому просторі цифрова дипломатія, здебільшого, розглядається як елемент публічної дипломатії й зосереджується на розгляді зміни методів дипломатії під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Це відслідковується у роботах О. Сегеди (Сегеда, 2020), М. Окладної (Окладна, 2020), Т. Мірошніченко та Г. Федорової (Мірошніченко, & Федорова, 2021). Вони зазначають, що саме соціальні

© Белоусова Наталья, Омеляненко Виктория, 2024

мережі є ключовим інструментом у цифровій дипломатії. У цьому випадку відбувається звуження розуміння цифрової дипломатії лише до її інформаційно-комунікаційного виміру без врахування технологічного. У роботі Н. Піпченко під час аналізу цифрової дипломатії ЄС згадуються не лише соціальні мережі та прес-релізи як інструменти здійснення цифрової дипломатії, але також звертається увага на Глобальну стратегію Європейської служби зовнішніх справ від 2017 р., де йдеться про посилення кіберпростору та участь у багатосторонньому цифровому управлінні (Піпченко, 2019).

Найбільш практичним визначенням, на нашу думку, є формулювання К. Булеги й І. Чарських. Вони стверджують, що цифрова дипломатія – це "використання інформаційно-комунікаційних технологій задля досягнення поставлених зовнішньополітичних цілей, серед яких – захист інтересів, суверенітету та цілісності держави, формування й підтримка її іміджу як сучасної, надійної країни-партнера" (Булега, & Чарських, 2018). У цій розвідці цифрова дипломатія розуміється як метод досягнення зовнішньополітичних цілей за допомогою використання технологічних спроможностей та інформаційно-комунікаційних технологій через поширення своїх норм і стандартів, а також побудова як взаємовигідних двосторонніх, так і багатосторонніх відносин з іншими країнами у цифровій сфері.

Результати

Процес цифрової трансформації в Україні розпочався задовго до повномасштабного російського вторгнення, під час якого роль технологій, сучасної інфраструктури та кіберстійкості лише довела переваги й важливість цифрової трансформації, яка стала основою стійкості України.

Цифрова дипломатія в Україні вперше згадується як складова стратегії публічної дипломатії, прийнятої у 2021 р. Міністерством закордонних справ України. Вона визначається як "напрямок публічної дипломатії, що передбачає використання цифрових технологій і платформ, а також взаємодію з ними для захисту національних інтересів країни" (Міністерство Закордонних справ, 2021). Вимірами роботи були визначені такі:

- "взаємодія з міжнародними цифровими платформами для просування позитивного іміджу України у світі та захисту національної безпеки;
- використання цифрових інструментів для організації заходів і проєктів публічної дипломатії;
- використання потенціалу соціальних мереж і взаємодія з онлайн-спільнотами для формування позитивного іміджу України та просування інтересів України у світі" (Міністерство Закордонних справ, 2021).

Для досягнення цілей було поставлено за мету посилити відносини і співпрацю з великими технологічними компаніями через налагодження кооперації між Міністерством цифрової трансформації, дипломатичними установами та міжнародними цифровими платформами (Міністерство Закордонних справ, 2021).

Проблема полягає в тому, що вже маючи на той час технології та послуги Дії, у стратегії не йшлося про використання цих технологій для формування впливу й поширення свого досвіду. Так само не йшлося і про безпеку як елемент участі України в міжнародному кіберпросторі та поширення власних інтересів на міжнародних та європейських майданчиках, включно із налагодженням тісніших контактів з міжнародними стейкхолдерами, як було прописано у Стратегії кібербезпеки від 2021 р. Натомість головна мета цифрової дипломатії була визначена в межах комунікаційних інструментів, без включення технологічних та адвока-

ційних. Та сама стратегія відслідковувалась і при аналізі академічної літератури на цю тему, що призводить до вузького розуміння можливостей цифрової дипломатії в Україні.

З першого дня російської агресії робота Міністерства цифрової трансформації, названого Wired "грізною бойовою машиною", забезпечувала безпеку внутрішніх сервісів, зокрема держсервісного додатку Дія (Simonite, 2022). Відразу Міністерство почало переходити з оборонної стратегії на більш наступальну із залученням підтримки Big Tech-компаній і підтримки у кібервійні новоствореної IT-армії.

Український прототип застосунку Дії був використаний Естонією для створення такого самого додатку. Приміром, у тісній співпраці (січень, 2023 р.) Естонія запустила мобільний застосунок mRick на основі коду та підходів до UX/UI дизайну Дії (Дія, 2023). Така співпраця і є прикладом тієї цифрової дипломатії, яку Україні варто будувати. Скориставшись прикладом співпраці з Естонією, Україна на Світовому економічному форумі заявила про створення платформи ініціативи – Digitality, проте після того офіційних згадок про ініціативу не було (Andrijanic, 2023).

Але співпраця з Естонією дала привід розвивати й поширювати українські технології надалі. Зокрема, USAID – американська програма підтримки сприятиме поширенню українського стандарту електронного врядування – Дії – в інші країни з метою поширення популярності України у світі. На це USAID, співпрацюючи з Конгресом, планує надати щонайменше 650 тис. дол. США (USAID підтримує розвиток Дії..., 2023). Загалом станом на початок 2023 р. уже п'ять країн висловили своє бажання зробити застосунки у своїх країнах, використовуючи прототипи Дії. І лише на даному етапі Міністр цифрової трансформації визнав, що Дія стала елементом дипломатії України, а саме: "Дія – це бренд України, це репутація, це розвиток нашого політичного впливу" (Радіо свобода, 2023).

Дія – приклад орієнтованої на продукти цифрової дипломатії, її необхідно продовжувати екстерналізувати в інших державах. Але стосовно її просування, з боку партнерів виникатиме все більше питань про Стандарти безпеки Дії, захист інформації, інфраструктуру даних і т. п. Глобальний порядок денний і порядок денний ЄС більшою мірою вкорінені в нормативних документах, а не в продуктах, і Україні необхідно це враховувати. Необхідно змінити підхід зі "створення найбільш зручної цифрової держави" на "створення найбільш зручної безпечної цифрової держави".

З початком повномасштабного вторгнення Україна активно займається питаннями глобального управління технологіями, одночасно розвиваючи та зміцнюючи відносини зі своїм головним партнером у галузі цифрової політики – ЄС. У міжнародному контексті США та ЄС активно намагалися встановити свої принципи регулювання Інтернету, опублікувавши Декларацію про майбутнє Інтернету у квітні 2022 р. Україна стала одним із підписантів, що свідчить про прихильність до західноєвропейських принципів і стандартів (European Commission, 2022).

За часів повномасштабного вторгнення питання використання сили та впливу технологій, а також співпраці як з міжнародними "акторами", так і з Великими технологічними компаніями набуло нового виміру. Зміну можна відслідкувати, коли Україна почала проводити кампанію "цифрової блокади". З боку міжнародних партнерів було зроблено багато кроків назустріч як за ініціативою України, так і за бажанням самих партнерів підтримати й допомогти Україні.

Санкції, накладені США та ЄС на Росію в усіх вимірах, включаючи цифрову й технологічну сфери, дали "зелене світло" багатьом компаніям брати участь у війні на боці України. За зверненням Михайла Федорова до Ілона Маска, попри його неоднозначну позицію після декількох місяців війни, все ж супутникові інтернет-сервіси Starlink забезпечують критично важливе підключення українського уряду, Збройних сил і рятувальних служб до супутникового Інтернету (Fedorov, 2022). Щодо інших компаній, то Apple припинила розміщувати свою продукцію в Apple Store в Росії, а також урізала доступ до системи Apple Pay (Leswing, 2022). Google надав Україні 15 млн допомоги, розширив придатність Project Shield, що захищає понад 150 українських сайтів від DDoS, запустив для користувачів Android систему сповіщень про повітряні тривоги (Walker, 2022). Microsoft залишила провідну російську компанію VK без доступу до сервісів Microsoft, завдавши шкоди роботі основного поштового сервісу – Mail.ru. Своєю чергою, ще до війни Microsoft надавала допомогу IT-службовцям в Україні для протидії російським кібератакам і продовжує це робити (Smith, 2022).

Щодо основних телеком-провайдерів у Росії, то Nokia (Reuters, 2022) і Ericsson (Ericsson, 2022) припинили поставки в Росію і призупинили розгортання 5G. AMD і Intel, Qualcomm – відомі виробники напівпровідників – припинили всі продажі продукції в Росію та Білорусь, оскільки ЄС і США забороняють експорт високотехнологічних або передових технологій (Nachman, 2022). TSMC – найбільша напівпровідникова компанія Тайваню та південнокорейська компанія Samsung зробили те саме. Напівпровідники є ключовими елементами для виробництва передової зброї, автомобілів і цифрових технологій. Імпорт напівпровідників із 2014 р. у Росію зріс на 60 % (Ringhof, 2022). Російська компанія Мікрон Груп має лише 65-нанометрові напівпровідники, а провідні компанії – 5-нанометрові. Навіть якщо Китай постачає Росії чіпи, його компаніям також не вистачає потужностей для виробництва передових чіпів, необхідних для сучасних технологій і військових систем (Jie, 2022). Це все успішні приклади співпраці України з міжнародними компаніями, які надалі лише потрібно підтримувати. Але це було б набагато ефективніше, якби система управління України конкретно визначала відповідальну особу за здійснення співпраці з міжнародними партнерами на постійній стабільній основі, як, наприклад, Данія та ЄС мають своїх представників у Каліфорнії – відповідних дипломатів.

На рівні ООН України на сьогодні необхідно задіяти два важливі аспекти. Перший – це співпраця з Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ). У березні 2022 р. було ухвалено Резолюцію 1408 Ради МСЕ про допомогу та підтримку Україні у відбудові її телекомунікаційного сектору (International Telecommunication Union, 2022). Зокрема, МСЕ зобов'язався провести цю проміжну оцінку шкоди телекомунікаційній інфраструктурі та стійкості екосистеми ІКТ в Україні. Така оцінка була опублікована у грудні 2022 р. (Interim assessment, 2022). За її результатами, телекомунікаційний сектор України довів свою стійкість, проте станом на липень 2022 р. 12,2 % домівок утратили доступ до послуг мобільного зв'язку (3,1 % частково), 11 % базових станцій мобільних операторів було вимкнено та 20 % – зруйновано. Економічні збитки телекомунікаційного сектору були оцінені в понад 0,1 млрд дол., а на відновлення телекомунікаційного сектору необхідно 1,79 млрд дол. (Interim assessment, 2022). Другий аспект – це глобальна робота над Конвенцією ООН з боротьби із кіберзлочинністю, яка може бути розроблена Тимчасовим комітетом ООН

із кіберзлочинності у 2023 р., і де Україні необхідно посилити свій голос і присутність.

На двосторонньому рівні ЄС залишається для України головним партнером, особливо враховуючи той факт, що Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 р. Окрім того, що Україна перебуває у процесі інтеграції до Єдиного Цифрового ринку в межах виконання вимог до членства в ЄС, вже є прогресивні результати двостороннього партнерства з ЄС, а саме:

- *Доступ до роумінгового простору ЄС.* 8 квітня 2022 р. Єврокомісія й парламент підтримали спільну заяву операторів ЄС та українських операторів щодо надання безкоштовного розміщення й безкоштовних дзвінків із-за кордону в Україну. Цю угоду було пролонговано наприкінці липня. У 2023 р. домовленість було ще подовжено на 6 місяців. Більше того, Єврокомісія також уповноважила національний регуляторний орган України брати участь у BEREC – Органі Європейських регуляторів у сфері електронних комунікацій (Supporting Ukraine through digital, 2022). До того ж, у квітні 2023 р. Рада ЄС і Єврокомісія підтримали приєднання України до угоди про вільний роумінг з ЄС на постійній основі. Для цього Єврокомісія запропонувала включити положення про роумінг до Додатку XVII-3 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і це було схвалено Радою Європейського Союзу.

- *Використання eIDAS.* У квітні 2023 р. Європейська комісія також визнала, що Digi.Signature-EU відповідає регламенту ЄС стосовно eIDAS і може використовуватись для підписання документів або контрактів, дійсних як в Україні, так і в ЄС. Зі свого боку Україна вже визнала трастові послуги, що відповідають вимогам ЄС. Це дозволяє громадянам ЄС використовувати свої національні кваліфіковані сертифікати для електронних підписів чи печаток в Україні або під час бізнесу з компаніями в Україні. На сьогодні ЄС працює над регламентом eIDAS задля уможливлення транскордонної електронної ідентифікації. Європейська комісія тісно співпрацює з Міністерством цифрових технологій України. Дія – це той випадок, коли Україна може поділитися своїм досвідом із ЄС та просувати свій підхід у розробці цифрового ідентифікатора, який ЄС планує запровадити лише 2024 р.

- *Підтримка цифрових проєктів в Україні.* У вересні 2022 р. Європейська Комісія підписала угоду про приєднання України до Програми "Цифрова Європа". Українські підприємства, організації та органи державного управління зможуть отримати вигоду від фінансування й підтримки програми в таких сферах, як суперкомп'ютери, штучний інтелект і цифрові навички. Вони також зможуть брати участь у Центрах цифрових інновацій – центрах єдиного вікна, які допомагають компаніям динамічно реагувати на цифрові виклики та ставати більш конкурентоспроможними (Supporting Ukraine through digital, 2022).

- *Запуск програми "Ноутбуки для України",* яка має на меті зібрати та доставити ноутбуки, смартфони й ноутбуки для шкіл, лікарень і державних адміністрацій у найбільш постраждалих від війни регіони України. Наразі Комісія допомогла доставити в Україну 12 тис. подарованих пристроїв через Механізм цивільного захисту ЄС (Supporting Ukraine through digital, 2022).

Якщо порівнювати інституційну структуру України з ЄС стосовно того, які структури мають займатися цифровою дипломатією та проблемами геополітики технологій, то виникає питання не лише на рівні стратегії, а й на рівні інституцій. Якщо цифрова дипломатія в ЄС здійснюється під керівництвом EEAS та за підтримки роботи DG CNECT, то в Україні все навпаки. Міністер-

ство закордонних справ просуває інтереси України через комунікаційні продукти та компанії, включаючи Ukraine.ua, яка нещодавно досягла видатного результату в 1 млн підписників в Instagram. Водночас, Міністерство цифрової трансформації є контактним центром для розвитку міжнародного співробітництва в галузі управління технологіями при розробці внутрішньої цифрової політики. Зокрема, ним керує Михайло Федоров, міністр цифрової трансформації України.

Досвід Європейського Союзу показує, що регулювання технологій можуть бути аспектом дипломатії й основою для співпраці з іншими "акторами" для поширення своїх принципів та норм. Для України в контексті євроінтеграції потрібно передусім урахувати те, що важливість технологічного потенціалу має бути переосмислена на рівні стратегічної важливості та кадрової відповідальності з чітким розподілом повноважень. Має відбутися встановлення чітких повноважень серед наявних посад або ж створення нових, наприклад, радника міністра зовнішніх справ із цифрової та кібердипломатії, адже Міністерство цифрової трансформації, як і інші міністерства, повинно бути більше сфокусовано на національній роботі, делегуючи частину адвокаційної роботи профільному міністерству. Оновлений підхід МЗС до цифрової дипломатії має включати картування існуючих можливостей для співпраці в цифровій сфері на двосторонньому, регіональному й багатосторонньому рівнях, а також створення нових платформ для взаємодії з партнерами-однорідцями, як це робить ЄС.

Дискусія і висновки

Ключовою на даному етапі для України є взаємодія з надійними партнерами в ЄС та США як на двосторонньому, так і на міжнародному рівнях, які не лише готові надавати підтримку Україні у війні з Росією, але й посилювати позиції України в міжнародному глобальному, технологічному врядуванні та євроінтеграції. Для цього необхідно оновити державний погляд на методи й інституційне забезпечення ведення цифрової та кібердипломатії у сфері технологій.

Для України важливо оновити стратегію й цілі ведення цифрової та кібердипломатії, не обмежуючи її до одного лише напряму публічної дипломатії. Важливо встановити тісніший механізм координації та співпраці між Міністерством цифрової трансформації й Міністерством зовнішніх справ України. Прогрес України в цифровій трансформації потрібно використовувати не як комунікаційний меседж, а як важіль впливу, який доцільно інтегрувати й делегувати дипломатам, які мають усі необхідні ресурси для того, щоб:

- розвивати двосторонню співпрацю між Україною та іншими країнами;
- посилювати зв'язок між українськими виконавчими органами й міжнародними організаціями – Агенціями ООН і донорськими проєктами;
- сприяти євроінтеграції України через посилення присутності України в Брюсселі та адвокацію цифрового успіху України.

Україні необхідно продовжувати активно просувати свій передовий досвід щодо екосистеми ДІЯ на всіх можливих рівнях: глобальному, регіональному та двосторонньому.

Україна має врахувати підходи ЄС до здійснення цифрової дипломатії. У той час як інтеграція до Цифрового ринку ЄС відбувається з наближенням українського законодавства до стандартів ЄС, технологічні рішення України є в багатьох аспектах проривними, що дає державі можливість не лише приймати стандарти від інших, але й поширювати свої. Однак найголовніше те, що Україна має почати активніше залучитися до міжнарод-

них платформ співпраці у сфері цифрових технологій з метою посилення своєї цифрової стійкості та спроможності у війні з Росією, а також послаблювати позиції ворога. У цьому ЄС та США є ключовими партнерами, з якими має бути вибудована стала й системна співпраця як на двосторонньому рівні з урядами, спільнотами бізнесу та громадського суспільства, так і на міжнародному.

Внесок авторів: Наталія Белоусова – концептуалізація, методологія, написання (перегляд і редагування); Вікторія Омеляненко – концептуалізація, написання (оригінальна чернетка).

Список використаних джерел

- Булега, К., & Чарських, І. (2018). Цифрова дипломатія як елемент зовнішньополітичної діяльності держав. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 1, 9–12. <https://vestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5447>
- Дія. (2023). *Мінцифра та уряд Естонії розробили застосунок mRiik на базі Дії*. Дія. <https://diia.gov.ua/news/mincifra-ta-uryad-estoniyi-rozrobili-zastosunok-mriik-na-bazi-diyi>
- Міністерство Закордонних справ. (2021). *Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України (2021–2025)*. Міністерство закордонних справ. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Стратегія/public-diplomacy-strategy.pdf>
- Мірошніченко, Т., & Федорова, Г. (2021). Цифрова дипломатія як сучасний комунікаційний інструмент міжнародних відносин. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 58–65. <https://doi.org/10.15421/1721119>
- Окладна, М. Г. (2020). Роль цифрової дипломатії в сучасній зовнішній політиці держави. *Право та інноваційне суспільство*, 2(15), 13–17. [https://doi.org/10.37772/2309-9275-2020-2\(15\)-2](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2020-2(15)-2)
- Піпченко, Н. О. (2019). Цифрова дипломатія ЄС. *International relations, part "Political sciences"*, 21, 79–85. <https://www.cceol.com/search/article/-detail?id=1025699>
- Радіо Свобода. (2023). *У Мінцифрі розповіли, скільки країн хочуть створити власні додатки на основі Дії*. Радіо Свобода. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-diya-dlia-inshykh-krayin/32254332.html>
- Сегеда, О. О. (2020). Цифрова дипломатія України як елемент нової публічної дипломатії. *Політикус: науковий журнал*, 3, 139–148. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.21>
- Andrijanic, M. (2023). Exciting news from Davos! *LinkedIn*. https://www.linkedin.com/posts/markborisandrijanic_digitalgovernment-govtech/-digitality/-activity-7024358583236456448-zCdx/?originalSubdomain=si
- Ericsson. (2022). *Ericsson suspends business in Russia indefinitely and records provision in Q1 2022*. Ericsson. <https://www.ericsson.com/en/press/-releases/2022/4/ericsson-suspends-business-in-russia-indefinitely/-and-records-provision-in-q1-2022>
- European Commission. (2022). *EU and international partners put forward a Declaration for the Future of the Internet*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2695
- Fedorov, M. (2022). Starling – here. Thanks. *Twitter*. https://twitter.com/FedorovMykhailo/status/1498392515262746630?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etwetembed%7Ctwterm%5E1498392515262746630%7Ctwg%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Fnews%2Ftechnology-60561162
- Hachman, M. (2022). AMD, Intel, Microsoft, Nvidia halt sales to Russia. *PCWorld*. <https://www.pcworld.com/article/619357/amd-officially-halts-chip-sales-to-russia.html>
- Interim assessment on damages to telecommunication infrastructure and resilience of the ICT ecosystem in Ukraine. (2022). *International Telecommunication Union*. https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Interim%20assessment%20on%20damages%20to%20telecommunication%20infrastructure%20and%20resilience%20of%20the%20ICT%20ecosystem%20in%20Ukraine%20-2022-12-22_FINAL.pdf
- International Telecommunication Union. (2022). *Resolution 1408 – Assistance and support to Ukraine for rebuilding their telecommunication sector*. International Telecommunication Union. <https://www.itu.int/md/S22-CL-C-0095/en>
- Jie, Y. (2022, March 19). Chip Sanctions Challenge Russia's Tech Ambitions. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/chip-sanctions-challenge-russias-tech-ambitions-11647682202>
- Leswing, K. (2022). Apple halts product sales in Russia. *CNBC*. <https://www.cnbc.com/2022/03/01/apple-halts-product-sales-in-russia.html>
- Reuters. (2022). *Nokia stops deliveries to Russia*. Reuters. <https://www.reuters.com/business/media-telecom/nokia-stops-deliveries-russia-2022-03-0>
- Ringhof, J. (2022). Give and tech: How technology sanctions can help counter the threat from Russia. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/article/give-and-tech-how-technology-sanctions-can-help-counter-the-threat-from-russia>
- Simonite, T. (2022). Ukraine's Digital Ministry Is a Formidable War Machine. *Wired*. <https://www.wired.com/story/ukraine-digital-ministry-war>
- Smith, B. (2022). Digital technology and the war in Ukraine. *Microsoft*. <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/02/28/ukraine-russia-digital-war-cyberattacks>
- Supporting Ukraine through digital. (2022). *European Commission*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/support-ukraine>

USAID підтримує розвиток Дії в інших країнах. (2023, 20 січня). *Фінансовий клуб*. Finclub.net. <https://finclub.net/ua/news/usa-id-pidtrymaie-rozvytok-dii-v-inshykh-krainakh.html>

Walker, K. (2022). Helping Ukraine, Google. <https://blog.google/inside-google/company-announcements/helping-ukraine>

References

Andrijanic, M. (2023). Exciting news from Davos! *Linkedl*. https://www.linkedin.com/posts/markborisandrijanic_digitalgovernment-govtech-digitality-activity-7024358583236456448-zCdx/?originalSubdomain=si

Buleha, K., & Charskykh I. Yu. (2018). Digital diplomacy as an element of foreign policy activity of states. *Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyli Stus*, 1, 9–12 [in Ukrainian].

Diya. (2023). *Mindigital and the Government of Estonia developed the mRiik application based on Diya*. Diya. <https://diia.gov.ua/news/mincifra-ta-uryad-estoniyi-rozrobili-zastosunok-mriik-na-bazi-diy> [in Ukrainian].

Ericsson. (2022). Ericsson suspends business in Russia indefinitely and records provision in Q1 2022. Ericsson. <https://www.ericsson.com/en/press-releases/2022/4/ericsson-suspends-business-in-russia-indefinitely-and-records-provision-in-q1-2022>

European Commission. (2022). *EU and international partners put forward a Declaration for the Future of the Internet*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2695

Fedorov, M. (2022). Starling – here. Thank. *Twitter*. https://twitter.com/FedorovMykhailo/status/1498392515262746630?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1498392515262746630%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Fnews%2Ftechnology-60561162

Financial Club. (2023). *USAID will support the development of action in other countries*. Financial Club. <https://finclub.net/ua/news/usa-id-pidtrymaie-rozvytok-dii-v-inshykh-krainakh.html> [in Ukrainian].

Hachman, M. (2022). AMD, Intel, Microsoft, Nvidia halt sales to Russia. *PCWorld*. <https://www.pcworld.com/article/619357/amd-officially-halts-chip-sales-to-russia.html>

Interim assessment on damages to telecommunication infrastructure and resilience of the ICT ecosystem in Ukraine. (2022). *International Telecommunication Union*. https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Interim%20assessment%20on%20damages%20to%20telecommunication%20infrastructure%20and%20resilience%20of%20the%20ICT%20ecosystem%20in%20Ukraine%20-2022-12-22_FINAL.pdf

International Telecommunication Union. (2022). *Resolution 1408 – Assistance and support to Ukraine for rebuilding their telecommunication*

sector. International Telecommunication Union. <https://www.itu.int/md/S22-CL-C-0095/en>

Jie, Y. (2022, March 19). Chip Sanctions Challenge Russia's Tech Ambitions. *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/chip-sanctions-challenge-russias-tech-ambitions-11647682202>

Leswing, K. (2022). Apple halts product sales in Russia. *CNBC*. <https://www.cnbc.com/2022/03/01/apple-halts-product-sales-in-russia.html>

Ministry of Foreign Affairs. (2021). *Public diplomacy strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021–2025)*, Ministry of Foreign Affairs. <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/Strategiya/public-diplomacy-strategy.pdf> [in Ukrainian].

Miroshnychenko, T., & Fedorova, G. (2021). Digital diplomacy as a modern communication tool of international relations. *Scientific and theoretical almanac Grani*, 24(12), 58–65 [in Ukrainian].

Okladna, M.G. (2020). The role of digital diplomacy in the state's modern foreign policy. *Law and innovative society*, 2(15), 13–17 [in Ukrainian].

Pipchenko, N. O. (2019). EU Digital Diplomacy. *International relations, part "Political sciences"*, 21, 79–85 [in Ukrainian].

Radio Svoboda. (2023). The Mindigital shared how many countries want to create their own applications based on Diya. Radio Svoboda. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-diya-diia-inshykh-krayin/32254332.html> [in Ukrainian].

Reuters. (2022). *Nokia stops deliveries to Russia*. Reuters. <https://www.reuters.com/business/media-telecom/nokia-stops-deliveries-russia-2022-03-01>

Ringhof, J. (2022). Give and tech: How technology sanctions can help counter the threat from Russia. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/article/give-and-tech-how-technology-sanctions-can-help-counter-the-threat-from-russia>

Segeda, O. O. (2020). Digital diplomacy of Ukraine as an element of new public diplomacy. *Politicos: Science magazine*, 3, 139–148 [in Ukrainian].

Simonite, T. (2022). Ukraine's Digital Ministry Is a Formidable War Machine. *Wired*. <https://www.wired.com/story/ukraine-digital-ministry-war>

Smith, B. (2022). Digital technology and the war in Ukraine. *Microsoft*. <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2022/02/28/ukraine-russia-digital-war-cyberattacks>

Supporting Ukraine through digital. (2022). *European Commission*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/support-ukraine>

Walker, K. (2022). Helping Ukraine. Google. <https://blog.google/inside-google/company-announcements/helping-ukraine>

Отримано редакцією журналу / Received: 10.05.24

Прорецензовано / Revised: 16.06.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Nataliia BIELOUSOVA, PhD (Polit.)

ORCID ID: 0000-0002-9656-2942

e-mail: belousova@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Viktoriia OMELIANENKO, Assoc. Expert

ORCID ID: 0009-0006-3065-5069

e-mail: omelianenko.viktoriia@gmail.com

Foreign Policy Council "Ukrainian Prism", Kyiv, Ukraine

UKRAINE'S APPROACH TO DIGITAL AND CYBER DIPLOMACY IN THE GEOPOLITICS OF TECHNOLOGIES

Background. The purpose of the study is to research how digital policy regarding the development of technology and its regulation becomes a source of influence and strength in the implementation of foreign policy priorities and to design the recommendations for strengthening foreign policy priorities of Ukraine during the war with the modernized approach to conduct of digital diplomacy.

Methods. The analytical method, the formal-logical method, the method of summarizing and analyzing documents were used.

Results. It is important for Ukraine to update the strategy and goals of digital and cyber diplomacy without limiting it to only one direction of public diplomacy. Ukraine needs to establish closer coordination and cooperation between the Ministry of Digital Transformation and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Ukraine's progress in digital transformations should be used not only as a communication message, but as a leverage of influence that should be integrated into the work of diplomats while building bilateral and multilateral cooperation. Ukraine should take into account EU approaches to digital diplomacy. Technological solutions of Ukraine are in many aspects breakthrough, which gives the country the opportunity not only to adopt standards from others, but also to spread its own. Ukraine should begin to become more actively involved in international cooperation platforms in the field of digital technologies, in order to strengthen its digital resilience and capabilities in the war with Russia and at the same time weaken the enemy's position. In this regard, the EU and the USA are key partners with whom permanent and systematic cooperation should be built both at the bilateral level with governments, business communities and civil society, and at the international level coordination.

Conclusions. Researching of the geopolitics of technology as an integral part of understanding of international relations has been gaining further development and conceptualisation. Digital technologies are influencing global politics, becoming a source of power and leverage at both the bilateral and multilateral levels. For Ukraine, the issue of digitization actively arose after 2019, but the benefits of digital transformation became especially tangible with the full-scale invasion of the Russian Federation of Ukraine. Digital services at DIIA, development of digital infrastructure and cyber security are the pillars of Ukraine's resilience in the information war. Moreover, Ukraine actively began to promote its achievements and became an example of such resilience, engaging in a dialogue on cooperation with the European Union and the United States as well as other countries. This research is valuable and relevant in terms of how technology and its regulation can be used to exert external influence and foster bilateral, plurilateral and multilateral relations, while competition for influence and the spread of democratic principles in the technology governance are key to overcoming autocratic and totalitarian approaches. promoted by Russia and other countries.

Keywords: Geopolitics of technologies, digital diplomacy, cyber diplomacy, digital politics, digital technologies, cyber security DIIA, the EU, Ukraine.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327:316.32
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/33-40>

Olena SHEVCHENKO, PhD (Polit.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0002-3119-9193
e-mail: Shevchenko_olena@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CLIMATE NEUTRALITY: CONTEMPORARY CHALLENGES FOR EUROPEAN POLICY

Background. *The article examines issues related to challenges to European climate neutrality, which have arisen before the European Union due to Russian armed aggression in Ukraine. The authors emphasize that the European Union has set an ambitious goal of becoming the world's first climate-neutral continent. The implementation of these plans requires a coordinated position not only of the member states, but also of the EU partners. Russia's military aggression against Ukraine may affect the achievement of European climate goals, as this conflict is accompanied by a significant impact on the environment. The authors set a goal to analyze how the Russian military invasion of Ukraine can affect the achievement of climate neutrality. To achieve the goal, the following research tasks were defined, in particular, to characterize the basic principles of the strategy and tools of the EU climate policy, to show the impact of Russian aggression on the ecology of the EU, to determine whether the topic of the environmental consequences of Russian aggression in Ukraine is relevant for the European public, and to assess how Russian armed aggression can influence the achievement of the goals of European climate neutrality.*

Methods. *The following methods were used: discursive analysis, the analysis of the documents, analysis and synthesis, comparative method, content analysis.*

Results. *In the frames of the study, it was revealed that the European Union has adopted a number of documents that fix the goals of the green transition, determine the tools for their achievement and are of an imperative nature. Since the war has the worst effect on the environment, the European climate policy will have to take into account the environmental consequences caused by the Russian aggression in Ukraine. There is a consensus that the ecological disaster in Ukraine, which is already characterized as ecocide, has a complex nature and will lead to a significant imbalance of ecosystems not only in Ukraine, but also in Europe. It is shown that the topic of the environmental consequences of the Russian invasion of Ukraine for the European Union is constantly present in the European media, which indicates its relevance for the European public.*

Conclusions. *The analysis of the environmental consequences of military actions made it possible to conclude that the challenges to the European climate policy in achieving the goals of climate neutrality can only be predicted, that is, the war can both intensify the climate crisis and, accordingly, political challenges, and improve progress in the implementation of the "Green Course", which will allow the European Union to realize its climate ambitions. On the one hand, it is obvious that the war exacerbates the climate crisis and, accordingly, political challenges. On the other hand, with the proper format, we can expect success in the implementation of the "Green Course", which will allow the European Union to solve its specific tasks, in particular, to become the first climate-neutral continent, to stimulate global climate actions and to increase the competitiveness of European economic sectors. Accordingly, it can be expected both more ambitious climate actions and the inhibition of the process.*

Keywords: *Climate neutrality, green transition, ecocide, Ukrainian-Russian war.*

Background

One of the most urgent problems of humanity is global climate change. At the international level, it is quite difficult to find ways to solve the problem of climate change and achieve a state of climate neutrality. This is due to the specifics of the problem, taking into account the different impact of climate change on territories, the different level of development of states, their institutional potential and ability to prevent and adapt to climate change. Achieving climate neutrality, i.e. a state where greenhouse gas emissions do not exceed the system's ability to absorb them, will allow the European Union to resolve the issue of increasing its own competitive advantages on the continent and in the world. Undoubtedly, such actions are associated with the implementation of an active climate policy, significant investments both in the short-term and in the medium-term perspective, but the result should be an increase in production efficiency, economic growth, stimulation of innovative activities, as well as a strengthening of the EU's position at the international level.

The implementation of the European climate policy includes the application of various instruments, in particular, those already implemented (EU ETS) and those to be implemented in the near future (CBAM). The use of such tools affects the economy of partner countries, including Ukraine, especially carbon-dependent sectors of the economy. Before the start of the full-scale Russian invasion, Ukraine actively supported European climate initiatives. Although the goals of the European climate policy were seen rather as a challenge for Ukraine, in particular the Carbon Border Adjustment Mechanism proposed by the European Commission, which provides for

the establishment of fees for the import of goods with a high carbon content, Ukraine considered the fulfillment of environmental obligations as an important prerequisite for successful European integration.

The full-scale Russian invasion led to significant negative consequences for the environment, which in turn complicated existing environmental problems on the continent and caused new ones to emerge. The lack of access to territories and objects of environmental management, the loss and destruction of infrastructure negatively affected the possibility of fully implementing state management in the field of environmental protection. The consequence of the Russian full-scale invasion was a significant threat to the environment not only for Ukraine, but also for Europe. We are talking about the deliberate actions of the occupiers, causing man-made accidents and threatening the environmental safety of millions of people living in the country, as well as far beyond the line of hostilities. Air, water, land, plants and animals suffer from this war. For the countries of the European Union, the forceful intervention of Russian troops on Ukrainian nuclear facilities (namely, the exclusion zone near the Chernobyl nuclear power plant and the seizure of the largest Zaporizhzhya nuclear power plant in Europe), and the related deliberate violation of radiation safety norms and the implementation of provocations, can be particularly dangerous.

Despite the war and the challenges faced by governments, the European Union continued its green transition. For Ukraine, the issue of environmental protection has also not receded into the background, as the reconstruction of Ukraine and all sectors of the economy should be planned with a green strategy in mind. Ukraine, as a candidate country and part of the European

© Shevchenko Olena, 2024

community, must act in sync with the European Union in matters of achieving climate neutrality, as well as creating new opportunities.

The purpose of the article is to show, based on the analysis of the main documents, achievements and practice of the EU's green transition in the conditions of a full-scale Russian invasion to Ukraine, what challenges the war on the European continent poses to European climate neutrality. Therefore, the article will attempt to provide answers to the following *research questions*: what are the basic principles of the EU climate policy strategy; what climate policy instruments have been developed and implemented in the European Union to achieve climate neutrality; how Russian aggression in Ukraine will affect the ecology of the EU; whether the topic of environmental consequences of Russian aggression in Ukraine is relevant for the European public; how Russian armed aggression will affect the achievement of European climate neutrality goals.

Methods

The analysis of European climate neutrality is at the intersection of several directions, including international relations, economics, political science, international security, that is, it is multidisciplinary. It was this multidisciplinary and the complexity of the problem that determined the methodological basis of the study, which consisted of the principles of objectivity, multifactoriality, and consistency. To achieve the goals set in the article, the authors used the interdisciplinary method of discursive analysis, as it is the most productive for studying the consequences of the implementation of the European climate policy, which allows obtaining answers to the above research questions. To determine the possibility of achieving a state of climate neutrality within the framework of the European climate policy, a systematic approach and political analysis were used as its component, which made it possible to present a holistic vision of the challenges of the European climate policy. The analysis of the documents made it possible to determine the main principles and trends of the European climate policy.

The study of climate neutrality for European policy was conducted using a systemic approach and its component as an analyst of international relations, which gave a holistic view of the specifics of European climate policy. The method of analysis and synthesis helped to study, systematize and characterize the consequences for the environment of the EU and Ukraine caused by the military actions of the Russian army. The comparative method made it possible to compare the environmental consequences of the Russian war for Ukraine and the European Union. The content analysis made it possible to find out the degree of concern of the European media about the environmental consequences of Russian aggression in Ukraine in achieving the goals of European climate neutrality.

The official documents, studies and reports of international and intergovernmental organizations and official bodies became the empirical basis of the work, in particular, the UN Framework Convention on Climate Change, basic documents of the European Commission and the European Parliament, which determine the directions of European climate policy, in particular, The European Green Deal, the European program Fit-for-55, The EU Emissions trading scheme, analytical reports of the GMK Center and the Rozumkov Center, National Institute of Strategic researches, resources of the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine.

Results

The EU was one of the first international actors to understand the relevance of climate change as a foreign

policy topic and began developing its own climate policy, which goes beyond international negotiations in the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (United Nations, 1992). Since 2011, the European Council and the European Commission have been constantly updating their strategic documents on climate issues. The topic of climate change is constantly present in basic foreign affairs documents, such as the EU Global Strategy (European Union, 2016) and GreenComp – the EU Sustainability Framework (European Commission, 2023). European climate policy is also closely related to the EU's internal efforts to combat climate change and strengthen European resilience.

Basic principles of eu climate policy

The main features of the EU's climate policy are determined, in particular, by its high integration into the European strategy, constant updating, strong public support, the predominance of a single policy in the separation of powers between the EU and member states in decision-making issues, the intensity of international activity and leadership in the negotiation process, as well as a holistic approach to climate and energy policy (Climate diplomacy in the EU..., 2017, p. 10).

In the early stages of its formation, European climate policy included three main components: supporting the UNFCCC negotiations, promoting low-carbon transformations and sustainable transformations in third countries, and reducing the risks of climate instability in order to promote peace and international security. A 2018 European Parliament resolution set out a European vision of tasks to improve EU climate policy, while emphasizing the EU's global role in promoting sustainability and stability (European Parliament, 2018a). The EU Climate Diplomacy Strategy outlines several aspects of structural improvements, important actors and topics to work with, and presents a vision of the role of the European Parliament itself in addressing global climate challenges. The document regulates the inclusion of the topic of climate in all spheres of policy, including conflict prevention, trade, cooperation in the field of development and humanitarian aid, finance and sectoral policy (energy and agriculture). The resolution emphasizes that the achievement of ambitious climate goals requires adequate funding, and proposes to allocate at least 30% of the EU's financial budget to climate-related expenditure. The document notes that the financial system should support the goals of sustainable development while avoiding the accumulation of assets and climate-related risks. The European Parliament aims to make political promotion of sustainable finance in the EU with performance indicators a "role model for other countries to follow" (European Parliament, 2018b).

The adoption of the Green Deal by the European Commission in December 2019 was an important step for European climate policy, but the global pandemic has had a serious impact on international relations and domestic imperatives. The European "Green Deal" is a long-term transformation program that envisages the possibility of achieving climate neutrality in the EU by 2050. The document, which was adopted shortly before the pandemic, sets out a vision of sustainability and decarbonisation for all sectors, including energy, industry, agriculture and food, ecosystem protection, buildings and transport. The goals of the "Green Deal" are directly correlated with the goals of the Paris Agreement and are mandatory in all European trade agreements (European Commission, 2019).

The European Parliament supported the "Green Deal" by issuing a corresponding resolution in January 2020, which emphasized the role of the EU as a world leader in

the fight against global climate change. The document states that the leading role of the EU as a market is to establish standards of sustainable development in global chains of added value creation and rules of trade relations; integrated and coherent policies, in particular the policy of "one voice", the provision of "green screening" in all external actions (European Parliament, 2020).

On July 14, 2021, the European Commission presented the program to combat climate change Fit-for-55 ("Fit for 55": delivering the EU's 2030 Climate Target on the way to climate neutrality"). The global goal of the program is to achieve climate neutrality by 2050 and transform Europe into the world's first climate-neutral continent. According to the head of the European Commission, for this, it is necessary to reduce the level of greenhouse gas emissions (European Commission, 2021). One of the first steps on the way to climate neutrality is to reduce greenhouse gas emissions by at least 55 % by 2030. The program identifies proposals for revising and updating EU legislation and implementing new initiatives to ensure compliance of EU policy with the climate goals agreed by the Council and the European Parliament. In general, the Fit for 55 program provides changes in the energy (including renewable), transport, emissions trading, and import of polluting goods sectors as also in the environment, land use and forestry management, aviation sectors.

Thus, all European documents adopted after the 2018 resolution of the European Parliament on European climate diplomacy and the adoption of the Green Deal (2019) have a number of similarities, in particular, climate topics are seen as cutting across all areas of EU activity, trade and development policies are also important, and the EU's numerous partnerships are also seen as key.

EU climate policy tools

Achieving the goals of climate neutrality should be facilitated by the developed tools of climate policy. Today, the main tool for the EU to achieve its goals for reducing greenhouse gas emissions, which are declared at the international level and reflected in EU legislation, is the European Emissions Trading System (EU ETS). The ETS began operating in 2005 and today operates in 31 countries (all 28 EU countries plus Iceland, Liechtenstein and Norway) and limits emissions from more than 11,000 energy installations (power plants and industrial plants) and airlines operating between these countries. Thus, ETS covers about 45 % of greenhouse gas emissions in the EU. ETS also promotes the development of emissions trading in other countries and regions (European Parliament, 2003). The efforts of the EU climate policy are aimed, in particular, at establishing a connection between the ETS and other compatible systems of the partner countries.

In essence, the EU ETS is the world's first largest carbon market. Setting a carbon price and GHG reduction targets within the ETS contributes to environmental development and strengthening the competitiveness of the European economy, as it stimulates investment in energy-saving measures, reducing energy costs and financial risks associated with rising energy prices, as well as investment in renewable energy technologies, reducing energy dependence on fossil fuel imports and increasing energy security (European Commission, 2015, p. 14). ETS also promotes the development of emissions trading in other countries and regions. In various countries, including Ukraine, there is talk about the possibility of linking the ETS after its creation with the EU ETS, but for this, it is necessary to harmonize and universalize the rules,

transparency and proper control in the sphere of the operation of the ETS. In general, the essence of ETS is that, as part of the emission cap, companies receive or buy emission allowances that they can trade among themselves when necessary. They can also purchase limited amounts of international credits from projects aimed at reducing emissions around the world. Since the EU ETS is the central tool of the European Union for reducing its own emissions of greenhouse gases, its revision will be important in the adopted legislative package "Fit for 55".

One of the new proposals in the "Fit for 55" package is the creation of the Carbon Border Adjustment Mechanism, which will set a price for the import of a limited number of goods that pollute the environment, based on carbon emissions during their production. This measure is aimed at protecting European business from environmental dumping and preventing "carbon leakage", in situations where European businesses want to move outside the EU to avoid paying for CO₂ emissions. The introduction of the mechanism is also aimed at encouraging industry outside the EU and encouraging the EU's international partners to take steps in the same direction.

CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism) is one of the main parts of the "Fit for 55" package of the European Green Deal (Green Deal), and even earlier this mechanism was announced by the EU as a central element of the European Green Deal, designed to achieve the goals of the Paris Agreement. CBAM is an addendum to the European Emissions Trading System, but instead of quotas, special CBAM certificates are introduced, which importers of products must purchase in the EU in accordance with the volume of emissions during their production. Certificate prices will be calculated based on the average auction price of quotas within the EU ETS. CBAM will initially apply to the import of fertilizers, electricity, products of the cement industry and metallurgy (iron, steel, aluminum) and take into account only direct emissions during production. Because, as noted, these are the sectors with the largest CO₂ emissions and high trade intensity, which creates the risk of "carbon leakage" to other countries.

According to the action plan, a transition period starts in 2023, when companies will begin to report CO₂ emissions recorded during the production of relevant products. The mechanism will take into account the volume of direct CO₂ emissions obtained during the production of products, without including at the first stage indirect emissions obtained during the consumption of "dirty" electricity. At the same time, the European Commission proposes to introduce CBAM in full from 2026, when companies will be obliged to buy CBAM certificates.

Thus, these tools in a complex will help companies both inside and outside the EU to gradually adapt to the certificate system and go toward climate neutrality.

Impact of russian armed aggression in Ukraine on Europe's environment

The war in Ukraine will have not only economic consequences, it has ecological consequences for many countries in the region. For the EU today, this is a question of a common future, because any military conflict does not have a local character when it comes to the environment. The war of the Russian Federation in Ukraine is the first international conflict in the last 20 years with such significant and irreparable damage to the environment. In Ukraine, as of July 2023, estimated damages caused by the environment and calculated by the State Environmental

Inspection amounted to approximately UAH 2,070 billion. (approximately 50 billion euros) (MEPR, 2023).

In Ukraine, as of July 2023, estimated damages caused by the environment and calculated by the State Environmental Inspection amounted to approximately UAH 2,070 billion. (approximately 50 billion euros)

These calculations include damages from air pollution (from the burning of petroleum products and forest fires), soil, water, and waste generation. The term "ecocide" is used to characterize crimes against nature caused by Russian military aggression. Ecocide can be considered, in particular, the blowing up of fuel and lubricant warehouses, storages of oil products, airstrikes on enterprises that use dangerous chemicals in production, damage and destruction of sewage treatment facilities, and the spilling of sewage into reservoirs, as well as damage to the soil cover, burning of forests – especially in the territories of the nature reserve fund.

Due to the actions of the Russian Federation, 2,5 million hectares of the nature protection network of Europe were threatened with destruction, including 160 objects of the Emerald network – the territories of existence of species and habitats protected at the pan-European level, 17 Ramsar objects with an area of 627,3 thousand hectares – wetlands of international importance. In general, more than 20 % of all protected areas of Ukraine remain in danger from the actions of the Russian Federation (Ivanyuta, 2022). Combat operations are being conducted in protected territories of international and European importance, where the habitats of rare and endemic species are being destroyed. This can change the behavior of birds, including their migration. For example, in 2015, when Russian troops began to use Kryva Kosa in Donetsk region for landing, all bird diversity disappeared there. Although before that, the largest colony of red-booked Caspian martins nested en masse on the coast (WWF, 2022). Military operations are destroying the forests of Ukraine, which will also affect the food security of the world. Since the beginning of the full-scale invasion, almost three million hectares of forest in Ukraine have been covered by the war, which is almost the size of Belgium. Pollution from shelling has no borders. Shells that hit critical infrastructure and residential buildings every day cause significant fires, including forests, leading to significant air pollution with hazardous substances. Also, mined areas cannot be considered as an exclusively local problem. Mine ruptures lead to soil contamination with heavy metals, which makes the soil unsafe and in some cases unsuitable for further agricultural use. River pollution will also affect neighboring countries, as the Danube, Dniester, Prut, Tisza and Western Bug flow through Poland, Hungary, Romania and Moldova.

During a full-scale invasion, Russia actively engages in acts of nuclear terrorism on the territory of Ukraine: striking nuclear facilities, seizing them and using them as military bases. The Chernobyl nuclear power plant and the exclusion zone were under the control of the occupiers for more than a month. Ukraine's loss of control over the Chernobyl nuclear power plant led to the loss of control over radiation-hazardous facilities, namely over the new confinement and the "Shelter" facility; spent nuclear fuel storage facilities; liquid radioactive waste processing plants. As a result of the movement of Russian armored vehicles through the territory of the exclusion zone, the top layer of the soil in the territory of the placement of radioactive waste was removed, which caused an increase in the radiation level by 8 times. The Director General of

the International Atomic Energy Agency, Rafael Grossi, who later visited the Chernobyl nuclear power plant, said that "the situation was completely abnormal and very, very dangerous" (IAEA, 2022).

During the fighting for Kharkiv in the spring and summer of 2022, Russian troops targeted the Neutron Source nuclear facility on the territory of the Kharkiv Physical and Technical Institute several times, into which 37 fuel cells were loaded. Its damage and destruction of nuclear material storage facilities could lead to a large-scale environmental disaster.

Until now, another nuclear facility is under the control of the Russian troops – the Zaporizhzhia NPP – the largest nuclear power plant in Europe. Its capture today is considered not only as a violation of international law, but also as an act of nuclear terrorism. The South Ukrainian nuclear power plant near Mykolaiv also became a target of Russian troops, over which three missiles were launched. According to experts, the threat of hitting the nuclear reactor was high. Radioactive pollution in the event of the destruction of the nuclear power plant will make large areas uninhabitable. The same could happen if tactical nuclear weapons were used.

The explosion of the Kakhovka hydroelectric power station became the biggest man-made disaster in Ukraine since the beginning of the full-scale invasion. It can be compared to the use of nuclear weapons in terms of the scale of destruction and environmental damage.

The impact of Russian armed aggression on achieving the goals of European climate neutrality is not limited exclusively to the territory of Ukraine. Thus, Bloomberg analysts believe that "damage to the Nord Stream pipelines could cause a powerful climate catastrophe" (Bloomberg, 2022a). In particular, as a result of the accident, gas leaks created a 700-meter pool of boiling water in the Baltic Sea, about 300,000 metric tons of methane, one of the most powerful greenhouse gases, entered the atmosphere. Germany's Federal Environment Agency estimates that this amount of gas will have roughly the same impact on the climate over 20 years as the annual emissions of more than 5 million cars in the United States.

Accounting for carbon dioxide emissions will be one of the main topics of discussion at the COP28 climate summit in Dubai. Military emissions are often overlooked, but they are important in calculating a country's total emissions. However, reporting on military emissions is often complicated by the lack of transparency of data and emissions produced by militaries abroad.

In international law, intentional damage to the natural environment is considered a war crime. According to the Geneva Convention, "it is prohibited to use methods or means of warfare that are intended to cause or can be expected to cause widespread, long-term and serious damage to the natural environment" (OHCHR, 1977). According to the 1st Protocol to the Geneva Conventions of August 12, 1949, which concerns the protection of victims of international armed conflicts, adopted in 1977, belligerent states are required to protect the natural environment from "large-scale, long-term and serious damage", and prohibits methods or means of warfare "which are intended or may lead to such damage" (OHCHR, 1977). Russia also grossly violates the UNECE International Convention "On the Protection and Use of International Watercourses and International Lakes", the Convention on Wetlands of International Importance (Ramsar Convention). The 24th Principle of the Rio Declaration on Environment and Development declares

that war is inherently destructive to sustainable development. Therefore, states respect international law, which ensures the protection of the environment during an armed conflict, and, if necessary, cooperate for its further development. The International Court of Justice, in its Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, held that environmental obligations – in particular the obligation of States to ensure that activities within their jurisdiction or control do not adversely affect the environment of other States – apply in the context of armed conflict, at least if they do not conflict with the law of war.

Therefore, crimes against the environment, which were committed on the territory of Ukraine, are war crimes, as well as a violation of international law. Military actions in Ukraine will affect the state of the environment of the countries of the European Union, which will manifest itself in air pollution, there is a threat of radiation safety, since it is extremely difficult to predict the direction and strength of the wind at the time of explosions, due to forest fires, mining and soil degradation, some agricultural lands will become unfit for cultivation, which will affect the quantity and quality of food from Ukraine.

Awareness of the environmental threat in the EU from russian armed aggression

It should be noted that the European Union is aware of the threat to the environment due to Russian aggression in Ukraine. The presence of the environmental theme in the European media can be considered an indicator of this, because the issue of ecology and climate neutrality is not the problem of one country. France 24, The Guardian, Bloomberg, Green European Journal, Radio Free Europe, Polske Radio, Business Insider and other influential media wrote about the potential impact on the environment in EU countries. For example, France 24 emphasized that "Ukraine is one of the most industrialized countries in Europe, where, according to estimates, 6 billion tons of liquid waste are stored, which are generated by coal mines, chemical plants and other branches of heavy industry. During the war, these extremely sensitive objects were constantly bombarded" (France 24, 2022). The Guardian notes that "politically, the war risks jeopardizing the European Green Deal's biodiversity plan as the EU delays publication of a directive on sustainable pesticide use and 'nature restoration' targets, citing concerns about war-induced food security" (The Guardian, 2022) Bloomberg reports on the need to rebuild cities devastated by the Russian invasion in a way that is cautious to the environment and helps fight climate change. For Ukraine, the EU plan for the aesthetics of green transformation of the continent "New European Bauhaus" can be a model. Analysts positively assess the prospects of implementing this approach in Ukraine, as Europe's highest executive body supports this idea to go beyond the union and play a role in the reconstruction of war-torn Ukraine (Bloomberg, 2022b). Green European Journal draws the attention of the European public to the fact that "the war in Ukraine is being waged through one of the most industrialized and polluted territories in the world due to the legacy of Soviet heavy industry" (Green European Journal, 2022).

Another wave of interest in the environmental consequences of the Russian-Ukrainian war for Europe occurred after the explosion of the Kakhovskaya Dam in June 2023. Although the position regarding the causes of the explosion differed in media, most of them spoke about the negative consequences of the event not only for Ukraine, but also for the European region. The dynamics of the Google trend show constant requests in the

Internet about "ecocide", "ecocide in Ukraine", "ecological consequences of war".

The analysis shows that the surge of publications coincides with significant events, such as the occupation of nuclear power plants, the blowing up of the Kakhovskaya dam, the announcement of the transfer of certain types of weapons, etc.

Will russian armed aggression affect achieving European climate neutrality goals

Analysis of assessments of the impact of the Russian armed invasion of Ukraine on the achievement of the goals of European climate neutrality made it possible to distinguish two types of scenarios – pessimistic and optimistic.

Pessimistic. In the report of the World Economic Forum "The Global Risks Report 2023", the risk of failure to combat climate change is defined as the first of the ten main risks in the ten-year perspective and the fourth in the two-year perspective (WEF, 2023). UN Secretary General António Guterres warned about global environmental threats in a speech at the World Economic Forum in Davos (Switzerland) in January 2023. He emphasized the devastating consequences of global climate change, as a result of which "some regions of our planet will become uninhabitable, and for many people it will be a death sentence" (UN, 2023). According to the UN, the war of the Russian Federation against Ukraine can disrupt the achievement of goals slowing climate change. The consequences of the war risk destabilizing global food and energy markets and will have a significant impact on climate change. There is also a risk of restoration of dependence on fossil fuels, although EU countries are attracting additional resources to get rid of energy dependence on Russian energy resources.

During the UN Climate Conference COP27, the leaders of the EU countries emphasized that, on the one hand, there is a difficulty in approaching the defined goals of the Paris Climate Agreement, and on the other hand, due to the criminal aggression of the Russian Federation against Ukraine, climate transformation is becoming even more difficult. Greenhouse gases formed on the territory of Ukraine as a result of the war will affect global warming. In addition, in connection with the war, the military industry is growing, which is very energy-intensive and additionally emits greenhouse gases into the atmosphere. Such emissions will have significant climatic consequences, because in terms of volume they can affect entire regions in terms of several months to several years.

Experts of the Ukrainian National Institute of Strategic Studies agree with such assessments, who believe that "the active phase of hostilities in Ukraine negatively affects not only the environmental security of Ukraine and the EU, but can also become one of the leading factors of climate change" (Ivanyuta, 2023).

Before the start of the full-scale Russian invasion of Ukraine, greenhouse gas emissions were reduced by 24 % in the EU compared to the 1990s. According to the modeling of the European Commission, at such rates of environmental transformation, the EU will not be able to achieve the required 55 % reduction by 2030. In addition, achieving ambitious climate goals requires restructuring the European energy sector, which accounts for more than 75 % of all greenhouse gas emissions.

In 2021, Ukraine made a voluntary commitment to reduce greenhouse gas emissions. But as a result of Russian armed aggression, funds that were planned to be spent on energy efficiency, green economy, renewable

energy sources, creation of new nature reserves, preservation of species, are now spent on military actions, which experts define as lost opportunities.

Optimistic. At the same time, despite the existing internal contradictions within the EU regarding the achievement of climate neutrality goals and the war in Ukraine, the Green Deal remains a key priority for the European Commission. Thus, EU Commissioner for Agriculture Janusz Wojciechowski believes that "the war in Ukraine cannot be an excuse for delaying the Green Deal" (Morrison, 2022), although he does not rule out the softening of the Commission's environmental obligations due to the consequences of the war in Ukraine.

The website of the European Commission states that "despite the pandemic and Russia's war against Ukraine, the pace of the green transition to overcome energy dependence has doubled" (European Commission, 2022). The European Commission defines key achievements on the way to climate neutrality as, in particular, the adoption of the European Green Agreement, which established the main climate goals, the adoption of the Climate Law, which recorded the intentions of climate neutrality at the legal level, the approval of the package of measures to reduce greenhouse gas emissions (fit for 55 package) and the economic recovery program (Next Generation EU). Also, in order to achieve the goals of climate neutrality, the documents defined a plan for the introduction of alternative types of fuel and infrastructure in transport, an action plan for the development of the organic products industry, the restoration of nature, rules regarding chemical pesticides, and the "New European Bauhaus" movement was launched, which should shape the climate-friendly behavior of citizens in their everyday life. In November 2021, at the COP26 conference, the European Union reported on significant progress in the implementation of the Paris Agreement. In June 2022, the Commission obliged the conclusion of bilateral trade agreements to take into account the criteria of sustainable development, which includes not only provisions on trade and sustainability, but also sanctions related to compliance with the Paris Agreement.

BP's (British Petroleum) forecast that the Russian-Ukrainian war will accelerate the world's "green" transition due to long-term energy demand can be considered optimistic. One can agree with BP experts that "the heightened focus on energy security as a result of the Russian-Ukrainian war has the potential to accelerate the energy transition as countries seek to increase access to domestically produced energy, much of which is likely to come from renewable sources and other non-fossil fuels." (British Petroleum, 2023). Optimism is shared by experts of the Professional Association of Ecologists of Ukraine, who believe that "the war in Ukraine, which has a significant impact on the global world, will provoke a massive and powerful transition to "green" energy" (PAEU, 2023)

Thus, the main negative scenario regarding the achievement of the goals of European climate neutrality in connection with Russian armed aggression is associated with an increase in greenhouse gas emissions as a result of military operations on the continent and increased dependence on fossil fuels. The optimistic hopes for the European green transition and climate neutrality are connected with the inevitability for Europe of abandoning fossil fuels, as this creates greater security for the EU countries against the background of global climate change.

This means that after the Russian full-scale invasion of Ukraine, we can expect both more ambitious climate goals and movement in the opposite direction. For example, the

closure of coal mines, of which there are many in Germany and Poland, may be suspended. The war in Ukraine will definitely affect the plans of European countries.

Discussion and conclusions

The analysis of challenges for European policy in the context of climate neutrality in the conditions of a full-scale Russian invasion of Ukraine made it possible to draw the following conclusions and obtain answers to the research questions. The goals of the green transition are defined by the European Green Deal. The document states that by 2050, Europe should turn into a climate-neutral territory, that is, one where greenhouse gas emissions do not exceed the absorbed volumes. The adoption of the European Climate Law has become an imperative for all EU member states and their international partners. A number of programs and regulations have also been developed that determine the components of the green transition in various areas of the economy.

European climate neutrality not only declares the ambitions of the transition to a climate neutral continent, but also includes the developed tools for their achievement. Such tools are, in particular, the program to combat climate change, mechanisms for regulating carbon emissions, programs for the transformation of the economy, the transition to renewable energy sources, environmental protection, and the formation of environmentally friendly behavior in citizens.

The European climate policy will have to take into account the environmental consequences caused by the Russian aggression in Ukraine, because of all types of human activity, war has the worst effect on the environment. It is obvious that the ecological disaster in Ukraine will have not only a local, but also a regional character, since the pollution of water and marine ecosystems, groundwater with possible radiation, chemical or toxic waste, air and soil will have a cross-border impact, which will lead for decades to a significant imbalance of ecosystems not only in Ukraine, but also in the whole of Europe. Many researchers today claim that those processes that take place in the war zone, in particular, crimes against the environment are war crimes, violations of international law and can be qualified as ecocide (Zasyadko, 2022). This means that the problem of averting ecological threats to the environment due to Russian military aggression in the context of achieving the goals of European climate neutrality requires special attention from both Ukrainian specialists and the European and world community.

The topic of the environmental consequences of the Russian invasion of Ukraine for the European Union is constantly present in the European media, which indicates its relevance both for the European public and for people who make high-level political decisions. European media discuss not only the ecological component of Russian aggression in Ukraine, but also ecocide. At the same time, the activity of the media is increasing with the onset of large-scale environmental threats, such as the occupation of Ukrainian nuclear power plants, the blowing up of the Kakhovskaya Dam, and the mass mining of territories, which will have direct consequences for the environment of European countries.

Since we are dealing with a complex problem – the study of the environmental consequences of military actions, which have only been partially studied, the final challenges to European climate policy in achieving the goals of climate neutrality can only be predicted. On the one hand, it is obvious that the war exacerbates the climate

crisis and, accordingly, political challenges. On the other hand, with the proper format, we can expect success in the implementation of the "Green Course", which will allow the European Union to solve its specific tasks, in particular, to become the first climate-neutral continent, to stimulate global climate actions and to increase the competitiveness of European economic sectors. Accordingly, it can be expected both more ambitious climate actions and the inhibition of the process.

References

- Ainger, J., & Clark, A. (2022, September 28). Nord Stream Gas Leaks May Be a New Disaster for the Climate. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-09-28/nord-stream-gas-leaks-could-be-unprecedented-climate-disaster?srnd=premium-europe>
- Millan, L. (2022, June 10). War-Torn Ukraine Looks to Europe's Green Plans for Reconstruction Ideas. *Bloomberg*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-10/ukraine-post-war-reconstruction-may-have-green-inspiration-from-europe>
- British Petroleum. (2023, January 31). *Війна в Україні прискорить світовий "зелений" перехід*. <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/vijna-v-ukraini-priskorit-svitovij-zelenij-perehid-british-petroleum/>
- Climate diplomacy in the EU: conclusions and recommendations for Ukraine*. (2017). Analytical report. Pravova analytika [in Ukrainian]. [Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. (2017). Правова аналітика].
- Consequences of military actions and impact on the environment. (2023). *Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine*. <https://ecozagroza.gov.ua/en>
- European Commission. (2015). *EU ETS Handbook*. https://aeap.com.ua/en/wp-content/uploads/2015/07/ets_handbook_en.pdf
- European Commission. (2019). *The European Green Deal*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>
- European Commission. (2021, July 14). *Fit for 55: delivering the EU's 2030 Climate Target on the way to climate neutrality*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0550>
- European Commission. (2022, August 31). *Leading the green transition: Europe's roadmap to become the first climate-neutral continent by 2050*. https://state-of-the-union.ec.europa.eu/state-union-2022/state-union-achievements/leading-green-transition_en
- European Commission. (2023, June 13). *The EU Sustainable Finance Framework*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/8dea75f98f65a824e389/bdbd422f06d8-0430012022/related/Andreas-Rajchl-EU-Commission.pdf>
- European Parliament. (2003). *Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a scheme for greenhouse gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:275:0032:0046:en:PDF>
- European Parliament. (2018a). *European Parliament resolution of 25 October 2018 on the 2018 UN Climate Change Conference in Katowice, Poland (COP24) (2018/2598(RSP))*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018IP0430>
- European Parliament. (2018b). *Climate diplomacy, European Parliament resolution of 3 July 2018 on climate diplomacy*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0280_EN.pdf
- European Parliament. (2020, 15 January). *Resolution of 15 January 2020 on the European Green Deal*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0005_EN.html

- European Union. (2016). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- France 24. (2022, August 24). *Ukraine war passes half-year mark, leaving a 'toxic environmental legacy'*. <https://www.france24.com/en/europe/20220824/-ukraine-war-passes-half-year-mark-leaving-a-toxic-environmental-legacy>
- Green European Journal. (2022, May 19). *Las repercusiones medioambientales de la guerra en Ucrania*. <https://www.greeneuropeanjournal.eu/las-repercusiones-medioambientales-de-la-guerra-en-ucrania/>
- IAEA. (2022, 22 April). *Chief Grossi to Head Assistance Mission to Ukraine's Chernobyl Nuclear Power Plant Next Week*. <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-chief-grossi-to-head-assistance-mission-to-ukraines-chernobyl-nuclear-power-plant-next-week>
- Ivanyuta, S. (2022). *Threats to Ukraine's ecological security from mining territories*. Center for security studies. National institute of strategic studies [in Ukrainian]. [Іванюта, С. (2022). Загрози екологічній безпеці України від мінування територій. НІСД].
- Ivanyuta, S. (2023). *Impact of Russian armed aggression on climate change and greenhouse gas emissions*. National institute of strategic studies [in Ukrainian]. [Іванюта, С. (2023). Вплив російської збройної агресії на зміну клімату та викиди парникових газів. НІСД].
- Ministry of Environmental Protection and Natural Resources. (2023, November 28). *Damage to Ukraine's environment as a result of the Russian war is unprecedented and global* [in Ukrainian]. [Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів. (2023, 28 листопада). Збитки довкіллу України внаслідок російської війни – безпрецедентні та глобальні]. <https://mepr.gov.ua/zbytky-dovkillyu-ukrayiny-vnaslidok-rosijskoyi-vijny-bezpretsedentni-ta-globalni>
- Morrison, O. (2022). *The war in Ukraine 'cannot be a justification to delay the Green Deal', stresses EU*. <https://www.foodnavigator.com/Article/2022/06/01/the-war-in-ukraine-cannot-be-a-justification-to-delay-the-green-deal-stresses-eu>
- OHCHR. (1977, June 8). *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/protocol2.pdf>
- PAEU. (2023). *Vijna v Ukraini vidkrye eru zelenoi energetyky dlya vsogo svity*. <https://paeu.com.ua/2022-ecotransformationsg-without-borders> [in Ukrainian]
- The Guardian. (2022, March 27). *Ukraine war deals 'massive blow' to nature as Belarus's largest wildlife NGO shut down*. <https://www.theguardian.com/environment/2022/mar/27/ukraine-war-deals-massive-blow-to-nature-as-belarus-largest-wildlife-ngo-shut-down-aoe>
- United Nations. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change*. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations. (2023). *Secretary-General's remarks at the World Economic Forum*. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2023-01-18/secretary-generals-remarks-the-world-economic-forum>
- WEF. (2023, January 11). *The Global Risks Report 2023*. World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report/_2023.pdf
- WWF. (2022, July 5). *Zayava WWF pro pislyavoennu stalu vidbudovy Ukrainy*. <https://wwf.ua/stay-tuned/news/?6984391/postwar-reconstruction-Ukraine> [in Ukrainian].
- Zasyadko, Y. (2022). *Month of war: crimes against the environment*. Ecodiya. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/26/684714/> [in Ukrainian]. [Засядько, Є. (2022). Місяць війни: злочини проти довкілля. Економічна правда].

Отримано редакцією журналу / Received: 23.07.24
 Прорецензовано / Revised: 17.08.24
 Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Олена ШЕВЧЕНКО, канд. політ. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0002-3119-9193
e-mail: Shevchenko_olena@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КЛІМАТИЧНА НЕЙТРАЛЬНІСТЬ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. У статті розглядаються питання викликів європейській кліматичній нейтральності, які постали перед Європейським Союзом через збройну агресію Росії в Україні. Автори підкреслюють, що Європейський Союз поставив перед собою амбітну мету – стати першим у світі кліматично нейтральним континентом. Реалізація цих планів потребує скоординованої позиції не лише держав-членів, а й партнерів з ЄС. Військова агресія Росії проти України може вплинути на досягнення європейських кліматичних цілей, оскільки цей конфлікт супроводжується значним впливом на довкілля. Автори поставили за мету проаналізувати, як російське військове вторгнення в Україну може вплинути на досягнення кліматичного нейтралітету. Для досягнення мети були визначені такі завдання дослідження: охарактеризувати основні принципи стратегії та інструменти кліматичної політики ЄС, показати вплив російської агресії на екологію ЄС, визначити, чи тема екологічних наслідків російської агресії в Україні є актуальною для європейської громадськості та оцінити, як російська збройна агресія може вплинути на досягнення цілей європейської кліматичної нейтральності.

Методи. Використовувалися такі методи: дискурсивний аналіз, аналіз документів, аналіз і синтез, порівняльний метод, контент-аналіз.

Результати. У межах дослідження було виявлено, що Європейський Союз прийняв низку документів, які фіксують цілі зеленого переходу, визначають інструменти їхнього досягнення та мають імперативний характер. Оскільки війна найбільше впливає на навколишнє середовище, європейська кліматична політика має враховувати екологічні наслідки, спричинені російською агресією в Україні. Існує консенсус, що екологічна катастрофа в Україні, яка вже характеризується як екоцид, має комплексний характер і призведе до значного дисбалансу екосистем не лише в Україні, а й у Європі. Показано, що тема екологічних наслідків російського вторгнення в Україну для Європейського Союзу постійно присутня в європейських ЗМІ, що свідчить про її актуальність для європейської громадськості.

Висновки. Аналіз екологічних наслідків військових дій дав змогу зробити висновок, що виклики європейській кліматичній політиці в досягненні цілей кліматичної нейтральності можна лише прогнозувати, тобто війна може як посилити кліматичну кризу, так і, відповідно, політичні виклики, а також покращити прогрес у реалізації "Зеленого курсу", що дозволить Європейському Союзу реалізувати свої кліматичні амбіції. З одного боку, очевидно, що війна посилює кліматичну кризу і, відповідно, політичні виклики. З іншого боку, за належного формату можна очікувати успіху в реалізації "Зеленого курсу", який дозволить Європейському Союзу вирішити свої специфічні завдання, зокрема стати першим кліматично нейтральним континентом, стимулювати глобальні кліматичні дії та підвищення конкурентоспроможності європейських економічних секторів. Відповідно, можна очікувати як більш амбітних кліматичних заходів, так і гальмування процесу.

Ключові слова: Кліматична нейтральність, зелений перехід, екоцид, українсько-російська війна.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 323.1:(470+571)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/41-45>

Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО, канд. політ. наук
ORCID ID: 0000-0002-2325-1289
e-mail: alexeychenko@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"ЗАМОРОЖЕНІ" КОНФЛІКТИ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ ЯК ЗНАРЯДДА РОСІЙСЬКОГО ВПЛИВУ В РЕГІОНІ

Вступ. Розпад СРСР у 1991 р. супроводжувався ескалацією збройного протистояння в країнах пострадянського регіону, де російська влада намагалася зберегти домінування за допомогою такого випробуваного інструменту геополітичного впливу, як управління конфліктами. Будучи неспроможною примирити ворогуючі сторони, РФ зазвичай проводить політику їхнього "заморожування". До такого стану, зокрема, зведено етнополітичні конфлікти в придністровському регіоні Молдови, абхазькому та цхінвальському регіонах Грузії. Щодо України, проти якої РФ розв'язала війну в 2014 р., Кремль прагне "обнулити" її суверенний статус, використовуючи тактику "заморожування" конфлікту з метою наступної декомпозиції Української держави у складі нової імперії.

Методи. Основними методологічними підходами до вивчення "заморожених конфліктів" стали історичний, соціальний і політологічний. Такі підходи дозволили простежити динаміку розвитку конфліктів на пострадянському просторі на різних стадіях.

Результати. У статті досліджуються вплив Російської Федерації на виникнення й ескалацію етнополітичних конфліктів в Азербайджані, Вірменії, Грузії та Молдові, а також причини неспровокованої збройної агресії РФ проти України. Доведено, що головним геополітичним мотивом участі Кремля в так званому "ерегулюванні" етнополітичних конфліктів є прагнення домогтися від провідних держав світу визнання пострадянського простору "сферою особливої відповідальності" Росії. Автор переконаний, що вирішальним чинником спланованих у Кремлі "заморожених конфліктів" є небажання Росії позбутися імперського синдрому.

Висновки. Проведений автором аналіз причин і наслідків "заморожених конфліктів" на пострадянському просторі показав, що попри вагомий внесок США, ЄС і ОБСЄ у врегулювання конфліктів, провідну роль тут прагне відігравати Російська Федерація. Це дозволяє їй суттєво обмежувати євроінтеграційні прагнення пострадянських країн. Утім, врегулювання Карабаського конфлікту між Азербайджаном і Вірменією за активної участі Туреччини, змінило геополітичний баланс сил у регіоні Південного Кавказу та, разом з вірогідною українською перемогою у війні з РФ, може стати на заваді імперським амбіціям Кремля.

Ключові слова: "Заморожені" конфлікти, пострадянський простір, геополітичні інтереси, держави колишнього СРСР, імперський синдром.

Вступ

Після розпаду СРСР у 1991 р. його спадкоємиці – нові незалежні держави – стикнулися з проблемою врегулювання міжетнічних збройних конфліктів. Частина з них, наприклад конфлікт між Чеченською Республікою Ічкерія й центральною владою РФ, чи війни кланів у Таджикистані, вдалося припинити у 1990-х – на початку 2000-х рр. Вірмено-азербайджанський конфлікт у Нагірному Карабасі (офіційний Баку), за допомогою Туреччини, змогли врегулювати у 2021–2023 рр. силовим способом, решту конфліктів – у придністровському регіоні Східної Молдови, абхазькому й південно-осетинському регіонах Грузії – еволюціонували у "заморожені" і вони перетворились на загрозу регіональній і міжнародній безпеці. Щодо російсько-української війни, розв'язаної РФ у 2014 р., її "заморожування" наразі є доволі ймовірним сценарієм. Відтак, вироблення підходів до врегулювання "заморожених конфліктів" стало не лише важливим політичним питанням, але й актуальною науковою проблемою для вчених-міжнародників, конфліктологів і етнополітологів.

Понад 30 років тому, на хвилі розпаду СРСР, що супроводжувався активізацією національно-визвольних рухів пригноблених комуністичною імперією народів, за прихованої, а часом і відвертої військової підтримки Російської Федерації (РФ), з'явилися самопроголошені Абхазька, Нагірно-Карабаська, Південно-Осетинська і Придністровська Молдавська республіки. Жодне із самопроголошених утворень не стало повноцінним суб'єктом міжнародного права, проте саме їх існування стало загрозою національній безпеці та перешкодою у здійсненні проєвропейської зовнішньої політики незалежними Азербайджаном, Вірменією, Грузією і Молдовою. Відомо, що за всіма цими квазідержавними утвореннями стоїть РФ, яка під час Євромайдану і

Революції гідності в Україні, скориставшись поваленням українським народом проросійського режиму Януковича, анексувала Кримський півострів і проголосила так звані Луганську й Донецьку "народні республіки" ("ЛДНР"). Не домігшись міжнародного визнання російського контролю над анексованими й окупованими українськими територіями, 24 лютого 2022 р. Кремль розпочав так звану "спеціальну військову операцію" в Україні, головною метою якої є знищення суверенної держави. У випадку неможливості ліквідації Української держави розглядається вже традиційний для поведінки РФ на пострадянському просторі сценарій – "заморожування" конфлікту в Україні. Що означатиме неможливість вступу України до НАТО і ЄС, а отже – відкладення на невизначений час реалізації євроатлантичного курсу офіційного Києва.

Метою нашої статті є з'ясування глибинних причин агресивної поведінки Росії на пострадянському просторі, оскільки стратегічна мета російської зовнішньої політики на терені колишнього СРСР залишається незмінною – зберегти контроль над усіма колишніми радянськими республіками.

Методи

Необхідною та важливою передумовою повного й об'єктивного висвітлення причин і наслідків "заморожених конфліктів" є використання сучасного методологічного інструментарію дослідження. Основними методологічними підходами до вивчення "заморожених конфліктів" стали історичний, соціальний і політологічний. Саме останній із підходів розглядає "заморожений конфлікт" у площині політизації етнічності, що приводить до винесення системних конфліктних процесів на рівень етнічного протистояння. Такий підхід дозволив нам простежити динаміку розвитку етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі на різних стадіях.

© Олександр Алексєйченко, 2024

Огляд літератури. Дослідженню проблеми врегулювання "заморожених конфліктів" на пострадянському просторі приділяють пильну увагу як вітчизняні (Перепелиця, 2003; Перепелиця, 2004; Шелест, 2009; Дорошко, Пліс, 2023), так і зарубіжні науковці (Herzig, 1999; Lynch, 2000). Їхні публікації присвячені вивченню причин і наслідків конфліктів на території колишніх радянських республік, ролі провідних геополітичних гравців у регіоні, деякі автори аналізують окремі аспекти конфліктів (етнічні питання, історію розвитку, військові й політичні компоненти тощо).

Теоретичний і прикладний аспекти врегулювання конфліктів на пострадянському просторі стали предметом аналізу ряду дисертаційних досліджень українських політологів. Важливим внеском у розуміння природи та особливостей етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі стала дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук А. Кіссе "Політико-правові засади управління етнічним конфліктом" (Кіссе, 2006). Її автор ґрунтовно аналізує основні концепції етнічного конфлікту і на цій підставі визначає методологічні засади вивчення етнічних конфліктів у сучасному світі. Аналізуючи причини та стадії розвитку етнічних конфліктів, автор розкриває механізми та форми ескалації конфлікту, методи, чинники та види переговорів щодо його врегулювання. У контексті науки етнополітології А. Кіссе проаналізовано основні сценарії розвитку етнічних конфліктів у посттоталітарних країнах, визначено основні умови та складові постконфліктної відбудови, показано роль превентивної дипломатії, а також неурядових організацій у розв'язанні етнічних конфліктів (Кіссе, 2006).

У науковій монографії Г. Перепелиці "Конфлікти в посткомуністичній Європі" (2003), яка охоплює широке коло теоретичних питань, пов'язаних із розвідкою джерел і витоків напруженості, представлено ґрунтовний аналіз причин та особливостей конфліктів, уміщено значний фактологічний матеріал, що дозволяє детально реконструювати перебіг подій, зокрема на пострадянському просторі: в Абхазії, Нагірному Карабасі, Південній Осетії, Придністров'ї, Чечні тощо. Також виокремлено місце конфліктів у контексті проблем загальноєвропейської безпеки й окреслено нові загрози регіональної стабільності. Подано порівняльний аналіз балканських подій і конфліктів на пострадянському просторі, визначено рівні активності міжнародних структур для відновлення миру: від місії спостерігачів і посередництва до присутності військових підрозділів (Перепелиця, 2003). В іншій науковій розвідці Г. Перепелиці щодо "заморожених конфліктів" на пострадянському просторі дослідник визначає деструктивну роль Росії у процесі їхнього врегулювання, позаяк, на думку автора, Кремль дбає не про вирішення проблеми, а про інтеграцію пострадянських республік під зверхністю Москви (Перепелиця, 2004).

Українська дослідниця Г. Шелест, яка вивчає причини й наслідки "заморожених" конфліктів на терені країн-членів ОДЕР-ГУАМ у контексті безпеки Чорноморсько-Каспійського регіону (Шелест, 2009) і вплив цих конфліктів на національну безпеку України, також зосереджує свою увагу на з'ясуванні впливу Росії у зоні "заморожених конфліктів". Вона визначає чотири основні чинники, які змушують владу РФ активізувати свої зусилля із врегулювання конфліктів задля недопущення впливу Заходу на країни пострадянського простору, а саме: розширення НАТО на схід; розвиток альтернативних шляхів енергопостачання; "кольорові" революції у Грузії та Україні; проголошення незалежності Косова (Шелест, 2009).

Попри важливість даних праць для дослідження "заморожених конфліктів", вони не повною мірою здатні прояснити причини сепаратизму в нових незалежних державах і роль в його ескалації Росії. Адже причини походження більшості етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі, на нашу думку, слід шукати не у площині міжнаціональної ворожнечі сусідніх народів, а в особливостях процесу формування державних територій колишніх радянських республік більшовицьким тоталітарним режимом, в основу якого було покладено принцип "розділяй і володарюй!".

Результати

Дбаючи про непорушність Союзу за будь-яких історичних обставин і катаклізмів, комуністична влада у Кремлі розділяла цілісні в минулому етноси між кількома національно-державними формуваннями. Така доля, зокрема, спіткала вірмен, які маючи більшість у складі населення Нагірного Карабаху, опинилися, у результаті національно-територіального розмежування 1920-х рр., у складі Азербайджанської РСР. Там, де цей принцип застосувати було неможливо, у дію вступали імперські закони асиміляції населення, що спочатку в Російській імперії, а потім і в Радянському Союзі набув форми перемішування народів різних етносів у національних республіках з наголосом на створенні більшості у складі російського і російськомовного населення без чіткої самоідентифікації (сама ця обставина зіграла вирішальну роль у відокремленні Придністровського регіону від Молдови, а також використовується для реалізації кремлівського проекту "Новоросія" на південно-сході України).

Більшовицька політика асиміляції мала нівелювати вимушене створення російськими більшовиками квазі-державних утворень у формі радянських соціалістичних республік із обов'язковим виділенням титульної нації, однак привела зрештою (цього не могли передбачити комуністичні вожді) до усвідомлення комуністичною верхівкою союзних республік своїх корпоративних інтересів, які не в усьому збігалися з пріоритетами Кремля. Утримувати в покорі населення національних країн колишньої Російської імперії був здатен лише тоталітарний політичний режим. Щойно захиталися його "основи", на зразок вилучення з тексту радянської конституції статті про "комуністичну партію як ядро політичної системи", радянський Кремль уже не міг усупереч логіці історії, що поставила на порядок денний питання ліквідації решток світової колоніальної системи, утримувати силою у "добровільно" створеному Союзі національні республіки. Усе, що йому вдалося утримати в орбіті свого впливу, наразі являє собою самопроголошені "держави" на зразок Придністровської Молдавської республіки (ПМР) та інших не визнаних світовим співтовариством сепаратистських утворень.

Позаяк історія не знає прикладу вічних імперій, розпався й комуністичний СРСР, але його розпад супроводжувався не лише проголошенням нових незалежних держав та їх міжнародним визнанням, а й консервацією на тривалий період сепаратистських утворень, за підтримки яких і розпочалася нова фаза "збирання історичних російських земель" у майбутньому третьому варіанті Російської імперії. При цьому влада РФ цілковито знехтувала досвідом будівничих СРСР і, всупереч основним тенденціям розвитку світу у XXI ст., плекає плани будівництва нової імперії.

Головною причиною такої лінії поведінки Росії стало небажання й нездатність її керівництва жити у світі, в якому відсутній поділ на "історичні" і "неісторичні" народи, суб'єктів та об'єктів міжнародних відносин

тощо. Опинившись у когорті другорядних "акторів" міжнародної політики на початку 1990-х, російська політична еліта прагнула реваншу. Його уособленням став вихованець радянського КДБ, чинний президент РФ В. Путін. За його керівництва Росія не лише зміцнила свій вплив (військовий, політичний, економічний, інформаційний) у самопроголошених "державках" на пострадянському просторі, але й вдалася до руйнації світових правил гри, зафіксованих у Статуті ООН, Гельсінкському акті, інших міжнародних документах, розв'язавши у 2008 р. війну в Грузії й розпочавши у 2014 р. війну проти України.

Вкидаючи у світовий інформаційний простір дезінформацію про те, що лише завдяки російським більшовикам на політичній карті світу постали такі держави, як Україна, Молдова, Казахстан тощо, Кремль умисно ігнорує тисячолітні державотворчі традиції народів колишнього СРСР, користаючись банальним незнанням історії цих народів пересічними громадянами "цивілізованих" країн і російським та "російськомовним" населенням пострадянських держав. Мета цих інсинуацій – реалізація проекту з відтворення Російської імперії. Задля цього Кремль охоче використовує "п'яту колону" – російське або зрусифіковане місцеве населення колишніх республік СРСР, потенціал, що дістався йому як спадок асиміляційної політики російської та радянської імперій. Якщо кількість росіян і російськомовних є недостатньою для підживлення сепаратистських настроїв у країні, що прагне вийти з-під впливу РФ, інструментом впливу стає інститут російського громадянства, яке надається всім охочим "насолити" своїй історичній батьківщині, як це мало місце в Абхазії й Цхінвальському регіоні Грузії, молдавському Придністров'ї, українському Криму. Натомість корінний етнос примусово витісняється з історичної батьківщини, а кремлівська пропагандистська машина поширює дезінформацію про так звані "Новоросії", "Кримнаші" тощо, які буцімто ніколи не входили до складу сучасних Грузії, України і т. п., а відтак мають бути повернені Росії.

Якщо вищезазначені аргументи не спрацьовують, Росія вдається до крайнього засобу – військової інтервенції. Приміром, Придністров'я було відторгнене від Молдови внаслідок прямої участі на боці тираспольських сепаратистів військових 14-тої армії РФ генерала О. Лебеда, який під час гострої фази конфлікту в червні 1992 р. заявив молдовській владі: "Якщо вони не припинять, то він буде снідати в Придністров'ї, обідати в Кишиневі, а вечеряти в Бухаресті" (Про технологію..., 2015). За прямого втручання російських військових підрозділів, дислокованих у Грузії, остання у 1992–93 рр. утратила контроль над своїми колишніми автономіями в Абхазії й Південній Осетії.

Для дестабілізації ситуації в Україні російська влада вдалася до використання засобів, апробованих сталінським режимом для окупації країн Центрально-Східної Європи після Другої світової війни. Технологія, що наразі отримала назву "гібридної" війни й була використана Росією для окупації частини українського Донбасу, фактично копіює дії СРСР у Центрально-Східній Європі у другій половині 1940-х років. На цьому, зокрема, наголошує відома західна дослідниця радянського тоталітаризму Енн Еплблом: "У мене було дуже дивне відчуття..., коли я спостерігала за окупацією східної України. Я побачила, як це було: вони висилали передові загони... російських офіцерів спецслужб до різних місць. Там вони роздавали зброю, намагалися завербувати, чи навести на свої справи кримінальних злочинців, чи інші групи незадоволених, вони негайно

зайнялися побудовою ідеології псевдодержави, і це було практично так само, як поводитися НКВС у Польщі в 1945 році" (Кремль використовує..., 2015). Ця подібність ніскільки не дивує Е. Еплблом, адже "їдеться не стільки про історичні паралелі, скільки про історичну тяглість, спадкоємність між радянськими і нинішніми російськими спецслужбами", – резюмує вчена (Кремль використовує..., 2015).

Те, що для західних дослідників стає відкриттям, для українських істориків, що фахово вивчають специфіку "утвердження" радянської влади в Україні й інших колишніх республіках СРСР у 1917–21 рр., окупація Росією Абхазії, Південної Осетії й частини українського Донбасу надто вже нагадує аналогічні дії російських більшовиків у зазначений період. Не маючи змоги опанувати Україну й інші національні окраїни колишньої Російської імперії, спираючись на підтримку широких верств населення, російські більшовики інспірували повстання місцевих комуністів, освячене рішеннями нелегітимних органів "народної" влади, і відправляли на допомогу "повстанцям" загони Червоної армії, слідом за якими прибували маріонеткові "національні" уряди, сформовані комуністичним Кремлем. У такий спосіб радянська Росія ліквідувала незалежну державність посталих у результаті Першої світової війни України, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Білорусі тощо.

Цей історичний екскурс дає нам підстави вважати, що природа і суть російського імперіалізму лишилися незмінними. Як і понад 100 років тому, війна Росії проти України, на думку українського конфліктолога Г. Перепелиці, "проводилась у формі військової окупації (Криму. – Авт.), а потім... її завданням стало здійснення фактичної військової інтервенції на територію Донбасу" (Час вимагає визначеності, 2015).

Звісно, не в усьому, що стосується тактики поширення свого впливу, Росія повторюється. Наприклад, суто російським винаходом постбіполярної доби історії стала практика надання миротворчих послуг сторонам конфлікту країною – фактичним ініціатором і учасником конфлікту, під виглядом уведення в зону конфлікту миротворчого контингенту. Присутність миротворчих сил РФ у зоні конфліктів лише посприяла "заморожуванню" на невизначений період ситуації в Придністров'ї, колишніх грузинських автономіях в Абхазії й Південній Осетії.

Доповнює новітній арсенал засобів російського впливу у зоні "заморожених" конфліктів практика нав'язування сторонам протистояння послуг дипломатичного посередництва Кремля. "Досвід" російського посередництва у форматі "5+2" у Придністров'ї або співголювання Росії у роботі Мінської групи з урегулювання конфлікту в Нагірному Карабасі, наслідком чого стали імітація активних дій або умисне гальмування переговорного процесу, що завело переговори у глухий кут, переконує нас у справжніх намірах Кремля. Вони ж, як відомо, полягають у збереженні свого впливу та недопущенні приєднання до європейської спільноти народів колишніх радянських республік.

Утім, результати врегулювання Карабаського конфлікту, коли Азербайджан, значно посиливши оборонний потенціал і заручившись підтримкою Туреччини – держави-члена НАТО, зміг у силовий спосіб повернути контроль над своїми міжнародно-визнаними територіями, окупованими на початку 1990-х років у Першій карабаській війні, переконують нас у тому, що російське геополітичне панування на пострадянському просторі наразі поставлене під сумнів. Це показує досвід повернення Азербайджаном контролю над тимчасово окупованими територіями під час Другої карабаської війни.

Відомо, що у "замороженому" стані Карабаський конфлікт перебував до осені 2020 р., коли під час 44-денної війни Азербайджан відновив контроль над більшістю окупованих територій, що станом на початок 1990-х років становили 20 % його державної території. Війна закінчилася нав'язаною Росією угодою про припинення вогню 9 листопада 2020 р., що дозволило Москві розгорнути 2 тис. російських миротворців у регіоні, закріпивши свій вплив у ролі так званого "миротворця", не зважаючи на те, що конфлікт усе ж залишався невирішеним.

Однак, як уважають вітчизняні дослідники М. Дорошко і А. Пліс, саме друга Карабаська війна стала початком кінця російського імперського впливу в регіоні Південного Кавказу, адже політика невтручання РФ у конфлікт в Нагірному Карабасі змусила Вірменію, яка історично була одним із найвірніших сателітів Кремля, переглянути свою залежність від Москви (Дорошко, Пліс, 2023). Туреччина повернула собі втрачену роль основного військового союзника для Азербайджану, замінивши Росію як провідного постачальника зброї, а обраний після Оксамитової революції 2018 р. новий прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян вибрав політику нейтралізації відносин з Російською Федерацією, віддаючи перевагу демократичним цінностям і налагодженню відносин із Заходом. Саме широкомасштабна агресія Росії проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 р., кардинально змінила геополітичний ландшафт у регіоні, оскільки реакція Росії щодо суверенної політики колишніх союзних республік виявилась доволі обурливою. Для держав Південного Кавказу такі кроки стали серйозним сигналом для питання безпеки й територіальної цілісності їх держав. Єреван усвідомив, що статус-кво більше не є дієздатним, і це фактично стало точкою перелому для Вірменії в диверсифікації та пошуку таких нових партнерів, як Індія, ЄС і навіть Іран. Баку ж й надалі намагається балансувати між Росією та Туреччиною, однак геоелементні наслідки російської агресії проти України також вплинули на сприйняття Росії як стратегічного партнера, що призвело до все більшої переорієнтації в її зовнішньому векторі (Дорошко, & Пліс, 2023).

Головна мета Росії в регіоні полягала в тому, щоб позиціонувати себе як домінуючого військового гравця в галузі безпеки, економіки, енергетики і не допустити проникнення західних потуг, таких як США і ЄС до її кордонів. Із розгортанням двох тисяч російських миротворців у Карабасі у листопаді 2020 р. Росія мала війська у всіх трьох країнах Південного Кавказу. Водночас, російсько-українська війна, гаряча фаза якої розпочалась широкомасштабним вторгненням РФ 24 лютого 2022 р., стала каталізатором мирних переговорів між Вірменією та Азербайджаном, адже уряд Єревану почав більше схилитись до політики примирення з Азербайджаном і навіть Туреччиною, розуміючи, що на союзницьку підтримку від Росії проти озброєного турецькою та ізраїльською зброєю Азербайджану не слід покладатися. Як для вірменської еліти, так і для ширшого населення, події в Нагірному Карабасі, які вони розглядають як не що інше, як етнічні чистки, зруйнували ідею Росії як гаранта безпеки: ідею, яка була спільною ідеологією принаймні з початку XIX ст., навіть ставши частиною вірменської національної ідентичності.

Окрім території Нагірного Карабаху предметом вірмено-азербайджанських суперечок є й Лачинський коридор, що проходить через Лачинський район Азербайджану, який з'єднує Верхній Карабах із Вірменією на заході, та Нагірним Карабахом на сході. Цей коридор пролягає через район Лачин, який до війни 2020 р. контролювався Вірменією, будучи єдиною дорогою, яка

забезпечувала доступ населення Нагірного Карабаху до товарів і послуг першої необхідності, включаючи гуманітарну допомогу, чим і користувався Азербайджан у періоди блокади коридору. Таке становище призводило не лише до безпекової напруги в регіоні, а й до погіршення гуманітарної ситуації, що провокувало ескалацію між сторонами. Змінився й підхід сторін до вирішення конфлікту. Найкраще таку зміну ілюструє саме Вірменія, яка, спостерігаючи за міжнародною реакцією Заходу на російську агресію, вирішила мирно погодитись на умови Азербайджану, під час так званої "антитерористичної операції" у Нагірному Карабасі, про проведення якої оголосило Міністерство оборони Азербайджану 19 вересня 2023 р. Одноденна війна 19–20 вересня 2023 р. змінила геополітичний ландшафт у регіоні. М. Дорошко і А. Пліс уважають, що, "можливо, контрінтуїтивно, втрата Нагірного Карабаху переконала Єреван у тому, що вирішення конфлікту з Азербайджаном та Туреччиною є більш актуальним, ніж будь-коли. Така мирна риторика стикається з деякою внутрішньою опозицією, але більшість вірменської еліти вважає, що це єдиний варіант. Будь-яка інша позиція просто призведе до нової ескалації та ще однієї поразки вірменської сторони" (Дорошко, & Пліс, 2023).

Одноденна військова кампанія Азербайджану проведена слідом за багатомісячньою блокадою Лачинського коридору, мала приголомшливий успіх. Оскільки прем'єр-міністр Вірменії і так званий союзник Вірменії – Росія відмовилися заступитися за самопроголошену Нагірно-Карабаську республіку (НКР, Арцах), її президент Самвел Шахраманян оголосив про ліквідацію Республіки та погодився на умови Азербайджану: виведення миротворчих підрозділів і військовослужбовців збройних сил Вірменії, розформування збройних формувань Нагірно-Карабаської Республіки та юридичне припинення існування держави з 1 січня 2024 р. Попри очікування, утрата Нагірного Карабаху не привела до падіння уряду Нікола Пашиняна. Натомість це посилює антимосковський опір Вірменії й допомогло сформувати консенсус щодо того, що продовження альянсу з Росією неможливе. Розпад НКР спричинив масову еміграцію етнічних вірмен, що суттєво змінює геополітичний ландшафт у регіоні Південного Кавказу.

Внаслідок "розморожування" і наступного врегулювання карабаського конфлікту відбулась також зміна регіонального балансу сил між Росією та Туреччиною, між регіональними державами і зовнішніми силами. Туреччина, що суттєво зміцнила свої позиції в регіоні Південного Кавказу, стала викликом російському домінуванню. А вже після того, як Азербайджан завдав останнього удару по Нагірному Карабаху, що, фактично, підсилило роль Туреччини на арені геополітичної боротьби за вплив на Південному Кавказі, слід згадати й про турецько-вірменське зближення.

Сторони, у кулуарах формату 3+3 в Тегерані за участю Ірану й Туреччини, 23 жовтня 2023 р. провели зустріч міністрів закордонних справ Туреччини та Вірменії, що дозволяє сподіватись на те, що посткарабаський період стане початком нормалізації турецько-вірменських відносин. Такий успіх сприятиме зростанню регіональної ролі Туреччини "як балансира щодо Росії; як воріт до Заходу і транспортного коридору важливих енергоресурсів, постачання яких стало пріоритетним на світовому порядку денному в зв'язку з російською агресією проти України (In the absence, б.д.).

Дискусія і висновки

Отже, врегулювання нагірнокарабаського конфлікту показало, що прагнення РФ залишитись одноосібним геополітичним лідером у регіоні Південного Кавказу,

наштовхнулось на опір регіональних і позарегіональних сил. Цей приклад, безсумнівно, надихне політичні еліти решти пострадянських держав, на території яких усе залишаються неврегульованими "заморожені" конфлікти, наслідувати приклад Азербайджану. Ба більше, врегулювання "заморожених конфліктів" у Грузії й Молдові разом з перемогою України у війні з РФ стануть потенційною загрозою не лише одноосібній владі Путіна в Росії, але і його колегам із "клубу авторитарних лідерів" на пострадянському просторі. Адже саме вони консервують політичну й економічну відсталість своїх країн і відтермінують на невизначений час ліквідацію рудиментів радянського тоталітаризму. Відмова від цього спадку, як показує досвід Польщі, Чехії, Словаччини, країн Балтії, є ключем до економічного процвітання, демократії та створення спільного євроатлантичного простору безпеки.

Список використаних джерел

- Дорошко, М., & Пліс, А. (2023). Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2(58), 34–41. <https://intern.bulletin.knu.ua/article/view/1626/2264>
- Кремль використовує на Донбасі ті самі методи, що у Східній Європі 70 років тому – Епллбом. (2015). *Радіо Свобода*. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26797079.html>
- Перепелиця, Г. М. (2003). *Конфлікти в посткомуністичній Європі*. НІСД.
- Перепелиця, Г. (2004). Ретроспективний аналіз ролі внутрішніх конфліктів у посткомуністичній Європі. *Історичний журнал*, 5, 3–16.
- Про технологію "підпалу" конфліктів. (2015, 13 січня). *День*, 1, 8.
- Час вимагає визначеності. (2015, 15 січня). *День*, 4.
- Шелест, Г. В. (2009). Російсько-грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні, Central Asia and the Caucasus. *Journal of Social and Political Studies*, 4–5, 58–59.

- Herzig, E. (1999). *The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia*. Pinter.
- In the absence of Georgia, the 3 + 3 meeting in Tehran was again incomplete*. (6. д.). commonspace.eu. <https://www.commonspace.eu/news/absence-georgia-3-3-meeting-tehran-was-again-incomplete>
- Kisse, A. I. (2006). *Політико-правові засади управління етнічним конфліктом* [Неопубл. дис. д-ра політ. наук]. Інститут держави і права ім. В. Корещького.
- Lynch, D. (2000). *Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan*. Eurasia Programme.

References

- About the technology of "igniting" conflicts. (2015, January 13). *Day*, 1, 8.
- Doroshko, M., & Plis, A. (2023). Geopolitical transformations in the South Caucasus in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. International relations*, 2(58), 34–41.
- In the absence of Georgia, the 3 + 3 meeting in Tehran was again incomplete*. (n. d.). commonspace.eu. <https://www.commonspace.eu/news/absence-georgia-3-3-meeting-tehran-was-again-incomplete>
- Herzig, E. (1999). *The new Caucasus: Armenia, Azerbaijan a. Georgia*. Pinter.
- Kisse, A. I. (2006). *Political and legal principles of ethnic conflict management* (Publication No. 23.00.05) [Unpublished doctoral dissertation]. Institute of State and Law named after In. Koretsky's.
- Lynch, D. (2000). *Russian peacekeeping strategies in the CIS: The cases of Moldova, Georgia a. Tajikistan*. Eurasia Program.
- Perepelitsa, H. M. (2003). *Conflicts in post-communist Europe*. NISD [in Ukrainian]
- Perepelitsa, G. (2004). Retrospective analysis of the role of internal conflicts in post-communist Europe. *Historical Journal*, 5, 3–16.
- Shelest, G. V. (2009). Russian-Georgian conflict and its consequences for energy and security in the Black Sea-Caspian region, Central Asia and the Caucasus. *Journal of Social and Political Studies*, 4–5, 58–59.
- Time demands certainty. (2015, January 15). *Day*, 4.
- The Kremlin uses the same methods in Donbas as in Eastern Europe 70 years ago – Applebom*, RFE/RL. (2015). *Radiosvoboda*. <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26797079.html>
- Отримано редакцією журналу / Received: 01.09.24
Прорецензовано / Revised: 10.10.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Oleksander ALIEKSIEJCHENKO, PhD (Polit.)
ORCID ID: 0000-0002-2325-1289
e-mail: alexeychenko@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"FROZEN" CONFLICTS IN THE POST-SOVIET AREA AS A TOOL OF RUSSIAN INFLUENCE IN THE REGION

Background. *The collapse of the USSR in 1991 was accompanied by an escalation of armed conflict in the countries of the post-Soviet region, where the Russian authorities tried to maintain dominance with the help of such a proven tool of geopolitical influence as conflict management. Being unable to reconcile the warring parties, the Russian Federation usually pursues a policy of "freezing" them. Ethnopolitical conflicts in the Transnistrian region of Moldova, the Abkhaz and Tskhinvali regions of Georgia have been brought to such a state, in particular. Regarding Ukraine, against which the Russian Federation launched a war in 2014, the Kremlin seeks to "reset" its sovereign status, using tactics of "freezing" the conflict with the aim of further decomposition of the Ukrainian state into a new empire.*

Methods. *The main methodological approaches to the study of "frozen conflicts" are historical, social and political. Such approaches made it possible to trace the dynamics of the development of conflicts in the post-Soviet space at various stages.*

Results. *The article examines the influence of the Russian Federation on the emergence and escalation of ethnopolitical conflicts in Azerbaijan, Armenia, Georgia and Moldova, as well as the reasons for the unprovoked armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. It has been proven that the main geopolitical motive for the Kremlin's participation in the so-called "settlement" of ethnopolitical conflicts is the desire to get the world's leading states to recognize the post-Soviet space as Russia's "sphere of special responsibility." The author is convinced that the decisive factor in the "frozen conflicts" planned by the Kremlin is Russia's reluctance to get rid of the imperial syndrome.*

Conclusions. *The author's analysis of the causes and consequences of "frozen conflicts" in the post-Soviet space showed that despite the significant contribution of the USA, the EU and the OSCE to conflict resolution, the Russian Federation seeks to play a leading role here. This allows it to significantly limit the European integration aspirations of the post-Soviet countries. However, the settlement of the Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia with the active participation of Turkey has changed the geopolitical balance of forces in the South Caucasus region and, together with a probable Ukrainian victory in the war with the Russian Federation, may stand in the way of the Kremlin's imperial ambitions.*

Keywords: "Frozen" conflicts, post-Soviet space, geopolitical interests, states of the former USSR, imperial syndrome

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішеннях про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327:913](73):355.1(470:479.2)(091)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/46-53>

Артур РАЙКОВ, асп.
ORCID ID: 0009-0008-8353-8450
e-mail: artur.raykov@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОСІЙСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ: ВПЛИВ НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ РЕГІОНУ ТА ІНТЕРЕСИ США

Вступ. Упродовж трьох десятиліть регіон Південного Кавказу залишається осередком політичної нестабільності та безпекової напруженості через низку збройних конфліктів. Географічне розташування регіону на перетині маршрутів зі Сходу на Захід робить його важливим для різних "акторів" міжнародних відносин. Серед них виділяється Російська Федерація, яка розглядає Південний Кавказ як стратегічно важливий регіон, який вона десятиліттями включає до власної сфери впливу. Водночас є інші держави, які виявляють інтерес до Південного Кавказу, зокрема Сполучені Штати Америки. Зосередження інтересів РФ і США на цій невеликій території призводить до зростання конкуренції за вплив між ними на країни регіону та відображається на регіональній геополітичній динаміці.

Методи. Під час дослідження були використані такі методи: аналітичний, історичний, компаративний, контент-аналіз.

Результати. Історія російської військової присутності на Південному Кавказі тягнеться з часів імперського періоду. З різними видозмінами наразі російські війська так чи інакше перебувають на території трьох південнокавказьких держав. Росія впливає як на політичну ситуацію, так і на перебіг збройних конфліктів у регіоні, часом стаючи істотним чинником зміни ситуації, як це сталося на прикладі сутичок у Грузії. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну сприяло переосмисленню керівництвом держав регіону питання доцільності перебування іноземного війська на своїй території. Тим не менш, навіть у таких умовах РФ бореться за збереження своєї військової присутності задля утримання впливу на регіон. Така політика РФ, у свою чергу, стикається з інтересами США на Південному Кавказі, які зацікавлені у послабленні впливу РФ і перехопленні регіональних ініціатив. США прагнуть мінімізувати військову присутність РФ у регіоні, тим самим вибивши у неї вагомий важіль контролю над регіоном, та посилити власну залученість у регіональні процеси.

Висновки. РФ історично значно впливає на стратегічні інтереси на Південному Кавказі. Військова присутність є ключовим інструментом для забезпечення впливу Росії на держави Південного Кавказу. Однак останніми десятиліттями інші гравці, зокрема США, також виявляють інтерес до регіону. США мають власні стратегічні інтереси на Південному Кавказі, а саме: забезпечення миру і стабільності, просування демократичних цінностей і боротьба з російською експансією, що створює протистояння між РФ і США за лідерство. Конфлікт між ними породжує різні виклики й суперечності, включаючи погляди на завершення конфліктів і конкуренцію в економічних та енергетичних сферах. Росія продовжить свою активну політику у регіоні, що кидатиме виклик для стратегічних інтересів США. Очікується, що Сполучені Штати реагуватимуть, намагаючись захистити свої інтереси та зменшити вплив РФ на Південному Кавказі.

Ключові слова: Південний Кавказ, Російська Федерація, США, військова присутність, геополітичні інтереси, сфера впливу, збройні конфлікти, геополітична ситуація.

Вступ

Протягом трьох десятиліть регіон Південного Кавказу залишається осередком політичної нестабільності у двосторонніх і багатосторонніх відносинах, так і безпекової напруженості. Конфлікт у Нагірному Карабасі, прикордонні конфлікти між Вірменією та Азербайджаном, діяльність абхазьких і південноосетинських сепаратистських угруповань на території Грузії, російсько-грузинська війна 2008 р. – усе це впливає на нестабільність регіону.

Враховуючи географічне розташування Південного Кавказу на перетині маршрутів між Азією та Європою, цей регіон є вкрай важливим для регіональних і глобальних "акторів" міжнародних відносин як для поширення власного геополітичного впливу на країни Південного Кавказу, так і як точка входу в регіональні процеси. Однією з таких країн, які вбачають у Південному Кавказі власний стратегічний інтерес, є Російська Федерація. Для Росії Південний Кавказ історично є тим регіоном, за який вона вела боротьбу поряд з іншими державами; регіон, який вона включає у власну сферу впливу та вбачає у ньому такий собі "задній двір", тим самим наголошуючи на неприпустимості для інших "акторів" змагатися за контроль над ним.

Однак в умовах, коли відсутнє чітке розмежування сфер впливу (як це відбувалося за часів біполярної системи міжнародних відносин), цілком очікувано, що й інші глобальні "актори" прагнуть впливати на процеси в

регіонах і просувати й захищати власні стратегічні інтереси. Одним із таких "акторів" є Сполучені Штати Америки – давній конкурент і супротивник Російської Федерації. Хоча Південний Кавказ не є життєво важливим для США, у цьому регіоні вони мають доволі серйозні інтереси й наміри до кооперації, що, у свою чергу, непокоїть РФ через зростання конкуренції та відкриває простір до протистояння за вплив на ситуацію в регіоні.

Мета дослідження – проаналізувати вплив російської військової присутності на Південному Кавказі стосовно безпеки, стабільності, політичних процесів і геополітичної ситуації регіону; відслідкувати, як це впливає на позицію США.

Методи

Задля кращого висвітлення теми, під час роботи над статтею автор використовував низку методів. Аналітичний метод був застосований для ретельного розгляду стратегічних інтересів США і РФ у регіоні, а також для розуміння важливості їхнього втручання у політичні й безпекові процеси на Південному Кавказі. Історичний метод використовувався задля осмислення процесу появи та утвердження в регіоні російської військової присутності, а також для роз'яснення перебігу збройних конфліктів у регіоні та участі в них РФ. Був також застосований контент-аналіз під час дослідження офіційних документів, заяв політичних діячів, інтерв'ю та коментарів для медіа. Компаративний метод – для визначення спільного й відмінного у підході

© Райков Артур, 2024

США та Росії до втручання у регіональні процеси та до реакції на виклики.

Результати

Як офіційна Москва, так і офіційний Вашингтон розглядають свої відносини з державами Південного Кавказу як можливість для отримання політичних, економічних і безпекових переваг для себе і своїх партнерів, а також це використовується з метою включення південнокавказьких країн до своєї орбіти. Зокрема, у хід ідуть економічні важелі, гуманітарні ініціативи, м'яка сила, однак ключова відмінність у стратегіях обох великих держав – це чинник військової присутності в регіоні. І ось тут у Російській Федерації є перевага, оскільки підрозділи російських збройних сил на постійній основі перебувають на територіях країн Південного Кавказу. Будь-які зміни цього статусу-кво (як у бік посилення військової присутності Росії, так і через невдачі та зменшення керованості процесів з боку офіційної Москви) приводить до необхідності Сполучених Штатів реагувати на ці виклики задля захисту власних стратегічних інтересів.

Історичний контекст. Росія мала намір включити Південний Кавказ до своєї сфери впливу ще з часів імперського періоду. Внаслідок війн із Туреччиною та Персією на Кавказі Російська імперія спромоглася захопити території, на яких наразі сформувалися три держави: Азербайджан, Вірменія та Грузія. Відповідно з моменту приєднання території Південного Кавказу до складу Російської імперії тут були розміщені військові підрозділи як для контролю над зовнішніми кордонами, так і задля контролю над внутрішньою ситуацією в регіоні. Російських військових використовували задля підтримки стабільності в цьому регіоні та безпеки власних інтересів. Російська імперська армія використовувала ці території у подальшому також як плацдарм для ведення бойових дій проти Османської імперії в часи Першої світової війни. Крім того, російські війська втручалися у місцеві кавказькі міжетнічні й міжконфесійні конфлікти як інструмент тиску і впливу.

Після розпаду Російської імперії деякий час російська військова присутність на Південному Кавказі стояла під питанням із зрозумілих причин. Наприкінці 1910-х – початку 1920-х років тут формувалися три незалежні національні республіки: Вірменія, Грузія та Азербайджан, які шукали можливості для незалежного існування й самостійного розвитку. Однак цей період тривав недовго, і ці країни зрештою були захоплені більшовиками, а з 1922 р. включені до складу Радянського Союзу. Відповідно тут утвердилася радянська військова присутність. Радянське керівництво у Москві аналогічним до позиції імперської адміністрації чином розглядала регіон Південного Кавказу та підтверджувала важливість перебування тут підрозділів своїх збройних сил.

З наведеного вище можна дійти висновку, що протягом XIX–XX ст. Південний Кавказ був для Росії персональною сферою впливу, куди не були допущені інші гравці. Однак з розпадом Радянського союзу та краху біполярної системи регіон став цікавим і для інших гравців. Приміром, на місці колишніх радянських союзних республік утворилися незалежні Вірменія, Грузія та Азербайджан. Однак 90-ті роки видалися непростими для цих молодих держав. З того періоду почалася довга історія політичної й безпекової нестабільності та історія збройних конфліктів за Нагірний Карабах, Абхазію та Південну Осетію. І в кожному з них чинник російської присутності був суттєвим елементом впливу на перебіг цих конфліктів.

Російська військова присутність на території Вірменії. 1990-ті роки видалися непростими як для

Вірменії, так і для самої Російської Федерації. Якщо у цей період офіційний Єреван був включений у війну за Карабах, то РФ переживала внутрішню політичну й економічну кризу, а також проблеми із сепаратизмом, зокрема в республіках на Кавказі. Тим не менш, уже тоді російське керівництво мало намір зберегти вплив на Південному Кавказі, який стрімко зменшувався внаслідок розпаду СРСР. І можливість поновлення російської військової присутності стало шансом для цього. Зокрема, уже в серпні 1992 р. вірменський і російський уряди підписали договір про правовий статус збройних сил РФ на території Вірменії (Rogozńska, & Ksawery Olech, 2020). За місяць сторони окремо домовилися про контингент російських прикордонних загонів на вірменсько-турецькій і вірменсько-іранській ділянці кордону, а також про розміщення російських прикордонних в аеропорту Єревану (Rogozńska, & Ksawery Olech, 2020). А 1995 р. Вірменія та Росія підписали договір про російську військову базу РФ (Rogozńska, & Ksawery Olech, 2020). Приміром, містечко Гюмрі стало головним осередком російської військової присутності у Вірменії.

Згодом військове партнерство переросло в союзницькі відносини після підписання Договору про колективну безпеку й заснування відповідної Організації (Gutierrez, 2024), хоча фактично ця співпраця між РФ і Вірменією в рамках Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) більше нагадує залежність сателіта від гегемона. Тим не менш, на той час для офіційного Єревану це виглядало вкрай вигідним кроком. Російська військова присутність стала гарантом для існування Вірменії в умовах конфлікту з Азербайджаном і запобіжником від втручання у цей конфлікт Туреччини на боці Баку. А для Росії це стало шансом відновити й посилити свою присутність у важливому для неї регіоні. Крім того, наявність великої військової бази надає РФ можливість використовувати цей чинник у відносинах з Вірменією, змушуючи останню зважати на російські інтереси й коригувати зовнішньополітичний курс.

Однак цей союз із РФ у межах ОДКБ жодним чином не допоміг Вірменії у конфлікті з Азербайджаном. Росія не втручалася ні в Нагірно-Карабаський конфлікт, ні у збройні прикордонні провокації Азербайджану (Gutierrez, 2024). Особливо це стало помітним 2020 р. під час Другої Карабаської війни та після 2022 р., коли РФ почала концентрувати увагу й ресурси на війні проти України (Gutierrez, 2024). Небажання РФ захищати Вірменію, самоусунення, а інколи й фактична підтримка Москвою політики Азербайджану змушує вірменську владу замислюватися над майбутнім російської військової присутності. Уже зроблені кроки щодо виведення російських прикордонників із аеропорту Єревану (останній російський прикордонник залишив аеропорт Звартноц 31 липня 2024 р.) (Укрінформ, 2024). Тим не менш, унаслідок сильної залежності від РФ Вірменія поки що не готова припинити перебування російського континенту на своїй території. Тому присутність російських збройних сил на військовій базі у Вірменії поки зберігається. Контракт на оренду бази має завершитися 2044 р. (Rogozńska, & Ksawery Olech, 2020), і навряд чи сторони зможуть домовитися про зменшення цього терміну.

Нагірний Карабах. Поряд з контингентом у Вірменії Російська Федерація встигла розмістити свої війська і в Нагірному Карабасі. Перебування російських військових у цьому випадку протривало порівняно недовго. 17 квітня 2024 р. у Російській Федерації підтвердили, що починають виводити підрозділи російської армії з території Нагірного Карабаху (Радіо Свобода, 2024), а

також Лачинського коридору – ділянки дороги, яка з'єднує Вірменію з Карабахом. Азербайджанські медіа значали, що вивід військ почався кількома днями раніше (Радіо Свобода, 2024). У такий спосіб завершилася історія російської військової присутності в Карабасі. Російські миротворчі сили базувалися там на основі трьохсторонньої домовленості між президентами Росії та Азербайджану, а також прем'єр-міністром Вірменії після припинення Другої Карабаської війни. За цими самими домовленостями російські підрозділи мали б знаходитися на території Карабаху п'ять років (тобто до 2025) з можливістю пролонгації терміну перебування.

Восени 2020 р., коли тривала Друга Карабаська війна, Російська Федерація прагнула, якщо не контролювати перебіг конфлікту, то хоча б впливати на ситуацію в регіоні після його завершення. Враховуючи союзницькі відносини між Вірменією та РФ у рамках ОДКБ, остання могла б виступити на боці Вірменії під час загострення Нагірно-Карабаського конфлікту, однак цього не сталося. РФ обрала варіант невтручання у бойові дії (Zolyan, 2023) і взяла на себе роль посередника (очевидно, щоб не псувати відносини з Азербайджаном і не розривати економічну й політичну співпрацю з ним). Роль одноосібного посередника на переговорах дозволила офіційній Москві пролобіювати введення миротворчої місії в Карабах, яка складалася в основному з російських військових. Тобто Росія фактично кількісно та якісно збільшувала свою військову присутність. Оскільки Карабах визнається територією Азербайджану, то російська армія тепер опинилася не лише на території Вірменії, а і в Азербайджані. А військова присутність дозволяє сильніше впливати на регіональні процеси та вводить цю територію частково або повністю у сферу впливу.

Поява нового російського військового контингенту давала офіційній Москві можливість посилити свій вплив, а також не допустити входу до цього регіону інших країн: як регіональних (Туреччина), так і глобальних (США). Незважаючи на те, що Туреччина часто виступає партнером Російської Федерації з частини питань (постачання газу, сирійське питання, нарощування економічної співпраці), офіційно Анкара є союзником США в межах Північноатлантичного альянсу (НАТО). У разі посилення впливу Туреччини на Карабах, у Росії сприйняли б це як посягання Сполучених Штатів на їхню традиційну сферу впливу.

Тим не менш, доцільність російської присутності в Нагірному Карабасі та Лачинському коридорі відпала разом із тим, як Азербайджан у 2023 р. силою захопив увесь бунтівний регіон (Gavin, Toosi, & Bazail-Eimil, 2023). Показово, що російські миротворчі війська жодним чином не втручалися у перебіг конфлікту (De Waal, 2023). У 2020 р. для Росії було важливо заморозити конфлікт і завдяки наявності власної армії контролювати відносини між Вірменією та Азербайджаном і процес врегулювання конфлікту, аби не пускати туди інших глобальних та регіональних "акторів".

Проте російське повномасштабне вторгнення в Україну 2022 р. внесло низку корективів. В умовах західного санкційного режиму Російська Федерація шукала шляхи для паралельного імпорту (Zolyan, 2023). І таку можливість їй надала Туреччина (Malsin, 2023). Відповідно недоцільно для Росії було б псувати відносини з офіційною Анкарою, втягуючись у конфлікт проти Азербайджану – турецького союзника в регіоні.

Зангезурський коридор. Проблематика російської військової присутності в місцевості, яка отримала назву Зангезурський коридор, прямо пов'язана з конфліктом

навколо Карабаху. Ще 2020 р. на зустрічі президента РФ Володимира Путіна, президента Азербайджану Ільхама Алієва та прем'єр-міністра Вірменії Нікол Пашиняна було досягнуто домовленість про необхідність побудови на півдні Вірменії транспортних коридорів між Азербайджаном та його ексклавом – Нахичеванню (De Waal, 2023). Будівництво транспортних артерій мало б сприяти нормалізації відносин між Вірменією та Азербайджаном. Якщо раніше Вірменія була згодна на таку концепцію, то після 2023 р. уряд у Єревані почав відмовлятися від цієї ідеї. На фоні зближення Росії з Азербайджаном у Вірменії стали розцінювати проєкт Зангезурського коридору як загрозу втраті контролю над південними районами (De Waal, 2023).

Крім власне ідеї побудови транспортних артерій на півдні Вірменії, окремо обговорювалися варіанти забезпечення безпеки та встановлення контролю над ними. Безперебійне функціонування залізниці й автомобільних доріг у цій місцевості є вкрай важливим для Азербайджану та його партнерів. За домовленостями, забезпечувати безпеку в межах Зангезурського коридору мали б прикордонники російської Федеральної служби безпеки (ФСБ). За задумом, Прикордонна служба ФСБ була б третьою стороною і була б незалежною від впливу як з боку Вірменії, так і з боку офіційного Баку. Однак проєкт Зангезурського коридору став новою конфліктною точкою.

З одного боку, для Азербайджану – це можливість налагодити сполучення зі своїм віддаленим регіоном. Наразі транспортна комунікація з Нахичеванню відбувається через територію сусіднього Ірану, оскільки кордон між Вірменією та Азербайджаном був закритий через війну в Карабасі. Нові транспортні артерії значно скоротили б цю відстань. Крім того, це відкрило б для Азербайджану сполучення зі своїм союзником – Туреччиною (De Waal, 2023; Zolyan, 2023).

Зауважимо, що певний зиск від Зангезурського коридору планує отримати і Росія (De Waal, 2023; Zolyan, 2023). Побудова нових транспортних артерій на півдні Вірменії відкриває для Російської Федерації додаткові логістичні можливості для сполучення з Туреччиною (Zolyan, 2023), яку Москва використовує для обходу санкцій і паралельного імпорту (Malsin, 2023). Із цього можна припустити, що відсутність реакції РФ на азербайджанські збройні провокації на кордоні з Вірменією і захоплення усього Карабаху говорить про небажання Росії вступити у конфлікт із самим Азербайджаном і Туреччиною. В умовах санкційного тиску з боку країн Заходу Зангезурський коридор – шанс для РФ мінімізувати економічні втрати від цих обмежень, а також отримати якісно і кількісно нову транспортну інфраструктуру, яка б поєднала Російську Федерацію з країнами на південь та із країнами Близького Сходу. Тому в стратегічних інтересах Росії зберегти цей проєкт і сприяти його розгортанню й успішному завершенню.

Натомість у Вірменії проєкт Зангезурського коридору піддається критиці. Головним чином вірменське керівництво виступає проти цієї транспортної ініціативи через побоювання втратити контроль над південною частиною країни (De Waal, 2023). Зокрема, для офіційного Єревану важливо зберегти суверенітет над усією міжнародно визнаною територією Вірменії. Реалізація азербайджанського проєкту, включно з посиленням турецького впливу, а також з тим, що на цій території перебуватиме озброєний персонал іншої держави – прикордонники ФСБ Російської Федерації, створюють загрозу, що вірменський уряд де-факто не матиме всієї повноти влади у південних районах і залишиться у за-

лежному стані від інших держав. Крім того, є певні побоювання, що через проєкт Зангезурського коридору Вірменія втратить контроль над вірменсько-іранським кордоном (Zolyan, 2023) і можливість безперешкодно вести комунікацію з цією близькосхідною державою. Відповідно Вірменія опиняється у складнішому становищі, коли вона майже з усіх боків обмежена. Також можна припустити, що цей проєкт породить нову хвилю ескалації в регіоні й ризик нової війни між Вірменією та Азербайджаном.

Російська Федерація готова пожертвувати союзницькими відносинами з Вірменією заради цієї ініціативи, оскільки, по-перше, це дозволить Росії мати додаткові шляхи для виходу на зовнішні ринки в умовах західних санкційних обмежень (Zolyan, 2023) і, по-друге, завдяки військовій присутності в цьому регіоні вона зможе посилювати нові партнерства, які є вигідними для офіційної Москви, а також укріплювати свій вплив на цих територіях.

Російські війська на території Грузії. Присутність російського військового контингенту на території Грузії має довгу історію. Особливо у цьому виділяються два грузинські регіони – Південна Осетія та Абхазія.

Як зазначалося раніше, російська військова присутність на теренах сучасної Грузії бере початок ще з часів Російської імперії. Після недовгого етапу спроби створити незалежну країну на початку ХХ ст. розпочався радянський етап в історії Грузії, під час якого на території Грузії розміщувалися радянські збройні сили. І вже лише з розпадом Радянського Союзу та здобуттям незалежності Грузія отримала можливість самостійно вирішувати питання існування військових баз інших країн на своїй території.

Російська Федерація зберігала під своїм контролем низку військових баз навіть після проголошення Грузією незалежності. Наприклад, деякі бази функціонували в Батумі, Гудауті та Вазіані (Rogozіńska, & Ksawery Olech, 2020). Остання взагалі перебувала поблизу грузинської столиці Тбілісі, що робило це місто вкрай уразливим у випадку атаки російської армії.

Протягом 90-х рр. ХХ ст. грузинське керівництво вело перемовини з російською стороною щодо підпорядкування під свій контроль цих військових баз і виведення російських сил. Такої домовленості вдалося досягнути під час стамбульського саміту ОБСЄ у 1999 р. (Rogozіńska, & Ksawery Olech, 2020). Тоді Російська Федерація та Грузія виступили зі спільною заявою про виведення російських військ із баз у Вазіані та Гудауті. Як не дивно, Росія виконала своє зобов'язання: російські військові покинули ці бази й передали їх під управління Міністерства оборони Грузії. Уже після цього грузини почали використовувати інфраструктуру бази для спільних навчань із країнами НАТО (Радіо Свобода, 2017).

Доля інших російських баз на території Грузії вирішувалася вже після Революції троянд і приходу до влади Міхеїла Саакашвілі. Грузинський уряд вів переговори щодо подальшого виведення російських військових з території країни. Зокрема, 2005 р. було досягнуто домовленість про припинення функціонування російської 12-тої бази у м. Батумі (Rogozіńska, & Ksawery Olech, 2020). Передати управління базою мали у 2008 р., однак Росія зробила це достроково наприкінці осені 2007 р. Така сама доля чекала і на російську військову базу в Алхалакі – вона також була розформована, війська виведені, а контроль над нею був переданий Грузії також наприкінці 2007 р. (Rogozіńska, & Ksawery Olech, 2020).

Якщо з цими російськими базами Грузії вдалося впоратися, то зовсім інша ситуація була у двох сепаратистських регіонах – Південній Осетії та Абхазії.

Початок незалежності видався непростим для Грузії. Поряд із громадянською війною, яка точилася на початку 90-х, два грузинські регіони вирішили вийти зі складу Грузії. Зростання сепаратизму в регіонах призвело до початку збройних конфліктів у Південній Осетії та Абхазії. Російська Федерація використовувала власних військових для підтримки сепаратистських рухів. За результатами домовленостей у Сочі 1992 р., Грузія втратила ефективний контроль над територією Південної Осетії (Skrypnyk, 2019). Туди були введені так звані миротворчі сили, які склалися з російських військовослужбовців. У результаті Росія посилила свою військову присутність у цьому регіоні.

Дещо схожа ситуація відбулася і в іншому регіоні Грузії – в Абхазії. Там бойові дії точили довше, включно до 1993 р., і завершилися також домовленостями у Москві про припинення вогню (Skrypnyk, 2019). Центральний уряд у Тбілісі також фактично втратив контроль над ситуацією в Абхазії. Рада Безпеки ООН відправляє спеціальну моніторингову місію для контролю над ситуацією, однак реальний вплив мала лише Російська Федерація. Сюди були введені миротворчі сили Співдружності Незалежних Держав (СНД), які були сформовані на базі Збройних сил Російської Федерації (Skrypnyk, 2019). Тобто і в цьому регіоні офіційна Москва спромоглася через збільшення військової присутності збільшувати вплив і тиск на Грузію.

Така значна російська військова присутність зіграла свою роль під час П'ятиденної російсько-грузинської війни 2008 р. Фактично Російська Федерація зробила з Абхазії та Південної Осетії плацдарм для вторгнення у Грузію. Після поразки Грузії у війні Російська Федерація в односторонньому порядку визнала незалежність Абхазії та Південної Осетії. З цього часу розпочинається посилення військового контингенту РФ на цих територіях, а озброєні загони цих псевдореспублік Росія інкорпорує до своїх збройних сил.

Наразі в Південній Осетії та Абхазії функціонують кілька російських військових баз, через які офіційна Москва проєктує власний вплив на Грузію та регіон у цілому. Зокрема, поблизу Цхинвалі діє російська четверта гвардійська військова база, а в Абхазії розквартирована сьома російська військова база (Seskuria, 2023). Загалом вони утримують як колишні об'єкти миротворчої місії, так і інфраструктуру радянського періоду.

З останнього, на чорноморському узбережжі в Абхазії Російська Федерація активними темпами будує військово-морську базу – поблизу порту в містечку Очамчіра (Jones, 2024; Seskuria, 2023). Після того, як Україна почала активно знищувати Чорноморський флот РФ на окупованому Кримському півострові, російське військове командування почало шукати альтернативні місця для базування військових кораблів і забезпечення їх від атак. Частково військові кораблі вже розміщені на базі в Новоросійську, яка, однак, не настільки зручна, як база в Севастополі, через складну навігацію та погодні умови (особливо в зимовий період).

Побудова військово-морської бази в Абхазії дозволяє Російській Федерації отримати низку стратегічних переваг. По-перше, це додатковий тиск на грузинське керівництво. Збільшення російської військової присутності неодмінно впливатиме на вибір зовнішньополітичного вектора Грузії, враховуючи її прагнення до інтеграції до Європейського Союзу та НАТО. По-друге,

це розширює російські можливості для контролю над акваторією Чорного моря. А також можна згадати і про проект глибоководного порту в грузинській Анаклії, який має стати складовою нових транспортних коридорів між Азією та Європою (Jones, 2024). Він є прямим конкурентом російським портам на Чорному морі. Відповідно збройні провокації РФ створюватимуть перешкоди як під час будівництва порту, так і під час його функціонування, що матиме загальний вплив на інтерес до цього інфраструктурного проекту.

Геополітичні інтереси США на Південного Кавказі та чинник російської військової присутності. З переліченого вище стає очевидно, наскільки сильно і широкомасштабно діє Російська Федерація на Південному Кавказі. Зрозуміло, що, окрім військової присутності, є й інші фактори, які впливають на позиції Росії в цьому регіоні – від економічних чинників до демографічних питань. Однак саме потужна присутність військового компоненту дає Російській Федерації можливість ефективно тримати регіон під контролем та нав'язувати регіональним державам вигідну для неї політику.

Тим не менш, інші країни також мають стратегічні інтереси в регіоні Південного Кавказу. Однією з таких держав є Сполучені Штати Америки. Зі США Росія десятиліттями веде боротьбу за геополітичне панування та змагається за впливовість і сфери контролю. І Південний Кавказ не став винятком з цього правила.

Порівняно зі статусом Російської Федерації в регіоні, Сполучені Штати не мають таких позицій на Південному Кавказі. Цей регіон століттями перебував, так чи інакше, під російським впливом. І лише після розпаду СРСР Сполучені Штати почали вже на практиці показувати важливість цього регіону для себе.

Загалом можна виділити декілька причин, чому Південний Кавказ є важливим для Сполучених Штатів, і, виходячи з цього, можна зрозуміти, наскільки на американські інтереси в регіоні може впливати і впливає російська присутність, особливо військова.

Геополітичні інтереси Сполучених Штатах на Південному Кавказі не є особливо унікальними за своїм характером. По-перше, для США важливо, щоб регіон був мирним і стабільним (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Завдяки цьому зниженню конфліктогенності Сполучені Штати вбачають шанс на зменшення ризиків нових війн і протистоянь, а також можливість запустити економічне партнерство і тим самим протидіяти засиллю російського впливу в країнах регіону. Власне від забезпечення безпеки в регіоні залежать усі інші інтереси США та те, чи буде успішною зовнішня політика США на Південному Кавказі. Також не варто забувати про зацікавленість з боку США щодо питання енергетичної кооперації (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Інтерес США до енергетичних проєктів пов'язаний з тим, що Південний Кавказ є важливим регіоном з видобутку нафти та газу. Гарантування безперервності видобутку й безпека транспортування вуглеводнів мають важливість США через те, що це дозволяє диверсифікувати поставки нафти та газу до Європи, тим самим допомагаючи своїм союзникам в ЄС менше залежати від російського палива. Саме тому Сполучені Штати активно брали участь у реалізації проєктів трубопроводів Баку – Тбілісі – Джейхан та Баку – Тбілісі – Ерзурум, а також у проєктів подовження наявних магістралей до території ЄС (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Не варто забувати і про гуманітарний чинник. Сполучені Штати активно виступають у питанні демократизації та забезпечення прав людини. США зацікавлені у встановленні демократії та верховенства

права в країнах Південного Кавказу (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Якщо розглянути всі ці інтереси в комплексі, то можна вивести ще один геополітичний інтерес США в регіоні – це протистояння впливу Російської Федерації. Можна припустити, що зусилля США у сфері економіки, енергетики, політичних трансформацій та прав людини направлена саме на реалізацію ідеї щодо вивільнення країн Південного Кавказу від залежності та впливу з боку РФ. Розглянемо окремі аспекти докладніше.

Південний Кавказ – багатий на конфлікти регіон, які тягнуться вже не одне десятиліття та істотно впливають як на політичну і безпекову ситуацію, так і на економічну сферу. Сполучені Штати зацікавлені у стабілізації регіону, що має вплинути на зменшення конфліктогенності, а також сприятиме вільному руху товарів, послуг та інвестицій. Офіційний Вашингтон зацікавлений як у питанні вирішення збройних конфліктів у середині окремих держав, так і в питанні нормалізації міждержавних відносин між країнами регіону. У такому разі Сполучені Штати зможуть отримувати більшу користь від кооперації з цими державами. Однак фактор російської військової присутності та бажання офіційної Москва зберегти Південний Кавказ у своїй сфері впливу кидають виклик цьому інтересу США.

Хоча конфліктні ситуації в цьому регіоні не мають такої важливості для США (якщо порівнювати їх російським повномасштабним вторгненням в Україну, зростанням китайської могутності чи загрозою поширення ядерної зброї у світі), тим не менш, американський істеблішмент намагається бути залученим у регіональні процеси. Якщо брати конфлікт за Нагірний Карабах, то у цьому випадку США були залучені до нормалізації ситуації ледь не із самого початку бойових дій. Сполучені Штати з часів утворення Мінської групи ОБСЄ активно просуvalи ідею спільного вирішення нагірно-карабаського конфлікту (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Так, ці спроби були не дуже вдалим, однак США постійно відстоювали ідею мирного та інклюзивного вирішення протистояння. Після Другої карабаської війни змінився статус-кво в регіоні. Для Вашингтону одноосібне посередництво РФ під час мирних перемовин щодо Карабаху 2020 р. виглядало не вигідним, оскільки такий крок Росії можна вважати монополізацією впливу на ситуацію. Крім того, це негативно впливає і на авторитет США. Посередництво створило для РФ відповідний імідж держави, яка нібито виступає за конструктивне мирне вирішення проблем, що на контрасті з багаторічним досвідом США у військових кампаніях в інших регіонах грало на руку Росії. Відповідно це впливало на статус США в очах інших країн, особливо Глобального Півдня.

Після завершення Другої карабаської війни йшли переговори між Вірменією та Азербайджаном щодо врегулювання двосторонніх відносин. І довгий час Росія намагалася монополізувати цей трек, аби зробити все на своїх умовах. Однак вторгнення РФ в Україну 2022 р. негативно вплинуло на здатність Росії ефективно контролювати ситуації в кількох регіонах одночасно (Gutierrez, 2024). Офіційний Вашингтон став відігравати куди більшу роль у переговорах, намагаючись перехопити ініціативу разом з Європейським Союзом (Dersimonian, 2023), аби змусити Вірменію й Азербайджан погодитися на взаємні поступки та примирення. Крім того, ослаблення РФ відкрило для США можливість сильніше кооперуватися з Вірменією, наприклад у військових питаннях: у вересні 2023 р. були проведені спільні військові навчання, що кинуло виклик Росії

(Garver, 2023). Так чи інакше йдуть розмови про можливе постачання озброєння до Вірменії (хоча на цьому треку більший успіх мають Франція та Індія). Тобто США намагаються поступово витіснити РФ з регіону, зокрема з Вірменії, хоча це і вкрай непросто зробити, враховуючи сильну залежність Вірменії від РФ. Не варто забувати і про політичну підтримку Вірменії з боку американської влади: візит Ненсі Пелосі, колишньої спікерки Палати представників Конгресу США (Gavin, 2022), резолюції на підтримку Вірменії під час агресії Азербайджану 2023 р. (Armenian Assembly of America, 2023), вплив вірменського лобі тощо. Тобто на фоні охолодження російсько-вірменських відносин США нарощують свій вплив і кооперацію з офіційним Єреваном.

Якщо поглянути на обставини в Грузії, то тут ситуація дещо інша. Грузія – чи не єдина країна регіону, яка відкрито заявляє про бажання інтегруватися до євроатлантичних структур, що, у свою чергу, означатиме більшу співпрацю зі США. Існування на Південному Кавказі держави, яка була б союзником Сполучених Штатів у межах НАТО, укріпило б позиції США в регіоні та сприяло б отриманню більшої контрольованості процесів. Однак на заваді цьому стала Російська Федерація, яка, не бажаючи втрачати контроль над Грузією і дозволяти іншій державі мати більший вплив, підтримувала деструктивні елементи в Грузії та зрештою відкрито вторглася у цю країну, тим самим заблокувавши рух Грузії до НАТО. Тобто інтерес США у створенні лояльного для себе середовища на Південному Кавказі був атакований діями РФ, яка прагне не допустити іншого глобального "актора" в регіон. Російська військова присутність на Південному Кавказі, з одного боку, не дозволяє забезпечити мир і стабільність, а з іншого – не дає Сполученим Штатам ефективно впливати на регіональні процеси. Останніми роками для грузинського керівництва характерне просування проросійських наративів, що стикається з позицією громадянського суспільства в країні. У таких умовах США нарощують підтримку громадських організацій і рухів у країні (Meurishvili, 2024), які можуть стати альтернативою нинішній проросійській владі Грузії та не дозволять країні повністю відійти у російську сферу впливу. Також для впливу на грузинське керівництво США можуть використовувати чинник інтеграції Грузії до євроатлантичних структур, що має підтримку серед населення, а також кидає виклик уже інтересам Росії.

Присутність російських військ на Південному Кавказі впливає і на інтереси США в економічній та енергетичній сферах. Російська Федерація розглядає цей регіон як місце збуту власних товарів і послуг та як додаткову підтримку власної економічної могутності. На це направлена залежність економік регіону від Росії, що та вибудовувала роками. Особливо це стосується Вірменії, яка просто не зможе вижити без економічної співпраці з Москвою. Водночас Сполучені Штати розглядають Південний Кавказ як складову ланку світової торгівлі (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Для США вкрай важливо, щоб цей регіон мав можливість розвиватися і бути включеним у міжнародний обмін товарів та послуг на ліберальній основі, тим самим дозволяючи самим США отримувати користь від кооперації. До того ж, у разі створення для себе "теплих" умов ведення бізнесу на Південному Кавказі, це створює можливість для подальшої економічної експансії вглиб материка.

Крім того, не варто забувати, що Сполучені Штати також працюють над енергетичною безпекою своїх союзників у Європі. Південний Кавказ і Каспійський регіон –

місця видобутку вуглеводнів. Це така собі альтернатива російським нафті та газу для країн Європи (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). І енергетичні проєкти із країнами Південного Кавказу, в яких беруть участь США, створюють для Європи можливість не залежати критично від РФ. Росія вбачає у таких проєктах виклик на себе. Російська військова присутність створює загрози для місцевої енергетичної інфраструктури, що може перерости у зростання цін на ринках, що суперечить інтересам США. Також Сполучені Штати розглядають Південний Кавказ як транзитну зону з Азії до ЄС в обхід Росії (Rumer, Sokolsky, & Stronski, 2017). Росія вбачає у цьому загрозу вже своїм інтересам, тому вона влаштовує провокації та збільшує військову присутність у регіоні (побудова морської бази в Абхазії (Jones, 2024)), а також просуває власні економічні проєкти, які були б вигідні їй самій, навіть в обмін на загрози для її союзників (приклад Вірменії із Зангезурським коридором). Водночас для США важливо зменшувати частку РФ на енергетичному ринку, а також не допускати її економічної експансії, до того ж умовах західного санкційного режиму проти неї. Тому США активно вкладають кошти у нові трубопроводи в регіоні для прокачування нафти та газу, зацікавлені у розвитку портової інфраструктури в Грузії для ведення торгівлі по лінії Азія – Європа, а також підтримують Вірменію у позиції щодо Зангезурського коридору (De Waal, 2023), який, у разі реалізації, призведе до посилення РФ і Туреччини, що в умовах погіршення відносин зі США є вкрай невідповідним для Вашингтона.

Дискусія і висновки

Російська Федерація історично має сильні інтереси і вплив у регіоні Південного Кавказу. З часів входження цих територій до складу Російської імперії та до сьогодні Росія розглядає територію Вірменії, Грузії та Азербайджану як такий собі "задній двір", на який не можна пропускати вплив інших "акторів" міжнародних відносин. Якщо це вдавалося протягом минулих століть, то після розпаду Радянського Союзу ситуація змінилася, і регіон Південного Кавказу почав фігурувати в і зовнішній політиці інших держав, зокрема і Сполучених Штатів Америки.

Російська Федерація намагається утримати держави Південного Кавказу у своїй сфері впливу. Важливим інструментом для цього виступає саме російська військова присутність у регіоні. Російські збройні сили, так чи інакше, долучалися до всіх збройних конфліктів на теренах Південного Кавказу, а часом виступали як елемент тиску на керівництва країн регіону, аби здобути переваги для себе.

У таких умовах це кидає виклик для стратегічних інтересів США на Південному Кавказі: забезпечення миру і стабільності, зменшення економічної залежності країн від РФ, просування демократичних цінностей і прав людини, протидія експансії РФ, диверсифікація постачання вуглеводнів. США та РФ конфліктують через різні погляди на завершення конфліктів у Грузії та Карабаху. Вони мають ціннісні розбіжності щодо демократичного перетворення в цих країнах. Спостерігається конкуренція і в економічній та енергетичній сферах. РФ прагне монополізувати чи тримати під контролем кооперацію країн регіону з іншими державами та мати можливість обходити санкційні обмеження. Водночас США прагнуть долучити ці країни до своїх проєктів, зменшити їхню залежність від РФ, не допускати обходу санкцій проти РФ, а також забезпечити стримування російської експансії й не допустити нових конфліктів.

Враховуючи, що на фоні російського повномасштабного вторгнення до України відносини між офіційними Вашингтоном і Москвою значно погіршилися, у першу чергу через дії РФ, не варто очікувати, що на Південному Кавказі протистояння між ними припиниться. РФ переживає період підйому милітаризму та експансіонізму, тому вона не буде відмовлятися від контролю над регіоном, а військова присутність і надалі забезпечуватиме її позиції. Це кидатиме виклик американським інтересам на Південному Кавказі, на який США будуть змушені реагувати, аби не дати посилитися Росії.

Список використаних джерел

- Радіо Свобода. (2017, 29 липня). У Грузії готуються до спільних з НАТО та Україною військових навчань. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28646622.html>
- Радіо Свобода. (2024, 17 квітня). У Путіна підтвердили початок виведення військ РФ із Нагірного Карабаху. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyvedennya-vijsk-rf-iz-nagirnogo-karabahu/32909191.html>
- Укрінформ. (2024, 1 серпня). Російські прикордонники на вимогу Вірменії залишили ереванський аеропорт Звартноц. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3890844-rosijski-prikordonniki-na-vimogu-vmenii-zalilis-erevanskij-aeroport-zvartnoc.html>
- Armenian Assembly of America. (2023, November 16). *Armenian Protection Act Adopted By Senate*. <https://www.armenian-assembly.org/post/armenian-protection-act-adopted-by-senate>
- Dersimonian, A. (2023, September 12). *Nagorno-Karabakh Armenia Azerbaijan Can the US work with Russia in Nagorno-Karabakh?* Responsible Statecraft. <https://responsiblestatecraft.org/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh/>
- De Waal, T. (2023, December 5). *Armenia's existential moment*. Engelsberg ideas. <https://engelsbergideas.com/essays/armenias-existential-moment/>
- Garver, R. (2023, September 11). *US Troops' Arrival in Armenia for Training Riles Russia*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/us-troops-arrival-in-armenia-for-training-riles-russia/7264316.html>
- Gavin, G. (2022, September 19). *Pelosi's visit fires debate in Armenia over alliance with Russia*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/nancy-pelosi-visit-armenia-debate-alliance-russia/>
- Gavin, G., Toosi, N., & Bazail-Eimil, E. (2023, October 4). *EU, Russia and US held secret talks days before Nagorno-Karabakh blitz*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/eu-us-and-russia-held-secret-talks-days-before-nagorno-karabakh-crisis/>
- Gutierrez, F. (2024, April 7). *The Forgotten Conflict*. The Chicago Journal of Foreign Policy. <https://www.cjfp.org/the-forgotten-conflict/>
- Jones, P. N. (2024, January 15). *Russia's Tightening Abkhazian Stranglehold Threatens Western and Georgian Interests*. Harvard International Review. <https://hir.harvard.edu/washington-must-not-idle-as-russia-tightens-its-abkhazian-stranglehold/>
- Malsin, J. (2023, February 3). *Russia's Ukraine War Effort Fueled by Turkish Exports*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/russias-ukraine-war-effort-fueled-by-turkish-exports-11675447477>
- Meurmishvili, I. (2024, April 27). *Bipartisan group of US senators warns Georgia over foreign agent law*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/bipartisan-group-of-us-senators-warns-georgia-over-foreign-agent-law-7587352.html>
- Rogoznińska, A., & Ksawery Olech, A. (2020). *The Russian Federation's Military Bases Abroad*. The Institute of New Europe. <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2020/12/THE-RUSSIAN-FEDERATIONS-MILITARY-BASES-ABROAD-1.pdf>
- Rumer, E., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2017, May 31). *U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2017/05/us-policy-toward-the-south-caucasus-take-three?lang=en>
- Seskuria, N. (2023, October 23). *Is Russia Expanding its Battlefield to Georgia?* Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-expanding-its-battlefront-georgia>
- Skrypyuk, O. (2019). *The Position of the European Union in Georgian War*. *European Historical Studies*, (12), 77–91. <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2019.12.77-91>

Zolyan, M. (2023, November 27). *Defeated Armenia Looks to a New, Post-Russia Foreign Policy*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/11/defeated-armenia-looks-to-a-new-post-russia-foreign-policy?lang=en>

References:

- Armenian Assembly of America. (2023, November 16). *Armenian Protection Act Adopted By Senate*. <https://www.armenian-assembly.org/post/armenian-protection-act-adopted-by-senate>
- Dersimonian, A. (2023, September 12). *Nagorno-Karabakh Armenia Azerbaijan Can the US work with Russia in Nagorno-Karabakh?* Responsible Statecraft. <https://responsiblestatecraft.org/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh/>
- De Waal, T. (2023, December 5). *Armenia's existential moment*. Engelsberg ideas. <https://engelsbergideas.com/essays/armenias-existential-moment/>
- Garver, R. (2023, September 11). *US Troops' Arrival in Armenia for Training Riles Russia*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/us-troops-arrival-in-armenia-for-training-riles-russia/7264316.html>
- Gavin, G. (2022, September 19). *Pelosi's visit fires debate in Armenia over alliance with Russia*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/nancy-pelosi-visit-armenia-debate-alliance-russia/>
- Gavin, G., Toosi, N., & Bazail-Eimil, E. (2023, October 4). *EU, Russia and US held secret talks days before Nagorno-Karabakh blitz*. POLITICO. <https://www.politico.eu/article/eu-us-and-russia-held-secret-talks-days-before-nagorno-karabakh-crisis/>
- Gutierrez, F. (2024, April 7). *The Forgotten Conflict*. The Chicago Journal of Foreign Policy. <https://www.cjfp.org/the-forgotten-conflict/>
- Jones, P. N. (2024, January 15). *Russia's Tightening Abkhazian Stranglehold Threatens Western and Georgian Interests*. Harvard International Review. <https://hir.harvard.edu/washington-must-not-idle-as-russia-tightens-its-abkhazian-stranglehold/>
- Malsin, J. (2023, February 3). *Russia's Ukraine War Effort Fueled by Turkish Exports*. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/russias-ukraine-war-effort-fueled-by-turkish-exports-11675447477>
- Meurmishvili, I. (2024, April 27). *Bipartisan group of US senators warns Georgia over foreign agent law*. Voice of America. <https://www.voanews.com/a/bipartisan-group-of-us-senators-warns-georgia-over-foreign-agent-law-7587352.html>
- Radio Svoboda. (2017, July 29). *Georgia is preparing for joint military exercises with NATO and Ukraine*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28646622.html> [in Ukrainian]
- Radio Svoboda. (2024, April 17). *Putin's office confirms the start of the withdrawal of Russian troops from Nagorno-Karabakh*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vyvedennya-vijsk-rf-iz-nagirnogo-karabahu/32909191.html> [in Ukrainian]
- Rogoznińska, A., & Ksawery Olech, A. (2020). *The Russian Federation's Military Bases Abroad*. The Institute of New Europe. <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2020/12/THE-RUSSIAN-FEDERATIONS-MILITARY-BASES-ABROAD-1.pdf>
- Rumer, E., Sokolsky, R., & Stronski, P. (2017, May 31). *U.S. Policy Toward the South Caucasus: Take Three*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/research/2017/05/us-policy-toward-the-south-caucasus-take-three?lang=en>
- Seskuria, N. (2023, October 23). *Is Russia Expanding its Battlefield to Georgia?* Royal United Services Institute. <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-expanding-its-battlefront-georgia>
- Skrypyuk, O. (2019). *The Position of the European Union in Georgian War*. *European Historical Studies*, (12), 77–91. <https://doi.org/10.17721/2524-048x.2019.12.77-91>
- Ukrinform. (2024, August 1). *Russian border guards left Yerevan's Zvartnots airport at Armenia's request*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3890844-rosijski-prikordonniki-na-vimogu-vmenii-zalilis-erevanskij-aeroport-zvartnoc.html> [in Ukrainian]
- Zolyan, M. (2023, November 27). *Defeated Armenia Looks to a New, Post-Russia Foreign Policy*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/politika/2023/11/defeated-armenia-looks-to-a-new-post-russia-foreign-policy?lang=en>

Отримано редакцію журналу / Received: 30.04.24
Прорецензовано / Revised: 28.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Artur RAIKOV, PhD Student
ORCID ID: 0009-0008-8353-8450
e-mail: artur.raykov@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RUSSIAN MILITARY PRESENCE IN THE SOUTH CAUCASUS: IMPACT ON THE GEOPOLITICAL SITUATION IN THE REGION AND US INTERESTS

Background. For three decades, the South Caucasus region has been a hotbed of political instability and security tensions due to a series of armed conflicts. The region's geographical location at the intersection of east-west routes makes it important for various actors in international relations. Among them is the Russian Federation, which views the South Caucasus as a strategically important region that it has included in its sphere of influence for decades. At the same time, there are other states that are interested in the South Caucasus, including the United States of America. The concentration of Russian and US interests in this small area leads to increased competition for influence between us in the region and affects regional geopolitical dynamics.

Methods. The following methods were used in the study: analytical, historical, comparative, and content analysis.

Results. The history of Russia's military presence in the South Caucasus dates back to the imperial period. With various modifications, Russian troops are currently deployed in one way or another in the 3 South Caucasus states. Russia has an impact on both the political situation and the course of armed conflicts in the region, sometimes becoming a significant factor in changing the situation, as was the case with the conflicts in Georgia. The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation has led to a rethinking by the leadership of the region's states of the expediency of having foreign troops on their territory. Nevertheless, even in such circumstances, Russia is struggling to maintain its military presence in order to maintain its influence in the region. This policy of the Russian Federation, in turn, clashes with the interests of the United States in the South Caucasus, which is interested in weakening Russia's influence and intercepting regional initiatives. The United States seeks to minimise Russia's military presence in the region, thereby depriving Russia of a significant lever of control over the region, and to increase its own involvement in regional processes.

Conclusions. Russia has historically had strong influence and strategic interests in the South Caucasus. Its military presence is a key tool for ensuring Russia's influence over the South Caucasus states. However, in recent decades, other actors, including the United States, have also shown interest in the region. The United States has its own strategic interests in the South Caucasus: ensuring peace and stability, promoting democratic values, and combating Russian expansion, which creates a confrontation between Russia and the United States for leadership. The conflict between the two gives rise to various challenges and contradictions, including views on conflict resolution and competition in the economic and energy sectors. Russia will continue its active policy in the region, which challenges US strategic interests. The United States is expected to respond in an effort to protect its interests and reduce Russian influence in the South Caucasus.

Keywords: South Caucasus, the Russian Federation, the United States, military presence, geopolitical interests, sphere of influence, armed conflicts, geopolitical situation.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327(592.3:410):[339.9:004](091)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/54-60>

Роксолана ТЕЗБІР, асп.
ORCID ID: 0009-0001-5184-1841
e-mail: roksolanatezbir@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН РЕСПУБЛІКИ СІНГАПУР І КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Вступ. Двосторонні відносини Сінгапуру та Великої Британії зазнали значних трансформацій у процесі історичного розвитку. Країни залишаються важливими партнерами та продовжують розвивати співробітництво в різних сферах, про що свідчить велика кількість укладених двосторонніх документів і стабільно високі показники торгівлі й інвестицій. У 2023 р. було підписано Угоду про стратегічне партнерство, що, за оцінкою обох сторін, має вагомий значення для поглиблення відносин між країнами та розширення сфер співпраці, зокрема кооперації в галузі кібербезпеки, фінансових технологій і комунікацій. Це дослідження має на меті проаналізувати еволюцію формату взаємодії Сінгапуру з Великою Британією та визначити найпріоритетніші напрями співробітництва.

Методи. У роботі використовувалися такі методи дослідження, як історичний, аналітичний, порівняльний і формально-логічний. Було застосовано елементи контент-аналізу, економічного аналізу, а також метод екстраполяції.

Результати. Аналіз розвитку відносин Республіки Сінгапур зі Сполученим Королівством дозволив окреслити шлях становлення партнерства між країнами та дослідити еволюцію підходів до співпраці. Історичну ретроспективу було досліджено крізь призму особистої взаємодії Лі Куана Ю з лідерами тогочасної Британії, а також через огляд поступових змін, що сприяли побудові міцних зв'язків у торгово-економічній сфері. Наведено статистичні дані та здійснено аналіз нормативно-правових документів, що регламентують співпрацю між сторонами, указують на те, що головною сферою взаємодії Сінгапуру та Великої Британії залишається фінансова складова.

Висновки. Попри зміни у світовому й регіональному геополітичному середовищі, Сполучене Королівство залишається одним із найважливіших партнерів для Республіки Сінгапур. Спільне історичне минуле вплинуло на формування схожих пріоритетів і поглядів на світову геополітику. Країни продовжують активно взаємодіяти в торгово-економічній галузі та розширювати сфери кооперації, насамперед ідеться про галузі кібербезпеки, фінансового регулювання, цифрової економіки й інформаційно-комунікаційні технології. Для Сінгапуру Велика Британія залишається надійним торговельним та інвестиційним партнером, хоча більше не є гарантом безпеки в регіоні. Натомість Сполучене Королівство використовує співробітництво з Республікою Сінгапур як можливість залишатися важливим геополітичним гравцем у Південно-Східній Азії та продовжувати взаємодію з колишніми колоніями в рамках багатосторонніх форматів діалогу з АСЕАН і Транстихоокеанським партнерством.

Ключові слова: Республіка Сінгапур, Велика Британія, зовнішньополітична стратегія, стратегічне партнерство, цифрова економіка, фінтех, Транстихоокеанське партнерство.

Вступ

Зовнішньополітична стратегія Республіки Сінгапур передбачає побудову партнерських відносин із великою кількістю "акторів" світової геополітики на основі економічно вигідного співробітництва та налагодження кооперації у сфері безпеки й оборони. В останні роки на перший план вийшла співпраця в рамках регіональних партнерств, передусім у форматі АСЕАН, де Сінгапур, попри невеликі розміри території, претендує на лідерські позиції. До 1963 р. країна входила до складу колоніальних володінь Сполученого Королівства. На відміну від багатьох інших історичних прикладів, Сінгапур до сьогодні зберігає тісні відносини з колишньою метрополією, які, однак, зазнали значних трансформацій у процесі історичного розвитку обох держав. Економічні показники двосторонньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій, а також кількість укладених нормативно-правових документів дають підставу вважати, що співробітництво між сторонами є взаємовигідним і рівноправним. У вересні 2023 р. Велика Британія та Сінгапур уклали Угоду про стратегічне партнерство, що свідчить про поглиблення наявних партнерських зв'язків і дозволяє дійти попередніх висновків про пріоритетне значення розвитку економічної складової у відносинах між країнами.

Метою дослідження є аналіз еволюції формату двосторонніх відносин Сінгапуру та Великої Британії: від взаємодії метрополії з однією із найвіддаленіших у територіальному плані колоній до співробітництва двох рівноправних партнерів.

Методи

Для збору й первинної обробки фактів було використано такі загальнонаукові методи і прийоми, як аналіз, синтез, індукція, дедукція. Під час опрацювання науко-

вої літератури з обраної теми застосовано формально-логічний метод та елементи контент-аналізу, що допомогло проаналізувати значний обсяг наукової літератури та офіційних урядових релізів і повідомлень. Використання історичного методу дозволило дослідити ретроспективу встановлення та розвитку двосторонніх відносин між об'єктами дослідження. Завдяки методу екстраполяції вдалося визначити вплив тенденцій, які відслідковувалися в минулому, на сучасний стан з урахуванням новітніх умов розвитку двосторонніх відносин Сінгапура з Великою Британією. Метод економічного аналізу допоміг простежити основні сфери взаємодії країн у торгово-економічній сфері. При написанні наукової статті застосовано також описовий, аналітичний, порівняльний, структурно-функціональний і хронологічний підходи до дослідження порушених питань. Застосування вищезазначених методів дало змогу цілісно розкрити процес еволюції двосторонніх відносин Республіки Сінгапур і Великої Британії та їхній сучасний стан.

Результати

Чільне місце в зовнішньополітичній стратегії Республіки Сінгапур займає співробітництво з Великою Британією. Обидві держави зацікавлені в поглибленні кооперації та розвитку нових сфер співпраці. Для аналізу поточного стану двосторонніх відносин країн необхідно розуміти передумови виникнення та еволюцію їхнього формату в історичній ретроспективі. У 1963 р. Сінгапур у процесі деколонізації вийшов з-під контролю Сполученого Королівства та увійшов до складу нового державного утворення – Малайська Федерація. Через два роки було проголошено незалежність Республіки Сінгапур. Однак де-факто зв'язки з колишньою метрополією продовжували впливати на суспільно-політичне

© Тезбір Роксолана, 2024

життя країни. Тільки в 1975 р. останній корабель ВМС Великої Британії *Mermaid* вийшов із військово-морської бази Сембаванг. На той час це була знакова подія для обох держав. Для Сінгапуру це означало, що з того часу їх збройні сили практично самостійно відповідали за безпеку країни та в разі збройного нападу сусідніх держав їм довелося б відбивати наступ власними потужностями. Водночас для Сполученого Королівства виведення британських військ із бази Сембаванг означало закінчення понад 150-літнього політичного та військового впливу на Південно-Східну Азію. Британія не мала економічних і військових можливостей залишатися активною в регіоні.

Тим не менш, тривалий період перебування у складі Британської імперії визначив судову, податкову, освітню, пенсійну моделі, якими й досі користуються в Сінгапурі. Завдяки впливу британських медіа й політичної культури населення обох країн і після деколонізації перебувало в тісній взаємодії. Зокрема, у 90-х у закладах вищої освіти Великої Британії навчалось понад 5 тис. студентів із Сінгапуру. Значна частина сінгапурської політичної еліти є випускниками Кембриджа й Оксфорда, що також залишило свій відбиток на їхній політичній філософії та методах суспільного управління. До того ж, у Сінгапурі досі діє британська модель освіти, особливо стосовно професійного навчання (Лі, 2016, с. 403). На сьогодні у британських університетах навчається близько 6,8 тис. сінгапурців. Для порівняння: у США здобувають вищу освіту 3,1 тис. громадян Сінгапуру, а в близькій територіально Австралії – близько 6 тис. (Davie, 2024).

Торговельні відносини між країнами після незначного послаблення у 80-х значно активізувалися, коли прем'єр-міністром Великої Британії стала Маргарет Тетчер. Зріс обсяг британських інвестицій у сінгапурські підприємства. Британці інвестували кошти передусім у виробництво продукції з високою доданою вартістю: фармацевтика, електроніка, літакобудування. На початку 90-х Велика Британія знову ввійшла в четвірку найбільших інвесторів (разом зі США, Японією та Нідерландами). Незважаючи на те, що сінгапурці рідко інвестували за межами Південно-Східної Азії, велика кількість приватних підприємств вкладали кошти в економіку Великої Британії, особливо в галузь туризму. Одна з найбільших туристичних компаній Сінгапуру придбала цілу британську готельну мережу; ще одну мережу у складі 100 готелів купила державна інвестиційна корпорація (Лі, 2016, с. 404).

Коли у пресі з'явилася інформація про виведення британських військ із Сінгапуру, аналітики прогнозували країні складне майбутнє та порівнювали цю подію з виведенням римських легіонів із Британії, коли в Європі розпочався період "темних віків". Однак песимістичні сценарії не здійснилися. Натомість зв'язки Сінгапуру з Великою Британією не припинилися, а перейшли в іншу площину. Значна кількість британських банків і фінансових установ почали відкривати свої філії в Сінгапурі, який на той час розвивався прискореними темпами та отримав реноме одного з найбільших фінансових хабів у світі.

У 1982 р. перший прем'єр-міністр Республіки Сінгапур Лі Куан Ю став почесним громадянином Лондона. Він підтримував особисті дружні зв'язки з вершками тогочасного британського суспільства, зокрема з більшістю політичних лідерів країни.

У своїх мемуарах, що лягли в основу книги "Історія Сінгапуру: з третього світу в перший", Лі Куан Ю нази-

ває Гарольда Вільсона "наймудрішим політиком" (прем'єр-міністр Сполученого Королівства, 1964–1970, 1974–1976). Завдяки тісному особистому спілкуванню йому вдалося переконати Вільсона залишити британські війська на територіях на схід від Суецу на кілька років довше, ніж планувалося. Це зіграло значну роль в історії Сінгапуру, оскільки забезпечило британську присутність на острові аж до 1975 р. Це у свою чергу допомогло владнати відносини з Індонезією та не допустити військової агресії останньої. Також Лі Куан Ю давав високу оцінку політичним рішенням Вільсона, які йому доводилося приймати у внутрішній політиці Великої Британії ("політичні піруети") (Лі, 2016, с. 406).

У внутрішньополітичному плані наступник Вільсона Едвард Гіт мав протилежні погляди. Попри це, з ним Лі Куан Ю також удалося побудувати близькі стосунки. Британський прем'єр-міністр часто запрошував лідера Сінгапуру на обіди, під час яких політики обговорювали виклики, що стоять перед їхніми країнами та міжнародною спільнотою в цілому. Гіт був переконаний у європоцентризмі та вважав, що для майбутнього Великої Британії значно більшу роль відіграє її кооперація всередині європейського континенту, ніж зв'язки зі США та Співдружністю націй. "Якби мене спитали, з ким із британських міністрів я пішов би в розвідку, я обрав би Теда Гіта. Ця людина завжди йшла до кінця в досягненні мети, яку собі поставила" (Лі, 2016, с. 407). Очевидно, такий підхід британського прем'єр-міністра збігався із політичною філософією Лі Куана Ю.

З наступним прем'єром-міністром Великої Британії Джимом Каллагеном лідера Сінгапуру об'єднувала давня історія дружби, що почалася задовго до того, як той обійняв свою посаду. Лі Куан Ю звертався до нього з питань Брунею, зовнішньою політикою якого на той час управляла Британія. Тоді було важливо отримати дозвіл для військових навчань у джунглях Брунею. Адже, зважаючи на обмежені розміри Сінгапуру, його збройні сили змушені проводити тренування на територіях інших держав. І попри те, що зовнішньополітичне відомство Великої Британії затягувало розгляд цього питання, Лі Куан Ю зміг переконати Каллагена й наприкінці 1976 р. було створено сінгапурський полігон у Брунеї (Лі, 2016, с. 408).

Тісні міжособистісні контакти допомагали вирішувати дрібні непорозуміння між країнами. Зокрема, наприкінці 70-х Європейська економічна спільнота (ЄЕС) за ініціативи Великої Британії прийняла рішення заборонити ввезення до Європи кишенькових калькуляторів та чорно-білих телевізорів, що вироблялися в Сінгапурі. Однак після додаткових консультацій, проведених радником Коллагена Джорджем Томсоном під час його візиту до Сінгапуру, торговельні перешкоди було знято.

Маргарет Тетчер називала Лі Куана Ю одним із найвидатніших політиків сучасності. За її словами, вона читала й аналізувала кожну промову сінгапурського лідера. "Він жодного разу не помилявся", – наголошувала вона (Елісон, Блеквілл, & Вайн, 2017, с. 14). Лі Куан Ю вважав її "політиком за переконанням" і прислуховувався до її поглядів у міжнародній політиці (Лі, 2016, с. 409). Особиста взаємоповага дозволила їм уникати проблемних моментів у двосторонніх відносинах країн і зосередитися на перспективних напрямках співпраці, що становили обопільний інтерес. До речі, обоє лідерів пішли у відставку в 1990 р.

Уже на посаді старшого міністра Сінгапура (міністра-ментора) Лі Куан Ю продовжував надавати консультації британському політикуму. Зокрема, він консультував

Тоні Блера щодо системи пенсійних рахунків у Центральному страховому фонді Сінгапура та програми медичного страхування, яка на той час була взірцевою для більшості країн, у тому числі на європейському континенті.

Наприкінці 90-х контакти на найвищому рівні були регулярними й активними. Зустрічі охоплювали широкий спектр міжнародно-політичних питань. Як згадував сам Лі Куан Ю, "обговорювалося все, крім двосторонніх проблем, бо таких не існувало". Водночас англосентричність зовнішньополітичної стратегії Сінгапура поступово трансформується в так звану американоцентричність, особливо в контексті безпеки й оборони. "Я жив у світі, де панувала Британія, а поколінню Луна [чинного прем'єр-міністра країни] треба вчитися жити у світі, де панує Америка" (Лі, 2016, с. 414).

Незважаючи на послаблення ролі Сполученого Королівства на міжнародній арені, Сінгапур продовжує підтримувати з ним взаємовигідні партнерські відносини. Традиційно важливою є кооперація у сфері безпеки й оборони. З 1971 р. держави співпрацюють у рамках формату "Five Power Defence Arrangements", що містить щорічні спільні навчання з Малайзією, Австралією та Новою Зеландією. На військово-морській базі Сембаванг наразі перебуває один підрозділ підтримки британської оборони. Для Сінгапура він не має стратегічного значення, однак є важливим для Великої Британії, оскільки забезпечує паливом та іншими припасами кораблі Королівського флоту в регіоні.

Щоб проаналізувати поточний стан двосторонніх відносин між країнами та зможти дати оцінку процесу їх еволюції, зосередимо свою увагу на економічному вимірі з огляду на те, що у вересні 2023 р. країни уклали *Угоду про стратегічне партнерство*, що є одним із найвищих ступенів співпраці між країнами у сфері економіки.

За оцінками обох сторін, підписання такого документа відкрило нову еру у відносинах Сінгапуру та Великої Британії. Угоду вважають каталізатором можливостей для співпраці та посилення зв'язків у різних галузях. Під час двосторонньої зустрічі в рамках саміту G20 у Нью-Делі (Індія) Лі Сянь Лун разом із британським прем'єр-міністром Ріші Сунаком підписали *Спільну декларацію про досягнення стратегічного партнерства*, що передбачає новий рівень співробітництва у п'яти сферах: економіка; оборона, безпека, розвідка та зовнішня політика; клімат, сталий розвиток, зелена економіка та енергетика; дослідження, наука, інновації та технології; громадський сектор (Joint Declaration on the Singapore-United..., 2023).

Характерно, що це була перша зустріч лідерів, відколи Ріші Сушак обійняв посаду прем'єр-міністра Великої Британії. У декларації наголошується на довготривалому й історичному партнерстві країн, відносини між якими традиційно є динамічними та всеохопними. Під час спільної прес-конференції лідери підтвердили свої зобов'язання стосовно створення позитивної траєкторії та розвитку попередніх домовленостей. Головний акцент традиційно було зроблено на поглибленні економічної співпраці, зокрема в галузях торгівлі, інвестицій і фінансів. Окреме місце в новій угоді займає діджитал-економіка: передбачалося відкриття нових можливостей у цифровій торгівлі між країнами. Однією з головних цілей було визначено максимізацію вигоди на підставі чинних попередніх домовленостей. Передусім ідеться про такі документи: *Угода про вільну торгівлю* (2021), *Угода про цифрову економіку* (2022); а також про при-

єднання Сполученого Королівства до *Всеосяжної та прогресивної угоди про Транстихоокеанське партнерство* (Tang, 2023).

Детальніше зупинимося на *Угоді про вільну торгівлю* (UKSFTA), яку сторони підписали на початку рудня 2020 р. Уже з 1 січня 2021 вона набрала чинності, що свідчить про її важливу роль для обох країн. Товарообіг між Великою Британією та Сінгапуром перевищує 22 млрд дол. США. Тож така угода була потрібна передусім задля спрощення економічних процесів між країнами та підвищення чіткості та ясності торговельних домовленостей (UKSFTA, 2022).

На вагоме значення Сінгапуру для економіки Великої Британії вказує також те, що це був перший факт підписання угоди про вільну торгівлю з країною-членом АСЕАН, попри глибокі історичні зв'язки Сполученого Королівства з усім регіоном. Незважаючи на тісну співпрацю Сінгапуру з Китаєм, США та країнами Південно-Східної Азії, Велика Британія залишається третім за величиною економічним партнером країни в торгівлі товарами та другим у торгівлі послугами. Для Сполученого Королівства Республіка Сінгапур є так званим вікном в АСЕАН, завдяки якому країна планує активізувати торговельні та фінансові контакти з іншими членами організації. Укладення такої угоди стало ще одним кроком на шляху Великої Британії до підписання *Всеохопної та прогресивної угоди про Транстихоокеанське партнерство*, куди також входить Сінгапур. Також це мало вагоме значення для понад 5 тис. британських компаній, які вже на той час здійснювали свою діяльність у Сінгапурі (The UK-Singapore Free..., 2021).

Важливо розуміти, що значною мірою UKSFTA дублює домовленості, які Сінгапур уклав із Європейським Союзом у рамках подібної угоди про вільну торгівлю. Передусім ідеться про преференційні тарифи та зменшення нетарифних бар'єрів у ключових секторах, зокрема електроніці та фармацевтиці. Відповідно до UKSFTA, Велика Британія надасть Сінгапуру розширений доступ до більшої кількості урядових проєктів на рівні міст і муніципалітетів (The UK-Singapore..., 2021).

Завдяки скасуванню 84 % усіх митних зборів на експорт Сінгапура до Великої Британії угода має позитивно вплинути на розвиток таких галузей, як автомобілебудування, фармацевтика, хімічна, текстильна й нафтопереробна галузі. Також компанії Сінгапуру отримають розширений доступ до ринку продуктів харчування та, за орієнтовними оцінками, зможуть щорічно експортувати до 350 т (The UK-Singapore..., 2021).

У контексті зменшення нетарифних бар'єрів передусім ідеться про скасування повторного тестування для електроніки та визнання міжнародних стандартів для деталей автомобілів, а також про додаткові переваги для сінгапурських фармацевтичних компаній, що має стратегічне значення для Сінгапура, зважаючи на швидке зростання ваги фармацевтичної галузі. На сьогодні вісім із десяти найбільших фармацевтичних компаній світу відкрили свої фабрики в Сінгапурі. Країна є однією з небагатьох у світі, яка екпортує більше фармацевтичної продукції, ніж імпортує (відповідно 8,1 та 3,1 млрд дол. США) (The UK-Singapore Free..., 2021).

Також UKSFTA розширила доступ до ринку для посатчальників послуг і забезпечила рівні умови для сінгапурських та британських компаній. Це значно вплинуло на бізнес у різних секторах: від машинобудування до сфери гостинності та реклами. Однак ще більше значення підписання угоди мало для сектора фінансових

послуг з огляду на статус Лондона й Сінгапура як світових фінансових центрів. Важливим був також розширений доступ до ринків державних закупівель і посилений захист прав інтелектуальної власності (UKSFTA, 2022).

Наприкінці лютого 2022 р. сторони підписали *Угоду про цифрову економіку* (UKSDEA), що була спрямована насамперед на оновлення розділу електронної комерції *Угоди про вільну торгівлю*. Договір набрав чинності в червні 2022 р. і став третім подібним документом для Республіки Сінгапур. Водночас для Великої Британії це була перша угода про діджитал-торгівлю, що також свідчить про вагоме значення економічних взаємовідносин із Сінгапуром (UKSDEA, 2022). Зауважимо, що другу подібну угоду Велика Британія уклала з Україною (у березні 2023).

Зважаючи на зростання ролі цифрового сегменту в економіці як Сінгапуру, так і Великої Британії, угода зіграла важливу роль в активізації двосторонньої співпраці. Її головною метою є просування комплексної цифрової торгівлі (*end-to-end digital trade*). Передусім вона регламентує взаємний обмін та постачання інформації і стосується таких інноваційних сфер, як штучний інтелект, фінтех, регуляторні технології, цифрові ідентифікатори та юридичні технології. Особливу увагу приділено врегулюванню електронних платежів, покращенню безпекового контролю над інформаційними потоками, ширшій діджитальній інклюзії та захисту даних користувачів, включаючи розробку додаткових механізмів захищеності проти шахрайства та протиправної поведінки (UKSDEA, 2022).

Угода сприятиме безперервній наскрізній цифровій торгівлі через спільні й міжопераційні цифрові системи для електронних платежів та інших ключових діджитал-документів. Це дозволить швидше здійснювати транзакції та зменшить витрати для бізнесу. Угода забезпечить високі стандарти захисту даних і заборонить вимоги щодо локалізації даних, у тому числі у фінансових послугах. Це сприятиме надійному й безпечному цифровому середовищу та ширшому залученню населення до цифрової економіки (особливо малих і середніх підприємств) (UKSFTA, 2022).

З метою подальшого спрощення цифрової торгівлі та водночас посилення кібербезпеки в рамках UKSDEA було підписано три *Меморандуми про взаєморозуміння*, що охоплювали спрощення цифрової торгівлі, цифрову ідентифікацію та кібербезпеку. У результаті підписані документи стали рамковими домовленостями для подальшої двосторонньої співпраці з питань діджитал-торгівлі, зокрема через пілотні проекти із залученням приватного бізнесу (UKSFTA, 2022).

Тісне партнерство з Республікою Сінгапур допомогло Великій Британії прискорити процес інтеграції з іншими державами Південно-Східної Азії в рамках *Транстихоокеанського партнерства*. Попри географічну віддаленість, інтерес до розвитку співпраці з регіоном має історичні передумови. Країна досі володіє суверенітетом над окремими заморськими територіями, зокрема островами Піткерн у Тихому океані та Британською територією в Індійському океані.

У 2018 р. Сіндзо Абе, прем'єр-міністр Японії, що на той час головувала в організації Транстихоокеанського партнерства (ТТП), офіційно запросив Велику Британію приєднатися до спільноти країн. Ліз Трасс, яка тоді перебувала на посаді Державного секретаря з торгівлі, підтвердила намір Сполученого Королівства вступити до організації (The UK and the CPTPP, 2023).

Велика Британія стала першою державою, що не була серед засновників ТПП, а подала заяву на приєднання. Після завершення процесу ратифікації всіма країнами-членами Сполучене Королівство стане другою за розмірами економікою організації (після Японії). Власне, це буде перше в історії ТПП розширення складу учасників до 12-ти держав (наразі їх 11). Водночас Велика Британія стане єдиною європейською країною, що входить до ТПП. 3-поміж інших країн Європи, які висловили своє бажання долучитися до Партнерства, є також Україна, яка офіційно подала заяву на членство у травні 2023 р.

Однак на сьогодні лише Велика Британія отримала згоду всіх 11 країн-членів. Переговори про її приєднання завершилися наприкінці березня 2023 р. Сполучене Королівство підписало *Протокол про приєднання* 16 липня 2023 р. Станом на сьогодні (січень, 2024) сторони ще завершують необхідні юридичні процедури. Очікується, що угода про приєднання стане чинною у другій половині цього року (The UK and the CPTPP, 2023).

Отже доходимо до висновку, що Велика Британія та Сінгапур уже співпрацюють у рамках різних форматів та домовленостей як на дво-, так і на багатосторонньому рівні. Тож підписання у вересні нової *Угоди про стратегічне партнерство* мало на меті передусім підвищення рівня взаємодії й забезпечення нових можливостей.

Сторони домовилися активізувати перемовини щодо договору про двостороннє інвестування, який би сприяв нарощенню інвестицій між обома країнами. Окрім економічної складової, увагу було приділено обороннобезпековій кооперації з метою підтримання вільного, відкритого, інклюзивного, стабільного й мирного міжнародного правопорядку, заснованого на дотриманні норм міжнародного права. Передбачається розширення двостороннього оборонного співробітництва у сферах спільної безпеки, зокрема співпраця з метою протидії загрозам і злочинній діяльності в цифровій сфері. Крім того, нова рамкова угода включає в себе зміцнення внутрішньої безпекової кооперації шляхом обміну інформацією у сферах, що становлять обопільний інтерес, а також подолання спільних загроз, передусім від нелегальних фінансових операцій, економічної та організованої злочинності (Tang, 2023).

На додаток обидві країни запустять оновлене партнерство в галузі науки, інновацій і технологій. Це стане частиною спільного вирішення глобальних викликів та поштовхом до економічного зростання. У рамках стратегічного партнерства обидві сторони працюватимуть задля просування та розвитку зеленої економіки для того, щоб досягти цілей *Паризької угоди* та *Кліматичного пакту Глазго*. З цієї самою метою було запроваджено проведення щорічних круглих столів на рівні громадянського суспільства обох країн (Tang, 2023).

Зовнішньополітичні відомства Сінгапура та Великої Британії регулярно відстежуватимуть прогрес імплементації стратегічного партнерства через дорожню карту з метою забезпечення сталої та готової до майбутніх викликів кооперації. Загалом укладення такої угоди відкрило нову еру у відносинах і стало "каталізатором можливостей для народів обох країн, що принесе спільний мир, стабільність та процвітання" (Tang, 2023).

Окрему увагу в дослідженні економічних відносин між Сінгапуром і Великою Британією слід приділити фінансовій складовій, адже саме ця сфера має вагоме значення для економік обох країн.

Протягом останніх років Лондон незмінно займає друге місце в рейтингу світових фінансових центрів, тоді як Сінгапур – на третій позиції, водночас він посідає першу сходинку серед країн азійського регіону (The Global Financial Centers..., 2023). Станом на 2021 рік, більше 40 % фінансових корпорацій Південно-Східної Азії знаходилися в Сінгапурі, що підтверджує лідерські амбіції країни в рамках АСЕАН (Koty, 2023).

Зважаючи на значні фінансові потужності Великої Британії та Сінгапура, обидві країни здатні впливати на глобальну політику й управління цією галуззю. З метою координації зусиль у 2015 р. було започатковано формат *UK-Singapore Financial Dialogue*. Це окремий інституціоналізований механізм налагодження тіснішої співпраці у сфері фінансів, що полягає передусім у регулярних зустрічах сторін на високому рівні для обміну досвідом і посиленні кооперації в цій сфері (UK and Singapore hold..., 2015).

Інавгураційний саміт було проведено в Сінгапурі 2015 р. З того часу подібні зустрічі організовують щороку з метою сприяння фінансовій та економічній кооперації обох країн. Дискусії в рамках діалогу зосереджуються в основному на широкому спектрі викликів, що постають перед глобальною економікою, на розвитку фінансових ринків та регуляторних реформах фінансового сектора. У рамках щорічних зустрічей сторони розвивають нові формати співпраці та укладають письмові домовленості з ряду стратегічних питань.

Знаковим був саміт 2022 р., за результатами якого сторони підписали *Меморандум про Розуміння FinTech Bridge*. У ньому висвітлено прагнення Сінгапура та Великої Британії поглибити двосторонню кооперацію у сфері фінтеху та сталих фінансів з метою модернізації фінансового врегулювання цифрової сфери. Документ не має юридично зобов'язувальної сили, однак служить рамковою угодою для структурування співпраці країн у цій сфері, обміну інформацією, просуванню інновацій та розвитку юридичної бази з метою врегулювання подібного співробітництва в майбутньому (Koty, 2023).

Черговий саміт відбувся в липні 2023 р. у Лондоні (місце проведення чергується між країнами). Цього разу спільні проекти стосувалися переважно розвитку сталого фінансування та інновацій у сфері фінтеху. Було зосереджено увагу на розробці стратегії фінансування переходу економік до чистої нульової емісії. Подальші кроки сторони домовилися узгоджувати зі стандартами, виданими Радою з міжнародних стандартів сталого розвитку в Лондоні 2023 р. Керівництво Сінгапура висловило свою беззастережну підтримку принципам, що лежать в їхній основі, та готовність сприяти впровадженню цих принципів у глобальну фінансову систему. Також було започатковано спільні проекти на рівні Інституту сталого розвитку Кембриджського університету та Сінгапурського центру зеленого фінансування (UK and Singapore boost..., 2023).

Крім того, сторони взяли на себе зобов'язання щодо розробки глобальних нормативних стандартів для криптовалютних і цифрових активів. Оскільки для обох країн актуальним є питання цифровізації обігу валют, було здійснено обмін досвідом у цій сфері та представлено ініціативу Сінгапуру зі співпраці приватно-державного сектору під назвою "*Project Guardian*", а також успішне застосування електронних гаранцій Валютним управлінням Сінгапуру, що становить значний інтерес для Великої Британії в контексті зусиль щодо розробки цифрового фунта (UK and Singapore boost..., 2023).

Окрім фінансової складової, окремо слід розглянути домовленості країн у сфері інформації та технологій. У червні 2023 р. було підписано одразу два меморандуми про взаєморозуміння: з питань сучасних технологій та у сфері інформаційних технологій. Головною метою було підвищення безпеки передачі даних. Документи було підписано під час візиту заступника прем'єр-міністра Великої Британії Олів'єра Доудена до Сінгапура. Це був його перший закордонний візит на посаді, що також свідчить про те, наскільки важливим економічним партнером для країни залишається Сінгапур. Нові домовленості стосувалися інформаційної сфери. Вони мали на меті посилити лідерські позиції обох країн у сфері кібербезпеки, зв'язку та штучного інтелекту (UK-Singapore data..., 2023).

Меморандум про розуміння з питань сучасних технологій передбачає обмін досвідом у побудові нової телекомунікаційної інфраструктури для покращення зв'язку – мережі 5G. Крім цього, ішлося про сприяння новим B2B-коопераціям у сфері штучного інтелекту (ШІ), уніфікацію технологічних стандартів використання ШІ та заснування нових наукових досліджень на базі британської національної служби охорони здоров'я та сінгапурського національного бюро ШІ з метою дослідження, яким чином штучний інтелект може покращити послуги у сфері охорони здоров'я (UK-Singapore data..., 2023).

Меморандум про розуміння у сфері інформаційної кооперації передбачає збільшення цифрової торгівлі між країнами та обмін досвідом використання інформаційних технологій з метою покращення надання державних послуг і підвищення ефективності функціонування уряду. Сторони домовилися про заснування нового Стратегічного міжурядового діалогу для обговорення внутрішнього регламентування обігу інформації, захисту й передачі даних на міждержавному рівні. Меморандум регламентує обмін науковими досягненнями та результатами експериментів у контексті інформаційних технологій як інструмента покращення державних послуг та економічного зростання, а також обмін передовим досвідом управління даними в уряді й комунікацію між урядом і бізнесовими структурами (UK-Singapore data..., 2023).

Дискусія і висновки

Відносини Республіки Сінгапур і Великої Британії традиційно є важливими для обох країн. Спільне історичне минуле визначило схожість їхньої політичної культури та поглядів на світову геополітику. Держави продовжують кооперацію у сфері безпеки й оборони, однак головну роль тепер відіграє економічне співробітництво. Сінгапур і Велика Британія регулярно проводять спільні зустрічі на найвищому рівні та продовжують регламентувати взаємодію за допомогою нових стратегічних документів, що охоплюють широке коло питань. Головним договором наразі є укладена у вересні 2023 р. Угода про стратегічне партнерство, що вводить співпрацю між країнами в торгово-економічній сфері на принципово новий рівень. Велике значення має співпраця у сфері цифрової економіки, кібербезпеки, фінансів та інформаційно-комунікаційних технологій. Велика Британія залишається важливим партнером для Республіки Сінгапур з огляду на значні обсяги інвестицій і великий товарообіг. Водночас для Сполученого Королівства активізація співпраці із Сінгапуром є також можливістю зберігати свій вплив у Південно-Східній Азії та розвивати партнерські зв'язки з країнами, що входять до АСЕАН і Транстихоокеанського партнерства.

Список використаних джерел:

- Елісон, Г., Блеквілл, Р. Д., & Вайн, Е. (2017). *Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу*. Вид. група КМ-БУКС.
- Лі, Куан Ю. (2016). *Із третього світу в перший. Історія Сінгапуру. 1965–2000 pp.* Вид. група КМ-Букс.
- Davie, S. (2024). *Gen Zers do not want to just study overseas, but also work and live abroad*. The Straits Times. <https://www.straitstimes.com/singapore/gen-zers-do-not-want-to-just-study-overseas-but-also-work-and-live-abroad>
- Joint Declaration on the Singapore-United Kingdom Strategic Partnership*. (2023). Official site of the MFA of Singapore. <https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos/2023/09/20230909-/UK-SG-Strategic-Partnership>
- Koty, A. C. (2023). *Singapore and the UK Deepen Cooperation on Fintech and Sustainable Finance*. ASEAN Briefing. <https://www.aseanbriefing.com/news/singapore-and-the-uk-deepen-cooperation-on-fintech-and-sustainable-finance/>
- Tang, S. K. (2023). *Singapore, UK elevate ties to 'strategic partnership', with deeper cooperation in areas like economy*. CNA. <https://www.channelnewsasia.com/singapore/singapore-uk-elevate-ties-strategic-partnership-pm-lee-hsien-loong-rishi-sunak-3758241>
- The Global Financial Centers Index 33*. (2023). Z/Yen Group Limited. https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_33_Report_2023.03.2/3_v1.1.pdf
- The UK and the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP)*. (2023). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/collections/the-uk-and-the-comprehensive-and-progressive-agreement-for-trans-pacific-partnershipcptpp>
- The UK-Singapore Free Trade Agreement: Salient Features*. (2021). ASEAN Briefing. <https://www.aseanbriefing.com/doing-business-guide/singapore/trade-relationships/the-uk-singapore-free-trade-agreement-salient-features>
- UK and Singapore boost collaboration in sustainable finance and FinTech initiatives*. (2023). FinTech Global. <https://fintech.global/2023/07/28/uk-and-singapore-boost-collaboration-in-sustainable-finance-and-fintech-initiatives/>
- UK and Singapore hold inaugural financial dialogue*. (2015). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-singapore-hold-inaugural-financial-dialogue>
- UK-Singapore data and tech agreements to boost trade and security*. (2023). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/news/uk-singapore-data-and-tech-agreements-to-boost-trade-and-security>
- UK-Singapore Digital Economy Agreement (UKSDEA)*. (2022). Official site of the Ministry of Trade and Industry of Singapore. <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/UKSDEA>
- United Kingdom – Singapore Free Trade Agreement (UKSFTA)*. (2022). Official site of Enterprise Singapore. <https://www.enterprisesg.gov.sg/grow-your-business/go-global/international-agreements/free-trade-agreements/find-an-fta/uksfta>

References

- Allison, G., Blackwill, R. D., & Wyne, A. (2017). *Lee Kuan Yew. The Grand Master's Insights on China, the United States, and the World*. KM-Books [in Ukrainian].
- Davie, S. (2024). *Gen Zers do not want to just study overseas, but also work and live abroad*. The Straits Times. <https://www.straitstimes.com/singapore/gen-zers-do-not-want-to-just-study-overseas-but-also-work-and-live-abroad>
- Joint Declaration on the Singapore-United Kingdom Strategic Partnership*. (2023). Official site of the MFA of Singapore. <https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos/2023/09/20230909-/UK-SG-Strategic-Partnership>
- Joint Declaration on the Singapore-United Kingdom Strategic Partnership*. (2023). Official site of the MFA of Singapore. <https://www.mfa.gov.sg/Newsroom/Press-Statements-Transcripts-and-Photos/2023/09/20230909-/UK-SG-Strategic-Partnership>
- Koty, A. C. (2023). *Singapore and the UK Deepen Cooperation on Fintech and Sustainable Finance*. ASEAN Briefing. <https://www.aseanbriefing.com/news/singapore-and-the-uk-deepen-cooperation-on-fintech-and-sustainable-finance/>
- Lee, Kuan Yew. (2016). *From Third World to First: The Singapore Story: 1965–2000*. KM-Books [in Ukrainian].
- Tang, S. K. (2023). *Singapore, UK elevate ties to 'strategic partnership', with deeper cooperation in areas like economy*. CNA. <https://www.channelnewsasia.com/singapore/singapore-uk-elevate-ties-strategic-partnership-pm-lee-hsien-loong-rishi-sunak-3758241>
- The Global Financial Centers Index 33*. (2023). Z/Yen Group Limited. https://www.longfinance.net/media/documents/GFCI_33_Report_2023.03.2/3_v1.1.pdf
- The UK and the Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTPP)*. (2023). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/collections/the-uk-and-the-comprehensive-and-progressive-agreement-for-trans-pacific-partnershipcptpp>
- The UK-Singapore Free Trade Agreement: Salient Features*. (2021). ASEAN Briefing. <https://www.aseanbriefing.com/doing-business-guide/singapore/trade-relationships/the-uk-singapore-free-trade-agreement-salient-features>
- UK and Singapore boost collaboration in sustainable finance and FinTech initiatives*. (2023). FinTech Global. <https://fintech.global/2023/07/28/uk-and-singapore-boost-collaboration-in-sustainable-finance-and-fintech-initiatives/>
- UK and Singapore hold inaugural financial dialogue*. (2015). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/news/uk-and-singapore-hold-inaugural-financial-dialogue>
- UK-Singapore data and tech agreements to boost trade and security*. (2023). Official site of the British Government. <https://www.gov.uk/government/news/uk-singapore-data-and-tech-agreements-to-boost-trade-and-security>
- UK-Singapore Digital Economy Agreement (UKSDEA)*. (2022). Official site of the Ministry of Trade and Industry of Singapore. <https://www.mti.gov.sg/Trade/Digital-Economy-Agreements/UKSDEA>
- United Kingdom – Singapore Free Trade Agreement (UKSFTA)*. (2022). Official site of Enterprise Singapore. <https://www.enterprisesg.gov.sg/grow-your-business/go-global/international-agreements/free-trade-agreements/find-an-fta/uksfta>

Отримано редакцією журналу / Received: 26.04.24
Прорецензовано / Revised: 20.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Roksolana TEZBIR, PhD Student
ORCID ID: 0009-0001-5184-1841
e-mail: roksolanatezbir@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE EVOLUTION OF THE BILATERAL RELATIONS BETWEEN REPUBLIC OF SINGAPORE AND UNITED KINGDOM

Background. *The bilateral relationship between Singapore and the United Kingdom has undergone significant transformations over the course of its history. The two countries remain important partners and continue to develop cooperation in various areas, as evidenced by the large number of bilateral documents concluded and the consistently high levels of trade and investment. In 2023, the two countries signed the Joint Declaration on the Strategic Partnership, which, according to both sides, is important for deepening relations between the two countries and expanding areas of cooperation, including collaboration in cybersecurity, financial technologies, and communications. This study aims to analyse the evolution of the format of Singapore's engagement with the UK and identify the most priority areas of cooperation.*

Methods. *The research methods employed in this study encompass historical, analytical, comparative, and formal-logical approaches. Elements of content analysis, economic analysis, and the method of extrapolation were applied during the study.*

Results. *The analysis of the development of relations between the Republic of Singapore and the United Kingdom has enabled the delineation of the trajectory of partnership between the countries and the exploration of the evolution of approaches to cooperation. The historical retrospective was examined through the prism of Lee Kuan Yew's personal interaction with the leaders of Britain at the time, as well as through a review of the gradual changes that led to the establishment of a close partnership in the trade and economic sphere. The statistical data provided and the analysis of the regulatory documents governing cooperation between the parties indicate that the financial component remains the main area of cooperation between Singapore and the United Kingdom.*

Conclusions. *Despite changes in the global and regional geopolitical environment, the United Kingdom remains one of the most important partners for the Republic of Singapore. The common historical past has influenced the formation of similar priorities and views on global geopolitics. The two countries continue to actively interact in trade and economy and expand areas of cooperation, including cybersecurity, financial regulation, the digital economy, and information technology. For Singapore, the United Kingdom is no longer a guarantor of security in the region, but remains a reliable trade and investment partner. Instead, the United Kingdom utilises cooperation with the Republic of Singapore as an opportunity to maintain its position as a significant geopolitical player in Southeast Asia and to continue engaging with former colonies within the framework of multilateral dialogue formats with ASEAN and the Trans-Pacific Partnership.*

Keywords: *Republic of Singapore, United Kingdom, foreign policy strategy, strategic partnership, digital economy, fintech, Trans-Pacific Partnership.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 327.8(73+510+532):323(55)](267.35)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/61-72>

Володимир КІЯНИЦЯ, асп.
ORCID ID: 0000-0002-6901-9581
e-mail: kiiaynysiaivolodymyr@gmail.com
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ІРАНО-САУДІВСЬКИХ ВІДНОСИН ІЗ ЧАСІВ ПРОГОЛОШЕННЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Вступ. *Ісламська Республіка Іран, чия політична стратегія у Перській затоці покликана сприяти домінуванню країни у регіоні, неминує стикається з реакцією іншого впливового регіонального суперника – Королівства Саудівська Аравія. З моменту проголошення Ісламської республіки відносини обох країн вирізняються нестабільною динамікою у зв'язку з глибоким антагонізмом, який формується зважаючи на вплив внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників. Метою публікації є аналіз еволюції ірано-саудівських зв'язків і виокремлення ключових чинників, які визначають динаміку відносин і формують причини конфронтації.*

Методи. *Було використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, дедукція, індукція й абстрагування. Застосовано історичний, компаративний, метод моделювання, а також методи контекстуального та критичного аналізу.*

Результати. *Виявлено взаємопов'язаність внутрішньополітичної динаміки Ірану з характером відносин із Саудівською Аравією. Як ключові конфліктогенні чинники визначено природу політичних режимів обох країн, конфесійні відмінності, ідеологічний дискурс Ісламської республіки, національний ідентифікатор, а також боротьбу за регіональне домінування. Інтенсифікація конфлікту обумовлюється особливостями регіональних альянсів, присутністю Сполучених Штатів у регіоні й активною співпрацею Саудівської Аравії та США, зв'язками іранської сторони зі збройними угрупованнями, що діють у регіоні, а також характером ядерної програми ІРІ. Також було визначено, що США й Китай впливають на еволюцію цих відносин.*

Висновки. *На основі аналізу результатів дослідження можна зробити висновок, що відносини Ісламської Республіки Іран і Королівства Саудівська Аравія містять комплекс проблем через вплив низки взаємопов'язаних конфліктогенних чинників, які провокують конфронтацію. Разом із тим, урегулювання цього конфлікту є можливим за участі позарегіональних "акторів".*

Ключові слова: *Ісламська Республіка Іран, Королівство Саудівська Аравія, Перська Затока, регіональна безпека.*

Вступ

У сучасній міжнародній системі відносини Ісламської Республіки Іран (ІРІ) і Королівства Саудівська Аравія (КСА) перебувають у центрі підвищеної уваги міжнародної спільноти, зокрема ключових її суб'єктів – Китайської Народної Республіки (КНР) та Сполучених Штатів Америки (США). Цей інтерес обумовлюється глобальним значенням Перської затоки – основного ареалу ірансько-саудівської взаємодії – як регіону, який є світовим ринком енергоносіїв. Обидві країни характеризуються значним впливом у цьому регіоні та за його межами, відіграючи провідну роль у формуванні політичної й безпекової динаміки Перської затоки, яка зокрема позначається й на близькосхідному регіоні. Історія взаємовідносин Ісламської республіки та Саудівської Аравії демонструє наявність укоріненого антагонізму, дипломатичної нестабільності, а також боротьбу за регіональне домінування. Обидві країни репрезентують (і очолюють) сунітський і шіїтський релігійно-політичні блоки, що перебувають у постійній конфронтації. Релігійні відмінності спільно з політичними суперечностями та боротьбою за лідерство у регіоні, тобто сукупність цих чинників, провокує конфлікт між ІРІ та КСА, характерною особливістю якого є вихід за межі двосторонніх зв'язків. Наразі обидві країни є дотичними до низки безпекових питань регіону: війна в Ємені та Сирії, боротьба за політичний вплив у Лівані й Іраку, підтримка збройних угруповань тощо. Тож дослідження відносин між Іраном і Саудівською Аравією дозволяє розуміти динаміку політичного розвитку й безпекового стану регіону, які безпосередньо впливають на становище світової економіки, визначають природу конфліктів і формують причини милітаризації Перської затоки. У статті розглянуто історичний контекст, визначено основні фактори конфлікту, а також здійснено спробу оцінки відносин ІРІ-КСА на сучасному етапі, сформульовано думку щодо ймовірного розвитку ірано-саудівських зв'язків.

Мета дослідження – комплексний аналіз процесу розвитку ірано-саудівських відносин від становлення Ісламської республіки до сьогодення та виокремлення ключових конфліктогенних чинників.

Методи

Збір інформації та її подальше опрацювання супроводжувалося застосуванням таких загальнологічних методів, як аналіз, дедукція й індукція. Використання методу абстрагування обумовлювалося необхідністю виокремлення універсальних факторів антагонізму ІРІ-КСА на тлі окремих конфліктів у регіоні. Історичний метод було використано для дослідження трансформації регіональної політики Ісламської республіки та з'ясування хронологічної динаміки ірано-саудівських відносин. Завдяки компаративному методу вдалось встановити ключові відмінності обох країн у політичній, конфесійній і соціальній площині. Метод моделювання дозволив сформулювати варіацію подальшого розвитку взаємовідносин Ірану та Саудівської Аравії після їхнього відновлення у 2023 р. Застосування методів контекстуального й критичного аналізу покликане необхідністю розуміти причини розвитку окремих подій між зазначеними країнами, а саме відновлення відносин, перспектив їхнього подальшого майбутнього тощо.

Витоки та еволюція ірано-саудівських відносин. З моменту становлення Ісламської республіки у 1979 р. відносини між Іраном і Саудівською Аравією набувають конфронтаційного характеру, що обумовлюється як ідеологічною основою Ісламської революції, перемога якої призвела до чергового прецеденту повалення монархії у Перській затоці, так і подальшим деструктивним зовнішньополітичним дискурсом новоутвореного ісламського режиму. У сукупності ці чинники спільно з регіональними амбіціями провокували утворення між ІРІ та КСА багатовимірною конфлікту (Saikal, 2019, р. 169). Хоча й варто зауважити, що на початковому етапі післяреволюційного періоду в Ірані деякий час існував певний політичний плюралізм, який допус-

© Кіяниця Володимир, 2024

кав залучення до розбудови інституцій Ісламської республіки представників різних ідеологічних кіл, яких об'єднували антишахські настрої. Тому саудівське керівництво якийсь час покладало сподівання на можливість збереження мирного характеру відносин з новоствореною Республікою (Mumtaz, 2005, p. 10; Hadžikadunić, 2019). Захоплення американського посольства у Тегерані, початок ідеологічної боротьби із Заходом, пропагування Ісламської революції в регіоні все-таки демонстрували очевидну деструктивність поведінки Ісламської республіки в Перській затоці (Mumtaz, 2005, p. 10).

Початок ірано-саудівської конфронтації виявлявся у декількох аспектах: по-перше, задля стримування Ісламської республіки, а також напрацювання спільної політики щодо регіональних викликів і загроз Саудівська Аравія та інші монархії Перської затоки ініціюють утворення у 1981 р. Ради співробітництва арабських держав Перської Затоки (РСАДПЗ) (Mumtaz, 2005, p. 11). По-друге, саудити, фактично, втрутились у ірано-іракську війну на боці Іраку, забезпечуючи фінансово й політичною підтримкою режим С. Хусейна (Mumtaz, 2005, p. 11). Приміром, протягом початкового етапу війни уряд КСА надав Іраку фінансову допомогу в розмірі 20 млрд дол. США, що станом на 2024 р. з урахуванням інфляції дорівнювало б сумі близько 73 млрд дол. США (Mumtaz, 2005, p. 12). Варто детальніше зупинитися на питанні іраксько-саудівського зближення на даному етапі. Саддамівський Ірак з позиції саудівської сторони також розглядався як ідеологічний опонент, зважаючи на те, що становлення баасистського режиму в 1958 р. відбувалось під гаслами ідей панарабізму та в результаті повалення монархії в країні (Hunter, 2010, p. 215). Однак саме деструктивна діяльність ісламського режиму й новий підйом панісламізму обумовлювали сприйняття Саудівською Аравією Іраку як потенційно меншої небезпеки, аніж Ісламська республіка (Mumtaz, 2005, p. 11). У цей період здійснення прямих контактів між ІРІ та КСА, фактично, було поставлене на паузу, однак офіційне розірвання дипломатичних відносин відбулось 1988 р. у зв'язку з розгромом саудівського посольства в Тегерані роком раніше (Hunter, 2010, p. 192–193). Напад на посольство КСА обумовлювався так званім "Інцидентом у Мецці" 1987 р., коли внаслідок сутичок із правоохоронцями загинуло 275 іранських громадян, що призвело до впровадження нових обмежень доступу іранських паломників до здійснення Хаджу (Mumtaz, 2005, p. 13; Hunter, 2010, p. 192). У відповідь було здійснено напад на саудівське дипломатичне представництво, тоді як ісламський режим активізував свої контакти з опозиційними силами всередині самої Саудівської Аравії. Затягування бойових дій між Іраном та Іраком, початок "Танкерної війни" впливали на економічний стан залежних від нафтогазового транспортування країн регіону, зокрема Саудівської Аравії, схилиючи з часом їхню позицію до необхідності припинення війни, що також позначилось на поступовій мінімізації підтримки Іраку, спонукаючи до пошуку шляхів нормалізації відносин з Ісламською республікою (Nonneman, 2004, p. 180–182).

Завершення ірано-іракської війни у 1988 р. не призвело до очікуваної стабілізації регіону. Навпаки, у цей час формуються передумови для нового збройного конфлікту у Перській затоці – іракської окупації Кувейту. С. Хусейн, розпочинаючи війну проти Ісламської республіки, головним чином розраховував на її швидкоплинність, очікуючи швидкого повалення режиму Хомейні в дестабілізованій революцією країні, що дозволило б іракській стороні анексувати багату на нафтові поклади й

заселену переважно арабами провінцію Хузестан (Hunter, 2010, p. 189; Saikal, 2019, p. 185). Натомість війна, розпочата баасистським режимом, затягнулася на тривалий період і призвела до великих утрат серед військових і цивільного населення, значних економічних проблем, а також падіння авторитету самого очільника Іраку (Monshipouri, 2019, p. 121). Крім того, позиція монархій Перської затоки щодо необхідності припинення бойових дій у регіоні розцінювалася іракською стороною як зрада з боку союзників, яка унеможливила доведення війни з Іраном до переможного кінця. Зрештою, іракська сторона утверджується в думці щодо доцільності проведення "малої переможної війни", яка мала б згладити загальні враження від безрезультатної ірано-іракської війни та покращити імідж Саддама Хусейна, а також стабілізувати економічне становище країни за рахунок стягнення контрибуції з переможеної сторони; у підсумку дані обставини уможливили збройний напад Іраку на Кувейт (Hunter, 2010, p. 216; Monshipouri, 2019, p. 121). Вторгнення іракських військ у Кувейт у 1990 р. фактично анулювало наявні здобутки іраксько-саудівського зближення на тлі загрози ІРІ; напад С. Хусейна на одну з монархій Перської затоки розцінювався саудитами як пряма загроза регіональній безпеці й політичному устрою країн регіону. Збройна агресія Іраку спровокувала утворення антиіракської коаліції під егідою Саудівської Аравії та Сполучених Штатів; у контексті ж ірано-саудівських відносин початок Війни в Затоці 1990 р. сприяв процесу налагодження діалогу обох сторін (Hunter, 2010, p. 192).

Нормалізація зв'язків між ІРІ та КСА протягом 90-х років минулого століття відбувалася у зв'язку з процесами політичної трансформації Ісламської республіки після завершення ірано-іракської війни. Смерть очільника Ісламської революції й Верховного лідера ІРІ Р. Хомейні в 1989 р. стала каталізатором внутрішньополітичних змін в Ісламській республіці, призвівши до фрагментації політичному ІРІ на три ключові фракції: джихадистів або *асульгаран* (фундаменталістично-консерватори), іджтихадистів або *еслахтелебан* (реформісти) та *амальгаран* (прагматики) (Saikal, 2019, p. 8). Післявоєнний Іран, фактично, опинився на межі виснаження власних економічних ресурсів; за відсутності шляхів вирішення даної проблеми в умовах дипломатичної ізоляції така ситуація б ймовірно становила загрозу збереженню політичного устрою ІРІ. Потреба у повенній відбудові країни обумовлювала переосмислення зовнішньополітичної стратегії ІРІ, зокрема ключових ідей хомейнізму – "Експорту Ісламської революції" та політики "Ні Схід, ні Захід", а також пошук шляхів нормалізації відносин із сусідніми країнами. Перемога у 1989 р. на президентських виборах Х. Рафсанджані – представника так званих "прагматиків" (عمل گرایان) – знаменувала превалювання запиту як серед політичних еліт, так і серед населення країни, на економічну й політичну стабілізацію Ірану (Saikal, 2019, p. 100). Зовнішня політика ІРІ часів президентства Рафсанджані (1989–1997) мала на меті нормалізацію відносин зі світовою спільнотою, передусім – з монархіями Перської затоки, економічне відновлення країни та подолання наслідків війни. На даному етапі Ісламська республіка, зокрема, скеровує свою дипломатичну діяльність для налагодження відносин із Саудівською Аравією (Hunter, 2010, p. 209). Кандидатура Хашемі Рафсанджані позитивно сприймалась саудівською стороною; у середині 80-х років минулого століття майбутній президент ІРІ, тодішній голова Маджлісу, був

запрошений королем Фагдом здійснити Хадж, що заклало фундамент для виникнення взаєморозуміння між Рафсанджані та саудівською королівською родиною (Saikal, 2019, p. 100; Gaub, 2016, p. 2). Акумуляція політичної ваги Рафсанджані та його прибічниками після смерті Рухолли Хомейні подекуди кидала тінь на наступника Верховного лідера – Алі Хаменеї, що дозволяло очікувати ймовірність подальшої внутрішньополітичної трансформації Ірану, де функції *рахбара* (رهبر مذهبی) будуть зведені до "декоративного і церемоніального характеру" (Saikal, 2019, p. 94–96, 100). Крім того, зовнішньополітична лінія уряду Рафсанджані – нормалізація відносин і безпекова стабілізація регіону – знаходила позитивний відгук серед монархій Перської затоки (Mumtaz, 2005, p. 7). Під час саміту РСАДПЗ (22–24 грудня 1990 р.) у Досі, Катар, члени організації, зокрема саудівська сторона, задекларували необхідність посилення співпраці з Іраном на тлі іракської загрози, у т. ч. у питанні регіональної безпеки (Mumtaz, 2005, p. 11–12; Hadžikadunić, 2019). Уже через рік, 1991 р., Ісламська Республіка й Саудівська Аравія оголосили про відновлення дипломатичних відносин.

Війна у Затоці (2 серпня 1990 р. – 28 лютого 1991 р.) відіграла двояку роль у процесі зближення ІРІ та КСА: дійсно, військова агресія саддамівського Іраку формувала передумови для налагодження міждержавних відносин, однак вплив низки чинників обумовлював певну пасивність іранської сторони щодо конфлікту в регіоні (Mumtaz, 2005, p. 16–21). Ісламська республіка, незважаючи на внутрішньополітичні зміни й коригування зовнішньополітичної стратегії, залишалася заручницею власних ідеологічних наративів; звісно, історія не знає кон'юнктиву, однак можна припускати, що навіть символічне приєднання до коаліції сунітських монархій, які ведуть війну проти країни, де переважну чисельність населення становлять шиїти, могло спровокувати антиурядові виступи, інспіровані шиїтським духовенством, яке зберігало вплив над радикалізованою часткою іранського суспільства (Potter, 2002). Більше того, окремі представники духовенства висловлювали позицію щодо необхідності примирення з режимом Саддама Хусейна та об'єднання сил задля спільної боротьби проти ключового ідеологічного ворога Ісламської республіки – Сполучених Штатів, які зайняли провідну позицію в антиіракській коаліції (Hunter, 2010, p. 195). Попри рух до нормалізації діалогу зі світовою спільнотою між урядом Рафсанджані й адміністрацією Буш-старшого, а також його наступника – Б. Клінтона, існували напружені відносини; американська сторона, радше, залишала поза увагою спроби Ісламської республіки налагодити двосторонні зв'язки. За даних умов зростання військової присутності США у регіоні, фактично, обумовлювало зайняття іранською стороною нейтральної позиції в означеному конфлікті (Hunter, 2010, p. 195). Інтенсифікація впливу Сполучених Штатів у Перській затоці у зв'язку з поглибленням залежності Саудівської Аравії від американських збройних сил у питанні регіональної безпеки підпорядковувала ірано-саудівські відносини позиції позарегіональних "акторів". Теракт у вежах Хубар 1996 р., скоєний проти коаліційних сил, які діяли на території Саудівської Аравії в рамках операції "Southern Watch", провокував подальше загострення конфлікту між ІРІ та США, оскільки адміністрація Б. Клінтона звинуватила іранську сторону у причетності до даних подій; саудити, у свою чергу, були змушені враховувати позицію Сполучених Штатів щодо Ірану, однак на даному етапі вважали більш доцільним

сприяти розвитку мирного характеру відносин з Ісламською республікою (Hunter, 2010, p. 196; Mumtaz, 2005, p. 23; Abuamer, 2023, p. 12).

Активні дипломатичні відносини між Іраном і Саудівською Аравією продовжувалися на початку президентства наступника Рафсанджані – М. Хатамі (1997–2005), представника так званого "крила реформістів" (اصلاح طلبان). Зовнішня політика уряду Хатамі передбачала проведення комплексу заходів для реалізації концепції "Діалогу цивілізацій", яка, фактично, доповнювала тодішній зовнішньополітичний курс країни, закладений Рафсанджані, поєднуючи економічний вектор іранської дипломатії з питанням розвитку й поглиблення відносин із країнами Перської затоки на основі міжкультурної комунікації та розвитку наукового співробітництва (Saikal, 2019, p. 106). Крім того, Ісламська республіка проголошувала принцип невтручання у внутрішньополітичні справи інших країн як одну із ключових засад своєї зовнішньої політики (Mumtaz, 2005, p. 22; Saikal, 2019, p. 171). Декларування ісламським режимом на даному етапі мирного характеру власної зовнішньополітичної стратегії сприяло подальшій нормалізації ірано-саудівських відносин. Кінець 90-х років минулого століття позначився активізацією прямих дипломатичних контактів між країнами на найвищому рівні, серед яких варто виділити візит до КСА тодішнього міністра закордонних справ ІРІ А. Велаяті в 1997 р., який передував підписанню "Угоди про співробітництво у сфері економіки, торгівлі, інвестицій, технологій, науки, культури, спорту та молоді" між Іраном і Саудівською Аравією у 1998 р. (Almaari, 2023). Від саудитів, у свою чергу, Іран відвідала делегація на чолі із кронпринцем Абдаллою, майбутнім королем КСА, для участі в сесії Організації ісламського співробітництва у Тегерані в 1997 р. Цей крок свідчив про зацікавленість саудівської сторони у пошуку взаєморозуміння з Ісламською республікою (Hunter, 2010, p. 197; Mumtaz, 2005, p. 22). У відповідь для врегулювання низки питань стосовно спільної політики у нафтодобувній сфері, а також щодо транспортування товарів з використанням іранської логістики до Саудівської Аравії був направлений вже колишній президент ІРІ Х. Рафсанджані (Mumtaz, 2005, p. 23). У 1999 р. до КСА прибуває й сам Мохаммед Хатамі, ставши першим президентом ІРІ, що відвідав Саудівську Аравію з дипломатичною місією; мета цієї зустрічі полягала у координуванні спільної політики стосовно безпекових викликів у регіоні, зокрема напрацювання стратегії поведінки щодо саддамівського Іраку (Hunter, 2010, p. 197). На тлі обопільного зближення Ісламська республіка й Саудівська Аравія у квітні 2001 р. приймають "Угоду про співробітництво у сфері безпеки", яка мала засвідчити врегулювання конфліктних питань і досягнення взаєморозуміння між обома країнами; тим не менш, ця угода виключала питання військової кооперації обох сторін, що вказувало на відсутність консенсусу щодо бачення облаштування системи регіональної безпеки (Hunter, 2010, p. 197; Rome, & Rumley, 2023). Суперечності між Іраном і Саудівською Аравією у даному питанні, головним чином, були пов'язані з роллю Сполучених Штатів у системі регіональної безпеки. Позиція Ісламської республіки полягала у необхідності винесення американської сторони за рамки врегулювання безпекових питань Перської затоки, у той час як Саудівська Аравія не могла відмовитися (і не збиралася) від ключового безпекового гаранта та стратегічного партнера (Monshipouri, 2019, p. 118). Однак, усе ж період кінця 90-х – початку 2000-х без перебільшення став апогеєм ірано-саудівського зближення, часом най-

конструктивнішого діалогу між країнами, який у тому числі став можливим у зв'язку з певною розрядкою ірано-американських відносин наприкінці 90-х років (Saikal, 2019, p. 108; Hadžikadunić, 2019).

Початок 2000-х знаменувався для Ісламської республіки виникненням нових викликів, які позначилися на процесі подальшої нормалізації зв'язків ІРІ та КСА. У цей період відносини між Іраном і Сполученими Штатами входять у нову фазу антагонізму у зв'язку з політикою адміністрації Буша-молодшого щодо боротьби зі світовим тероризмом, до ключових осередків якого в рамках концепції "Вісі зла" було віднесено й Іран (Saikal, 2019, p. 109). Чіткий анти-іранський дискурс США змушував країни Перської затоки, залежні від американської військової присутності в регіоні, зважати на дану позицію, що кидало тінь на розрядку у відносинах Ісламської республіки й Саудівської Аравії, закладаючи, таким чином, підвалини для майбутнього конфлікту у зв'язку із проамериканською орієнтацією саудівської сторони. Викриття іранського ядерного дос'є 2002 р., відповідно до якого ісламський режим погодив таємне збагачення урану в обхід Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), призвело до провадження американським урядом низки санкцій проти ІРІ; головним чином, питання ядерної програми Ірану спричинило дискусію серед монархій Перської затоки стосовно щирості іранського політикуму в питаннях регіональної безпеки (Saikal, 2019, p. 107). У подальшому чинник ядерної програми ІРІ відіграватиме одну із ключових ролей в ірано-саудівській конфронтації, а поки що на даному етапі саудити не поспішали приєднуватися до імплементації американських санкцій, бажаючи уникнути нового конфлікту з Іраном та стверджуючи, що такі дії не дозволять вирішити проблему конструктивним шляхом (Ghadbeigy et al., 2022, p. 15). Американська інтервенція в Ірак у 2003 р. сприяла подальшому формуванню передумов нової конфронтації між ІРІ та КСА. Ісламський режим, відчуваючи загрозу від анти-іранської риторики Сполучених Штатів і посилення американської військової присутності у Перській затоці, зголосився на співпрацю із саддамівським Іраком, який усе ще сприймався саудівською стороною як фактор дестабілізації регіону (Hunter, 2010, p. 216). Розрядка між Іраном і Саддамом Хусейном, а після ліквідації ба-асистського режиму – зосередження на посиленні власного політичного впливу в постсаддамівському Іраку – з одного боку, з іншого – зростання військової кооперації між КСА та США – сприяли розриву тих позитивних напрацювань, які вдалося досягти спільними зусиллями іранської та саудівської сторін, підводячи обидві країни до нового конфлікту. Але все ж таки американська військова присутність у післявоєнному Іраку на початковому етапі була стримуючим фактором для іранської сторони, суттєво обмежуючи можливості країни проектувати деструктивну політику, а часом – спонукаючи до пошуку діалогу зі своїм ключовим ідеологічним опонентом задля отримання безпекових гарантій (Hadžikadunić, 2019).

Найближчі вияви стагнації ірано-саудівських відносин почали відслідковуватися вже під час президентства М. Ахмадінежада (2005–2013). Цей період в іранському політикумі позначився реанімацією політичного впливу коаліції фундаменталістів-консерваторів (اصولگرایان) завдяки дискредитації діяльності урядів Рафсанджані й Хатамі, а також усього так званого "поміркованого крила", які політикумо поступок і відкритості до діалогу та співпраці так і не змогли досягти нормалізації відносин із Заходом, а відтак – подолати ізоляцію країни на світовій арені (Saikal, 2019, p. 112). Адмініст-

рація Буша-молодшого 2003 р. відхилила пропозицію М. Хатамі, санкціоновану Верховним лідером ІРІ А. Хаменеї щодо початку діалогу між країнами, який мав би забезпечити напрацювання взаємовигідних для обох сторін рішення стосовно наявних розбіжностей у взаємовідносинах, серед яких, зокрема, були питання зв'язків Ісламської республіки з ХАМАС та Хезболлою, а також – дипломатичне визнання Ізраїлю (Hunter, 2010, p. 60–63; Hadžikadunić, 2019). Принагідно варто зауважити, що на початках власного президентства Махмуд Ахмадінежад теж намагався встановити контакт з американською стороною, і теж – безуспішно (Hunter, 2010, p. 66; Perkovich, 2006). У цей час також починають виявлятися зміни у військовій та зовнішньополітичній площині: досвід бойових дій американських військ в Афганістані, Іраку та Сомалі провокували переосмислення іранської військової доктрини на користь напрацювання механізму асиметричної оборони, уникнення прямої військової конфронтації та ведення проксиконфліктів з метою втручання у внутрішньополітичні справи дестабілізованих країн регіону (Saikal, 2019, p. 170; Terrill, 2011, p. 45–46; Saikal, & Vestenskov, 2020). Створення ситуації "керованого хаосу" дозволяло ісламському режимові проектувати свій вплив на такі країни, "відсовуючи" у такий спосіб межі стримування та ізоляції ІРІ у близькосхідному регіоні; найяскравіше означена політика виявить себе під час "Арабської весни" у таких країнах, як Ємен, Ірак, Ліван та Сирія, частково – Бахрейн. А поки що на початковому етапі президентства М. Ахмадінежада ірано-саудівські відносини зберігали стриманий і мирний характер: у 2007 р. саудівська королівська родина приймала президента Ісламської республіки, який прибув до країни з офіційним візитом у рамках своєї близькосхідної дипломатичної місії (Hunter, 2010, p. 199). Проте вже наступного року ситуація починає змінюватися. Сполучені Штати, які з моменту інтервенції 2003 р. в Ірак відігравали роль стабілізуючого чинника в системі регіональної безпеки Перської затоки, оголосили про початок виведення своїх військ із країни, що докорінно змінювало баланс сил у регіоні на користь іранської сторони. Ісламський режим отримав бажаний простір для маневру і міг більше не побоюватися ймовірності прямого військового конфлікту зі США, які за часів адміністрації Б. Обама обрали політику дистанціювання від близькосхідного регіону на користь реалізації концепції "Повороту до Азії" (Saikal, 2019, p. 191; Hadžikadunić, 2019).

На тлі мінімізації американської військової присутності у Перській затоці зближення Ісламської республіки з постсаддамівським Іраком, де повнота влади зосередилася в руках шіїтських політичних сил, викликало занепокоєння Саудівської Аравії; саудівська сторона звернулася до ІРІ з вимогою припинити провадження деструктивної для регіону політики, а коли стало очевидно, що ісламський режим не збирається враховувати протести саудитів – мінімізувала рівень дипломатичних і торгових відносин (Hadžikadunić, 2019). КСА на даному етапі активно починає артикулювати тему "іранської загрози", зокрема за рахунок питання ядерної програми ІРІ, стверджуючи, що ядерна діяльність іранської сторони – не що інше, як спроба зміни регіонального балансу сил, яка провокує ядерну гонку озброєнь у Перській затоці (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12–15). Крім того, у цей період в ірано-саудівських відносинах відслідковується суттєве посилення вже наявного конфлікту у зв'язку зі згаданими подіями "Арабської весни" або ж "Ісламського пробудження", як

це явище іменує ісламський режим для нівелювання національних, економічних та соціальних чинників протесту, пропагуючи його, натомість, виключно у конфесійній площині (Hadžikadunić, 2019). Термін "Арабська весна", головним чином, охоплює низку розрізнених протестних рухів у країнах Близького Сходу та в Північній Африці 2010–2012 рр., об'єднаних невдоволенням авторитарного характеру управління більшістю політичних режимів і придушенням економічних свобод; деякі з них переросли в повноцінні збройні сутички між урядом країни та протестувальниками і зрештою – у військові конфлікти, провокуючи дестабілізацію близькосхідного регіону. Означені події провели чітку антагоністичну лінію між Іраном і Саудівською Аравією у зв'язку з демонструванням ісламським режимом власних регіональних амбіцій та намаганнями саудівської сторони протидіяти поширенню іранського впливу в регіоні (Hadžikadunić, 2019). У цей час ірано-саудівське протистояння починає виходити за межі двосторонніх відносин; зіткнення інтересів обох сторін відслідковується на прикладі таких конфліктів у близькосхідному регіоні, як антиурядові протести у Бахреїні, громадянські війни в Ємені та Сирії, а також – через суперництво за вплив на політику Іраку та Лівану (Hunter, 2010, р. 213–214; Saikal, 2019, р. 170, 186–188). У той же час обидві країни в публічній площині закидали одна одну звинувачення у дестабілізації регіону. Посилення іранського впливу по осі "Ірак – Сирія – Ліван", підтримка протестних настроїв у Бахреїні – сприймалися саудівською стороною як провал політики стримування Ісламської республіки та виникнення безпосередньої загрози на своєму північному кордоні (Monshipouri, 2019, р. 120). Тим більш саудити негативно оцінювали проникнення іранських впливів у Ємен, убачаючи у таких діях створення загрози також на південному кордоні (Litvak, 2017, р. 52). Єменський фактор відіграє доволі специфічну роль у регіональній політиці ІПІ. Наприклад, попри мінімальну залученість іранської сторони до перебігу громадянської війни ісламський режим отримує низку переваг, які реалізує у декількох площинах:

- на ідеологічному рівні єменський кейс використовується як "доказ" посилення ролі Ірану в арабському світі, завдяки якому вплив ісламського режиму "досяг берегів Червоного моря", що продукується як для внутрішнього споживача, так і назовні;
- втручання КСА в означений конфлікт відповідає інтересам іранської сторони, оскільки, саудити у даному випадку несуть іміджеві втрати та змушені витратити значні фінансові ресурси й відволікати частину власних сил на бойові дії проти "Ансар Аллах" (рух Хуті);
- мінімальна присутність ІПІ в Ємені дозволяє іранській стороні у випадку необхідності використати єменський кейс для торгів під час ведення переговорів, як це сталося дещо пізніше у 2021–2023 рр. (Gaub, 2016, р. 4; Terrill, 2011, р. 17; Kendall, 2017, р. 4).

Зважаючи на розгортання нового конфлікту з Іраном саудити особливо гостро сприймали індиферентну політику адміністрації Обама стосовно Близького Сходу, а також перемовини між Сполученими Штатами та Ісламською республікою щодо досягнення порозуміння стосовно ядерної програми ІПІ (Eouyang et al., 2019, р. 56). Ірано-американська розрядка на даному етапі стала можливою за рахунок дотичності окремих зовнішньополітичних цілей Ісламської республіки до американських інтересів у регіоні (Мудрієвська, 2017, с. 134–135). Приміром, у 2013 р. в Ірані відновлює свої політичні позиції так зване "помірковане крило"; за підсумком президентських виборів новим очільником ІПІ стає

Х. Рухані (2013–2021), який унаслідок кризи, що вдарила по іранській економіці (не в останню чергу через вплив санкційного режиму), декларував необхідність налагодження відносин із Заходом та напрацювання прийнятного для обох сторін рішення щодо іранської ядерної програми (Saikal, 2019, р. 121). Американська сторона, проваджуючи політику мінімізації втручання у близькосхідні конфлікти, йшла назустріч Ісламській республіці у даному питанні. Саудівська Аравія у цей час теж зазнає політичних змін – 2015 р. помирає король Абдалла (2005–2015), місце очільника країни посідає Салман ібн Абдель-Азіз Аль Сауд. Підхід нового саудівського короля до розвитку відносин з Ісламською республікою на даному етапі становив своєрідний поворотний момент на користь інтенсифікації конфлікту (Saikal, 2019, р. 191). Втручання у Громадянську війну в Ємені, як вже зазначалось, ускладнювало становище королівства у Перській затоці, чим намагалася користуватися іранська сторона, публічно звинувачуючи саудитів у неоколоніальній політиці, загрозі безпеки країні регіону тощо. Тож ірано-американське зближення у рамках підготовки "Спільного всеосяжного плану дій" (СВПД) розглядалось саудівським керівництвом як небажаний і негативний процес, який може призвести до небезпечних для країни наслідків; перспектива зняття з Ірану санкційного режиму розцінювалася як чинник, що сприяє посиленню впливу Ісламської республіки в Перській затоці, особливо за умов невтручання Сполучених Штатів (Мудрієвська, 2017, с. 135). Беззаперечним тригером, що спровокував конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією, який давно назрівав, стала, попри протест Ісламської республіки, страта впливового шіїтського богослова і критика саудівської королівської родини Німара Бакіра Аміна ан-Німара у 2016 р. Можна припускати, що саудівська сторона усвідомлено пішла на цей крок, розуміючи наслідки таких дій (Saikal, 2019, р. 196). Реакцією ісламського режиму на цю страту стало скоєння нападу на посольство КСА в Тегерані, що, як і в 1987 р., призвело до розірвання дипломатичних відносин між країнами; також відносини з Іраном розірвали ще декілька країн, серед яких був і Катар. Проте вже 2017 р. спостерігалось ірано-катарське зближення. Пояснити це можна небажанням малих монархій Перської затоки повністю стати залежними від саудитів; крім того, збереження відносин між Ісламською республікою у деякими монархіями Перської затоки відбувається також задля уникнення конфлікту та через наявні економічні вигоди (Harrison, 2021, р. 12; Zaccara, 2019, р. 6). Зрештою, Саудівська Аравія, спільно з низкою інших країн, удається до блокади Катару, одного із членів РСАДПЗ. Радикалізація регіональної політики КСА провокувала кризу у відносинах між державами-членами Ради співробітництва. Налагодження зв'язків між Іраном і Катаром сприймалося саудівською стороною як доказ посилення впливу ІПІ у регіоні, що стало можливим завдяки підписанню "СВПД"; блокада Катару паралельно з "кейсом Хашоґґджі" у 2018 р., який кидав тінь на американсько-саудівські відносини, та конфліктом з Туреччиною – провокували подальші іміджеві втрати саудитів на міжнародній арені й ускладнювали відносини з іншими країнами регіону (Eouyang et al., 2019, р. 55–56; Monshipouri, 2019, р. 123). За даних умов ірано-саудівський конфлікт, зважаючи на відсутність одностайної позиції монархій Перської затоки щодо ІПІ, спонукав саудитів до пошуку нових позарегіональних союзників. Таким чином, Саудівська Аравія зблизилась з іншим противником Ірану в регіоні – Ізраїлем. Водночас зміна політичного істеблшменту в США

й ворожа риторика адміністрації Д. Трампа стосовно Ірану дозволили окреслити формування антиіранської коаліції (Saikal, 2019, p. 169).

У зв'язку з активною діяльністю антиіранської коаліції на 2019–2020 рр. припадає один із найбільш кризових етапів у відносинах між Ісламською республікою та Саудівською Аравією. Протягом зазначеного періоду конфлікт сторін від політичної площини переходить до військової ескалації, яка, зокрема, позначилася на саудитах. Зокрема, у вересні 2019 р. "Ансар Аллах" (за свідченнями Сполучених Штатів – використовуючи іранські дрони) здійснює атаку на виробничі потужності саудівської державної нафтової компанії Saudi Aramco у районі м. Абкайк, де знаходиться ключове нафтове родовище країни (Hubbard et al., 2019). У 2020 р. від ракетних ударів та атаки безпілотників постраждала вже столиця КСА – Ер-Ріяд. Іранська сторона, у свою чергу, зазнала збройних зіткнень з антиіранською коаліцією, серед яких варто виділити військові операції, у результаті яких загинули командувач спеціальних сил "Кодс" К. Сулеймані (3 січня 2020 р.) та представник Корпусу вартових ісламської революції й одна із ключових фігур ядерної програми ІРІ М. Фахрізаде (27 листопада 2020 р.). Як для Ірану, так і для Саудівської Аравії означені події становили *casus belli* для початку нової війни у Перській Затоці. Тим не менш, попри публічну войовничу риторику, вдаватись до прямих бойових дій, а тим більше – бути стороною, яка оголосить про їхній початок, не бажала ні ІРІ, ні КСА. Відсторонення Саудівської Аравії від питання гіпотетичної війни з Іраном відбувалось, як можна припускати, у зв'язку із впливом низки таких чинників:

- починаючи від ірано-іракської війни стратегія саудитів полягала в дотриманні опосередкованої залученості до міждержавних збройних конфліктів у Перській затоці, уникаючи у такий спосіб виснаження власних ресурсів і позиціонування себе як сторони конфлікту;
- небажання набути статусу "країни-агресора", яка спільно з ідеологічними для великої частки населення регіону опонентами ісламу, веде війну проти іншої мусульманської країни;
- гіпотетичний військовий конфлікт з Іраном, імовірно, болісно позначиться на економічному стані країн Перської затоки, у т. ч. – КСА (Hadžikadunić, 2019).

До того ж, не дивлячись на високий рівень фінансових видатків на збройні структури й забезпечення новітнім озброєнням, саудівська сторона, вочевидь, без допомоги ззовні поступається Ісламській республіці у спроможності проектувати власну військову силу, що ставить саудитів у залежність від США (Hadžikadunić, 2019). Сполучені Штати є гарантом безпеки і територіальної цілісності країни, однак не збираються вести війни замість Саудівської Аравії (Мудрієвська, 2017, с. 135). Враховуючи репутаційні втрати королівства від 2015 р., загострення відносин із Туреччиною – іншим важливим американським союзником на Близькому Сході, а також зважаючи на зростання негативного сприйняття серед американського суспільства – залучення США до збройних конфліктів у даному регіоні, спонукало адміністрацію Д. Трампа до проголошення у 2020 р. про виведення військових контингентів із Афганістану (і реалізації означеного наміру адміністрацією Дж. Байдена у 2021 р.). Перед саудівським керівництвом постало б питання стосовно характеру американської допомоги у разі початку саудитами збройного конфлікту. Щодо ІРІ, намір уникнення військового конфлікту, імовірно, був пов'язаний з безпосередньою американською військовою присутністю біля західного та східного кордонів країни, що створюва-

ло для іранської сторони загрозу втручання Сполучених Штатів у випадку початку ісламським режимом будь-яких бойових дій. Теоретично ведення війни також здатне загострити внутрішні проблеми Ісламської республіки, а саме сепаратизм окремих регіонів або ж економічний стан країни, у зв'язку з дією санкційного режиму та впливом інфляції. Зрештою, чинник пандемії частково уряд змушував як Іран, так і Саудівську Аравію переорієнтувати увагу на вирішення нагальних внутрішніх викликів (Alharbi, 2021, p. 9; Tabatabai, 2020).

Поновлення ірано-американської конфронтації, односторонній вихід США із "СВПД" та повторне впровадження санкцій мало одним із наслідків дискредитацію серед іранського політикуму та населення уряду Х. Рухані як провідника ідеї нормалізації відносин із Заходом. У зв'язку з даними обставинами протягом 2020–2021 рр. у політичному житті країни повнота влади знову перейшла до рук консервативного крила після парламентських виборів 2020 р. і президентських виборів 2021 р., за результатами яких пост очільника країни посів кандидат від коаліції консерваторів Е. Раїсі. Однак попри реанімацію політичних впливів консервативних фракцій, які традиційно є виразником ревізіоністської політики Ісламської республіки, в ірано-саудівських відносинах починаючи з 2021 р. відбувається спад конфронтації. Ірано-саудівський конфлікт протягом останнього десятиліття (починаючи з подій "Арабської весни") чітко продемонстрував наявність екзистенційного антагонізму, вирішення якого обидві сторони, вочевидь, убачають в усуненні політичного режиму, який становить загрозу, або ж доведенні такого режиму до стану, коли той вже не здатен пручатися політиці свого суперника. Взаємна ворожість і підозрілість ІРІ та КСА не дозволяє розглядати старт нормалізації відносин обох країн на даному етапі як процес, інспірований виключно бажанням сторін відновити мирний характер взаємозв'язків, у зв'язку з чим першопричини, які уможливили початок дипломатичних перемовин між Ісламською республікою та Саудівською Аравією, найімовірніше, варто шукати у впливах зовнішніх, поза регіональних чинників (Hadžikadunić, 2019). Передусім, "войовничість" публічної риторики саудитів стосовно Ірану залежала від схвалення американської сторони, тож у зв'язку зі зміною політичного істеблішменту США після президентських виборів 2021 р. і зважаючи на "що до Ірану, а також зосередження американської уваги на інших регіонах, саудівська сторона змушена була піти на деескалацію конфлікту з Ісламською республікою (Stephens, 2023). Іншим зовнішнім фактором, який відіграв стабілізуючу роль в ірано-саудівських відносинах, можна вважати інтереси КНР у Перській затоці, реалізація яких вимагала деескалації зазначеного конфлікту (Silber, 2023). У випадку Ірану, зростання китайських впливів на характер зовнішньої політики ІРІ впливає з економічної залежності Ісламської республіки від КНР. Укорінена недовіра до Заходу, яка до того ж підживлювалася виходом США із "СВПД", реанімацією санкційного режиму та тиском на країну під час президентства Д. Трампа, спонукала уряд Раїсі до переосмислення й поглиблення іранської зовнішньополітичної стратегії "Погляд на Схід" як пріоритетного вектора зовнішньої політики. Переорієнтування ісламським режимом продажу енергоносіїв – ключових експортно орієнтованих галузей економіки – на китайський ринок відбувалось у зв'язку з американськими санкціями, які закривали ІРІ доступ до Західних ринків (Stephens, 2023; Goldberg, 2023). За таких умов політикум країни починає розглядати китайський вектор як альтернативу

укладення нової "Ядерної угоди", що не вимагає від іранської сторони значних поступок і не створює застроги стосовно можливості чергового скасування такої угоди в майбутньому (Azizi, 2023). Зближення ІРІ та КНР особливо посилилось у зв'язку із провадженням китайською стороною дипломатії "Шовкового шляху здоров'я" протягом основного періоду пандемії, а також через підписання у 2021 р. сторонами "Угоди про стратегічну співпрацю", яка передбачає, як вважається, значні фінансові інвестиції китайської сторони в економіку Ірану протягом наступних 25 років (Maini, 2024). Крім того, у 2023 р. Іран входить до складу "Шанхайської організації співробітництва" (ШОС), посилюючи таким чином свої зв'язки з азійськими країнами і безпосередньо – із самим Китаєм (Azizi, 2023). Саудівська Аравія, у свою чергу, теж змушена рахуватися з китайським політичним курсом у Перській затоці, чому сприяє ключове значення торгових зв'язків із КНР, фінансування китайською стороною саудівських інфраструктурних проєктів, а також пасивна стосовно підтримки саудитів у конфлікті з ІРІ політика адміністрації Байдена (Guzansky, & Orion, 2017, p. 1–4; Stephens, 2023).

Переговорний процес між Іраном і Саудівською Аравією щодо умов поновлення дипломатичних зв'язків тривав протягом 2021–2022 рр.; за посередництва Іраку та Оману сторони провели декілька раундів перемовин з метою досягнення консенсусу й урегулювання спірних питань (Years of..., 2023). У квітні 2022 р. на тлі страти саудівською стороною двох шіїтів – громадян Бахрейну – виникає загроза зриву перемовин через самоусунення з даного процесу ісламського режиму, проте втручання Китаю змусило обидві сторони знову сісти за стіл переговорів (Years of..., 2023). Ключовий характер китайського впливу на це питання відслідковується у зв'язку з тим, що саме Пекін став символічним місцем ірано-саудівського "примирення". 10 березня 2023 р. сторони, за посередництва Китаю, задекларували відновлення міждержавних зв'язків, зокрема погодивши одразу запуск авіаційного сполучення й відновлення роботи посольств протягом наступних декількох місяців (Years of..., 2023). Крім того, представники ІРІ та КСА підтвердили чинність угод від 1998 р. та 2001 р. (Mostafa, 2023; Stephens, 2023; Joint trilateral..., 2023). Як варто припускати, умови відновлення дипломатичних відносин передбачали взаємні поступки сторін, зокрема у площині безпекових питань. Як вже зазначалося, питання підтримки ісламським режимом руху Хуті відіграло, за деякими свідченням, роль розмінної монети задля стабілізації відносин ІРІ і КСА. Однак зауважимо, що станом на 2024 р. якихось суттєвих кроків для зближення не зробила ні Саудівська Аравія, ні Ісламська республіка (One year..., 2024). Однак обом сторонам усе ж вдалось досягти консенсусу у питанні прийому іранських паломників під час здійснення Хаджу (Saudi Reinstates..., 2024). Повертаючись до вимушеного характеру ірано-саудівського зближення, продиктованого, головним чином, впливами зовнішніх обставин, така "стагнація" не викликає подиву, адже протягом останніх років обопільного суперництва ІРІ та КСА пройшли, як видається, точку неповернення щодо мирного співіснування у межах однієї регіональної системи. Занадто укорінена взаємна підозрілість і абсолютне несприйняття бачення векторів політичного розвитку Близького Сходу в сукупності з ідеологічним суперництвом, на яке, до того ж, накладається релігійним антагонізм і прагнення сторін до регіонального лідерства – стають на заваді справжній і остаточній нормалізації ірано-саудівських відносин. Розрядка між Іраном і Саудівсь-

кою Аравією, нехай і вимушена, все ж має позитивні наслідки для регіону. Варто припускати, що деескалація конфлікту позитивно сприймається країнами Перської затоки, що втягнені в ірано-саудівське протистояння; відсутність гарячої фази конфронтації між ІРІ та КСА дозволяє їм відчувати зменшення тиску обох сторін та втручання у внутрішні справи. Разом із тим роль китайської сторони у досягненні зниження напруги між ісламським режимом і саудитами може ілюструвати один із ключових чинників ірано-саудівських відносин – діяльність позарегіональних "акторів", як для Саудівської Аравії, так і Ісламської республіки, може мати стабілізуючий ефект, який здатен знизити рівень конфлікту, за умови залежності ІРІ й КСА від такого позарегіонального "актора" (Hadžikadunić, 2019). Унеможливлення на даному етапі відкритого конфлікту спонукає сторони до пошуку шляхів досягнення переваги у дипломатичній площині. Зокрема, ісламський режим, у цілому, не полишає підтримки "Ансар Аллах", а також між країнами поживалася дискусія щодо права на розробку нафтових і газових родовищ Араш та Дорра (Kuwait insists..., 2023). Зі свого боку Саудівська Аравія, вочевидь, спрямовує дипломатичні зусилля для нівелювання іранського впливу на Близькому Сході. Приміром, після понад 10-річної ворожнечі саудівська сторона у квітні – травні 2023 р. вдається до нормалізації відносин із асадівською Сирією, висловивши намір про відновлення міждержавних зв'язків; також з подачі саудитів було запущено процес демаргіналізації режиму Б. Асада в арабському світі – за сприяння королівства Сирія у тому самому році повертається до Ліги арабських держав (Saudi King..., 2023; Cafiero, & Milliken, 2023). Можна припускати, що саудівська сторона у випадку із Сирією намагається зменшити залежність сирійського диктатора від ісламського режиму. Схожу політику можна спостерігати і в Лівані та Іраку – інших осередках іранського впливу, де саудити підтримують сунітські політичні фракції (Chehayeb, 2022; Saeed, 2023). Паралельно Саудівська Аравія укріплювала зв'язки з ключовим ідеологічним опонентом ісламського режиму у близькосхідному регіоні – Ізраїлем; відносини сторін рухалися у бік укладання так званої "Угоди Авраама", як це сталося у 2020 р. між Ізраїлем та Об'єднаними Арабськими Еміратами. Передбачалося, що обидві сторони встановлять дипломатичні відносини, що мало б стати потужним кроком у легітимізації Ізраїлю в арабському світі (Zalayati, & Guzansky, 2023, p. 3). Проте початок збройного конфлікту в Секторі Газу в жовтні 2023 р. "відклав" це питання на невизначений термін. Отже, попри розрядку в ірано-саудівських відносинах, її примусовий характер, сформований з огляду на впливи третіх сторін, змушує ІРІ і КСА уникати відкритої ворожості. Тим не менш, продовжують існувати чинники, які провокують конфронтацію між Саудівською Аравією та Ісламською республікою.

Чинники дестабілізації ірано-саудівських відносин. Процес відновлення дипломатичних відносин жодним чином не усуває суперечностей між країнами. Іран і Саудівська Аравія – країни-протилежності. Передусім ІРІ – шіїтська теократична республіка, яка репрезентована об'єднаною групою іранських народів, у той час як КСА, представлена арабами – сунітська абсолютна монархія. Ключові характеристики Ірану й Саудівської Аравії, такі, як характер політичного устрою, їхня конфесійна належність і національна складова, визначають політичний ландшафт обох країн. Взаємодія цих факторів провокує утворення конфліктів на політичному, релігійному та національному рівнях; у зв'язку з цим

ірано-саудівське протистояння набуває комплексного характеру (Hunter, 2010, p. 186; Saikal, 2019, p. 169).

Спершу варто розглянути яку роль відіграє фактор республіканського устрою Ірану та монархії Саудівської Аравії у контексті протистояння цих держав. Після повалення влади шаха Мохаммеда Рези Пахлаві у ході Ісламської революції в Ірані відбувся перехід від монархії до республіканської форми правління. Новий політичний режим, покладаючи в основу функціонування Ісламської республіки доктрину хомейнізму, пропагував ідею поширення ісламської революції за межі Ірану. За переконаннями першого Верховного лідера Ірану Р. Хомейні та його прибічників, на тлі активізації панісламістських тенденцій такий зовнішньополітичний курс країни мав інспірувати виникнення протестних настроїв серед населення сусідніх країн (Hunter, 2010, p. 192). Очікувалось, що за підтримки ісламського режиму дані протести призведуть до трансформації політичних режимів країн Перської затоки за тим самим сценарієм, як це було в Ірані (Babakr, & Abdullah, 2022, p. 1008–1009). Така поведінка іранської сторони провокувала відповідну реакцію країн Перської затоки, зокрема – Саудівської Аравії. Проте вороже ставлення КСА до ІРІ формувалось не тільки з огляду на деструктивну діяльність ісламського режиму, яка несла в собі загрозу внутрішньополітичної дестабілізації саудівської сторони. Саудівська Аравія у контексті свого консервативного монархічного устрою схильна негативно сприймати процеси усунення мусульманських монархій, сприймаючи їх як потенційну загрозу (Terrill, 2011, p. 6). На тлі підйому ідеї панарабізму протягом 50–60-х рр. минулого століття з політичної карти зникають єгипетське, іракське, лівійське та туніське королівства; КСА, розглядаючи дані події як політичну тенденцію Близького Сходу, розцінювала їх як прецедент і політичну загрозу власному інституту монархії. Тим більш вороже сприймалася новоутворена Ісламська республіка, яка виникла у результаті повалення монархії та позиціонувала себе як ключовий центр ісламу на противагу Саудівській Аравії (Hunter, 2010, p. 192).

Наступний фактор – релігійний – є невіддільним від природи Ісламської революції в Ірані та, фактично, утворює стрижень політичної ідентичності країни. Конфесійна належність служить роздільною лінією між шиїтським Іраном і сунітською Саудівською Аравією, формуючи навколо даних країн два ворогуючі табори, конфронтація між якими триває ще з часів становлення ісламу. Під впливом Ісламської революції та подальшої діяльності хомейністського режиму відбувається реанімація сунітсько-шиїтського протистояння (Mumtaz, 2005, p. 10). Релігійний вимір ірано-саудівського конфлікту, фактично, одразу дався ознаки – шиїтська община, яка проживає на території Саудівської Аравії у провінції Ель-Хаса, з огляду на власне дискриміноване становище в країні та надихаючись прикладом революції в Ірані, вдається до масових виступів проти державного уряду. Ці події розглядалися саудівською стороною як втручання ісламського режиму у внутрішні справи королівства. У відповідь уряд країни придушував будь-які протестні рухи; також були запроваджені обмеження для іранських громадян, які стосувалися доступу до Мекки та Медини під час Хаджу (Mumtaz, 2005, p. 12). Релігійна конфронтація ІРІ та КСА виявлялась і в публічній площині. Практично від самого утворення Ісламської республіки риторика верховного лідера Ірану щодо Саудівської Аравії містила чіткий антагоністичний дискурс, саудівська королівська родина

перебувала у центрі критики Р. Хомейні через "зраду ісламських інтересів та прозахідну політику"; дещо пізніше, 1987 р., реагуючи на нові обмеження, запроваджені королем Фагдом стосовно доступу іранських паломників до мусульманських святинь, Хомейні назве саудитів "кинджалом у серці ісламу" та "єретиками, які окупували святі місця" (Mumtaz, 2005, p. 12–13; Gaub, 2016, p. 2). Але найголовніше – ісламський режим активно пропагував тезу щодо неспроможності саудівського короля виконувати свій обов'язок хранителя головних мусульманських святинь (Al Saied, 2021). Привід для транслювання подібної риторики іранська сторона отримала у зв'язку з терактом у мечеті аль-Харам (20 листопада – 4 грудня 1979 р.), організованим терористичною групою "Аль-Іхван". Ці події відбулися невдовзі після захоплення американського посольства у Тегерані (4 листопада 1979 р. – 20 січня 1981 р.) та мали далекосяжні наслідки як для Саудівської Аравії, так і для усього регіону. Перемога Ісламської революції, захоплення американського посольства у Тегерані (і подальший провал операції "Орлиний кіготь"), теракт у мечеті в Мецці – демонстрували квоість близькосхідної політики адміністрації Дж. Картера та поширення ідей панісламізму серед населення регіону. Вплив цих обставин підштовхував саудівську сторону до інтенсифікації авторитарних тенденцій і релігійного чинника у внутрішньополітичному житті країни, а також напрацювання більш жорсткої зовнішньополітичної стратегії у відповідь на регіональну політику Ісламської республіки (Al Saied, 2021; Feierstein, 2019).

Останнім визначеним фактором, який формував ірано-саудівський конфлікт на початку становлення Ісламської республіки, є національний самоідентифікатор обох сторін. Концепт нації в країнах, де іслам здійснює вагомий вплив на внутрішньо- та зовнішньополітичні процеси, тісно переплітається з конфесійною належністю населення. У випадку населення Ірану відслідковується наявність двох основних ідентифікаторів – "ісламська" та "іранська" ідентичності, які можуть співіснувати та взаємодоповнюватись. Активна експлуатація питання "іранської" ідентичності відбувалась у період правління шаха Мохаммеда Рези Пахлаві (Hunter, 2010, p. 18). Шахська політика мала на меті "скерувати" ідентичність населення, поглибивши значення культурного й історичного аспекту, особливо доісламської епохи, задля обмеження впливу духовенства та створення передумов відкритості Ірану західним тенденціям. Після революції в Ірані ісламський режим, послугуючись засадами доктрини хомейнізму, активно просуває ідею "ісламської" ідентичності – підміну національної належності конфесійною; очікувалось, що таким чином можна знівелювати "антиісламську" політику шаха, а також сформувати необхідне підґрунтя для утворення наднаціональної "шиїтської" ідентичності, яка б виходила за межі Ірану, пов'язуючи населення країни із шиїтськими осередками у регіоні (Hunter, 2010, p. 188). Попри зусилля Верховного лідера Хомейні та підконтрольного йому уряду населення Ірану все ж зберігало свій "іранський" самоідентифікатор, значення якого тільки укріплювалось у зв'язку з подальшим початком Ірано-іракської війни (1980–1988), однак і конфесійний детермінізм у питанні "свій – чужий" теж почав відігравати помітну роль (Hunter, 2010, p. 19, 27). За таких умов сунітсько-шиїтський антагонізм із конфесійної та політичної площини перетікав у соціальний вимір, надаючи нового імпульсу конфлікту у відносинах між іранцями та арабами, який існує на побутовому рівні та живиться за рахунок реанімації історичних травм обох народів.

Протягом тривалого періоду суперництва ірано-саудівський антагонізм набуває нових ознак, які сприяли інтенсифікації цього конфлікту. Серед них варто звернути увагу на деструктивну стосовно безпеки Перської затоки роль ядерної програми ІРІ. Політизація питання іранської ядерної програми припадає на початок 2000-х і пов'язується, частково із конфронтацією ІРІ та США, частково – з підозрливим характером діяльності іранської сторони щодо збагачення урану, розбудови необхідного устаткування та приховування інформації про стан ядерної програми від представників МАГАТЕ. Крім того, артикулювання у публічній площині іранським політикумом, зокрема шостим президентом ІРІ М. Ахмадінежадом, тематики ядерної програми у контексті "опору Заходу" провокувало підозрливість міжнародної спільноти, що у сукупності з ревізійністською політикою та регіональними амбіціями ісламського режиму спричинило появу підозр щодо військового або, принаймні, подвійного характеру ядерної програми Ісламської республіки (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12). Позиція саудівської сторони щодо ядерної програми ІРІ теж варіювалася залежно від характеру відносин ІРІ-КСА. Приміром, на початку виникнення означеної проблеми, яка припадає на період президентства М. Хатамі, саудівська сторона, зважаючи на процеси налагодження зв'язків між країнами, не розглядала чинник ядерної програми як загрозу регіональній безпеці (Ghadbeigy et al., 2022, p. 13). Однак унаслідок зростання напруги й поновлення ірано-саудівського антагонізму на тлі подій "Арабської весни" питання ядерної програми ІРІ займає одне із ключових місць в антиіранській риторичній саудитів. Зокрема, позиція чинного політичного режиму Саудівської Аравії полягає у тому, що Ісламська республіка – країна-ревізійніст, яка у бажанні регіональної гегемонії проводить деструктивну політику в Перській затоці. Відповідно, розвиток ядерної програми, за переконаннями саудитів, має на меті забезпечення переваги над країнами регіону, що у свою чергу не дозволяє відкидати підозри стосовно військового спрямування ядерної програми ІРІ (Ghadbeigy et al., 2022, p. 12–13). Досягнення іранською стороною статусу ядерної країни розглядається як фактор виникнення асиметрії сили у регіоні, що неодмінно призведе до ще більшого тиску на сусідні з Іраном держави та посилення відверто агресивної зовнішньої політики (Kahl et al., 2013, p. 8). Разом із тим, ядерна діяльність ІРІ провокує й "нуклеаризацію" Перської затоки; країни регіону, зокрема Саудівська Аравія, у відповідь на розвиток іранською стороною ядерної програми, докладають зусиль для розвитку власного ядерного потенціалу, що створює поки що теоретичну загрозу ядерної гонки озброєнь (Kahl et al., 2013, p. 7, 15–16).

Не менш важливий фактор, який провокує конфлікт між Іраном і Саудівською Аравією – це характер регіональних альянсів та зв'язків з позарегіональними "акторами". Головним чином, ідеться про тісну співпрацю саудівської сторони зі Сполученими Штатами. Зближення КСА та США на тлі іракської загрози протягом 90-х років минулого століття негативно сприймалися ісламським режимом. З одного боку, таке ставлення формувалося у зв'язку з наривами ідеології режиму, де американська сторона розглядалася як ключовий ідеологічний опонент і ворог ісламу; з іншого – концентрація американських військ у Перській затоці провокувала, з огляду на антиіранську риторичку, побоювання ісламського режиму імовірного збройного зіткнення зі США. У часи найбільш конструктивного діалогу ІРІ та КСА сторони так і не змогли досягти консенсусу стосов-

но американської присутності в регіоні. Проамериканська орієнтація Саудівської Аравії посилювала підозри в антиіранському дискурсі керівництва країни. І дійсно, за сприяння США саудівська сторона у 2008 р. проваджує торгові обмеження для Ірану; американська підтримка також уможливлювала інтенсифікацію ворожої щодо Ісламської республіки риторички (Abuater, 2023, p. 15). Проте для саудівської сторони присутність США у регіоні служить передусім гарантією власної безпеки та збереження домінуючої позиції серед монархій Перської затоки. У той же час зближення Ірану з деструктивними політичними режимами регіону, на зразок режиму Асада в Сирії, підтримка шіїтських обшин, мілітарних груп ("Ансар Аллах", "Сили народної мобілізації", Хезболла, ХАМАС тощо), втручання у конфлікти у Перській затоці – ці фактори сприймаються саудівською королівською родиною як наочна ілюстрація деструктивної політики Ісламської республіки.

Наостанок, все ж варто висловити припущення, що попри всю наявну аргументацію найголовніший чинник ірано-саудівської конфронтації – це боротьба за регіональне лідерство, у рамках якої Саудівська Аравія – "старий гегемон" Перської затоки – намагається не допустити становлення Ісламської республіки як безумовного лідера регіону. Як наслідок, сторони приречені на політичне суперництво, взаємну підозрливість і недовіру, постійний пошук союзників, наявність яких дозволяє отримати перевагу над суперником, а також потреба в легітимізації чинників, що провокують боротьбу Саудівської Аравії та Ісламської республіки.

Дискусія і висновки

Політична динаміка регіону Перської затоки перебуває у залежності від ірано-саудівських відносин. Ісламська Республіка Іран і Королівство Саудівська Аравія – це країни-антиподи, відмінність між якими відслідковується на політичному, ідеологічному та конфесійному рівнях. Дані фактори спільно з історичним досвідом арабо-іранських зв'язків у своїй сукупності провокують наявність взаємної недовіри й ворожого сприйняття. Однак ключовим тригером ірано-саудівського антагонізму є прагнення обох сторін до лідерства у політичній та конфесійній площині у Перській затоці. Конфлікт інтересів ІРІ та КСА формує вектори розвитку політичних і безпекових тенденцій у Перській затоці, що провокують дестабілізацію регіону. Провідна роль Саудівської Аравії у цьому конфлікті серед інших арабських монархій регіону обумовлює виникнення більш глибокого контексту, який переносить ірано-саудівську конфронтацію із площини двосторонніх відносин на регіональний вимір, що призводить до затягування в орбіту даного протистояння решти країн регіону.

Суперництво Ісламської республіки та Саудівської Аравії виходить за географічні межі Перської затоки. Побічні вияви даного конфлікту можна спостерігати в усьому близькосхідному регіоні, де ареною зіткнення інтересів ІРІ та КСА виступають такі дестабілізовані країни, як Ємен, Ліван, Сирія та, певною мірою, Ірак. Крім того, вплив ірано-саудівської конфронтації на безпекову ситуацію Перської затоки – світового ринку енергоресурсів – обумовлює залучення таких позарегіональних "акторів", як США та КНР, до врегулювання питання політичної та безпекової дестабілізації регіону; позарегіональні "актори", за умови залежності від них іранської та саудівської сторін, здатні проєктувати стабілізуючий вплив на безпековий стан регіону та характер конфлікту ІРІ-КСА, що тим не менш не усуває причин конфронтації обох сторін.

Ірано-саудівське протистояння є одним із виявів більш комплексного регіонального конфлікту, який виник між Іраном і країнами Перської затоки після Ісламської революції, через деструктивну політику й регіональні амбіції ісламського режиму. Саудівська Аравія, зважаючи на регіональне значення країни, відіграє ключову роль у даному протистоянні, мобілізуючи країни регіону проти іранської загрози.

Список використаних джерел

Мудрівська, І. (2017). Ставлення Королівства Саудівська Аравія до ядерної програми Ісламської Республіки Іран. *Над Віслою і Дніпром. Польща і Україна в європейській перспективі – минуле і сучасність* (с. 133–137). Міжнар. наук.-освітн. консорціум імені Л. Февра. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3878/1/2017.pdf>

Abuamer, M. (2023). Saudi Arabia and Iran: Politics as the Dynamo of Economics. *Ties That Don't Bind: The Politics of Saudi-Iranian Trade Relations* (pp. 11–20). Arab Center for Research & Policy Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep52979.5>

Al Saied, N. (2021, August 27). *Sectarianism and ideology: The cases of Iran and Saudi Arabia*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/sectarianism-and-ideology-cases-iran-and-saudi-arabia>

Alharbi, R. (2021). Impact of COVID-19 on Saudi Arabia's economy: Evidence from macro-micro modelling. *PSU Research Review*. <https://doi.org/10.1108/pr-08-2021-0039>

Almaari, F. (2023, March 16). *Clarifying the Status of Previous Iran-Saudi Agreements*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/clarifying-status-previous-iran-saudi-agreements>

Azizi, H. (2023, September 14). *Iran's "Look East" Strategy: Continuity and Change under Raisi*. Middle East Council on Global Affairs. <https://mecouncil.org/publication/irans-look-east-strategy-continuity-and-change-under-raisi/>

Babakr, A., & Abdullah, T. W. (2022). Soft Power in Iran's Foreign Policy. *Qalaa Zanist Scientific Journal*, 7(4), 998–1024. <https://doi.org/10.25212/ifu.qzj.7.4.39>

Cafiero, G., & Milliken, E. (2023, May 19). *Analysis: How important is Syria's return to the Arab League?* Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/19/analysis-how-important-is-syrias-return-to-the-arab-league>

Chehayeb, K. (2022, April 12). *Saudi Arabia rekindles ties with cash-strapped Lebanon*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/12/saudi-arabia-rekindles-ties-with-cash-strapped-lebanon>

Eoyang, M., Peters, A., Mehta, I., & Gaskew, B. (2019, March 7). Country Brief: Saudi Arabia and its role in Yemen. *2019 Hot Topics In National Security*. Third Way, 54–63. <http://www.jstor.org/stable/resrep20154.8>

Feierstein, G. M. (2019, November 20). *Traces of the 1979 assault on the Grand Mosque still roil the Middle East today*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/blog/traces-1979-assault-grand-mosque-still-roil-middle-east-today>

Gaub, F. (2016). *War of words: Saudi Arabia v Iran*. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief2SaudiArabiaIran01.pdf>

Ghadbeigy, Z., Moosavian, S. S., & Jafari, M. (2022). The Impact of the Nuclear Program on Iran-Saudi Arabia Relations. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 10–22. https://www.researchgate.net/publication/360264312_The_Impact_of_the_Nuclear_Program_on_Iran-Saudi_Arabia_Relations

Goldberg, R. (2023, September 13). *A Dangerous Strategy: Examining the Biden Administration's Failures on Iran*. FDD. <https://www.fdd.org/analysis/2023/09/13/a-dangerous-strategy-examining-the-biden-administrations-failures-on-iran/>

Guzansky, Y., & Orion, A. (2017). *Slowly but Surely: Growing Relations between Saudi Arabia and China* (INSS Insight No. 891). Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep08664>

Hadžikadunić, E. (2019, November 24). *Insight 215: Iran–Saudi Ties: Can History Project Their Trajectory?* International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES). <https://www.ifimes.org/en/researches/insight-215-iran-saudi-ties-can-history-project-their-trajectory/4492>

Harrison, R. (2021). Gulf Cooperation Council: A House Divided. *The GCC versus Iran: Low Intensity War, High Intensity Conflict*. Arab Center for Research & Policy Studies, 10–13. <http://www.jstor.org/stable/resrep31116.7>

Hubbard, B., Karasz, P., & Reed, S. (2019, September 14). *Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran* (Published 2019). The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>

Hunter, S. T. (2010). *Iran's Foreign Policy in The Post-Soviet Era*. Praeger.

Joint trilateral statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran. (2023, March 10). Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Sweden. http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqxw_0/202303/t20230311_11039241.htm

Kahl, C. H., Dalton, M. G., & Irvine, M. (2013). Atomic Kingdom: If Iran Builds the Bomb, Will Saudi Arabia Be Next? *Center for a New American Security*. <http://www.jstor.org/stable/resrep06372>

Kendall, E. (2017). Iran's Fingerprints in Yemen: Real or Imagined? *Atlantic Council*. <https://www.jstor.org/stable/resrep16801>

Kuwait insists Iran has no right In disputed maritime oil field. (2023, 7 April). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202307036932>

Litvak, M. (2017). Iran and Saudi Arabia: Religious and Strategic Rivalry. In J. Teitelbaum (Ed.), *Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 49–54. <http://www.jstor.org/stable/resrep04754.10>

Maini, T. S. (2024, March 7). *China-Iran economic ties: Beyond the hype and rhetoric – The Geopolitics*. The Geopolitics. <https://thegeopolitics.com/china-iran-economic-ties-beyond-the-hype-and-rhetoric/>

Monshipouri, M. (2019). *Middle East Politics: Changing Dynamics*. Taylor & Francis Group.

Mostafa, A. (2023, March 10). *Iran and Saudi Arabia to resume relations after tensions*. The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/iran-says-saudi-arabia-to-resume-relations-after-tensions/>

Mumtaz, K. (2005). Changing Patterns of Iran-GCC Relations. *Strategic Studies*, 25(4), 7–28. <http://www.jstor.org/stable/45242681>

Nonneman, G. (2004). The Gulf States and the Iran-Iraq War: Pattern Shifts and Continuities. *Iran, Iraq, and the Legacies of War* (pp. 167–192). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781403980427_9

One year since detente, tensions remain between Iran, Saudi Arabia. (2024, 11 March). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202403119522>

Perkovich, G. (2006, May 9). *Ahmadinejad's Letter to Bush*. Carnegie endowment for international peace. <https://carnegieendowment.org/2006/05/09/ahmadinejad-s-letter-to-bush-pub-18317>

Potter, L. G. (2002, December 15). *GULF WAR and PERSIA*. Encyclopædia Iranica. <https://www.iranicaonline.org/articles/gulf-war-and-persia>

Rome, H., & Rumley, G. (2023, March 15). *What Beijing's Iran-Saudi Deal Means – and What It Doesn't*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-beijings-iran-saudi-deal-means-and-what-it-doesnt>

Saeed, Y. (2023, June 8). *Saudi Arabia Makes Soft Power Comeback in Iraq*. Arab Gulf States Institute in Washington. <https://agsiw.org/saudi-arabia-makes-soft-power-comeback-in-iraq/>

Saikal, A. (2019). *Iran Rising: The Survival and Future of the Islamic Republic*. Princeton University Press.

Saikal, A., & Vestenskov, D. (2020, February 20). *Iran's National Security and Operational Capability*. Scandinavian Journal of Military Studies. <https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.29>

Saudi King invites Syria's Assad to attend Arab League summit. (2023, May 10). Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-king-invites-syrias-assad-attend-arab-league-summit-syrian-state-media-2023-05-10/>

Saudi Reinstates Pilgrimage Flights To Iranians After Detente. (2024, April 24). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202404243908>

Silber, C. (2023, March 15). China's Track Record on Middle East Diplomacy. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/chinas-track-record-middle-east-diplomacy>

Stephens, M. (2023, March 11). *Why the China-brokered Iran-Saudi deal heralds a new era of geopolitics*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/11/why-china-brokered-iran-saudi-arabia-deal-new-era-geopolitics/>

Tabatabai, A. (2020, May 12). *How Iran was hit by and could overcome the COVID-19 crisis*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/How-Iran-was-hit-by-and-could-overcome-the-COVID-19-crisis-330a68>

Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U. S. Army War College. <https://www.files.ethz.ch/isn/142831/pub1094.pdf> (Оригінал опубліковано 2011 р.)

Years of secretive talks behind Saudi-Iran rapprochement. (2023, March 10). The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/years-of-secretive-talks-behind-saudi-iran-rapprochement/>

Zaccara, L. (2019). *Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities*. Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep19688>

Zalayay, I., & Guzansky, Y. (2023). *The Gulf States and the Israel-Hamas War*. Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep54871>

References

Abuamer, M. (2023). Saudi Arabia and Iran: Politics as the Dynamo of Economics. *Ties That Don't Bind: The Politics of Saudi-Iranian Trade Relations*. Arab Center for Research & Policy Studies, 11–20. <http://www.jstor.org/stable/resrep52979.5>

Al Saied, N. (2021, August 27). *Sectarianism and ideology: The cases of Iran and Saudi Arabia*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/sectarianism-and-ideology-cases-iran-and-saudi-arabia>

Alharbi, R. (2021). Impact of COVID-19 on Saudi Arabia's economy: Evidence from macro-micro modelling. *PSU Research Review*. <https://doi.org/10.1108/pr-08-2021-0039>

Almaari, F. (2023, March 16). *Clarifying the Status of Previous Iran-Saudi Agreements*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/clarifying-status-previous-iran-saudi-agreements>

Azizi, H. (2023, September 14). *Iran's "Look East" Strategy: Continuity and Change under Raisi*. Middle East Council on Global Affairs. <https://mecouncil.org/publication/irans-look-east-strategy-continuity-and-change-under-raisi/>

- Babakr, A., & Abdullah, T. W. (2022). Soft Power in Iran's Foreign Policy. *Qalaai Zanist Scientific Journal*, 7(4), 998–1024. <https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.7.4.39>
- Cafiero, G., & Milliken, E. (2023, May 19). *Analysis: How important is Syria's return to the Arab League?* Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/19/analysis-how-important-is-syrias-return-to-the-arab-league>
- Chehayeb, K. (2022, April 12). *Saudi Arabia rekindles ties with cash-strapped Lebanon*. Al Jazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/12/saudi-arabia-rekindles-ties-with-cash-strapped-lebanon>
- Eoyang, M., Peters, A., Mehta, I., & Gaskew, B. (2019, March 7). Country Brief: Saudi Arabia and its role in Yemen. *2019 Hot Topics In National Security*. Third Way, 54–63. <http://www.jstor.org/stable/resrep20154.8>
- Feierstein, G. M. (2019, November 20). *Traces of the 1979 assault on the Grand Mosque still roil the Middle East today*. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/blog/traces-1979-assault-grand-mosque-still-roil-middle-east-today>
- Gaub, F. (2016). *War of words: Saudi Arabia v Iran*. European Union Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_2_Saudi_Arabia_Iran_01.pdf
- Ghadbeigy, Z., Moosavian, S. S., & Jafari, M. (2022). The Impact of the Nuclear Program on Iran-Saudi Arabia Relations. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 1(1), 10–22. https://www.researchgate.net/publication/360264312_The_Impact_of_the_Nuclear_Program_on_Iran-Saudi_Arabia_Relations
- Goldberg, R. (2023, September 13). *A Dangerous Strategy: Examining the Biden Administration's Failures on Iran*. FDD. <https://www.fdd.org/analysis/2023/09/13/a-dangerous-strategy-examining-the-biden-administrations-failures-on-iran/>
- Guzansky, Y., & Orion, A. (2017). *Slowly but Surely: Growing Relations between Saudi Arabia and China* (INSS Insight No. 891). Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep08664>
- Hadžikadunić, E. (2019, November 24). *Insight 215: Iran-Saudi Ties: Can History Project Their Trajectory?* International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES). <https://www.ifimes.org/en/researches/insight/215-iran-saudi-ties-can-history-project-their-trajectory/4492>
- Harrison, R. (2021). Gulf Cooperation Council: A House Divided. *The GCC versus Iran: Low Intensity War, High Intensity Conflict*. Arab Center for Research & Policy Studies, 10–13. <http://www.jstor.org/stable/resrep31116.7>
- Hubbard, B., Karasz, P., & Reed, S. (2019, September 14). *Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran* (Published 2019). The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>
- Hunter, S. T. (2010). *Iran's Foreign Policy in The Post-Soviet Era*. Praeger.
- Joint trilateral statement by the People's Republic of China, the Kingdom of Saudi Arabia, and the Islamic Republic of Iran*. (2023, March 10). Embassy of the People's Republic of China in the Kingdom of Sweden. http://se.china-embassy.gov.cn/eng/zqzxw_0/202303/t20230311_11039241.htm
- Kahl, C. H., Dalton, M. G., & Irvine, M. (2013). Atomic Kingdom: if Iran builds the bomb, will Saudi Arabia be next? *Center for a New American Security*. <http://www.jstor.org/stable/resrep06372>
- Kendall, E. (2017). Iran's Fingerprints in Yemen: Real or Imagined? *Atlantic Council*. <https://www.jstor.org/stable/resrep16801>
- Kuwait insists Iran has no right in disputed maritime oil field*. (2023, April 7). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202307036932>
- Litvak, M. (2017). Iran and Saudi Arabia: Religious and Strategic Rivalry. In J. Teitelbaum (Ed.), *Saudi Arabia, the Gulf, and the New Regional Landscape*. Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 49–54. <http://www.jstor.org/stable/resrep04754.10>
- Maini, T. S. (2024, March 7). *China-Iran economic ties: Beyond the hype and rhetoric – The Geopolitics*. The Geopolitics. <https://thegeopolitics.com/china-iran-economic-ties-beyond-the-hype-and-rhetoric/>
- Monshipouri, M. (2019). *Middle East Politics: Changing Dynamics*. Taylor, & Francis Group.
- Mostafa, A. (2023, March 10). *Iran and Saudi Arabia to resume relations after tensions*. The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/iran-says-saudi-arabia-to-resume-relations-after-tensions/>
- Mudriyevska, I. (2017). The attitude of the Kingdom of Saudi Arabia towards the nuclear program of the Islamic Republic of Iran. In *Beyond the Vistula and the Dnipro. Poland and Ukraine in the European perspective – past and present* (pp. 133–137). Consortium scientifico-educatif international Lucien Febvre. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/3878/1/2017.pdf> [in Ukrainian]
- Mumtaz, K. (2005). Changing Patterns Of Iran-GCC Relations. *Strategic Studies*, 25(4), 7–28. <http://www.jstor.org/stable/45242681>
- Nonneman, G. (2004). The Gulf States and the Iran-Iraq War: Pattern Shifts and Continuities. *Iran, Iraq, and the Legacies of War* (pp. 167–192). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781403980427_9
- One year since detente, tensions remain between Iran, Saudi Arabia*. (2024, March 11). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202403119522>
- Perkovich, G. (2006, May 9). *Ahmadinejad's Letter to Bush*. Carnegie endowment for international peace. <https://carnegieendowment.org/2006/05/09/ahmadinejad-s-letter-to-bush-pub-18317>
- Potter, L. G. (2002, December 15). *GULF WAR and PERSIA*. Encyclopædia Iranica. <https://www.iranicaonline.org/articles/gulf-war-and-persia>
- Rome, H., & Rumley, G. (2023, March 15). *What Beijing's Iran-Saudi Deal Means – and What It Doesn't*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/what-beijings-iran-saudi-deal-means-and-what-it-doesnt>
- Saeed, Y. (2023, June 8). *Saudi Arabia Makes Soft Power Comeback in Iraq*. Arab Gulf States Institute in Washington. <https://agsiw.org/saudi-arabia-makes-soft-power-comeback-in-iraq/>
- Saikal, A. (2019). *Iran Rising: The Survival and Future of the Islamic Republic*. Princeton University Press.
- Saikal, A., & Vestenskov, D. (2020, February 20). *Iran's National Security and Operational Capability*. Scandinavian Journal of Military Studies. <https://sjms.nu/articles/10.31374/sjms.29>
- Saudi King invites Syria's Assad to attend Arab League summit*. (2023, May 10). Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/saudi-king-invites-syrias-assad-attend-arab-league-summit-syrian-state-media-2023-05-10/>
- Saudi Reinstates Pilgrimage Flights To Iranians After Detente*. (2024, March 24). Iran International. <https://www.iranintl.com/en/202404243908>
- Silber, C. (2023, March 15). *China's Track Record on Middle East Diplomacy*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/chinas-track-record-middle-east-diplomacy>
- Stephens, M. (2023, March 11). *Why the China-brokered Iran-Saudi deal heralds a new era of geopolitics*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2023/03/11/why-china-brokered-iran-saudi-arabia-deal-new-era-geopolitics/>
- Tabatabai, A. (2020, May 12). *How Iran was hit by and could overcome the COVID-19 crisis*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/How-Iran-was-hit-by-and-could-overcome-the-COVID-19-crisis-330a68>
- Terrill, W. A. (2011). *The Saudi-Iranian Rivalry and the Future of Middle East Security*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. <https://www.files.ethz.ch/isn/142831/pub1094.pdf> (The original was published in 2011)
- Years of secretive talks behind Saudi-Iran rapprochement*. (2023, March 10). The National. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/03/10/years-of-secretive-talks-behind-saudi-iran-rapprochement/>
- Zaccara, L. (2019). *Iran and the Intra-GCC Crisis: Risks and Opportunities*. Istituto Affari Internazionali (IAI). <http://www.jstor.org/stable/resrep19688>
- Zalay, I., & Guzansky, Y. (2023). *The Gulf States and the Israel-Hamas War*. Institute for National Security Studies. <http://www.jstor.org/stable/resrep54871>

Отримано редакцію журналу / Received: 26.04.24
Прореченовано / Revised: 27.05.24
Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Volodymyr KIANYTSIA, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-6901-9581
e-mail: kiianytsiavolodymyr@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE EVOLUTION OF IRAN–SAUDI RELATIONS SINCE THE ESTABLISHMENT OF THE ISLAMIC REPUBLIC

Background. *The Islamic Republic of Iran, whose political strategy in the Persian Gulf aims to promote the country's dominance in the region, inevitably faces the reaction of another influential regional rival – the Kingdom of Saudi Arabia. Since the declaration of the Islamic Republic, the relations between both countries have been characterized by unstable dynamics due to deep antagonism shaped by internal and external political factors. The purpose of the publication was to analyze the evolution of Iran–Saudi relations and identify key factors that determine the dynamics of relations and shape the causes of confrontation.*

Methods. *The study utilized such general logical methods as analysis, deduction, induction and abstraction. Additionally, historical method, comparative method, modeling method, as well as methods of contextual and critical analysis were applied.*

Results. *The study identified the interconnection of Iran's internal political dynamics with the nature of its relations with Saudi Arabia. Key conflict-generating factors included the nature of the political regimes in both countries, religious differences, the ideological discourse of the Islamic Republic, national identity, and the struggle for regional dominance. The intensification of the conflict is attributed to the peculiarities of regional alliances, the presence of the United States in the region, and active cooperation between Saudi Arabia and the USA, as well as Iran's ties with armed groups operating in the region and the nature of its nuclear program. Additionally, it was noted that the evolution of these relations is influenced by the United States and China.*

Conclusions. *Based on the analysis of the research findings, it can be concluded that the relations between the Islamic Republic of Iran and the Kingdom of Saudi Arabia encompass a complex of issues due to the influence of a number of interconnected conflict-generating factors, which provoke confrontation. However, the resolution of this conflict may be possible with the involvement of non-regional actors.*

Keywords: *Islamic Republic of Iran, Kingdom of Saudi Arabia, Persian Gulf, regional security.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

УДК 159.923:159.952

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/73-78>

Руслан СТЕПАНИШИН, полковник

ORCID ID: 0009-0004-7587-7234

e-mail: ruslan.stepanyshyn@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Ігор ХРАБАН, д-р політ. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-3319-8538

e-mail: man_fan@ukr.net

Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вступ. Інформаційний простір КНР виявився найскладнішою ділянкою інформаційної боротьби. Особливості його внутрішнього функціонування, відсутність представництва жодного з українських ЗМІ у КНР та вплив потужних російських "партнерських" пропагандистів поставили перед українцями складні виклики й завдання. Росія роками "вливала" значні ресурси у формування позитивного іміджу країни та її керівництва для китайського споживача інформації. До того ж, Китай останні понад 10 років переймає російські методи ведення інформаційної війни проти України, особливо в період повномасштабної агресії РФ, і стає його активно застосовувати на міжнародній арені.

Методи. Пріоритети державної інформаційної політики КНР, розглянуті на основі системного, структурно-функціонального та компаративного методів дослідження що дозволило відобразити практичний досвід політичної влади Китаю у досягненні цілей у зовнішній та внутрішній сферах.

Результати. На основі проведеного політологічного аналізу державної інформаційної політики Китайської Народної Республіки (КНР), доведена провідна роль політичної ідеології Китаю у її формуванні в умовах повномасштабної російсько-української війни та, як наслідок, незворотної майбутньої зміни світового порядку, що потребує подальшого корегування сьогодишнього стану інформаційного співробітництва України та КНР.

Висновки. Міжнародні прагнення КНР утілюються при державній підтримці на рівні політичних рішень, виконавчих структур, законодавчого забезпечення та спрямованого впливу на усвідомлення суспільством нових можливостей інформаційної цивілізації. При цьому Китай активно вивчає досвід інформаційної боротьби Росії проти України та її західних союзників, охоче застосовуючи такі його методи, як дезінформація та використання фейків, які стали вибраною інформаційною зброєю Пекіна. На сьогодні інформаційне співробітництво між Україною та Китаєм перебуває у зародковому стані: населення КНР мало чого знає про Україну та про події, які відбуваються в ній; те саме можна сказати і про українців.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, соціальні мережі, інформаційна політика, дезінформація, фейки, Україна, зовнішня та внутрішня сфери.

Вступ

Виконання державою функцій потенційного лідера на світовому та регіональному рівнях, яким уже став Китай, передбачає формування китайського інформаційного суспільства, основною метою якого є політика реформ і відкритості, модернізація урядових інститутів та інтелектуалізація китайського суспільства. Участь КНР у процесах міжнародної та регіональної інтеграції формує стратегію інформаційної політики держави, яка полягає в одночасній інтеграції до світової системи міжнародних відносин і практичній реалізації національної моделі інформаційного суспільства як чинника розвитку політичної системи Китаю та її потенційного лідерства на регіональному й міжнародному рівнях.

Інформаційний простір КНР виявився найскладнішою ділянкою інформаційної боротьби. Особливості його внутрішнього функціонування, відсутність представництва жодного з українських ЗМІ у КНР і вплив потужних російських "партнерських" пропагандистів поставили перед українцями складні виклики й завдання. Росія роками "вливала" значні ресурси у формування позитивного іміджу країни та її керівництва для китайського споживача інформації. До того ж Китай останні понад 10 років переймає російські методи ведення інформаційної війни проти України, особливо в період повномасштабної агресії РФ і став його активно застосовувати на міжнародній арені. У цьому плані на перший план висунулися негативні способи ведення Китаєм інформаційної війни: використання фейків та дезінформація.

Комуністична партія Китаю розглядає інформаційне середовище як механізм трансформації геополітичного ландшафту задля сприяння проєкції політичного курсу

влади. Голова КНР Сі Цзіньпін надав партії мандат залучити для цього всі активи держави, що включає цифрові транснаціональні репресії й покладання витрат на тих, хто наслідиться критикувати партію, особливо на таку чутливу тему, як порушення прав людини в КНР.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей внутрішньої та зовнішньої політики КНР в інформаційному просторі на сучасному етапі, зокрема в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Огляд літератури. Державній політиці Китаю та її складовій – інформаційній, як порівняно одного з найпотужніших гравців на сучасній міжнародній арені, присвячується все більше наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Серед них необхідно згадати таких: В. Дубов, Г. Ібрагімова, М. Зубок, Н. Кошурнікова, Я. Лінь, А. Чанг, М. Таї (регулювання внутрішнього інформаційного простору); К. Антипов, М. Соколовський, М. Лінд, Р. Уейтц (відносини КНР і США в інформаційному просторі); М. Лінд, Д. Суейн, Р. Лей, А. MacGregor (зовнішньополітичні інформаційні цілі КНР); В. Кравченко, У. Ільницька, Б. Кормич, Ц. Хуан (відносини КНР та України в інформаційному просторі); проблемам вивчення міжнародного нормативно-регулятивного досвіду в інформаційній сфері присвячено дослідження Ю. Романчука і Н. Шепель, державного управління в інформаційному просторі – В. Степанова та О. Сосніна.

Методи

Пріоритети державної інформаційної політики КНР розглянуто на основі системного, структурно-функціонального та компаративного методів дослідження, що дозволило відобразити практичний досвід

© Степанишин Руслан, Храбан Ігор, 2024

політичної влади Китаю у досягненні цілей у зовнішній і внутрішній сферах.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні склалася ситуація, коли в умовах глобалізації посилюється конвергенція всіх сторін міжнародного співробітництва і водночас виявляється асиметрія національного розвитку за інформаційно-технологічною ознакою. У рамках зазначених теорій і підходів китайська модель інформаційного суспільства поєднує в собі суперечливі тенденції: з одного боку, держава централізовано регулює інформаційний розвиток країни, відбувається поступовий відхід від демократизації державного управління, з іншого – продовжується упровадження елементів ринкової економіки та вільної конкуренції. Унаслідок цього державна інформаційна політика КНР характеризується чітко вираженими специфічними рисами: на основі комуністичної ідеології та глибоких культурних традицій китайського суспільства відбувається інтенсивна інтеграція Китаю в сучасне міжнародне політичне, економічне та інформаційне середовище.

Останніми роками проблема політики КНР щодо функціонування мережі Інтернет та інших засобів комунікації в її внутрішньому інформаційному просторі та пов'язані з цим питання порушення прав громадян на свободу інформації перейшла з виміру дискусії фахівців з міжнародного права й окремих правозахисників до сфери великої міжнародної політики та стала однією з центральних тем у взаємовідносинах КНР і США, КНР та ЄС. Серед основних об'єктів критики такі: жорсткий контроль з боку держави за користувачами та контентом Інтернет, інших засобів комунікації, політично вмотивоване обмеження доступу до окремих інформаційних ресурсів.

На думку американських оглядачів, така політика КНР у сфері контролю над інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) пов'язана передусім з "побоюваннями уряду про те, що ліберальні організації, внутрішні чи зовнішні, використовують ІКТ для того, щоб підірвати довіру громадян до режиму" (Mulvenon, 2008).

Варто зауважити: для того щоб отримати можливість попрацювати з Інтернетом, обов'язково потрібен документ, який засвідчує особу. Однак у деяких містах Китаю (напр., у Пекіні, де розташовано приблизно 1500 інтернет-кафе) застосовуються додаткові методи ідентифікації – встановлюються камери спостереження, а будь-який користувач має бути сфотографований (Cameras, 2008). Однак навіть незважаючи на такі жорсткі умови доступу до Інтернету китайська влада переважно блокує іноземні соціальні мережі (на зразок Facebook та Twitter) (China's First Twitter Novel, 2010).

Для досягнення цих цілей існує проєкт "Золотий щит". Багато оглядачів (причому як на теренах колишнього СРСР, так і на Заході) описують його винятково як систему, спрямовану на стеження за громадянами в мережі Інтернет і контроль за розміщеним там контентом. Зазначимо, що проєкт "Золотий щит" розроблявся китайським урядом передусім як система інформатизації всіх сфер життя суспільства, а особливо сфери громадської безпеки.

Проте навіть у межах проєкту "Золотий щит" кіберконтроль є лише одним (до того ж не наймасштабнішим) елементом безпекової політики, задля якої проєкт і впроваджувався. Значно більше уваги в його межах відведено проблемі впровадження особистих електронних карток (по суті йдеться про форму електронного паспорта з можливістю використання електронно-цифрового підпису, однак з потужними елементами

відстеження протиправної діяльності). Основною причиною їхнього впровадження була не стільки проблема безпеки й адміністративного контролю, скільки нерезформованість протягом останніх 50-ти років системи ідентифікації громадян. Ще недавно значна кількість китайців використовувала "сертифікат домашньої реєстрації" (household registration certificate), тобто навіть не зовсім паспорта, який давав можливість громадянину отримувати доступ до сфери зайнятості, освіти, охорони здоров'я та інших життєво важливих послуг.

Сенс проєкту "Золотий щит" пов'язаний із "громадським контролем безпеки мережі", або кіберполіцією. На сьогодні важко сказати, скільки "кіберкопів" працює в КНР. У спектр завдань кіберполіції покладено не лише моніторинг в Інтернеті, але й протидія випадкам комп'ютерних злочинів, таких, як віруси, шкідливе програмне забезпечення (ПЗ), хакерські атаки, онлайнове шахрайство тощо. Водночас деякі оглядачі підозрюють, що система "Золотого щита" є важливим елементом цензурної системи КНР; вона відповідає за блокування сайтів за IP-адресою та ключовими словами ("How Sensorship Works...", 2006).

Крім того, багато запитань є у правозахисників і до системи "Зелена дамба". Уряд КНР і міністерство промисловості й інформаційних технологій представили її як цензурне програмне забезпечення, що має вберегти китайських користувачів (передусім школярів і студентів) від "шкідливих матеріалів", у першу чергу – порнографічних.

В основі системи – блокування картинок, тексту та веб адреси. Основні претензії правозахисників викликає саме підбір ключових фраз для блокування, що свідчить не стільки про антипорнографічне спрямування програми, скільки про політичне. Зокрема, за даними дослідження американських фахівців у сфері інформаційних технологій (IT) з Мічиганського університету (Scott, Randy, & Halderman, 2019), серед фраз, за якими відбувається блокування, є, наприклад, слово "Фалунь".

Від початку реалізації програми передбачалось, що ця цензурна система має бути встановлена на всіх комп'ютерах, які виробляються і продаються на території материкового Китаю або ввозяться до нього. Проте з огляду на реакцію громадськості (переважно світової), міністерство промисловості та інформаційних технологій вирішило зменшити зону дії нового програмного забезпечення: воно в обов'язковому порядку функціонуватиме лише на комп'ютерах, установлених у школах, інтернет-кафе та на комп'ютерах, що використовуються в місцях публічного доступу (MacKinnon, 2009).

Проаналізувавши внутрішню інформаційну політику КНР можна зробити два головних висновки:

1. Через фільтр "Золотий щит" КНР удалося забезпечити значний захист інформаційного простору країни від зовнішнього проникнення небажаного контенту.

2. Глобальна цифровізація життєдіяльності громадян розвинених країн природно відкриває мережевим адміністраторам найширші можливості контролю над своїми користувачами.

За повідомленням Джеймстаунського фонду, після початку пандемії COVID-19 КНР вдався до активного поширення дезінформації в російському стилі, "все більше намагаючись сформувати глобальне інформаційне середовище за межами своїх кордонів". Таким чином, це свідчить, що Китай перейшов до явної пропагандистської діяльності за кордоном – проникнення та впливу на іноземну громадську думку.

Центр аналізу європейської політики (СЕРА) 2021 р. опублікував детальне дослідження, присвячене інфор-

маційним операціям Росії та Китаю під час COVID-19. Основні висновки: КНР скопіював російську тактику, вперше поширивши дезінформацію в усьому світі, а Комуністична партія Китаю звернулася до деструктивних і конспіративних наративів. Можна без сумніву стверджувати, що китайські наративи – ті самі, які використовує Росія в Україні, Європі та США (Dubow, 2021).

СЕРА підкреслює, що інформаційні операції РФ і КНР несуть серйозну загрозу та вимагають відповідних контрзаходів із залученням громадянського суспільства, медіаорганізацій, соцмедіаплатформ, аналітичних центрів і державних установ.

Коментуючи цю зовнішню інформаційну діяльність Китаю, директор відділу кібербезпеки Інституту національної оборони та досліджень безпеки в Тайбеї Ценг І Суо наголошує, що "кінцева мета – контролювати те, що знаходиться між вухами. Тобто ваш мозок, те, як ви думаєте, що, як сподівається Пекін, призведе до зміни вашої поведінки" (Учень і "старший брат РФ"..., 2021).

Необхідно з усією очевидністю підкреслити, що Китай вчився на російських операціях з пропаганди та дезінформації в Україні та за кордоном.

За словами співдиректора Групи з інформаційних операцій (IORG), неурядової організації, що відслідковує спрямовані на Тайвань китайські інформаційні маніпуляції Ю Чі Хао, "негативні історії або фейкові новини про вакцини домінують серед найбільш обговорюваних тем".

Звертає на себе увагу один із інструментів "м'якої сили" Китаю – мережа Інститутів Конфуція, започаткована 2004 р. для створення "неприбуткових державних установ, спрямованих на просування китайської мови та культури в іноземних країнах".

Перший Інститут Конфуція відкрився в листопаді 2004 р. у Сеулі (Південна Корея) після створення пілотного інституту в Ташкенті (Узбекистан). З тих пір відкрилися ще сотні закладів у десятках країн світу. Найбільше – у США, Японії та Південній Кореї. Із 2017 р. вони ретельно зосередились на вивченні методів російської пропаганди.

Донедавна 541 інститут та майже 2000 кабінетів Конфуція існували у 162 країнах на початковому, середньому та університетському рівнях.

Значимо, що центри – некомерційні організації, пов'язані з міністерством освіти Китаю. І хоча ці організації нагадують такі респектабельні культурні асоціації, як Британська рада Великої Британії, французький Альянс Франсез, німецький Інститут Гете чи іспанський Інститут Сервантеса, вони часто характеризуються скандалами через цензуру та спотворення історії з геополітичними цілями.

Це призвело до закриття Інститутів Конфуція не тільки в США, але і в Австралії, Бельгії, Канаді, Данії, Франції, Німеччині, Нідерландах та Швеції.

Як писало японське видання Sankei у вересні 2020 р., "проблема полягає в тому, що Інститути Конфуція стали осередками для прихованих політичних махінацій, фінансуються для здійснення пропагандистської діяльності Пекіна та забезпечують прикриття того, як він здійснює операції впливу".

Газета The Korea Times повідомляє, що, називаючи Інститут глобальною мережею Китаю, створеною для шпигунства та промивання мозків заради підтримки політики Китаю, активісти закликають Китай закрити інститути самостійно, перш ніж їх змусять піти.

Разом із тим дослідження, опубліковане 2020 р. у журналі "Europe-Asia Studies", проводило паралелі між

Інститутом Конфуція і Фондом "Русский мир". За висновками дослідників, їхня діяльність суперечить заявленим цілям культурної дипломатії, на практиці вони створили та експлуатують свої інститути як інструменти для просування політичних інтересів (Porovic, Egin, & Medzihorsky, 2020).

Попри те, що Китай вчиться у Росії веденню когнітивної війни, Росія в цьому тандемі залишається "молодшим братом". Російські ЗМІ пишуть про це прямим текстом: "Китай "виріс" із статусу молодшого брата Росії до старшого", "Росія перетворилася зі старшого брата Китаю на молодшого" тощо. І це також стосується в тому числі взаємин у сфері політичної пропаганди.

З позиції самих китайців, "Китай – це ніякий не союзник Росії, а старший партнер, з яким він зовсім навіть не рівня. У всякому разі, легко помітити, що Росія надає Китаю набагато більше дрібних і великих послуг, ніж він їй. Російське видання Republic визнає, що "в Пекіні ніхто не поспішає визнавати Крим російським і транслювати на свою аудиторію великодержавну кремлівську пропаганду". Видання зазначало, що Китай підтримує повернення російських "втрачених" земель лише в обмін на повернення китайських за сферою "Крим – ваш, Сибір – наша" (Учень і "старший брат РФ"..., 2021).

На фоні повномасштабної російсько-української війни КНР активно шукає нові способи ведення інформаційного впливу. Приміром, китайська сторона усвідомила важливу роль соціальних мереж у російсько-українському конфлікті. Китайські дослідники навіть почали використовувати термін "війна в соціальних мережах" з метою описати поширення некінетичної військової діяльності на соціальні мережі двома чи більше протидіючими сторонами. Цей термін є частиною триваючого концептуального розширення масштабів війни в китайській військовій думці, у якій соціальні медіа розглядаються як інший простір для конфлікту, а не просто ще один канал поширення пропаганди. Хоча термін "війна через соціальні медіа" не є доктриною КНР, його поява вказує на те, що китайське керівництво вважає цю діяльність достатньо важливою (Smith, & Beauchamp-Mustafaga, 2024).

Китайський інформаційний простір складається з офіційних ЗМІ, блогерів і користувачів соціальних мереж, які обережно висловлюють свою думку, яка в більшості збігається з позицією влади. Китай в усіх офіційних заявах з перших днів висловлювався нейтрально щодо війни в Україні, не називаючи війну війною.

Підкреслимо, що між Китаєм та Україною у 2013 р. підписано Договір про дружбу і співробітництво, який передбачає "у разі ускладнення міжнародної та регіональної ситуації або виникнення кризи, що може становити загрозу миру, суверенітету, єдності або територіальній цілісності будь-якої з Договірних Сторін, ... провести невідкладні консультації з метою вироблення заходів щодо усунення цієї загрози" (Договір про дружбу і співробітництво..., 2013).

Китай є постійним членом Ради Безпеки ООН і завжди закликав дотримуватись цілей та принципів ООН, згідно з якими основні суперечки мають вирішуватись мирними засобами. Китай заявляє про свою "особливу" місію у відновленні миру в Європі, передусім задля своїх національних інтересів і поновлення ланцюгів поставок китайських товарів.

На сьогодні основна зброя, яку використовують "друзі" Росії в китайському інформаційному просторі задля залучення якомога більшої китайської аудиторії – це переклад та "перепощування" російських фейків що-

до шалених успіхів російської армії, підкреслення ролі США, які "підливають масло в вогонь" у розгортанні повномасштабної війни в Україні з метою послаблення Росії. Наприклад, новина про те, що Збройні сили України знущуються над російськими полоненими, розлетілась Китаєм (Голод, & Коваль, 2022).

Зростання впливу Китаю в Україні можна помітити й неозброєним оком. Наприклад, більшість українців стикалися з тим, що найпоширеніші імпортовані товари на полицях магазинів – китайські. Ці спостереження підтверджує і статистика: Китай уже другий рік є головним торговельним партнером України, і обігнав таких великих гравців, як Росія, Німеччина, Польща. КНР активно цікавиться і українськими стратегічними активами: від оборонних підприємств до землі аграрного призначення.

Дослідник китайських впливів, керівник секції Азійсько-Тихоокеанського регіону київського Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Ю. Пойта стверджує, що головна мета китайського інформаційного впливу за кордоном – збільшення китайської економічної присутності у світі. Таку мету КНР ставить і в Україні.

Однак інформація про Китай і новини з Піднебесної представлені в Україні значно скромніше, ніж китайські товари в магазинах. Проте інформаційний вплив Китаю в Україні також зростає, це визнають профільні експерти, опитані Радіо Свобода.

Отже, назвемо основні "майданчики", на яких поширюються в Україні інформація про Китай, і якою є специфіка кожного з них.

"Сінхуа" (新华社, у перекладі – "Агенція "Новий Китай") – найбільша державна інформагенція в Китаї. Її голова входить до складу китайського уряду і має посаду міністра. "Сінхуа" є найцитованішим офіційним джерелом інформації з Китаю і про Китай.

Сайт посольства КНР в Україні також є впливовим інформаційним майданчиком, який публікує навіть більше інформації на українсько-китайські теми, ніж основні ЗМІ Китаю. Утім, до кінця 2020 р. сайт посольства Китаю не мав українськомовних розділів: лише російський та китайський.

"Женьмін Жибао" (人民日报, у перекладі – "Народна газета") – це найбільше та найстаріше діюче видання в Китаї, а з появою Інтернету – найбільший у світі сайт китайською мовою. "Женьмін Жибао", як і "Сінхуа", є державним медіа (як і всі загальнонаціональні ЗМІ КНР), має російськомовну версію, але не має українськомовної. На думку експертів, матеріали про Україну для неї, як і для інших провідних ЗМІ Китаю, готують співробітники посольства КНР у Києві. Однак у самому посольстві це не підтверджують.

CCTV (中国中央电视台 – Центральне телебачення Китаю) – найбільша мережа державних китайських телеканалів різної тематики, орієнтованих як на сам Китай, так і на інші країни світу.

Базовий сайт мережі має англійську версію, окремо існує російськомовний портал CCTV (для всіх пострадянських країн), а один із ютубканалів цього медіа – російськомовний, проте має окремі сюжети, орієнтовані на Україну. Ця мережа є доволі оперативним джерелом відео про Китай для українців. Натомість теми, що стосуються України, у ній з'являються навіть не кожного місяця.

CRI (中国国际广播电台 – "Міжнародне радіо Китаю") – це чи не єдине державне китайське медіа, яке адаптувало свій контент для України. Воно має окремий сайт, сторінки в соцмережах і мовлення українською мовою.

Крім загальних новин з Китаю і офіційних заяв лідера КНР Сі Цзіньпіна, CRI має спеціальні рубрики про Україну та про різні напрями українсько-китайської взаємодії.

Асоціація китаєзнавців України (АКУ) та пов'язаний із нею профільний журнал "Україна – Китай": ці дві платформи дають чи не найбільше в Україні інформації від Китаю та про Китай.

Офіційні ЗМІ Китаю, підконтрольні його уряду, демонструють співпрацю та взаємну лояльність із АКУ. Газета "2000" активно висвітлює китайську тематику. За спостереженнями виконавчої директорки Інституту масової інформації О. Романюк, це видання дає великі й компліментарні публікації про успіхи КНР. Окрім того, саме у "2000" регулярно публікуються статті посла Китаю в Україні Фань Сяньжуна (Солонина, 2021).

Зауважимо, що ключова роль у реалізації державної інформаційної політики КНР належить політичній владі, що діє на соціалістично-авторитарних принципах у поєднанні з елементами ринкової економіки.

Результати

Національна модель інформаційного суспільства КНР відображає політичну ідеологію держави, що суміщає пріоритети державного управління у галузі інформаційної політики й елементи вільної конкуренції на інформаційних ринках. У цьому контексті китайська модель інформаційного суспільства поєднує в собі суперечливі тенденції: з одного боку, держава централізовано регулює інформаційний розвиток країни, з іншого, – здійснюється поступова демократизація державного управління й поступове впровадження елементів ринкової економіки та вільної конкуренції.

Дискусія і висновки

Не можна не зазначити, що регулятивна політика КНР щодо внутрішнього інформаційного простору справді характеризується доволі жорсткими регулятивами (стосовно відповідальності за розміщений контент, контролю за персональними даними, цензурних компонентів регуляторної політики). З іншого боку, згідно зі статистичними даними, усе це не заважає швидкому зростанню загальної кількості користувачів мережі Інтернет у Китаї та розвитку національного інформаційного простору.

Упровадження проєкту "Золотий щит" дозволив захистити суспільство Китаю від багатьох негативів Заходу (кольорові революції, тероризм і т. п.) і цим забезпечити його монолітність за умов протидії численним загрозам з боку США. Проте замовлення держави на критерії селекції швидше відповідатиме запитам правлячої еліти, ніж потребам широких верств населення Китаю. Прорахунок у такому питанні загрожує стратегічними наслідками для розвитку нації, оскільки фільтрація контенту зачіпає всіх китайців одночасно і дії ці суто обмежувальні, які стосовно психології особистості (тим більше в інформації) викликають внутрішній протест у людини, навіть якщо вона належить до такої покірної нації, яка проживає у Піднебесній. У цьому випадку "гігантський мурашник" перетворюється на киплячий котел без клапана з високими ризиками соціального вибуху. При цьому жорсткі інформаційні обмеження (особливо у користуванні настільки популярними на сьогодні глобальними соціальними мережами) ізолює Китай від світової цивілізації, порушуючи повідомлення, такі необхідні для обміну досягненнями та зростання. Звинувачення в несанкціонованому запозиченні ідей і технологій щодо Китаю аж ніяк не безпідставні, але досягати вершин прогресу в такий спосіб стає все важче, тому доведеться організувати повноцінну дифузю контенту навіть з ризиком проник-

нення його деструктивних різновидів до інформаційного простору Китаю.

Мультимережеве господарство сучасних міст дозволяє організувати чи не тотальне відстеження своїх мешканців на вулиці, роботі, у будинку, банку, торговельно-розважальних комплексах та інших об'єктах. Інтеграція таких мереж з технологіями великої кількості даних дає можливість концентрувати й аналізувати відомості майже про кожну людину, що потрапила в поле зору вищезгаданої інформаційної павутини. Застосування засобів штучного інтелекту збільшує тотальність спостереження. Виразним прикладом тому може служити китайська система соціального кредиту, милозвучна назва якої фактично не приховує сутності функціоналу, який нею реалізується, що дозволяє налагодити цифрове відстеження практично за кожним жителем КНР.

Міжнародні прагнення КНР утілюються при державній підтримці на рівні політичних рішень, виконавчих структур, законодавчого забезпечення та спрямованого впливу на усвідомлення суспільством нових можливостей інформаційної цивілізації. При цьому Китай активно вивчає досвід інформаційної боротьби Росії проти України та її західних союзників, охоче застосовуючи такі його методи, як дезінформація та використання фейків, які стали вибраною інформаційною зброєю Пекіна. У цьому контексті експерти зареєстрували різке збільшення китайських інформаційних операцій проти Тайваню, з моменту початку пандемії.

Зауважимо, що свої повідомлення китайською мовою випускають усі найбільші інформаційні агенції РФ. Російські ЗМІ були і поки що залишаються основним джерелом інформації для китайців про події в Україні. До цього можна додати, що, за оцінками експертів, КНР, який є геополітичним "актором" світового рівня, став головним торговельним партнером України. Інформаційний вплив КНР в Україні послідовно збільшується, причому не лише за допомогою традиційних медіа, але й таких соцмереж, як популярний серед молоді ТікТок. Проте Україна, про яку час від часу згадують китайські ЗМІ, досі перебуває на периферії інтересів Китаю.

Отже, на сьогодні інформаційне співробітництво між Україною та Китаєм знаходиться у зародковому стані: населення КНР мало чого знає про Україну та про події, які відбуваються в ній; те саме можна сказати і про українців. Будучи членом Ради Безпеки ООН та постійно виступаючи за збереження суверенітету й територіальної цілісності країн, Китай водночас не називає бойові дії, які відбуваються на території України та приносять їй колосальні втрати, як у загибелі тисяч мирних людей і знищенні, іноді повністю, її міст та сіл, війною.

Внесок авторів: Руслан Степанишин – збір даних та їх валідація; Ігор Храбан – політологічний аналіз джерел; підготування теоретичних засад дослідження, підготування огляду літератури або теоретичних засад дослідження.

Список використаних джерел

- Голод, В., & Коваль, О. (2022, 6 квітня). *Українська інформаційна оборона в Кітаї*. https://lb.ua/blog/vita_golod/512532_ukrainska_informatsiyna_oborona.html
- Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Китайською Народною Республікою. (2013). <http://consultant.parus.ua/?doc=0930RADC5C>
- Солонина, Є. (2021). "Китайська кухня": інформаційний вплив КНР в Україні. <https://www.radiosvoboda.org/a/information-influence-media-prc-china-ukraine/31073783.html>

Учені і "старший брат РФ": як Китай веде інформаційні війни проти Заходу. (2021, 12 липня). Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. *Європейська правда*. <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/07/12/7125339/>

Cameras, D. (2008). Closer to Beijing's Internet Cafes. *The Wall Street Journal*. <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2008/10/17/cameras-draw-closer-to-beijings-internetcafes/tab/article/>

China's First Twitter Novel. (2010). *The Wall Street Journal*. <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2010/03/11/chinas-first-twitter-novel/>

Dubow, B. (2021). *Putin Can Teach China a Lesson in Propaganda*. Center for European Policy Analysis. <https://cepa.org/article/putin-can-teach-china-a-lesson-in-propaganda/>

"How Censorship Works in China: A Brief Overview", Race to the Bottom: Corporate Complicity in Chinese Internet Censorship. (2006, August). *Human Rights Watch*, 18, 8(C), 9–18. <http://www.hrw.org/reports/2006/china0806/3.htm>

MacKinnon, R. (2009). China's "Green Dam Youth Escort" software. <http://rconversation.blogs.com/rconversation/2009/06/chinas-green-dam-youth-escort-software.html>

Mulvenon, J. (2008). Golden Shields and Panopticons: Beijing's Evolving Internet Control Policies. *Georgetown Journal of International Affairs*, 9(2), 115–120.

Popovic, M., Erin K. J., & Medzihorsky, J. (2020). Charm Offensive or Offensive Charm? An Analysis of Russian and Chinese Cultural Institutes Abroad. *Europe – Asia Studies*, 72, 1445–1467. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2020.1785397>

Scott, W., Randy, Y., & Halderman, A. (2019). *Analysis of the Green Dam Censorware System*. University of Michigan. <http://www.cse.umich.edu/~jhalderm/pub/gd/>

Smith, J., & Beauchamp-Mustafaga, N. (2024). PLA Social Media Warfare and the Cognitive Domain. *China Brief*, 23 (16), 9–16. <https://jamestown.org/program/pla-social-media-warfare-and-the-cognitive-domain/>

References

Golod, V., & Koval, O. (2022). *Ukrainian information defense in China*. https://lb.ua/blog/vita_golod/512532_ukrainska_informatsiyna_oborona.html [in Ukrainian].

Treaty of friendship and cooperation between Ukraine and the People's Republic of China. (2013). <http://consultant.parus.ua/?doc=0930RADC5C> [in Ukrainian].

Solonyina, E. (2021). "Chinese cuisine": information influx of the PRC into Ukraine. <https://www.radiosvoboda.org/a/information-influence-media-prc-china-ukraine/31073783.html> [in Ukrainian].

The doctrine and the "elder brother of the Russian Federation": how China is waging information wars against West. (2021, July 12). Center for Strategic Communications and Information Security. *European truth*. <https://www.euointegration.com.ua/articles/2021/07/12/7125339/> [in Ukrainian].

Cameras, D. (2008). Closer to Beijing's Internet Cafes. *The Wall Street Journal*. <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2008/10/17/cameras-draw-closer-to-beijings-internetcafes/tab/article/>

China's First Twitter Novel. (2010). *The Wall Street Journal*. <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2010/03/11/chinas-first-twitter-novel/>

Dubow, B. (2021). *Putin Can Teach China a Lesson in Propaganda*. Center for European Policy Analysis. <https://cepa.org/article/putin-can-teach-china-a-lesson-in-propaganda>

"How Censorship Works in China: A Brief Overview", Race to the Bottom: Corporate Complicity in Chinese Internet Censorship. (2006, August). *Human Rights Watch*, 18, 8(C), 9–18. <http://www.hrw.org/reports/2006/china0806/3.htm>

MacKinnon, R. (2009). China's "Green Dam Youth Escort" software. <http://rconversation.blogs.com/rconversation/2009/06/chinas-green-dam-youth-escort-software.html>

Mulvenon, J. (2008). Golden Shields and Panopticons: Beijing's Evolving Internet Control Policies. *Georgetown Journal of International Affairs*, 9(2), 115–120.

Popovic, M., Erin K. Jenne, & Medzihorsky, J. (2020). Charm Offensive or Offensive Charm? An Analysis of Russian and Chinese Cultural Institutes Abroad. *Europe – Asia Studies*, 72, 1445–1467. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2020.1785397>

Scott, W., Randy, Y., & Halderman, A. (2019). *Analysis of the Green Dam Censorware System*. University of Michigan. <http://www.cse.umich.edu/~jhalderm/pub/gd/>

Smith, J., & Beauchamp-Mustafaga, N. (2024). PLA Social Media Warfare and the Cognitive Domain. *China Brief*, 23(16), 9–16. <https://jamestown.org/program/pla-social-media-warfare-and-the-cognitive-domain/>

Отримано редакцію журналу / Received: 26.07.24

Прорецензовано / Revised: 17.08.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Ruslan STEPANYSHYN, Colonel
ORCID ID: 0009-0004-7587-7234
e-mail: ruslan.stepanyshyn@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Ihor KHRABAN, DSc (Polit.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-3319-8538
e-mail: man_fan@ukr.net
Department of International Relations
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

INFORMATION POLICY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

B a c k g r o u n d . *The information space of the People's Republic of China has turned out to be the most difficult area of the information struggle. The peculiarities of its internal functioning, the absence of any Ukrainian media in China, and the influence of powerful Russian "partner" propagandists have posed difficult challenges and tasks for Ukrainians. For years, Russia has been pouring significant resources into shaping a positive image of the country and its leader for the Chinese consumer of information. In addition, China has been adopting Russian methods of conducting information warfare against Ukraine for more than a decade, especially during the period of full-scale Russian aggression, and has begun to actively use them in the international arena.*

M e t h o d s . *The priorities of China's state information policy are considered on the basis of systemic, structural-functional and comparative research methods, which allowed to reflect the practical experience of the Chinese political authorities in achieving goals in the external and internal spheres.*

R e s u l t s . *On the basis of the political analysis of the state information policy of the People's Republic of China (PRC), the author proves the leading role of China's political ideology in its formation in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war and, as a result, the irreversible future change in the world order, which requires further adjustment of the current state of information cooperation between Ukraine and China.*

C o n c l u s i o n s . *China's international aspirations are realized with state support at the level of political decisions, executive structures, legislative support and directed influence on the society's awareness of new opportunities of the information civilization. At the same time, China is actively studying the experience of Russia's information warfare against Ukraine and its Western allies, willingly applying such methods as disinformation and the use of fakes, which have become Beijing's chosen information weapon. Today, information cooperation between Ukraine and China is in its infancy: the Chinese population knows little about Ukraine and the events taking place in it; the same can be said about Ukrainians.*

K e y w o r d s : *People's Republic of China, social media, information policy, disinformation, fakes, Ukraine, external and internal spheres.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

УДК 327.8(32:328.184)
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2024/1-58/79-85>

Маріанна МАРУСИНЕЦЬ, канд. філол. наук, доц.,
ст. наук. співроб., ст. дослідник
ORCID ID: 0000-0001-7366-9328
e-mail: maruszinec.marianna@kmf.org.ua
Науково-дослідний центр імені Тіводора Легоцькі,
Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II

ОСОБЛИВОСТІ ІРЛАНДСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА УЧАСТЬ ІРЛАНДСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ У США

Вступ. Наприкінці XIX та на початку XX ст. американці ірландського походження стали потужною політичною силою у містах США. Грунтуючись на принципах лояльності до особистості й організації, вони допомогли створити так звані "політичні машини", що здатні отримати голоси на різних виборах. Історії Ірландії та США переплітаються внаслідок міграції, торгових та економічних зв'язків, а також дипломатичного тиску з боку урядів і недержавних суб'єктів. Дві молоді нації поєднала спільна історія британського колоніалізму.

Методи. У методологічну основу дослідження покладено принципи історизму та об'єктивності. Було застосовано системний підхід, що дозволило вивчити ірландську діаспору як систему, що динамічно розвиватиметься і складається з елементів, які взаємопов'язані та впливають один на одного.

Було застосовано такі методи дослідження: аналізу та синтезу, історичний, порівняльний методи, загальнонаціональні опитування, моделювання проблем етнополітичної сфери, аналіз документів Ірландії та США з проблем етнополітики та лобізму.

Результати. Сьогодні ірландська діаспора бере активну участь у політичному процесі США. Представники ірландського етносу зіграли одну із ключових ролей у процесі формування американської нації та державності. Ірландська лобістська система побудована таким чином, що фінансові еліти завжди підтримують представників своєї громади, які прагнуть зробити політичну кар'єру.

Ірландська діаспора США впливає на політичний процес у США та має вагоме лобі в державних структурах. Однак, незважаючи на суттєвий вплив, також зазначається, що ірландська діаспора певною мірою втрачає свій вплив. Причинами є велика кількість суперників і відсутність чіткої політичної програми. Приміром, лише ірландська спільність має в Конгресі два об'єднання, що є показником аж ніяк не сили, а розбіжностей у її лавах. До того ж, етнічна належність грає сьогодні при голосуванні набагато меншу роль, ніж конфесійна чи класова.

Висновки. Розкрито, що зростання впливу етнічних груп на зовнішню політику США почалося у XIX ст. з діяльності численної, згуртованої та англомовної ірландської діаспори. Ірландські емігранти всіляко прагнули залучити США перш за все у вирішення конфлікту з Великою Британією, розраховуючи у такий спосіб здобути незалежність Ірландії. Доведено, що американці ірландського походження, які утворюють значну та впливову діаспору в США, теордо вірять у збереження своєї ідентичності та всілякими способами прагнуть підтримувати Ірландію – від фінансово-економічної до політичної підтримки Ірландії на світовій політичній арені.

Ключові слова: Діаспора, ідентичність, політичний процес, зовнішня політика, США, Ірландія, президент США.

Вступ

Сьогодні вчені все частіше називають діаспори впливовими "акторами" у світовій політиці. Ірландська діаспора США істотно впливає як на внутрішню, так і на зовнішню політику країни. Це обґрунтовується тим фактом, що ірландська діаспора є третьою етнічною групою в США та вихідці з Ірландії беруть активну участь у політичному процесі. Лише на вершині політичного процесу в США варто зазначити 22 президенти країни, які мають ірландське походження. Серед відомих політичних лідерів США виокремлюється 46-й президент – Дж. Байден. Примітно, що Дж. Байден, який часто посилюється на своє ірландське коріння, успадкував історичні транснаціональні відносини з Ірландією. Використання ірландської діаспори США у досягненні політичних цілей розпочалося на початку XX ст. Зокрема, перший Президент Ірландської Республіки подорожував Сполученими Штатами, прагнучи мобілізувати ірландську діаспору, щоб переконати президента США В. Вільсона, який також мав ірландські коріння, надати дипломатичне визнання Ірландській Республіці в 1919 р. Хоча місія не була успішною, це символізувало розуміння ірландцями, що діаспора в Америці може використовуватися для тиску на уряд США і тим самим формувати американську зовнішню політику у своїх інтересах. Відтак, ірландці диференціювали діаспору в США від ірландської в інших державах з огляду на політичну, військову та економічну міць США у XX ст., що посилювалася. У цьому контексті стверджується наяв-

ність переконаності у тому, що ірландська діаспора США могла бути використана для впливу на американську зовнішню політику щодо Ірландії. У зв'язку з цим зазначимо, що значна увага американцями ірландського походження приділялася питанню залучення підтримки видатних американців ірландського походження та ірландської діаспори у США на підтримку мирного процесу в Північній Ірландії.

Метою статті є аналіз розвитку ірландської діаспори в контексті її впливу на політичний процес у США та перспективи збереження ірландської ідентичності у США.

Огляд літератури. Оскільки США є демократичною державою, місцеві групи іммігрантів вільно об'єднуються і таким чином впливають на зовнішню політику держави. Одним із таких засобів об'єднання є організація на основі національного походження через діаспоральні групи. З усіх таких груп у США ірландці є однією з найвідоміших і вивчених через велику кількість осіб, які емігрували з Ірландії за останні кілька століть. Внесок, який зробили ірландці в розвиток США як успішного "актора" сучасної системи міжнародних відносин, неоціненний.

Популярність ірландської діаспори у США і в усьому світі спонукала дослідників приділяти більше уваги як процесу виїзду, перетину кордону та прибуття, так і тому, як ця діаспора обособлювалася, інтегрувалася та впливала на політичний процес у США, як у сфері внутрішньої, так і зовнішньої політики (Fitzgerald, & Lambkin, 2008). Дослідження більш пізніх моделей і досвіду міг-

рації з Ірландії наголошують на взаємозв'язку тих, хто іммігрував зі своєї батьківщини та на їхньому внеску в розвиток США (Trew, 2013).

Історики все частіше порівнюють ірландців в Америці з ірландською діаспорою в інших частинах світу, виявляючи подібності й відмінності залежно від місця їхнього призначення (Kenney, 2003). Д. Акенсон (Akenson, 1996) підкреслив, що ірландці в Америці є частиною складної групи, яку можна по-справжньому зрозуміти тільки на основі їхнього спільного зв'язку з іншими членами ірландської діаспори та їхнього зв'язку з батьківщиною їхнього походження, Ірландією. Він також стверджує, що ірландці Північної Америки в певному сенсі сильно відрізняються від усієї ірландської діаспори, яка розселилася у багатьох інших частинах світу (Akenson, 1996, pp. 218–219).

Спостерігається науковий доробок, що присвячений ролі ірландської діаспори у мирному врегулюванні проблеми між Ірландією та Великою Британією (Shain, & Argasinha, 2006; Shain, 2002). Важливими виявилися і дослідження, що пов'язані зі збереженням та особливостями ірландської ідентичності (Doan, 2012; Mitchell, 2020; Stapleton, 2006).

Методи

В методологічну основу дослідження покладено принципи історизму та об'єктивності. Принцип історизму дав змогу розглянути ірландську діаспору в США у динаміці її розвитку із самого початку процесу імміграції ірландців у США до сьогодення. Принцип об'єктивності дозволив проаналізувати науковий доробок американських та ірландських дослідників із проблематики, що розглядається.

Також застосовувалася комплексна методика, що містить загальнонаціональні опитування, моделювання проблем етнополітичної сфери, аналіз документів Ірландії та США з питань етнополітики та лобізму. Крім того, у роботі використовуються елементи системного підходу в дослідженні тенденцій і динаміки процесів лобіювання, зокрема етнічного лобі на політику США. Системний підхід дозволив вивчити ірландську діаспору як систему, яка динамічно розвиватиметься і складається з елементів, які взаємопов'язані та впливають один на одного.

Для досягнення мети дослідження авторкою використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. У межах вивчення окремих аспектів розвитку ірландської діаспори авторка застосовувала історичний і порівняльний методи, які допомагали визначити проблеми, з якими стикалися вірменські іммігранти, простежити динаміку впливу ірландської діаспори на політичний процес у США, а також сформулювати перспективи збереження ірландської ідентичності США.

Результати

Нині великі ірландські діаспори є у США, Шотландії, Англії, Канаді, Австралії та деяких інших країнах. Однак найбільша кількість мігрантів, які мають ірландське коріння, спостерігається серед громадян Сполучених Штатів Америки. Це нащадки тих, хто свого часу з різних причин виїхав та влаштувався у США. Отже, на сьогодні найбільша закордонна ірландська діаспора проживає у США, чисельність якої набагато перевищує показник населення самої Республіки Ірландія. Приміром, в Ірландії проживає 5,1 млн осіб, із яких 3,9 млн – ірландці (Census of Population 2022..., 2022). У свою чергу в США офіційно проживає близько 31,5 млн осіб, які повідомили про своє ірландське походження (Harry St. Patrick's Day..., 2021). Дж. Буш-молодший, який та-

кож має ірландське коріння, свого часу стверджував, що близько 44 млн американців вважають себе ірландцями за походженням (Bush, 2001).

Причини виникнення ірландської діаспори США.

Ірландсько-католицькі іммігранти приїжджали до Америки з колоніальних часів. Наприклад, Ч. Керролл іммігрував до Америки у 1706 р. Його онук Ч. Керролл із Керроллтона підписав своїм ім'ям Декларацію незалежності США. Картопляна хвороба та голод 1845 р. в Ірландії часто асоціюються з початком другої хвилі ірландської імміграції до США. Грибок, який знищив посіви картоплі, спричинив руйнівний голод, який охопив Ірландію. За п'ять років мільйон ірландців померло, а півмільйона прибули до Америки, щоб розпочати нове життя. Однак умови життя в багатьох частинах Ірландії були дуже важкими завдяки до "картопляної хвороби" 1845 р., і велика кількість ірландців покинула свою батьківщину ще у 1820-х роках. Фактично, населення Ірландії різко скорочувалося протягом усього XIX ст. Дані перепису вказують на те, що ірландське населення становило 8,2 млн у 1841 р., 6,6 млн – у 1851 р. і лише 4,7 млн – у 1891 р. За оцінками протягом 1820–1930 рр. до США прибуло близько 4,5 млн ірландців. Між 1820–1860 рр. ірландці налічували понад третину всіх іммігрантів у США. У 1840-х роках вони становили майже половину всіх іммігрантів у державі. Примітним фактом є те, що до голоду іммігрантами з Ірландії були переважно чоловіки, тоді як у роки голоду і після нього країну залишали цілі сім'ї. У подальші роки більшість ірландських іммігрантів становили жінки (Irish-Catholic Immigration to America, 2024).

Ірландська діаспора у політичному процесі США та ірландське лобі в державних структурах.

Наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. американці ірландського походження стали потужною політичною силою у містах США. Грунтуючись на принципах лояльності до особистості й організації, вони допомогли створити так звані "політичні машини", що здатні отримати голоси на різних виборах. Хоча ці "політичні машини" найбільше запам'яталися своєю корупцією, вони створили соціальні послуги завдяки до того, як були санкціоновані національними політичними рухами.

"Політичні машини" панували в кількох великих американських містах, від Нью-Йорка до Сан-Франциско. Наприклад, "політична машина" Нью-Йорка в Тамані перебувала під контролем американців ірландського походження понад 50 років. Вільям Р. Грейс став першим мером Нью-Йорка ірландського походження у 1880 р. Через чотири роки Х'ю О'Брайен обійняв ту саму посаду в Бостоні. "Політичні машини" надали американцям ірландського походження можливість отримати роботу, вирішити питання натуралізації та навіть отримати їжу чи паливо для опалення у надзвичайних ситуаціях (Irish Identity, Influence and Opportunity, 2024).

Ірландці встановили моделі, яким новоприбулі до Сполучених Штатів продовжують слідувати і сьогодні. Вибір житла, нові професії, фінансова підтримка сімей, що залишилися на батьківщині, а також ланцюгова імміграція, яка привела до США нових родичів, є лише деякими з цих моделей. Ірландські іммігранти іноді стикалися з ворожістю з боку інших груп населення у США. Їх звинувачували у поширенні хвороб та в антисанітарних умовах, у яких мешкала значна кількість ірландських іммігрантів.

Згодом чимало американців ірландського походження піднялися професійними й соціальними сходами, обійнявши такі політично призначені посади, як

поліцейські, пожежники та вчителі. Американці ірландського походження у другому та третьому поколіннях були в середньому більш освіченими та заможнішими, ніж їхні батьки, а деякі з них, наприклад сім'я Кеннеді, увійшли до кола влади. Перший Кеннеді, що прибув до Сполучених Штатів 1848 р., був чорноробом. Його син досяг скромних успіхів у цій країні, але його онук Джо-зеф П. Кеннеді, який отримав вищу освіту, заробив ста-ток, що дозволив правнукам, один із яких став прези-дентом США (Джон Ф. Кеннеді), досягти великого полі-тичного успіху (Joining the Workforce, 2024).

Ірландська діаспора бере активну участь у політи-чному процесі США. Представники ірландського етно-су зіграли одну із ключових ролей у процесі форму-вання американської нації та державності. Більше того, ірландці, будучи рупором американського като-лицтва, сприяли зближенню США з Ватиканом. Амери-канський історик Джей Долан у монографії "Католиць-кий досвід Америки" зазначає, що ірландці стали найпотужнішою етнологістською групою завдяки фор-муванню політичного мосту, що пов'язав європейський католицизм з американським протестантським світом. Про високий рівень організованості американо-ірландських угруповань свідчить той факт, що єдиним в американській історії президентом-католиком був ірландець Джон Кеннеді. Ірландський лобістський чинник обґрунтовується фінансовими впливами з боку політичних кланів Кеннеді, Томпсонів, Фітцпатрі-ків, Фіні та Донованів. Протягом тривалого часу пред-ставники заможних сімей надавали фінансову підтримку Ірландській республіканській армії та лобію-вали інтереси незалежної Ірландії на міжнародній арені (Dolan, 2003)..

Ірландська лобістська система побудована у такий спосіб, що фінансові еліти завжди підтримують пред-ставників своєї громади, які прагнуть зробити політичну кар'єру. Приміром, завдяки допомозі сім'ї Кеннеді на висотах американської політики опинилися колишній міністр оборони Р. Макнамара, експікер Конгресу Т. О'Ніл, колишній держсекретар Дж. Керрі та нинішній президент США Дж. Байден. Завдяки своїм політичним і фінансовим можливостям ірландське лобі забезпечує офіційному Дубліну привілейоване становище в амери-канській зовнішній політиці. У США були створені "Ірландський північний комітет" і "Група друзів Ірландії", що покликані надавати грошову й міжнародну допомогу католикам Північної Ірландії. У періоди конфліктів Англії та Північної Ірландії більшість американських конгрес-менів симпатизували ірландцям, що викликало невдо-волення і роздратування в Лондоні. Свого часу такі ексконгресмени, як Е. Кеннеді, Б. Моррісон, Т. О'Ніл і Дж. Байден домоглися від адміністрації президента Р. Рейгана офіційної заяви про те, що США підтриму-ють діяльність "Міжнародного фонду для Ірландії".

Американський політолог Н. Гамільтон зазначав, що дії адміністрації Р. Рейгана завдали шкоди стратегічним відносинам США та Великої Британії. На думку Н. Гамільтона, на той момент Р. Рейган, який так само мав ірландське коріння, потрапив під вплив вузької та добре організованої групи лобістів на чолі із сенатором Кеннеді. Криза недовіри в американо-британських від-носинах посилалась під час президентства Б. Клінтона. 1992 р. було створено лобістську організацію "Амери-канці за нову повістку для Ірландії (АНПІ)", яка об'єдна-ла найвпливовіших американців ірландського похо-дження: політиків, банкірів, журналістів, науковців, релі-гійних діячів, зірок кіно та шоубізнесу. Професор брита-

нського університету Кента Фергал Кокран у роботі "Північна Ірландія: Неохочий світ" наголошує, що АНПІ чинила тиск на адміністрацію Б. Клінтона, представля-ючи політичну ситуацію в Белфасті лише з проірланд-ського ракурсу (Cochrane, 2013).

Активність АНПІ сприяла тому, що Б. Клінтон, який мав ірландське коріння, всупереч негативному рішення-му Ради з національної безпеки, ЦРУ та Держдепартамен-ту США, видав особливий президентський указ, за яким лідеру проірландського руху "Шин Фейн" Дж. Адамсу було надано американську візу для участі в офіційній конференції з Північної Ірландії. Цей жест був негатив-но розцінений британським урядом і громадськістю. Деякі члени англійської делегації відмовилися від участі у конференції, а журналісти зазначали, що Б. Клінтону потрібно визначитися, хто він: президент США чи ірланд-ський націоналіст. У свою чергу британці були також обурені тим, що Б. Клінтон призначив етнічного ірланд-ця Дж. Мітчелла своїм спеціальним радником з питань Ірландії. Таким чином, завдяки лобістським зусиллям ірландських груп інтересів Клінтон надав етнополіти-чному конфлікту в Північній Ірландії пріоритетну роль у зовнішній політиці. Він особисто брав участь у перего-ворах, що сприяли підписанню Белфастської угоди.

Ірландська діаспора США впливає на політичний процес у США та має вагоме лобі в державних структу-рах. Однак, незважаючи на суттєвий вплив, також за-уважується, що ірландська діаспора певною мірою втрачає свій вплив. Причинами є велика кількість супе-рників і відсутність чіткої політичної програми. Примі-ром, лише ірландська спільність має в Конгресі два об'єднання, що є показником аж ніяк не сили, а розбіж-ностей у її лавах. До того ж, етнічна належність грає сьогодні при голосуванні набагато меншу роль, ніж конфесійна чи класова. Крім того, ця спільність практи-чно повністю асимілювалася, і все йде до того, що ко-лись бурхлива зовнішньополітична активність ірландсь-кої діаспори скоро стане надбанням історії, як це стало-ся з італійською та німецькою громадами (Trew, 2013).

У цьому контексті необхідно наголосити, що для того, щоб стати значною політичною силою, будь-якій групі інтересів, у тому числі й етнічній, необхідна орга-нізація, головною метою якої буде вплив на політиків з метою прийняття ними вигідних для групи рішень. Щоб ефективно брати участь у політичному процесі, етнічна організація передусім має бути єдиною. З цієї позиції однією із проблем залишається досягнення міжособистісної гармонії та ідеологічного консенсусу всередині організації.

Особлива політична близькість і відносини між Республікою Ірландія та США. 100 років тому, у жов-тні 1924 р., Ірландія відкрила дипломатичні відносини зі Сполученими Штатами Америки, коли Т. Смітті вручив свої вірчі грамоти 30-му президенту США К. Куліджу. Т. Смітті був Надзвичайним і Повноважним Послом тогочасної Ірландської Вільної держави та, на сьогодні, Республіки Ірландія. Американські консульські чиновни-ки працювали в Ірландії з кінця XVIII ст., але справжні двосторонні відносини були неможливі доти, доки пів-денна частина Ірландії не домоглася незалежності від Сполученого Королівства за підтримки ірландської ді-аспори в США у грудні 1921 р.

Ірландія є чудовим прикладом транснаціональних відносин і ролі діаспор у їхній побудові. Історія цього невеликого західноєвропейського острова давно пере-тинається з історією колоніальної Америки, а згодом і Сполучених Штатів Америки. Дипломатія, економіка,

освіта, націоналізм, туризм, культура, філантропія та рух капіталу були основними точками дотику між двома країнами. Але імміграція забезпечила найдовший і найміцніший зв'язок, про що нам тепер нагадує 46-й президент США Джоозеф Р. Байден, який має глибоке батьківське й материнське коріння у графствах Мейо і графстві Лаут. Обидві сторони його сім'ї залишили Ірландію під час Великого ірландського голоду (1845–1851), що є спадщиною, яку він поділяє з мільйонами американців (Casey, 2021).

Дж. Байден є шостим президентом Сполучених Штатів, який має ірландські коріння. Прапрадід і прадід Дж. Байдена були вихідцями з Ірландії, поряд з іншими президентами США – У. Грантом, Джоном Ф. Кеннеді, Р. Ніксоном, Р. Рейганом і Б. Клінтоном. Якщо генеалогічна близькість до Ірландії була єдиним лакмусовим папірцем, то ці найвідоміші політичні лідери США ірландського походження насправді є менш ірландцями, ніж 7-й президент США Е. Джексон, 15-й президент США Дж. Б'юкенен та 21-й президент США Честер Артур, які були синами одного чи кількох ірландських іммігрантів. Проте всі вони походили з різних соціальних, політичних і релігійних верств Ірландії та Америки (Casey, 2021).

У цьому контексті зауважимо, що 44-й президент США Б. Обама також повідомляє про те, що має певні ірландські коріння. Хоча ірландське коріння Б. Обами ще більш далеке, ніж у Дж. Байдена, проте на сьогодні його зв'язки із графством у центрі Ірландії Оффалі з гордістю виставлені в музеї та на зупинці для відпочинку на автостраді в Маніголлі, місці народження його прапрапрадіда.

Для Ірландії президент Сполучених Штатів з документально підтвердженою спадковістю підкреслює довговічність трансатлантичних зв'язків острова, а також важливість його політичної незалежності. Президент США Дж. Кеннеді відвідав Ірландію в червні 1963 р., після свого візиту до Берліна, де виголосив свою знамениту на сьогодні промову часів холодної війни. У Дубліні Кеннеді узаконив революційні витоки ірландської держави, поклавши вінок до Арбор-Хілл, місця заспокоєння людей, страчених 1916 р. за сміливість кинути виклик британській колоніальній владі. Потім він виголосив промову перед законодавчими зборами Ірландії (обидві палати парламенту), ставши першим іноземним лідером, який це зробив. Дж. Кеннеді виклав своє бачення місця Ірландії у світі, в якому підкреслив, що Ірландія має прекрасні відносини зі США й важливість самовизначення Республіки Ірландія. Промова Дж. Кеннеді стала підтвердженням світового визнання для Ірландії, яка є членом ООН лише з 1955 р., а також виправданням того, що вона викликала гнів англо-американців своїм збереженням нейтралітету під час Другої світової війни (Casey, 2021).

Убивство Дж. Кеннеді всього через п'ять місяців після візиту до Ірландії виявилось великим потрясінням. Як згадував ірландський журналіст Піт Хемілл у 1999 р., чоловіки та жінки, як протестанти, так і католики, у Белфасті (хоча Північна Ірландія, за великим рахунком, не брала участі у візиті 1963 р.) плакали "у такому масштабі горя, якого я ніколи не бачив ні до, ні після цього, ні в Белфасті та ні у будь-якому місці на світі". Чому це мало бути так, можна інтерпретувати по-різному: Дж. Кеннеді представляв покоління іммігрантів, які не змогли повернутися додому; він був утіленням американської мрії, ставши президентом США лише за чотири покоління після голоду в Ірландії, і він був першим ірландським католиком, який остаточно зламав політичну "скляну стелю" між Ірландією та США (Casey, 2021).

Вихід Великої Британії з ЄС (брекзит) ускладнює відносини Республіки Ірландія з Північною Ірландією і виявився предметом занепокоєння адміністрації Дж. Байдена у зовнішній політиці. Рішення Великої Британії вийти зі складу ЄС знову ставить під загрозу стабільність у регіоні. Республіка Ірландія є членом ЄС, а Північна Ірландія як частина Великої Британії, не входить до ЄС. Вони мають спільний сухопутний кордон, який колись ретельно патрулювався британськими військами, а сьогодні практично невидимий.

Ірландія багато в чому бачить своє майбутнє процвітання, що пов'язане з вихованням ірландських цінностей та культури серед нових поколінь американців, а також з можливістю мати право голосу на світовій арені. 2021 р. Ірландія в четвертий раз засідала разом зі США в Раді Безпеки ООН, у рік століття своєї незалежності. Стаття 2 Конституції цієї країни свідчить, що "ірландська нація цінує свою особливу близькість до людей ірландського походження, які живуть за кордоном і поділяють її культурну самобутність і спадщину" (Irish Constitution, 2024).

На сьогодні майже 32 млн американців заявили про своє ірландське походження, переважна більшість із яких є етнічними представниками пізнього покоління (Happy St. Patrick's Day..., 2021). Це означає, що ірландська діаспора в США далека від однорідності та перебуває в процесі формування. Нині Ірландія запланувала глобальну стратегію на 2020–2025 рр., спрямовану на поглиблення своїх зв'язків за кордоном, а також на те, щоб охопити тих американців, які тільки виявляють зв'язки з Ірландією за допомогою тестування ДНК і генеалогічного розслідування, включаючи людей змішаного етнічного й расового походження (Casey, 2021).

Особливості ірландської ідентичності у США.

Кожен березень, під час Дня святого Патрика, у містах і селищах США проходять паради, присвячені ірландській спадщині. Як зазначалося, близько 32 млн американців, згідно з переписом населення США, ідентифікують себе як американці ірландського походження. У зв'язку з цим актуальним залишається питання: хто ідентифікує себе американцями ірландського походження, які їхні цінності та чи збереглися з часом їхні зв'язки зі споконвічною ірландською батьківщиною?

У цьому контексті Ірландський будинок Глюксмана при Нью-Йоркському університеті та Рада з американо-ірландських відносин доручили компанії "Change Research", яка опікується опитуваннями населення з національним рейтингом, провести нове загальнонаціональне опитування з метою знайдення деяких відповідей. Важливим відкриттям є те, що американці ірландського походження, незважаючи на те, що їх відокремлюють багато поколінь від Ірландії, як і раніше, залучають свою ірландську спадщину через ірландську історію та культуру, а також позитивне сприйняття ірландської ідентичності в США (Smyth, & O'Dwyer, 2023).

Переважна більшість пращурів американців ірландського походження емігрували з Ірландії більше трьох поколінь тому, але на питання, що їх найбільше приваблює в їхній ірландсько-американській ідентичності, 33 % відповіли – історія Ірландії, 24 % – ірландська музика, 12 % – позитивне сприйняття США та 11 % – подорожі до Ірландії. Згідно з цим новим дослідженням, релігія відіграє меншу роль в ірландсько-американській ідентичності, ніж у минулому. Хоча майже половина (47 %) респондентів або ідентифікують себе як католики, або були виховані католиками. Лише 12 % – регулярно відвідують церкву, 20 % – не відвідують церкву регулярно, а 15 % –

були виховані католиками, але більше не ідентифікують себе як католики. Крім того, молоді американці ірландського походження не ототожнюють себе з католицизмом настільки, як їхні старші колеги; лише 23 % осіб віком до 35 років ідентифікують себе як католики. Ще 17 % тих, хто молодший за 35 років, були виховані католиками, але більше не ідентифікують себе як католики (Smyth, & O'Dwyer, 2023).

Опитування підтвердило, що значна кількість нащадків ірландських протестантських іммігрантів XVIII і XIX ст., як і раніше, ідентифікують себе як американці ірландського походження, що становить 19 % респондентів. 3 % заявили, що вони – євангелісти, 1 % – євреї та 16 % – нерелігійні. На питання, що найбільше пов'язує їх із ірландсько-американською ідентичністю, 33 % респондентів відповіли, що це – сім'я, 18 % – почуття соціальної справедливості та відповідальності один за одного, які включають чесність і трудову етику, любов до країни, громадське життя тощо (Smyth, & O'Dwyer, 2023).

Після фактичного припинення імміграції з Ірландії після ухвалення Закону про імміграцію та громадянство 1965 р. багато ірландських американських лідерів побоювалися, що їхня спільнота може старіти. Опитування показує, що у 17 % респондентів є принаймні один дідусь і бабуся, які приїхали з Ірландії, але з опитування також видно, що 77 % респондентів, що походять від ранніх поколінь ірландських іммігрантів, мають значний зв'язок зі своєю ірландською спадщиною через ірландську культуру, у тому числі музичні концерти, театр і танці. Цей потяг до ірландської культури підтверджують результати опитування молодих американців ірландського походження, проведеного 2017 р. і "IrishCentral.com" та "Amárach Research", під час якого з'ясувалося, що респондентів приваблює ірландська музика, література й ірландська мова. На питання, що Ірландія може зробити для зміцнення зв'язків американців ірландського походження з батьківщиною своїх предків, 52 % відповіли, що молоді американці ірландського походження мають більше можливостей навчатися і працювати в Ірландії. За цим була додаткова підтримка вивчення ірландської мови в коледжах США та лобювання імміграційної реформи для ірландських іммігрантів у США (Smyth, & O'Dwyer).

Американці ірландського походження, як і раніше, дуже активні в політиці США, маючи відомих лідерів Демократичної та Республіканської партій на федеральному рівні, рівні штатів і місцевому рівні. На запит, яке найважливіше питання для американських політиків необхідно вирішити щодо Ірландії, 31 % відповіли, що підтримують мирне об'єднання Ірландії, 29 % обрали двосторонню торгівлю та інвестиції між Ірландією та США, а потім підтримали Белфастську угоду, візи для нових ірландських іммігрантів та візи для ірландців, які не мають документів (Smyth, & O'Dwyer).

Для тих політиків в Ірландії та США, хто шукає способи залучити подальші покоління молодих американців ірландського походження до їхньої ідентичності та до Ірландії, ключовим висновком опитування є надання молодим американцям ірландського походження більше можливостей для навчання, волонтерства та роботи в Ірландії; виділяти більше ресурсів на вивчення ірландської мови у коледжах США; лобювати імміграційну реформу для ірландських іммігрантів у США; надати можливість ірландським громадянам за кордоном голосувати на виборах президента Ірландії тощо.

У парадигмі "Нової Ірландії" повсякденна національна ідентичність і традиції сприймаються як дина-

мічні, змістовні, внутрішньо суперечливі та асиметричні за своєю конструкцією. Особливість ірландської ідентичності полягає в тому, що народність передує державності, зі змістом і конфігурацією, що динамічно змінюється з часом у відповідь на геополітичні можливості, партійно-політичні інтереси й повсякденну практику. Наявна сукупність переконань, цінностей та очікувань, що втілюється в ірландській ідентичності громадян США, свідчить про те, що ірландська ідентичність є одночасно історично вкоріненою, глибоко персоналізованою та політично організованою.

Отже, констатується динаміка зміни ідентичності: базові зміни у змісті, значенні та пережитого досвіду відбуваються у міру зміни соціальної практики, а зміни в категоріях ідентичності, що виникли раптово, відбуваються у міру того, як формуються нові групові спілки у відповідь одночасно на "політичні події та на зміну повсякденних смислів". К. Мітчелл описує радикальний процес зміни повсякденних практик, досвіду та смислів, що відбувся у 1960-х роках (Mitchell, 2020). Але, як зауважує ірландський дослідник Дж. Тод, «з початку 2010-х рр. і до сьогодні повсякденні зміни співіснують із посиленням "юніоністичної ідентичності", що об'єднує Республіку Ірландію й Північну Ірландію». "Парадигма двох традицій приховує цю складність та захищає простоту групової ідентичності. Парадигма Нової Ірландії підкреслює дисонанс між ідентичністю як досвідом та ідентичністю як груповістю та висуває на перший план альтернативні можливі конструкції групової ідентичності, які можуть захистити безперервність досвіду, пам'яті та цінностей" (Mitchell, 2020).

Дискусія і висновки

Зростання впливу етнічних груп на зовнішню політику США почалося у XIX ст. з діяльності численної, згуртованої та англомовної ірландської діаспори. Ірландські емігранти всіляко прагнули залучити США передусім у вирішення конфлікту з Великою Британією, розраховуючи у такий спосіб здобути незалежність Ірландії. Після прибуття ірландців до США їх часто зустрічали з підозрою та ворожістю. Численні проблеми виявилися чинником консолідації та згуртованості ірландської діаспори. Сьогодні чимало американців прагнуть заявити про свої ірландські коріння та ідентичність. Таким чином, американці ірландського походження продовжують підтримувати міцний зв'язок зі своєю ірландською прабатьківщиною. Американців ірландського походження, незважаючи на те, що їх відокремлює багато поколінь від Ірландії, як і раніше, приваблює своя ірландська спадщина через ірландську історію та культуру, а також позитивне сприйняття ірландської ідентичності у США. Однак необхідно також враховувати, що історичний зв'язок між Ірландією та США перебуває на перехідному етапі. Незважаючи на те, що "ірландська Америка" не зникає повністю, історичний зв'язок між Ірландією та США змінюється фундаментальним чином, опосередковано силами глобалізації, трансформації сучасної системи міжнародних відносин і міжнародного порядку.

Зважаючи на чисельність і впливовість ірландської діаспори виникають нові виклики та напрями залучення соціального капіталу ірландської діаспори. Ірландська діаспора у США має вагомий соціальний капітал і вплив на політичний процес у США, оскільки безліч вихідців з Ірландії займають керівні посади, від мерів до президентів. На сьогодні спостерігається зростання ролі ірландської діаспори, що охоплює її політичну участь усередині країни та за кордоном за допомогою таких

заходів, як політичне представництво та пропаганда. Наприклад, ірландська діаспора США зіграла важливу роль на шляху до встановлення миру в Північній Ірландії. Уряд Ірландії так само, як і багато політичних лідерів ірландського походження в США, постійно обмірковують нові способи посилення громадянської й політичної активності ірландської діаспори США.

Ірландська діаспора в США робить значний внесок у суспільно-політичне життя США тому, що громадяни США ірландського походження залучаються до політичного процесу та мають право голосу. У політичному й соціально-економічному спектрах Ірландії існує консенсус стосовно того, що добробут й економічне відновлення республіки залежать від продуктивної взаємодії з ірландською діаспорою США, яка є значним політичним і величезним ресурсом соціального капіталу.

Американці ірландського походження, які утворюють значну та впливову діаспору в США, твердо вірять у збереження своєї ідентичності. Вони всілякими способами прагнуть підтримувати Ірландію – від фінансово-економічної до політичної допомоги країні на світовій політичній арені. Ірландські емігранти у США підтримують родинні зв'язки і фінансово допомагають своїм родичам в Ірландії, а також фінансують чимало бізнес-проектів. Ірландія розраховує на підтримку своєї діаспори у США та взаємодіє з нею на всіх рівнях. Уряд держави зробив помітний внесок у зростаючу довіру ірландської діаспори завдяки ролі Ірландії в міжнародних організаціях (через мережу посольств і консульських установ, Програму підтримки емігрантів, Глобальний ірландський економічний форум, а також численні ініціативи та заходи, що забезпечують допомогу мереж діаспори).

Список використаних джерел

- Akenson, D. H. (1996). *The Irish Diaspora: A Primer*. P. D. Meany.
- Bush, G. W. (2001, February 26). Irish-American Heritage. *Office of the US Press Secretary*. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/text/20010226-14.html>
- Casey, M. R. (2021, January 2). Ireland and America: A Special Affinity. *Georgetown Journal of International Affairs*. <https://gjia.georgetown.edu/2021/02/02/ireland-and-america-a-special-affinity/>
- Census of Population 2022. (2022, June 23). Preliminary Results. *Central Statistics Office*. <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpr/censusofpopulation2022-preliminaryresults/>
- Cochrane, F. (2013). *Northern Ireland: The Reluctant Peace*. Yale University Press.
- Irish Constitution. (2024). *Government of Republic of Ireland*. <https://assets.gov.ie/6523/5d90822b41e94532a63d955ca76fdc72.pdf>
- Doan, J. E. (2012). Ulster Presbyterian Immigration to America. In M. Busted, F. Neal, & J. Tonge (Eds.), *Irish Protestant Identities* (pp. 187–199). Manchester UP.
- Fitzgerald, P., & Lambkin, B. (2008). *Migration in Irish History, 1607–2007*. Palgrave Macmillan.
- Happy St. Patrick's Day to the One Out of 10 Americans Who Claim Irish Ancestry. (2021, March). *United States Census Bureau*. <https://www.census.gov/library/stories/2021/03/happy-saint-patricks-day-to-one-of-ten-americans-who-claim-irish-ancestry.html>
- Irish-Catholic Immigration to America. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-catholic-immigration-to-america/>
- Irish Identity, Influence and Opportunity. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-identity-influence-and-opportunity>
- Joining the Workforce. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-catholic-immigration-to-america>
- Dolan, J. P. (2003). *In Search of an American Catholicism: A History of Religion and Culture in Tension*. Oxford University Press.
- Kenny, K. (2003). Diaspora and Comparison: The Global Irish as a Case Study. *Journal of American History*, 90(1), 134–162.
- Mitchell, C. (2020). Divided politics, blended lives. *Fortnight*, 479, 27–29. <https://fortnightmagazine.org/wp-content/uploads/2021/01/Fortnight@50-2020.pdf>

Shain, Y., & Aryasinha R. P. (2006). Spoilers or Catalysts? The Role of Diasporas in Peace Processes. In E. Newman, & O. Richmond (Eds.), *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution* (pp.105–133). United Nations UP.

Shain, Y. (2002). The Role of Diasporas in Conflict Perpetuation or Resolution. *SAIS Review*, 22(2), 115–144.

Smyth, T., & O'Dwyer, B. (2023, March 1). *Irish Americans' connection to their heritage remains strong due to draw of Ireland's history and culture*. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/opinion/2023/03/01/irish-americans-connection-to-their-heritage-remains-strong-due-to-draw-of-irelands-history-and-culture/>

Stapleton, K. (2006). Identity Categories in Use: Britishness, Devolution and the Ulster-Scots Identity in Northern Ireland. In J. Wilson, & K. Stapleton (Eds.), *Devolution and Identity* (pp. 11–32). Ashgate.

Tod, J. (2021). Unionism, Identity and Irish Unity: Paradigms, Problems and Paradoxes. *Irish Studies in International Affairs*, 32(2), 53–77. <https://doi.org/10.3318/ISIA.2021.32b.8>

Trew, J. D. (2013). *Leaving the North: Migration and Memory, Northern Ireland 1921–2011*. Liverpool UP.

References

- Akenson, D. H. (1996). *The Irish Diaspora: A Primer*. P. D. Meany.
- Bush, G. W. (2001, February 26). Irish-American Heritage. *Office of the US Press Secretary*. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/02/text/20010226-14.html>
- Casey, M. R. (2021, January 2). Ireland and America: A Special Affinity. *Georgetown Journal of International Affairs*. <https://gjia.georgetown.edu/2021/02/02/ireland-and-america-a-special-affinity/>
- Census of Population 2022. (2022, June 23) – Preliminary Results. *Central Statistics Office*. <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-cpr/censusofpopulation2022-preliminaryresults/>
- Cochrane, F. (2013). *Northern Ireland: The Reluctant Peace*. Yale University Press.
- Irish Constitution. (2024). *Government of Republic of Ireland*. <https://assets.gov.ie/6523/5d90822b41e94532a63d955ca76fdc72.pdf>
- Doan, J. E. (2012). Ulster Presbyterian Immigration to America. In M. Busted, F. Neal, & J. Tonge (Eds.), *Irish Protestant Identities* (pp. 187–199). Manchester UP.
- Fitzgerald, P., & Lambkin, B. (2008). *Migration in Irish History, 1607–2007*. Palgrave Macmillan.
- Happy St. Patrick's Day to the One Out of 10 Americans Who Claim Irish Ancestry. (2021, March). *United States Census Bureau*. <https://www.census.gov/library/stories/2021/03/happy-saint-patricks-day-to-one-of-ten-americans-who-claim-irish-ancestry.html>
- Irish-Catholic Immigration to America. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-catholic-immigration-to-america/>
- Irish Identity, Influence and Opportunity. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-identity-influence-and-opportunity/>
- Joining the Workforce. (2024). *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/classroom-materials/immigration/irish/irish-catholic-immigration-to-america/>
- Dolan, J. P. (2003). *In Search of an American Catholicism: A History of Religion and Culture in Tension*. Oxford University Press.
- Kenny, K. (2003). Diaspora and Comparison: The Global Irish as a Case Study. *Journal of American History*, 90(1), 134–162.
- Mitchell, C. (2020). Divided politics, blended lives. *Fortnight*, 479, 27–29. <https://fortnightmagazine.org/wp-content/uploads/2021/01/Fortnight@50-2020.pdf>
- Shain, Y., & Aryasinha, R. P. (2006). Spoilers or Catalysts? The Role of Diasporas in Peace Processes. In E. Newman, & O. Richmond (Eds.), *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution* (pp.105–133). United Nations UP.
- Shain, Y. (2002). The Role of Diasporas in Conflict Perpetuation or Resolution. *SAIS Review*, 22(2), 115–144.
- Smyth, T., & O'Dwyer, B. (2023, March 1). *Irish Americans' connection to their heritage remains strong due to draw of Ireland's history and culture*. The Irish Times. <https://www.irishtimes.com/opinion/2023/03/01/irish-americans-connection-to-their-heritage-remains-strong-due-to-draw-of-irelands-history-and-culture/>
- Stapleton, K. (2006). Identity Categories in Use: Britishness, Devolution and the Ulster-Scots Identity in Northern Ireland. In J. Wilson, & K. Stapleton (Eds.), *Devolution and Identity* (pp. 11–32). Ashgate.
- Tod, J. (2021). Unionism, Identity and Irish Unity: Paradigms, Problems and Paradoxes. *Irish Studies in International Affairs*, 32(2), 53–77. <https://doi.org/10.3318/ISIA.2021.32b.8>
- Trew, J. D. (2013). *Leaving the North: Migration and Memory, Northern Ireland 1921–2011*. Liverpool UP.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.03.24

Прорецензовано / Revised: 18.04.24

Схвалено до друку / Accepted: 29.10.24

Marianna MARUSYNETS, PhD (Philolog.), Assoc. Prof., Senior Researcher
ORCID ID: 0000-0001-7366-9328
e-mail: maruszinec.marianna@kmf.org.ua
Department of History and Social Disciplines
Tivodor Legotsky Research Center of
the Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

CHARACTERISTICS OF IRISH IDENTITY AND THE PARTICIPATION OF THE IRISH DIASPORA IN THE POLITICAL PROCESS IN THE USA

Background. *At the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century Irish-Americans became a powerful political force in US cities. Based on the principles of loyalty to the individual and the organization, they helped to create the so-called "political machines" capable of winning votes in various elections. The history of both Ireland and the United States are intertwined through migration, trade and economic ties, and diplomatic pressure from governments and non-state actors. The two young nations were united by a common history of British colonialism.*

Methods. *The methodological bases of the research are the principles of historicism and objectivity. A systemic approach was used to study the Irish diaspora as a dynamically developing system consisting of elements that are interconnected and mutually influencing each other.*

The following research methods were used: analysis and synthesis, historical, comparative methods, nationwide surveys, modeling of ethnopolitical problems, analysis of Irish and US documents on ethnopolitics and lobbying.

Results. *Today, the Irish diaspora is actively involved in the US political process. Representatives of the Irish ethnic group played one of the key roles in the formation of the American nation and statehood. The Irish lobbying system is built in such a way that financial elites always support representatives of their community who aspire to a political career.*

The Irish diaspora of the USA influences the political process in the USA and has a powerful lobby in government structures. However, despite significant influence, it is also noted that the Irish diaspora is losing its influence to some extent. The reasons are a large number of rivals and the lack of a clear political program. Besides, only the Irish community has two associations in the Congress, which is not an indicator of strength, but of differences in its ranks. In addition, ethnicity plays a much smaller role in voting today than confession or class.

Conclusions. *It was revealed that the growing influence of ethnic groups on US foreign policy began in the 19th century from the activities of the numerous, cohesive and English-speaking Irish diaspora. Irish emigrants tried in every possible way to involve the United States, first of all, in resolving the conflict with Great Britain, hoping in this way to win the independence of Ireland. It has been proven that Americans of Irish origin, who form a significant and influential diaspora in the USA, firmly believe in preserving their identity and seek to support Ireland in every way – from financial and economic to political support of Ireland on the world political arena.*

Keywords: *Diaspora, identity, political process, foreign policy, USA, Ireland, US president.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Випуск 1(58)

Редактор *І. Кирницька*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 10,0. Наклад 300. Зам. № 224-10978.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № МВ1.
Підписано до друку 30.12.2024

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет",
б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01601, Україна
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 58; (38044) 239 31 28
e-mail: vpc.knu.ua; vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02